

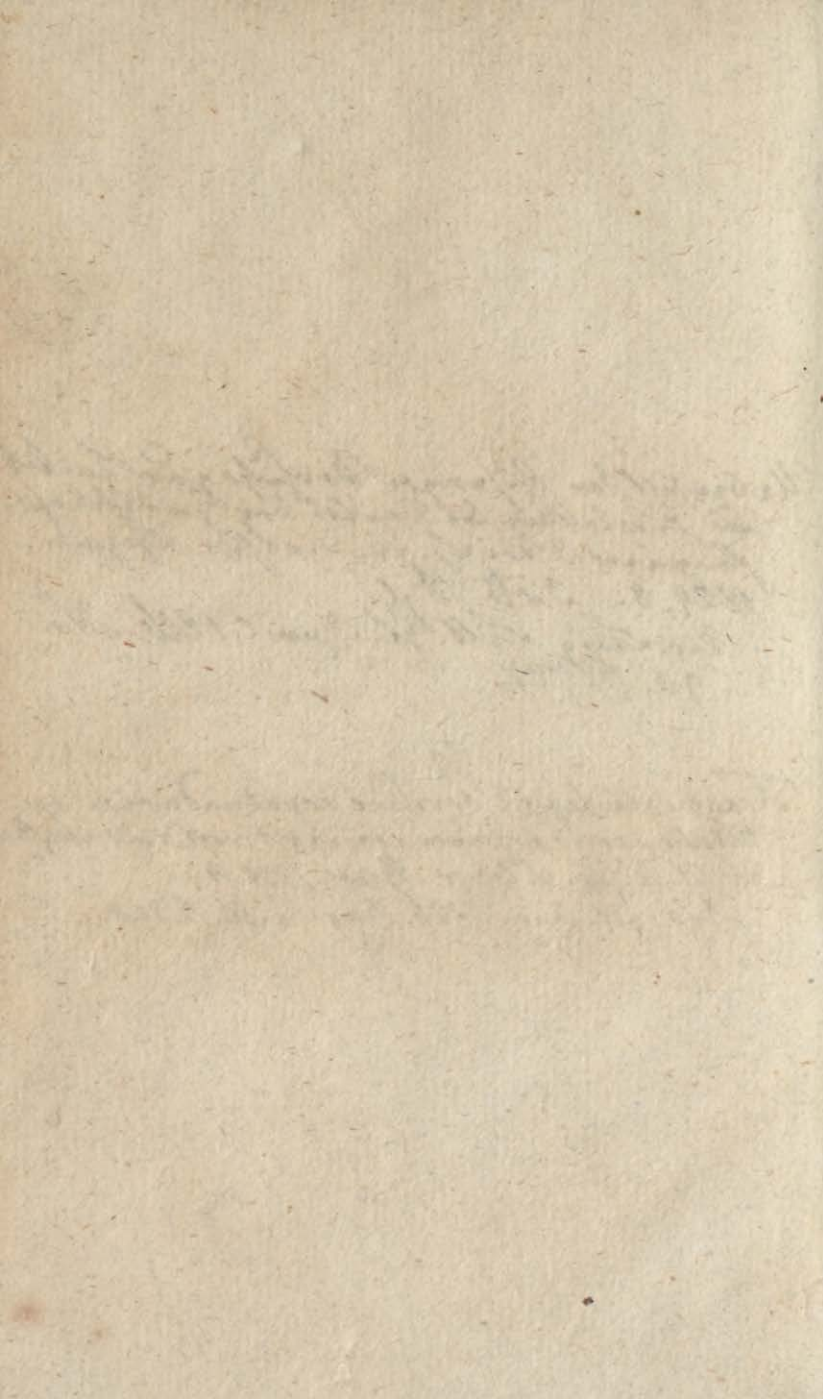

Urbanus p[er] se de Reipublica M[un]ichensis
de[re]ctus p[er] p[ro]v[er]sorem d[omi]ni Engelb[er]g d[omi]ni Gu[st]av[us] p[er] h[er]edit[em] =
p[ro]p[ri]etate. An. G. V. d. d. d. d. d. d. d. d. d.
1824. 8. 3. m. 18. d. d.
An. G. V. d. d. d. d. d. d. d. d. d. No.
92. d. d. d. d.

Fragmenta legis Serviliae repetundarum, ex
tabulis aereis priamum coniunxit, restituit, illustra-
vit Cl. A. Kr. Henze. Berol. 1825. 4.
Got. got. Bay. 1826. May. N. 30. S. 498.

M. TULLII *Atty*
CICERONIS

OPERA
AD OPTIMAS EDITIONES
COLLATA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE

VOLUMEN TERTIUM

BIPONTI
EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS
CICIDCCLXXXI

1001

4251

92.468

II

CONTINUATIO

NOTITIAE LITERARIAE IO. ALB. FABRICII

§ IV DE ORATIONIBUS CICERONIS.

EX *Orationibus* Ciceronis ¹ ad nos pervenerunt hae LIX, quibus temporis notationem adiunxi ex A. Schotti Tullianarum quaestionum IV, 7. secundum quam et inde ab Aldo ordinantur :

1. *Pro P. Quintio* ad Aquilium Gallum Iudicem, in causa privata, post Idus Martias anni U. C. 673. aetatis ² sexto et vicesimo. Vide quae viri docti ad Gellium XV, 28. Hanc in specimen ceterarum Tullii *Orationum* similiter illustrandarum cum notis et animadversionibus suis edidit vir ingenio praestans ac doctissimus *Jacobus Facciolatus* ³, nec paucis illius locis novam et insignem lucem attulit ad calcem *Orationis* suae, qua latinae linguae facultatem ex usu bonorum scriptorum potius quam ex Grammaticorum praeceptis comparandam ostendit. Patav. 1713. 8. Ei deinde et alteram pro Roscio Am. addidit. Eandem Tullii *Orationem* pridem illustrarunt, *Hotomagnus*, *Antonius Luscus* Vicentius, et *Ioach. Came-*

¹ Patrocinium non semper gratuito impertisse clientibus suis Cicronem (ut visum Q. Corrado in *Quaestura*), probat Frid. Brunnerus in commentario erudito ad legem Cinciam cap. 7. pag. 89. seq. edit. Lipsiensis. Andreas Alciatus X. 20. parergon Iuris : *Ego illud amplius arbitror, si hodie orantem Cicronem audiremus,*

Cicer. Oper. Vol. III.

fore ut vix a quoquam intelligeretur, tanta pronuntiatio- nis ipsius atque accentuum mutatio facta est.

² Arnoldus Pontaeus ad Eusebii Chron. pag. 488.

³ *Giornale de' letterati d'Italia* Tom. XV. pag. 458. & Tom. XVI. pag. 366. *Journal littéraire* T. VI. pag. 494.

rarius, et multi alii: inter recentiores *Menardus* in ed. Graeviana.

2. *Pro Sex. Roscio Amerino*, parricidii reo, dicta anno aetatis 27. Urbis 674. Notis illustrare *Franciscus Hotomanus*, Io. Cyrenius Paraschius, Spirae 1567. Guarinus Veronensis, Sylvius, Melancthon, I. Saxonius, Latomus &c. In hanc Orationem quoque exstat *Scholiaſtes antiquus*¹ a Iacobo Gronovio & Io. Georgio Graevio editus.

3. *Pro Q. Roscio*² *Comoedo*, dicta anno aetatis 31. quo quaestor creatus est, Urbis 678. Notis illustravit *Franciscus Hotomanus*. Roscianam utramque *Ioach. Camerarius*, *Franciscus Sylvius*, *Menardus*.

4 - 10. Orationes septem de causa Verrina 1. Fuere duae actiones. Earum praecursio quasi fuit Disputatio super accusatore Verris constituendo, quae dicitur *Divinatio*. Nam Siculi accusatorem

¹ Scholiaſten istum anonymum pridem laudavit Petrus Pithoeus in notis ad *Mosaicarum & Romanarum Legum collationem* titulo VIII. Editus est primum in editione Ciceronis Gronoviana, atque mox in Graeviana, verbisque Ciceronis per singulas paginas substratus, e Codice MS. H. Vossii, cuius Catalogum MSS. Codicum vide sis inter Latinos num. 153. An auctor sit *Volcatius Selsius Gallicanus*, non plane certum esse existimo, quamquam *Volcatium* in Orationes Ciceronis scripsisse testatur *S. Hieronymus* 1. in *Rufinum*:

placet id autem *If. Vossio*, qui ad *Catullum* p. 315. fragmentum in *Verr. e Volcatii*, *Comm.* adfert. Ceterum *Commentarium* anonymi huius Scholiaſtae in priorem partem Orationis pro *Sex. Roscio*, in Gronoviana editione quaeres in clariss. editoris praefatione.

² De hoc *Roscio*, *Claudii Francisci Fragverii* diff. Orationem Ciceronis non integram ad nos pervenisse, ex *Aristide Quintiliano* colligit *M. Meibomius* notis ad *Aristidem* p. 288. Res per se patet.

volebant esse Ciceronem quaestorem ante apud se. Caecilius quaestor Verris se offerebat accusatorem, et sibi potius debere accusationem mandari iactabat, quod quaestor Verris cum fuisset, melius Cicerone eius facinora & flagitia nosset. Contra eum ergo dicta Oratio, quae in *Caecilium*, s. *Divinatio* dicitur, est prima. Sequitur Oratio dicta in *Actione prima*; quae nihil est nisi praefatio interrogationis testium, qua Cicero initium facere necessarium credebat: ea est altera. Actio altera divisa est in partes quinque, quos Cicero *Libros* vocavit ipse. *Primus* est de praetura urbana. *Secundus* de iurisdictione Siciliensi. *Tertius* quae Oratio frumentaria Aufonio Epist. 22. aliisque dicitur, de furtis Verris in re frumentaria. *Quartus* de signis sive statuis antiquis et aliis monumentis e Sicilia & ornamentis domesticis privatorum a Verre ablati. *Quintus* denique de suppliciis. ¹ *Pro Verre* contra Ciceronem dicere volebat *Hortensius*. Sed res eo non venit. In edd. quibusdam primis Orationum Ciceronis, 1471. 72. 80. non sunt hae Orationes, sed sunt in ed. Rom. et Brix. 1483. etiam ab Iuntina absunt, quod mireris, omninoque non esse in edd. 1472. 1480. cum iam editae essent Romae. Sed Iunta separatim edidit. In primam, secundam, tertiam, & initium quartae Scholia *Africanii Pediani* & *Anonymi veteris* a Gronovio & Graevio editi. Universas illustrarunt Franciscus Sylvius, Barth. Latomus, primas quatuor Christoph. Hegendorphius, primam Mich. Toxita, ceteras Ioach. Camerarius, quartam et quintam Petrus Nan-

¹ Vulgo etiam has septem orationes *libros septem* appellabant, quos miratus sum etiam Fabricium secutum esse; abusum & ipsum loco Cic. in

Orat. c. 29. quem locum vitiosum esse ostendi & lectionem ipsam correxi in textu recensionis meae.

nus, quintam quoque Eubulus Dynaterus. Horum omnium enarrationes exstant in collectione Comment. in Cicer. Orat. Lugdunensi 1553. fol. Sed imprimis iis profuit opera Hotomani, Fr. Fabricii, Nannii, Menardi, Manutii &c.

11. *Pro M. Fonteio* Oratio, sed quae mutila et trunca ad nos pervenit. Dixit eam Cicero anno 38 aetatis, Urbis 685. eodem quo aedilitatem gessit. Notis illustravit *Gabriel Faernus*, *Hotomanus* & praeter *Franc. Sylvium* & *Ioach. Camerarium* etiam *Franc. Fabricius*.

12. *Pro A. Caecina*. Dicta anno eodem. Notis illustravit *Petrus Faber*, Lugd. Bat. 1601. 8. *Hotomanus*, *Iac. Omphalius*, *Petrus Pelletarius*. Paris. 1540. 4. *Ioan. Tislinus*, *Latomus*, *Melanchthon*, *Camerarius*, *Menardus* &c.

13. *Pro Lege Manilia*, de Imperatore Pompeio deligendo ad Pop. Rom. dicta a Cicerone Praetore, anno aetatis 41. Urbis 688. Notis illustravit *Franciscus Fabricius*, *Hotomanus*, *Paulus Benius*, *Rud. Agricola*, T. I. Opp. 461. seqq. Colon. 1539. 4. qui potissimum ea, quae ad inveniendi ac disponendi artificium pertinent, annotavit, *Nicolaus Agricola* Blanckenburgensis, *Iac. Omphalius*, & *Ioach. Camerarius*, & multi alii, quorum & lectione & notitia quisque facile careat. Exstat & in hanc Orationem *antiquus Scholiastes* a *Iac. Gronovio* & *Graevio* editus.

14. *Pro A. Cluentio Avito*. Dicta anno eodem. De hac *Sidonius VIII. Epist. 10. M. Tullius in actionibus ceteris ceteros*, *pro A. Cluentio ipse se vicit*. Hanc illustrarunt *Franciscus Sylvius*, *Antonius Luscus*, *Ioach. Camerarius*.

15. *Pro C. Cornelio*, Maiestatis reo. Cuius Orationis fragmenta tantummodo habemus cum scholiis

Asconii Pediani. Non omittendum testimonium Quin-
tiliani VIII, 3. ubi de ornatu: *Nec fortibus modo, sed
etiam fulgentibus armis praeliatus in causa est Cicero
Cornelii, qui non affectus esset docendo iudicem tan-
tum, et utiliter demum ac Latine perspicueque dicen-
do, ut populus Romanus admirationem suam non ac-
clamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Sub-
limitas profecto, et magnificentia, et nitor, et auctori-
tas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset
prosecuta dicentem, si usitata et ceteris similis fuisset
oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sen-
sisse, quid facerent, nec sponte iudicioque plausisse,
sed velut mente captos, et quo essent in loco ignaros,
erupisse, in hunc voluntatis affectum.*

16. *In toga candida*¹ contra C. Antonium & L.
Catilinam competitors consulatus. Exstant itidem
fragmenta duntaxat, cum scholiis *Asconii Pediani*.

17. 18. 19. *De lege agraria* prima Kal. Ian. contra
P. Servilium Rullum Tribunum pleb. dicta in Senatu a
Cicerone Consule,² anno aetatis 44. Urbis 691. altera
ad Populum dicta est, longe pulcherrima, ad quam pro-
prie pertinet locus Plinii VIII. 51. *Histor.* ubi Cice-

1 Interpres *Franciscus Vil-
lefore* stultissime vertit pour
la robe blanche.

2 Duodecim Orationes
Cicero Consul habuit, ut
scribit ipse ad Atticum II.
Epist. 1. testatus se curasse,
ut quemadmodum Demo-
sthenis Philippicae, ista suae
quoque essent Orationes, quae
Consulares nominarentur, qua-
rum una est in Senatu Kal. Ian.
altera ad populum de lege a-
graria, tertia de Othone, quarta
pro Rabirio, quinta de pro-

scriptorum filiis, sexta cum
provinciam in Concione depo-
sui, septima qua *Catilinam*
misi, octava quam habui ad
populum postridie quam *Cati-
lina* profugit, nona in Con-
cione quo die *Allobroges* in-
vocarunt, decima in Senatu
Non. Dec. Sunt praeterea
duae breves, quasi ἀποσπασ-
ματα legis agrariae. Hoc
totum σωμα curabo ut ha-
beas. Ex his intercederunt
tertia, quinta & sexta.

ronem dicit eloquentia sua populo Rom. sua alimenta eripuisse. Tertia dicta est pariter ad populum. Prima caret principio. Notis illustravit has Orationes agrarias *Hadr. Turnebus* Paris. 1576. 4. *Petrus Ramus* Basil. 1580. 4. Francf. 1582. 8. *Leodegarius a Quercu.* Paris. 1540. 4. *Eubulus Dynaterus, Ioach. Camerarius & Iacob Burgelius. Bernardi Lauredani,* five qui sub hoc latet, *Caroli Sigonii* commentarius prodiit Venet. 1558. 4.

20. *Pro C. Rabirio* perduellionis reo, ad Quirites. Anno eodem. Notis illustravere *Hadrianus Turnebus* et *Hotomanus* &c.

21. *In L. Catilinam,* in Senatu, anno eodem.

22 - 23. In eundem, ad Quirites.

24. In eundem, in Senatu. Notis illustravit *Catilinarias Oratt. M. Ant. Muretus,* Ven. 1557. 8. *Alb. Leonicerus,* Viteb. 1585. 8. *Petr. Ramus,* Paris. 1553. 4. In tres posteriores exstat *Scholiasfes antiquus* a *Iac. Gronovio & Graevio* editus. Eaedem cum duabus, sub *Catilineae* nomine adversus *Cic. Badii* notis illustratae occurrunt ad calcem editionis *Sallustii Basilienfis* cum notis varior. 1564. fol. Additur & pag. 1098. quinta *Ciceronis* nomine adversus *Catilinam* Oratio, quae incipit: *Non est amplius tempus otii P. C. non est amplius locus potestatum.* Exstant & Orationes in *Catilinam* & *Sallustium* cum *Sallustii* invectiva in *Ciceronem* excusae in 4. sine anno & loco. *Catilinarias* *Ciceronis* illustrarunt *Franciscus Sylvius, Caelius Sec. Curio, Ioach. Camerarius,* & primam *Xicco Polentonus.* Et novissime universas quatuor, quemadmodum & Orationem pro *Milone* & pro *Caelio,* secundamque *Philippicam* praeclarus *ICTus Franciscus Petrus Gilletus,* cuius actiones forenses aliaque opuscula iunctim recusa ¹

¹ Journal des Savans 1719. pag. 666.

Gallice, Paris. 1718. 4. Denique Catilinaris quatuor Gallice et Latine, vir illustris *Je. Bouhier* Gallice cum notis Paris. 1727. 12. additis ex nova Gallica versione etiam Demosthenis Phillipica prima et secunda.

25. *Pro L. Muraena*, Consule designato. Huic *Aonius Palearius* disertissimam Orationem in L. Muraenam nomine Catonis min. scriptam opposuit. Notis eam illustravit *Ioach. Camerarius*. Lipsiae 1542. 8. De tempore Orationis pro Muraena dictae consulendus Petrus Victorius Var. Lect. vi, 18. qui non post omnes quatuor Catilinaris, sed ante patefactam Catilinae coniurationem, comprehensosque Catilinae socios habitam fuisse, adeoque in medio Catilinariarum collocandam esse disputat. Eam illustrarunt *Franciscus Sylvius*, *Barthol. Latomus*, *Phil. Melanchthon*, & *Ioannes Benignus*.

26. *Pro L. Flacco*. Haec primum plenior, ut nunc est, edita est in ed. Cratandri Opp. Cic. ex Peutingeriano Codice. Notis illustravit *Gabr. Faernus* Romae 1563. 8. praeter *Franciscum Sylvium* Ambianum Basil. 1537. 4. *Antonium Luscum*, *Christoph. Cornerum*, & *Ioach. Camerarium*.

27. *Pro P. Cornelio Sulla*. Dicta anno Urbis 692. aetatis 45. Notis illustrare *Claudius Minos*, *Herborn*. 1584. 8. *Sylvius*, *Luscus*, *Camerarius*, & *Philippus Melanchthon*. Adversus eandem interpellationes sive responsionem Torquati nomine pro Sulla scripsit *Melchior Iunius*, quae inter Orationes eius Argentorati excusas legitur, parte VII. Ad hunc Sullam spectat, quod narrat *Io. Sarisberienfis* lib. V. Policratici c. 15. p. 311.

28. *Pro A. Licinio Archia*. Anno aetatis Ciceronis 46. Urbis 693. Notis illustrare, certe voluere plures, adusus tironum. Habet et communes cum sit-

terioribus interpretes in Collectione Basileensi.

29. *Post reditum, ad Quirites.* Dicta anno aetatis 50. Urbis 697. Notis illustravit *Hotomanus, Benedictus Herbestus* Francos. 1506. 8. *Albertus Lonicerus* Viteb. 1572. 8. praeter *Xicconem Polentonum, Io. Sturmium, Barthol. Latomum, Vitum Amerbachium & Ioachimum Camerarium.*

30. *Post reditum, in Senatu.* Notis illustravere *Hotomanus, Xicco Polentonus, Io. Sturmius, Iac. Bugelius, Ioach. Camerarius.*

31. *Pro domo sua, ad Pontifices, anno eodem.* Notis illustravere *Hotomanus, Bartholomaeus Nunciata* Marosticensis Venet. 1553. 8. *Xicco Polentonus, Iacobus Bugelius, Mich. Toxita, Ioachimus Camerarius.* Hanc orationem pulcherrimam iudicat *Seb. Corradus*, in *Quaestura*. Mentionem eius facit *Quintilianus* loc. cit. sed obliquam, cum ait, *Calidium* dixisse pro domo *Ciceronis & Brutum* pro *Milone*. At citatur ab *Aquila Romano, & Iulio Rufiniano*. *Spuriam* iudicat *Tunstallus*, cuius dubitationes sustulit *I. M. Gesnerus*.

32. *De aruspicum responsis, adversus Clodium* dicta in Senatu. Anno aetatis 51. Urbis 698. Notis illustravere *Franciscus Fabricius, Hotomanus, Xicco Polentonus, Io. Saturnius, Ioach. Camerarius.* Hanc quoque spuriam putat *Tunstallus*; cui respondit idem.

33. *Pro Cn. Plancio.* Anno aetatis Cic. 53. Urbis 700. Notis illustravere *Franciscus Sylvius Ambianus & Bartholomaeus Latomus, Antonius Luscus, Mich. Toxita, Ioach. Camerarius.*

34. *Pro P. Sextio.* Anno aetatis 51. Urbis 698. *Sestianam*, hoc est, Orationem pro *P. Sextio*, allegat *Servius* in *i. Georgic.* p. 77, 78. Illustrarunt *Xicco Polentonus, Iac. Bugelius, Vitus Amerbachius, Ioach. Camerarius, Rolandus Petreius* Paris. 1555. 4.

Lacunae eius, quae sunt in edd. pr. expletæ sunt primum in edit. Hervagiana 1534. e MS. Senatoris Mediolan.

35. *In Vatinium.* Anno eodem. Notis illustravit *Antonius Goveanus* Paris. 1542. *Hotomanus, Polentonus, Latomus & Camerarius.* Lacunas edd. pr. explevit ed. Crantandri e MS. Peutingeri.

36. *Pro M. Caelio.* Anno eodem. Notis illustrare *Hotomanus, Barthol. Latomus & Io. Tislinus* Paris. 1534. *Xicco Polentonus, Phil. Melanchthon, Leodegarius a Quercu, Ioach. Camerarius.*

37. *De Provinciis consularibus.* Anno eodem. Notis illustrare *Hotomanus, Franciscus Fabricius, Duffeldorp.* 1569. 8. *Xicco Polentonus, & Iacobus Bugelius.*

38. *Pro L. Cornelio Balbo.* Anno eodem. Notis illustrare *Hotomanus, Vitus Amerbachius, Xicco Polentonus, Franciscus Sylvius, Caelius Secundus Curio, Ioach. Camerarius.* Loca in Oratione *pro Balbo* c. 8. 18. & 21. de populis fundis, singularibus diatribis illustrarunt *Nic. Rigaltius, Ismael Bullialdus,* ac praecipue *Henricus Valesius,* quae exstant *Tom. 2. Thesauri Antiquitatum Romanarum Graeviani.* Vide & *Iac. Gronovium* ad *Gellium* p. 737.

39. *In L. Calpurnium Pisonem.* Anno aetatis 52. Urbis 699. Quam multa non initio tantum huius Orationis, sed in medio etiam desiderentur, ex numeris versuum in commentario *Asconii* annotatis investigavit *Hieronymus Lagomarsinus* S. I. in *Epist. ad Iac. Facciolatum* data *Florentiae* 1733. editaque *tomo decimo sylloges* cui titulus: *Raccolta d'opuscoli scientifici e filologici,* *Venet.* 1433. 12. p. 437. seq. Notis illustrare *Gabr. Faernus, Franciscus Fabricius, Hotomanus, Paulus Benius, Iacobus Omphalius, Ioach. Camerarius.* Exstant & scholia *Asconii Pediani.*

40. *Pro M. Scauro*, cuius orationis fragmenta tantum ab *Asconio Pediano* servata exstant. Hanc allegat *Servius* in 1. *Georgic*.

41. *Pro T. Annio Milone*.¹ Anno aetatis Cic. 55. Urbis 702. Notis illustravere *Ianus Parrhasius* Paris. 1567. 8. & in face Artium *Gruteriana* T. 1. p. 827. *Franciscus Fabricius* Duffeldorp. 1569. 8. *Io. Bellicolius*, Bergomi 1595. 4. *Iac. Cruquius*, Antverp. 1582. 4. *Esromus Rudingerus*, *Franciscus Sylvius*, *Barthol. Latomus* Paris. 1450. 8. *Nic. Scaevola* Rom. 1549. 8. *M. Bosflorus*, Spir. 1586. 8. *Vitus Amerbachius*, Basil. 1550. 8. *Matthaeus Dresserus*, Vitebergae 1596. 8. *Antonius Luscus*, *Iac. Philonufus*, *Phil. Melanchthon*, *Caelius Secundus Curio*, *Ioach. Camerarius*, & *Claudius Baduellus*. Exstant & scholia *Asconii Pediani*. *Pro Milone* orationem quoque exercitationis causa scripserat *M. Brutus*, etiamsi egisse eum *Cornelius Celsus* falso existimavit, teste *Quintiliano* X, 1.

42. *Pro C. Rabirio Postumo*. Anno aetatis 53. Urbis 700. Notis illustravere *Andreas Patricius*, *Cracov*. 1582. 4. *Freder. Cerutus*, *Veron*. 1589. 8. *Io. Tislinus*, Paris. 1536. 4. *Mich. Toxita*, & *Ioach. Camerarius*.

43. *Pro M. Marcello*. Anno aetatis *Ciceronis* 61. Urbis 708. Notis illustravere *Andreas Patricius*, *Paulus Benius*, *Claudius Minos*, *Claudius Baduellus*, *Freder. Cerutus*, *Veronae* 1589. *Val. Erythraeus*,

¹ Hanc orationem aliter dixit *Cicero*, aliter ac diligentius deinde scripsit, ita ut *Milo* negaret, se tantos multos in exilio pransurum fuisse *Massiliae*, si eam ita dixisset in iudicio *Tullius*, qualem

deinde edidit, & ad *Milone* misit. Vide *Dionem* Lib. XL. p. 146. *Robortellum* in limine tabularum *Oratoriarum* ad *Orat. pro Milone* & *Scipionem Gentilem* ad *Apologiam Apuleii* p. 8.

Argent. 1550. 8. *Petrus Francius* in specimine secundo eloquentiae exterioris, Amst. 1699. 8. *Albertus Lonicerus*, Viteb. 1580. 8. tum *Antonius Luscus*, *Franc. Sylvius*, *Melanchthon*, *Latomus*, *Caelius Secundus Curio*, *Franciscus Iammetius Textor*, *Ioach. Camerarius*.

44. *Pro Q. Ligario* ad C. Caesarem, anno eodem. In qua Oratione omnem vim eloquentiae, omne Rhetoricum artificium, omne affectuum genus exhibere voluisse videtur Oratorum Princeps, eodem Francio iudice. Adde Rupertum ad Pomponii enchirid. de origine iuris III. 12. p. 197. Contra *Q. Ligarium*, atque adeo Ciceronem dixit Q. Tubero, ut partim ex Cicerone ipso constat, et narrat Quintilianus X, 1. Notis illustravit *Andreas Patricius*, *Franciscus Fabricius*, *Ioach. Camerarius*, *Vitus Amerbachius*, *Georgius Trapezuntius*, qui commentarium suum dicavit Victorino Feltrensi: *Georgius Merula*, Tarvisii 1478. fol. cum notis in Iuvenalem adversus Domitium Calderinum, et argumentis Epistolarum Ciceronis ad Lentulum; *Antonius Luscus*, *Franc. Sylvius*, *Barthol. Latomus*, *Xystus Betuleius*, *Philippus Melanchthon*, *Caelius Sec. Curio*. *Trapezuntii*, *Merulae*, ceterorumque omnium lucubrationes exstant in commentariis variorum in Orationes Tullii iunctim editis Lugd. 1554. fol. Est mihi editio antiqua huius Orationis excusa Cracoviae in 4. cuius fronti post Petri Conarii hexastichon, quo ait Ciceronem ut in aliis alios, ita hac in oratione seipsum vicisse, subiiciuntur hi phalaeci Michaelis Wrancii Dalmatae:

*Istac ut Cicero aëione vitam
 Quinti Ligarii Charonte ab ipso
 Divini eloquii tuba evocavit,
 Sic nos, o iuvenes, labore multo*

*Saevam barbariem iugo prementes
Hoc Marci auxilio evocemus orco,
Musaque eloquiumque Tullianum.*

Deinde afferuntur testimonia de hac Oratione, Pomponii de origine iuris, Quintiliani, & Plutarchi.

45. *Pro Rege Deiotaro*, Tetrarcha Galatarum, ad C. Caesarem anno aetatis 62. Urbis 709. Notis illustrare *Andreas Patricius*, *Muretus*, *Matthaeus Cardenus*, *Albertus Lonicerus*, Viteb. 1582. 8. *Antonius Luscus*, *Franc. Iammetius Textor*, *Franc. Sylvius*, *Iac. Bugellius*, *Barthol. Latomus*, *Gerardus Bucoldianus*, *Vitus Amerbachius*, & *Caelius Secundus Curio*, in eadem collectione Lugdunensi. Notae *Ioachimi Hagemeyeri* ad calcem libri primi Variarum Lectionum. Rostoch. 1638. 8.

46 - 59. *Orationes XIV in M. Antonium*, quas Demosthenis exemplo *Philippicas* Cicero ipse appellavit. Prima habita in Senatu, ceterae dictae vel scriptae, post Caesarem interfectum, anno aetatis Ciceronis 63. Urbis 710. Optima ex his secunda, eademque maxima, ut Plinio lib. 1. Epist. 20. notatum, sed quae vita auctori suo stetit:

-- *conspicuae divina Philippica famae*

Volveris a prima quae proxima -- *Iuvenal. X, 125.* Prima Philippicarum editio Romana in fol. sine anni nota cum praefat. Io. Antonii Campani, apud Udalricum Hahn sive Gallum, in quem hoc in calce libri legitur eiusdem Campani hexastichon:

*Anser Tarpeii custos Iovis, unde quod alis
Constreperes, Gallus decidit, ultor adest
Uldricus Gallus: ne quem poscantur in usum,
Edocuit pennis nil opus esse tuis.
Imprimit ille die, quantum non scribitur anno,
Ingenio, haud noceas, omnia vincit homo.*

Eodem tempore etiam edidit *Sweinhemius* cum *Pannartio*, cum ceteris, eamque primam dicit *Quirinus* Card. de optimis script. edd. p. 232. sed non dubitem, a Sweinhemio repetitas esse e Galli exemplo. Deinde editae sunt separatim a Io. de Colonia 1474. f. Florentiae anno 1515. 8. apud Iuntas, & Paris. cum variorum commentar. 1529. 4. 1544. 4. *Gabr. Faernus* emendavit e MS. Vaticano optimo & cum scholiis edidit Rom. 1563. 8. Cum scholiis *Mureti* prodire Colon. 1561. 8. qui ex eodem MS. correxit. Paris. 1562. 1573. 4. & cum *Hieron. Ferrarii* emendationibus, Vener. 1542. 8. Lugd. 1552. 8. quae sunt etiam obviae in Bibliotheca Commentariorum ad Orat. Cic. ubi praeterea invenies, quae in Philippicas scripta sunt a Francisco Maturantio, Vicentiae 1488, fol. G. Trapezuntio, Phil. Beroaldo, Barthol. Latomo, Caelio Secundo Curione, aliisque. Illustrarunt universas etiam praeter Georg. Trapezuntium, Maturantium, Beroaldum Paris. 1509. fol. Latomum & Io. Sturmium, Caelius Secundus Curio, Basil. 1551. fol. Tres primores Christoph. Hegendorphius: primam, secundam & septimam Mich. Toxita, secundam & septimam Ioach. Camerarius: quorum omnium lucubrationes habes in Bibliotheca commentariorum ad Orationes Ciceronis: in qua occurrunt etiam, quae ad Ciceroni adversus Sallustium tributam Orationem scripsere Franciscus Sylvius & Andreas Helmontanus, & in Sallustii contra Ciceronem, iidem duumviri, atque Xicco Polentonus. A Ciceronis Philippicis locus datus proverbio est, ut Philippicae dicerentur pro investivis. Vide Sirmondum ad Godfridi Viterbiensis lib. I. Epist. 15. Hinc & Io. Cochleus quatuor acerbas suas in Philippum Melanchthonem & Apologiam Augustanae Confessionis ab illo

scriptam inuectivas, *Philippicas* inscripsit. Lipsiae 1534. 4. Uti Cicero autem Steleuticas suas Demosthenis exemplo, sic & Iustinus historias suas ad imitationem Theopompi Philippicas, sed alio quam Tullius sensu appellavit, de quibus infra lib. 2. suo loco. Ad secundam Ciceronis Philippicam responsio *Q. Fufii Caleni* exhibetur a Dione Cassio libro XLVI. p. 295. 310. qui idem summa capita secundae Philippicae tradiderat libro XLV. pag. 279. 294. Dignum Cicerone elogium, & facinoris Antonii, qui Augustum, ut Ciceronem prosciberet, adegit, iusta detestatio existat apud Velleium II, 66.

Orationes Ciceronis editae sunt per Contr. Sweynheim & Arnoldum Pannartz Rom. 1471. fol. cum praefatione Io. Andreae Aleriensis ad Paulum II. In qua editione sunt universae, etiam Verrinae & Philippicae in fine. Nam initium fit a Maniliana. ¹ Eodem anno editae sunt Venetiis fol. per Christophorum Valdarfer Ratisbonensem. Ad calcem existat hoc tessaradecastichon:

*Germani ingenii quis non miretur acumen.
 Quod vult, Germanus protinus efficit.
 Aspice quam mira libros impresserit arte,
 Quam subito veterum tot monumenta dedit.
 Nomine Christophorus Valdarfer, gentis alumnus,
 Ratisbonensis, gloria magna soli.
 Nunc ingens Ciceronis opus, causasque forenses,
 Quas inter patres dixit & in populo,
 Cernis quam recto quam emendato ordine strinxit.
 Nulla figura oculis gratior esse potest.
 Hoc autem illustri Venetum perfecit in urbe
 Praestanti Marro sub Duce Christophoro.*

1 Maittariū annal. typograph. pag. 90.

*Accipite hunc librum, quibus est facundia cordi,
Qui te, Marce, colet, sponte disertus erit.*

In hac editione desunt Orationes pro *Fonteio*, *Roscio Comoedo*, *Verrinae* & *Philippicae*. Eam primam vocat Gruterus in notis ad Orat. Ciceronis, sed eodem iure Romana prima dicitur. Successit tertia anni 1472. fol. per Adamum de Ambergau, sine loci notatione, sed adscripto in calce hoc disticho:

*Hoc ingens Ciceronis opus, causasque forenses.
Quas inter Patres dixit et in populo,
Tu quicumque leges. Ambergam natus ahenis
Impressit formis. Ecce magister Adam.*

Huius basis est Valdarferiana, sed tamen interdum correctâ & mutata; ut videtur, e Romana. Desunt eadem, quae in Valdarferiana.

Proxima est Ven. a. 1480. per M. G. i. e. Girardengum, quae habet easdem, non plures, quas ed. Vald. sed ab ea interdum discedunt eius lectiones. Sed Brixienfis a. 1483. f. habet omnes, ut Sweynhemiana, ex qua est expressa. Hinc iam duae quasi Classes, qua numerum orationum, & textum: altera est edd. 1471. Veneta, 1472. 1480. alteram Rom. & Brix. faciunt: quas fere sequuntur ceterae plerae usque ad Aldum: ut Venet. 1495. per Barth. Zanis de Portesio, & 1499. *Phil. Beroaldi*, anno eod. per Bened. Hectorem Bononiensem. Venet. 1505. per Christoph. de Pensis, cum omnibus vitiis expressa ex edit. 1499. Separatim post editae sunt etiam Flor. 1515. ap. Iunt. per *Nicolaum Angelinum*, qui textum pluribus locis e MS. Colotiano correxit. Sed habet ea ed. non omnes Orationes, desuntque Catilinae, Verrinae, Philippicae: verum eae post separatim editae sunt ibidem, nam

Hotomanus ad Verr. V, 65. commemorat ed. Florentinam, quam nobis videre non contigit. Inter haec etiam Mediolani editae sunt per Zarottum, si fides est Io. Smith. ap. Saxium, in Catal. libr. Mediol. p. DCXIII. quamquam qualis sit, docet Io. Parrhasius. Edidit etiam separatim Io. Sturmus Argent. 1540. & 1544. 8. Voll. 3.

Francisci Hotomani Commentarii egregii in Ciceronis Orationes, ab Quintiana ad Manilianam usque, Paris. apud Rob. Stephanum 1554. fol. quae est ed. sec. castigatior & auctior prima. v. Lamb. & Graev. ad Verr. V, 16. Per hunc textus multis locis melior est factus. Recusi sunt in Tomo 3 Operum *Hotomani* Lugd. 1600. fol. 7. Gregorii Bersmanni in Orationes XXXI. Servestrae 1611. 8. 2. Volum. Steph. Riccii, Lipsiae 1568. 1574. 8. Per Coelum secundum Curionem Basil. 1562. 8. tribus Vol. Alphonsi Alvaradi Analyse & enarrationes in aliquot Orationes Ciceronis partes duae, quae continent Francisci Sylvii, Phil. Melanchthonis, Barthol. Latomi, Iac. Omphalii, Martini Boleri, Io. Sturmii, Georg. Trapezuntii, Io. Tislini annotationes, curante Iac. Bedroto Basil. 1536. 1537. 4. duobus Vol. Bibliotheca Commentariorum & notarum omnis generis in Orationes Ciceronis, Basil. 1539. Venet. 1547. f. & Basil. 1553. Lugd. 1554. fol. duobus Vol. & curante Ioh. Beato Helio, Basil. 1594. fol.

Orationes Ciceronis ex recensione *Io. Michaelis Bruti*, Lugd. 1570. & Antw. 1584. tribus Vol. 8. Cum Analyfi Logica & Rhetorica notisque *Io. Thomae Freigii* 3. Voluminibus, 8. Francof. 1592. Hannover. 1602. 1614. Francof. 1624. & 1646. & 1654. in qua est mera compilatio alienarum notarum, ut Hotomani imprimis. Editio Orationum Tullii post

Manut. & aliorum Correct. Argentor. 1613. 3. tomi
 12. itemque ad Manutianam & Brutinam conformata cum annotationibus & castigationibus selectis ad Voluminis calcem Hanov. typis Wechel. 1630. Selecta Variorum Commentaria in Orationes Ciceronis, Colon. 1521. 8. tribus Vol. curante Andrea Schotto. Tomus tertius Orationum Ciceronis, (qui ab illa 34. pro P. Sextio incipit) cum commentariis copiosis atque eruditis *Nic. Abrami* e Soc. Iesu, Paris. 1631. fol. 2. Voluminibus, apud Cramoisius. Orationes Ciceronis cum interpretatione & notis in usum *Delphini*, auctore *Carolo de Meroville*, Paris. 1684. 4. tribus Vol. Praelis iterum subiecta haec editio Venetiis 1724. *Mem. de Trev.* pag. 2091. Selectae quaedam Ciceronis Orationes cum *Merovillii* notis recusae Cantabrig. 1692. 8.

Deinde a *Io. Ge. Graevio* ¹ viro doctissimo ad MSSos Codices, & antiquas melioresque editiones recensitae, cum eiusdem animadversionibus & scholiis *Q. Asconii Pediani* ad MSS. emendatis, & *Anonymi veteris Scholiastae*, notisque integris *Francisci Hotomani*, *Dionysii Lambini*, *Fulvii Ursini*, *Paulli Manutii* & selectis tum aliorum, ut *Faerni*, *Mureti*, *Lauredani* sive *Sigonii*, tum *Nicolai Abrami*, Amstelod. 1699. 8. sex Voluminibus, quae luculenta et praestantissima facile omnium editio exhibet etiam notas praeclearas antea ineditas *Iac. Menardi* in sex primas Orationes, et e *Io. Passeratii* praelectionibus in nonnullas Orationes excerpta: nec non fragmenta ex Orationibus Ciceronis deperditis, a *Sigonio* & *An-*

¹ Editionem. Orationum
 luculentam Graevianam, cum
 Variorum notis, mendosissimam
 appellare non dubitat
Cicer. Oper. Vol. III.

Thom. Crenius XVI. animadvers. Philologico Histor. p. 141. quod iniquius quam verius ab eo pronunciatum est.

B

drea Patricio collecta atque illustrata. Orationes Ciceronis cum argumentis, animadversionibus & analyfi *M. Antonii Ferratii* Patav. 1729. 8. maior. quatuor Voluminibus. Acta Er. nov. suppl. T. I. p. 240. Eiusdem etiam *Epistolarum* in *Orationes Ciceronis* Libri VI. in quibus omnia fere, quae in Or. Cic. dubia occurrunt, polemice illustrantur, editi sunt Venetiis 1738. 4. Tractatur res primum universe per locos communes, ut de legibus iudicariis, de forma iudiciorum, de iudice quaestionis &c. et per eos loca Ciceronis explicantur, partim per seriem orationum, partim singulis locis tractandis. Editae etiam sunt a pluribus quaedam Orationes selectae ad usus tironum, cum notulis ei aetati accommodatis, ut a *Cellario*, *Gezelio Ed. Zurck*, *Mevovillio* &c. de quibus libris hic dicere non attinet.

In Orationes Ciceronis Commentarium scripsit olim *Asconius Pedianus*, de cuius reliquiis infra dicitur.

Versiones Gallicae plures existant tum singularum, ut *Fr. Petr. Gilleti*, *Maucroix* &c. tum universarum *Ludovici Dulcis*, cuius versio Orationum Ciceronis recusa nitide Neapoli 1727. 4. tribus Voluminibus, *Ryerii* &c. Recentiores sunt, versio *Gallica* Orationum Ciceronis omnium auctore *de Villefore*, additis notis Paris. 1731. 12. octo Volum. (Journal des Savans lettres sciences & badines T. VII. pag. 189. Acta Erud. 1733. p. 151. Mem. de Trev. 1732. Fevr. p. 288.) sed ea est hominis parum latine docti, ut demonstratum est in Actis Erud. l. c. 2) Versio nova orationum select. cum notis hist. & crit. Lat. & Gall. Paris. 1757. 3 Vol. 12.

Belgice, Orationes X. *Petro Francio*, si recte memini, interprete, Amst. 1702. 8. Quaedam etiam Germanice versae sunt, parum plerumque feliciter.

INDEX LEGUM.

LEX (νομος a νεμειν), si notationem quaeris, vulgo existimatur dicta esse a Graeco λεγειν. Si quidem huius verbi antiquiorem eamque propriam vim credas esse in *deligendo*, (unde λεγειν est lectis verbis loqui, s. dicere) consentientem habemus Ciceronem ipsum, summum latinitatis magistrum. Is enim de Leg. I, c. 6 de Legum origine a Deorum numine tracta disputans, haec habet: *Lex est Ratio summa insita in Natura, quae iubet ea quae facienda sunt, prohibetque contraria. eadem Ratio cum est in hominis mente conformata & confecta, Lex est. Itaque arbitrantur* (scil. doctissimi viri, quos Socraticos philosophos putamus) *prudenciam esse legem, cuius ea vis sit, ut recte facere iubeat, vetet delinquere: eamque rem illi Graeco putant nomine a suum cuique tribuendo, ego nostro a legendo. Nam ut illi aequitatis, sic nos delectus vim in Lege ponimus; & proprium tamen utrumque Legis est. Quodsi ita recte dicitur, ut mihi plerumque videri solet, a Lege ducendum est iuris exordium. Ea enim est Naturae vis, ea mens ratioque prudentis, ea iuris atque iniuriae regula. Sed quoniam in populari ratione omnis nostra versatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & eam Legem, quae scripto sancit quod vult, aut iubendo, aut vetando, ut vulgus, appellare. Ita quidem Cicero philosophus edixit. Sed alii, quibus verborum sapientia prior est, quam rerum, Legem ita dictam putant esse a λεγειν, ut primitus formulam quandam verborum notet. Nos, quibus deligendi vis in verbo λεγειν (unde est λογος, ratio, s. prudentia discernendi), uti in verbo legere (unde est lex), recte posita videtur, Ciceroni iterum disputanti de Leg. II, c. 4 sqq. accedimus. Ibi enim *ex lege illa principe* s. summa, aeterna, naturali, seu ipsa divina sapientia *esse Legem* ostendit *a Diis datam humano generi*, (quam veteres Romani & ipse Iustinianus Imp. Inst. I, tit. 2 dixere *ius gentium*, cf. Cic. de offic. III, 17 sect. 69. Sallust. Jug. c. 35 & quae ibi notavimus ed. II Bipont. p. 134 sq. not. 5. Liv. IV, 17, pr. qui idem*

ius humanum vocat V, 27; nos hodie *Ius naturae & gentium*) quae suae sanctitatis auctorem ipsum habeat Numen. Atque hac Legis s. iuris, quo omnes homines omnesque gentes utuntur, sanctitate nititur sanctitas legum civilium, quas Legi divinae adscribere singuli populi, suae quisque salutis causa. De his Cicero c. 5 hunc in modum: *Constat profecto, ad salutem civium, civitatumque incolumitatem, vitamque omnium quietam & beatam, conditas esse Leges: eosque, qui primum eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos atque laturos, quibus illi adscriptis susceptisque honeste beateque viverent: quaeque ita composita sanctaque essent, eas Leges videlicet nominarunt.* Deinde s. 13. Ergo est *Lex iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa Naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quae supplicio improbos afficiunt, & defendunt, ac tuentur bonos.* Haftenus Cicero. Uti vero his legibus humanis maior accederet auctoritas, aut legi divinae a qua est *iuris humani* exordium, tanquam adscriptae viderentur, & simul legislatores ab invidia sese vindicarent, ipsi se eas a Diis accepisse ferebant, ut Lycurgus ab Apolline, Minos a Iove, Numa Romae rex & legislator a Dea Egeria: neque etiam dein fas erat apud Romanos, ferre aut rogare leges, antequam captis auspiciis Deos consulissent, ut ab eis approbatae viderentur. Eandem ob causam tanquam *oracula, certis verborum eorumque priscorum formulis* enunciabantur, quo plus auctoritatis haberent. Hinc, uti formulae istae verborum oraculis, legibus rogandis, aliisque precibus, etiam diris, adhibitae *carmina* dicebantur, (cf. Liv. III, 64 *carmen rogationis*) factum, ut & ipsa *carminis* vox notaret tum oracula ipsa, tum edicta, quale illud Romuli an Numae regis, cuius legem s. partem excitat Livius I, c. 26 *Lex horrendi carminis* &c. & dein generatim ad quamcunque verborum formulam transferretur, cf. Cic. pro Mur. c. 12. Pariter vox *Legis* notabat in commune formulam, ad quam fieri aliquid aut fieri debere intelligitur. Sic *Leges Manilianae Venalium vendundorum* de Orat. I, 58 non sunt, nisi *formulae* a Icto conceptae, quibus uti in emen-

dis vendendisq; rebus liceret; quas Varro R. R. II, 5, 11 & II, 7, 6 *actiones* vocat, cf. eundem II, 3, 5. Sic *lex mancipii* de Orat. I, c. 39 est formula venditionis. Sic & dicitur in Verrinis I, c. 51, 55 *lex censoria* pro formula locationis, ex qua manceps s. redemptor aedis exstruere & tradere aedem debebat. Sic apud Plin. H. N. XXXVI, 23 *leges antiquarum aedium* sunt antiquae locandarum aedium formulae: & ipsa *lex Verris* l. c. cap. 55. erat formula, quae continebat modum conditionesque, quibus locari columnas volebat. Unde & *lex* pro conditione dicitur, velut in illis *Leges pacis, foederis*. Immo & translata est ad alia, ut ordinem & quasi formulam naturae, artium praecepta &c. ut *lex nascendi; cantici, dicendi, gestus* &c.

Iam de Romanis LL. quomodo ferrentur, & quae essent, totis libris egere Icti doctissimi, in iisque etiam Antiquitatum Rom. sigillatim iuris, scriptores. Indicem LL. in Cic. memoratarum, qualem ex Fr. Hotomani & Ernestii Collectaneis cum delectu prudentiori breviter & clare digessit *Lallemand*, exhibebimus passim curatiorem. Sed & quaedam generatim ad Legg. Rom. pertinentia, ad modum Gefneri in thes. voce *Lex*, complectemur paucis. *Lex* (i. e. formula & verba) cui alligari populum aliquis vellet, primo a *latore* eius, magistratu, vel tribuno pl. excogitata & *scripta*, tum promulgata tribus deinceps nundinis i. e. publice in a'bo proposita, ut legere & considerare possent homines, quod *lex Licinia Iunia*, aut ut si quis vellet tribunus pl. intercederet, aut ut quivis e populo *lege inspecta & examinata*, utrum, cum rogaretur, antiquanda esset, vel iubenda, aut etiam ut cuivis monere legislatorem liceret ante rogationis diem, vel de tollenda vel de corrigenda; ex qua postrema causa tradunt, nonnullos legem promulgatam reliquisse, alios correxisse, ut Clodium rogationem de exilio Cic. cf. ad Attic. III, ep. 2 & 4. Tum vel *Lator*, vel amici eius *suadebant* Legem; alii *dissuadebant*. Deinde itum in suffragia *rogante* populum aut plebem; civesque, vel in curias, vel in centurias, vel in tribus congregati, aut iubebant eam formula *uti rogas*, aut antiquabant ipso verbo *antiquo*. Sic *lata lex* nomen ac-

cepit vel a latore, ut *Acilia*, *Iulia*, *Cornelia*, vel a materia, ut *Agraria*, *Fruentaria* p. vel ab utroque *Cornelia Maieslatis*, *Clodia Fruentaria*.

Sed et leges praeterea dicebantur a potestate, quam latores habebant, l. *consulares* l. *tribuniciae*; a comitorum forma l. *centuriatae* l. *curiatae*, l. *tributae*; quae ultimae, quia in Comitibus tributis praevalebat plebs, vulgo *plebiscita* vocantur. Auctores Comitiorum centuriatorum & curiatorum non poterant esse, nisi patricii; tributorum etiam tribuni plebis. Leges Rom. antiquissimae sunt illae Regum s. Romuli s. Numae, s. Tatii s. Servii. Secutae sunt Leges XII tabularum, de quibus vide Indicem, sic dictae a tabulis XII, in quas conscriptae fuerunt, & a Decemviris nomen habent *decemvires* ap. Liv. & *lex decemvires* ap. Gellium XX, c. 1. Cicero eas quoque per compendium vocat *Duodecim* de Leg. II, c. 23 *Discebamus enim pueri DUODECIM, ut carmen necessarium, quas iam nemo discit. Quum & hodie de iis fere dici possit, quas iam nemo legit, recusas dabimus ad calcem librorum de Legg. ut a quibus ius Romanum & publicum & privatum vetus s. priscum petatur. Quae post illas latae fuerunt leges non omnes sunt iussa populi aut plebis generalia de universis civibus, sed & de singulis concepta, quae privilegia potius dicenda putat Gellius X, 20, quia veteres priva dixerint, quae nos singula dicimus. Talis fuit Lex illa Manilia de Pompeio constituendo Imp. adversus Mithridatem constituta, pluresque aliae vel ex favore vel ex odio latae de singulis. Distinguuntur etiam a legibus *plebiscita*, quae tributim plebes iubebat rogante tribuno plebis. Ex quo vero lex, de qua Liv. III, c. 55, comitiis centuriatis lata, ut quod tributim plebes iussisset, populum teneret; pro legibus illa habebantur, quamvis nulla Senatus auctoritate constituta; sed ex quibus fieret Senatus consultum. Itaque & quae privilegia dici maluit Gellius, & plebiscita scriptores veteres dixerunt *leges*: concedas tamen eidem, iussa populi aut plebis, sive de universis, sive de singulis concepta communi nomine *rogationum* contineri. Subiecimus tandem ad ornandam hanc, quam de Legibus Romanis observatiunculam col-*

legimus, locum insignem Taciti Ann. III, c. 25. fin.—28 pr. quo ille omnem iuris Romani historiam brevissimis, sed egregie complexus est :

Ea res admonet, ut de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum pervertum sit, alius differam. Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercionibus, agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suoapte ingenio peterentur; et, ubi nihil contra morem superent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui aequalitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat; provenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertaesum, leges maluerunt. Hae primo, rudibus hominum animis, simplices erant: maximeque fama celebravit Cretensum, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus: ac mox Atheniensibus quaesitiores iam & plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus & divino iure populum devinxit: repertaque quaedam a Tullo & Anco: sed praecipuus Servius Tullius sanctorum legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis, & firmandae concordiae: creatique decemviri, & accitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris. nam secutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum, & apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliquae ob prava, per vim latae sunt. Hinc Gracchi & Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor, nomine senatus, Drusus; corrupti spe, aut illusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili, omissum, quin multa & diversa sciscerentur: donec L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit. statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multo post Tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitando. Iamque non modo in commune, sed in singulos homines latae quaestiones: & corruptissima Repub. plurimae leges. Tum

Cn. Pompeius tertium consul, corrigendis moribus delectus, & gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non ius. deterrima quaeque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu iusserat, abolevit: deditque iura, quis pace & principe uteremur.

ACILIA, *Repetundarum*. Tulit Manius Acilius Glabrio, tribunus plebis, eius pater, qui in causa Verrina quaesitor fuit anno U. C. DCLXXXIII, & consul an. DCLXXXVI. Ut repetundarum causa una actione absolveretur, neque causam ampliari liceret. Item, ut qui accusatores constituti essent, potestatem haberent, literas & publicas, & privatas conquirendi, obfignandi, deportandi. *Verr. I. 9.* Hanc legem priorem esse *Servilia*, pluribus demonstrat Ernestius.

AEBUTIA. Tulit Aebutius trib. pl. *Ne quis sibi, aut Collegis potestatem, aut curationem ferret.* Agrar. II, 8.

AELIA, *de comitiis*. Tulit Q. Aelius consul cum M. Iunio, anno DLXXXVI, ad Tribunorum seditiosas legum lationes coercendas: ut, quoties cum populo ageretur, augures de coelo servarent; Magistratus, & obnuntiandi, & legislationi intercedendi potestatem haberent.

ANNALES. Quibus constitutum est, quo anno cuique magistratus petere liceret. Tulit primus accuratius *Villius*, qui inde *Annalis* dictus est, quod nomen familiae haesit. *Livius XL, 44.* & *Manut. de Leg. c. 6.* Nam iam ante eum de ea re leges fuisse, dubitare nos *Livius* non finit. Sed anni, credo, non satis definiti erant, ut lege *Villii*. Anni autem constituti sunt quaesturae 31, aedilit. 37, praeturae 40, consulatui 43. Nam his annis *Cicero* hos magistratus gessit, qui, suo se quemque anno gessisse, praedicat. *Annalem* tulit etiam M. Pinarius Rusca trib. pl. A. U. DCXXIII. *Cic. de Orat. II, 65.*

ANTONIA, *Iudiciaria*. Tulit M. Antonius consul cum C. Iulio, anno DCCIX. Ut tertia iudicum decuria, e centurionibus, antesignanis, alaudis, & manipularibus fieret. *Philipp. V, 5.*

ANTONIA , *de suffragiis populi*. Tulit L. Antonius. *Philipp.* VII.

APULEIA , *de coloniis*. Tulit L. Apuleius Saturninus trib. pl. C. Mario III. L. Valerio coff. anno DCLII. Ut in singulas colonias ternos cives Romanos C. Marius facere posset; hoc consilio, ut eo minus huic rogationi de coloniis in Siciliam, Achaïam, & Macedoniam deducendis, C. Marius consul resisteret. Sed ea lex perlata non est, ut ex Cicerone intelligitur, *pro Corn. Balbo*, c. 21.

APULEIA , *Fruventaria*. Instauratio erat, aut confirmatio *Semproniae*. Ei se opposuit quaestor urbanus Caepio, senatumque docuit, aerarium tantam largitionem ferre non posse. Itaque perlata non est. Vide *Rhet. ad Herenn.* I, 12.

APULEIA , *de Maieslate*. Tulit idem, anno DCLII, occasione motuum, qui Romae exorti sunt, cum Cimbri, superatis Alpibus, Q. Catuli exercitum invasissent, & equites Romani relictis praesidiis Romam fugissent, qua re imminuta populi Romani maiestas videbatur. *Cic. de Orat.* lib. II, 25. 49.

AQUILIA , (forte C. Aquilii Galli trib. pl.) *de damno iniuria dato*. Ea est, quam Cic. in Bruto, c. 34, appellat *de Iustitia*. Omnibus de damno iniuria dato legibus, quae ante erant latae, derogavit, ut ait Ulpianus L. XVIII ad edictum.

AQUILIA. Tulit C. Aquilius Gallus *de dolo malo*, quem tum teneri putabat, quum aliud esset simulatum, aliud actum. Omnium malitiarum everriculum hanc legem appellat Cic. de Nat. Deor. III, 30. Vide & de Offic. III, 14.

ATINIA , *de rebus furto surreptis, non usu capiendis*: cuius haec verba fuerunt, *Quod surreptum erit, eius aeterna auctoritas esto*. Tulit tribunus pl. quidam Atinius. Quaestio fuit inter iurisconsultos veteres, auctore Q. Scaevola, utrum ea lex in praeteritum etiam, an in futurum tantum valeret. Vide Gell. XVII, 7. Cicero quidem diserte, in *Verr.* I, 42, eam his legibus annumerat, quae in posterum statuunt, ex iisque docere suscipit, non posse a praetore edici in praeteritum.

AURELIA, *Iudiciaria*. Tulit C. Aurelius Cotta praetor, anno DCLXXXIII. Quum a primis temporibus iudiciorum, ea penes senatum fuissent, C. Gracchus (vide *Sempronia lex*) tulit, ut propter avaritiam senatorum ad equites transferrentur. Hi severissime iudicabant, ita ut, ipso Cicerone teste, in *Verr. Act. I*, 13, nunquam eques in iudicium aut suspicionem captae pecuniae propter rem iudicandum vocatus sit. Sed erant tamen iniquiores senatui, & reos senatores nimis cupide condemnabant, in primis, si quem constabat, aut in senatu, aut in magistratu provinciali, publicanis impudentibus non satis favisse. Itaque quum frustra lege *Livia & Plautia* latum esset, ut equitibus et senatoribus essent communia iudicia; L. Sulla tandem restituit senatoribus iudicia. Sed ne tum quidem, ut e Cicerone, in primisque *Verrinis*, intelligi potest, recte iudicabant. Itaque, quum diu plebs de iudiciis esset conquesta; & verendum esset, ne seditiosus trib. aliquis inde seditionis movendae occasionem arriperet; legem iudiciariam tulit Cotta praetor, Pompeio & Crasso II Coss. in qua hoc temperamento usus est, ut omnibus ordinibus satisfaceret, quod nulli iudicandi potestas eriperetur. Itaque ex illa lege iudicia fuerunt inter senatores, equites, ac tribunos aerearios communicata. In *Verr. V*, 69. *Philipp. I*, 8.

CAECILIA, *de ambitu*. Tulit L. Caecilius trib. pl. consule Cicerone anno DCXC legem, qua ambitus poena imminueretur, & ea constitueretur, quae ante proximam legera fuerat. Nam quum frater eius de ambitu reus factus condemnatusque esset, adeo aegre tulit eam poenae acerbitatem, quae fratri perferenda erat, ut de ea lege mitiganda cogitaret. Itaque videbatur ea lege res iudicatas rescindere velle. Sed, quantum e Cicerone colligere licet, non est perlata. Vide Orationem *pro Sulla*, 22. 23.

CAECILIA-DIDIA. Tulerunt Q. Caecilius Metellus, & T. Didius Coss. DCLV. Eius duo capita apud Ciceronem. Alterum, *de modo legum promulgandarum*, *Phil. V*, 3. Alterum, *de duabus rebus non una lege coniungendis*, quod dicebatur, *per saturam ferre. Pro Domo c.* 20. Manutio au-

tem placet duas fuisse leges; quod non absurdum est.

CALPURNIA, *de pecuniis repetundis*. Tulit L. Calpurnius Piso, is qui *Frugi* dictus est, tribunus pl. L. Marcio, M. Manilio coss. anno DCIV, nulla antea quum fuisset. Ut quibus in provinciis magistratus populi Romani, eorumve comites pecunias contra leges cepissent, earum provinciarum homines iudicio Romae constituto suas pecunias repeterent.

CALPURNIA, *de ambitu*. Tulit C. Calpurnius Piso consul cum M. Glabrone, anno DCLXXXVI. Ut ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certaue pecunia multarentur. *Pro Mur.* 23. *Pro C. Cornelio*.

CAMPANA. Tulit C. Iulius Caesar, consul, *de agro Campano dividendo*. Ad Att. L. II, ep. 18.

CARBONIS, *tribunitia*. Ut populo eundem tribunum creare liceret, quoties vellet. Ei restiterunt Scipio & Laelius. *Lael.* 21.

CASSIA, *de suffragiis*. Tulit L. Cassius Longinus, tribunus pl. qui scopulus reorum in praetura dictus est, cuiusque ob severitatem, iudices severi dicti sunt Cassiani. *Ut tabellae etiam in iudicio populi adhiberentur, praeterquam in iudicio perduellionis*. Cic. in Bruto.

CASSIA, *de senatu*. Tulit L. Cassius Longinus trib. pl. C. Mario & C. Flacco coss. propter simultates cum Q. Caecilio, cui populus imperium, ob res male cum Cimbris gestas, abrogavit. Nam ea lege sancitum est, ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, is in senatu non esset. Vide *Cornelianae I fragm.* & *ibid. Ascon.*

CASSIA-TERENTIA, *Fruentaria*. Vide **TERENTIA-CASSIA**.

CENSORIAE. Sunt formulae, quibus censores veteres templa aedificanda locabant, ut ex iis a redemptoribus extruerentur. Vide Cic. in Verrem I, 55. *Lex censoria* est quoque formula, qua publicanis a censoribus vectigalia locata sunt, quae & vectigalia ipsa, quae locabantur, & conditiones, quibus locabantur, continebat, ut & populo, & redemptoribus prospiceretur. Vide Cic. de Prov. cons. c. 5.

Censoriae leges sunt praeterea constitutiones, & edicta censorum de aerario & vectigalibus pop. Rom. de aedificiis publicis, de populi in Tribus & Centurias descriptione, & similibus rebus. In his erat etiam constitutio, qua cautum erat, ne carnifex in urbem ingrederetur, cuius mentio fit in Orat. pro Rabirio, c. 5.

CENTURIATA lex, dicitur quidquid in comitiis centuriatis ad populum fertur: ut **CURIATA**, quidquid fertur in comitiis curiatis. Vide *Agrar. II. 11.*

CINCIA, de donis & muneribus. Tulit M. Cincius trib. pl. anno DLIX Cornelio & Sempronio Coss. Ne quis ob causam orandam, donum munusve caperet. Cic. de Senect. 4 *De Orat. II, 71. ad Att. I, 20.* Plautus hanc *muneralem* vocat.

CLODIA, de M. Tullio. Tulit P. Clodius trib. pl. Pifone, Gabinio coss. anno DCXCV. Ut M. Tullio Ciceroni, quod falsum S. C. retulisset, quod cives Romanos indemnatos necasset, aqua & igni interdictum esset, & ne intra quingenta millia passuum ab Italia tecto reciperetur: ac ne quis de eo revocando mentionem neque in senatu, neque ad populum faceret. *Pro Domo sua. Post red. in sen. &c.*

CLODIA, de comitiis. Tulit idem. Ne quis eo die de coelo fervaret, quo cum populo agi posset. Ut omnibus fastis legem ferri liceret: qua de causa legem Aeliam & Fufiam a Clodio sublatam queritur Cic. in Sextiana, & Pisoniana.

CLODIA, de regno Cypri. Tulit idem. Ut, Cypro insula in provinciae formam redacta, Ptolemaeus rex Cypri, sedens, cum purpura & sceptro, praeconi publico subiiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. *Pro Sextio, 26.* Ut M. Cato quaestor cum iure praetorio mitteretur in insulam Cyprum, & regiae gazae vendendae, & pecuniae deportandae praeficeretur. *Pro Domo, & pro Sextio.*

CLODIA, de Pessinuntio sacerdotio. Tulit idem. Ut Pessinuntius Matris Magnae sacerdos, suo sacerdotio spoliaretur, fanumque illud Brogitaro, Gallograeco, attribueretur. *Pro Sextio, 26. De Harusp. resp. 13.*

CLODIA, de provinciis. Tulit idem. Ut Gabinio Syria,

Babylon, Persae; Pisoni Macedonia, Achaia, Thessalia, Graecia, Boeotia, proconsulari imperio mandarentur. *Pro Domo, & pro Sextio.*

CLODIA, *de intercessione.* Tulit idem. Ut libera & soluta in ferendis legibus tribunorum plebis potestas esset, neque intercessione impediretur. Antea enim novem tribunis obfistere unus poterat. *Pro Sextio. De Harusp. resp.*

CLODIA, *de collegiis.* Tulit idem. Ut collegia, i. e. conventus artificum a Numa instituti, & magna ex parte deinde, partim legibus, partim senatusconsultis sublata, restituerentur, multique alii constituerentur. *In Pison.*

CLODIA, *de censoribus.* Tulit idem. Ne quem censes in legendo senatu praeterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset: quum antea valeret quod unus statuisset, nisi alter intercessisset. *Pro Milone.*

CLODIA, *Frumentaria.* Tulit P. Clodius, trib. pl. anno DCXCV. Hac primum *Sempronia* sublata est, non qua divisionem frumenti, sed qua pretium. Tulit enim, ut gratis daretur frumentum, quod antea semisse aeris ac triente dabatur. *Ascon. Orat. in Pisonem, 4.*

COELIA, *de suffragiis.* Tulit Coelius, trib. pl. Q. Caecilio, T. Flaminio coll. an. DCXXX. Ut etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege tabellaria exceptum erat, populus non voce, sed tabella suffragium ferret. *Cic. de Leg.*

CORNELIA, *de sententia ferenda.* Tulit L. Cornelius Sulla dictator. Ut, antequam iretur, causa cognita, in consilium, quaesitor interrogaret reum, palam an per tabulas vellet sententias ferri. Ex *Cluentianae* c. 20 intelligitur, eam legem valuisse adhuc tempore celebris illius iudicii Iuniani; paulo post autem, quum Cicero Cluentium defenderet, obsoletam fuisse, neque amplius observatam.

CORNELIA, *Iudiciaria.* Tulit idem, & consul II, cum Q. Metello Pio, anno DCLXXIII. Ut iudicia equestri ordini adempta, in solum ordinem senatorium transferrentur. *Cic. in Divinat. Ascon. in eandem.*

CORNELIA, *de veneficiis,* quae ante *Sempronia* fuit.

Tulit idem. Ea cautum est primo de ficariis, deinde de veneficiis, de coitionibus, de falso, &c. ut quaestiones capitales haberentur. Et poena his constituta est, & deportatio, & bonorum proscripio. *Pro Cluentio*, c. 56. Vide Sigon. de Iudiciis, II, 31.

CORNELIA, *de proscripitis*. Tulit idem. Ne quis proscripsum iuvaret, *in Ver.* I, 47. Ut proscripitorum bona venirent ad Kalend. Iunias, & in tabulas publicas ad aerarium pecunia redacta referretur. *Pro Roscio Amer.* 43. 44. *Agr.* III, 3.

CORNELIA, *de testamentis*. Tulit idem. Contra testamentorum subiectores & corruptores: *in Verr.* I, 42. Sed eadem item alia genera falsi complexa est, unde & *de falso* a Iurisconsultis laudatur.

CORNELIA, *de nummis*. Tulit idem. Ne quis nummos adulterinos faciat, infuso deteriori aere in nobilius, aut alio modo quocunque: *in Verr.* I, 42. Continebatur hoc falsi genus lege de falso; sed quod nil pestilentius est Reip. quam adulterari nummos, lege peculiari de hoc crimine sanciendum putavit Sulla. Vide *Gravinam* de Legibus, c. 101.

CORNELIA, *de repetundis*. Tulit idem. Lex ista secuta est *Serviliam*, ex qua quum alia, tum hoc in suam transulit Sulla, ut, si ex bonis rei condemnati non tantum redigeretur, quantum ei lis aestimata esset, persequi ab iis, liceret, ad quos ea pecunia, quam cepisset is, qui damnatus esset, pervenisset. Ex quo legis capite accusatus est, damnato Gabinio, L. Rabirius Postumus. Vide Orationem pro Rabir. Post. c. 4.

CORNELIA, *de provinciis ordinandis*. Tulit idem. Sumtus definiebat, quos liceret civitatibus provincialibus facere in legatis publice Romam mittendis, ut eos in Senatu laudarent, qui provinciae praefuissent: *Ep. ad Fam.* III, 8. 10. Sanciebat, ut qui provincias ex S. C. lege *Sempronia* haberent, imperium retinerent, quoad in urbem introissent. Quod sine dubio non hanc vim habebat, ut ex lege hac imperium haberent, & rem militarem attingere possent praetores, quod e Curiata lege habebant; sed ut, si per Curiatam legem

imperium haberent, id non tam diu haberent, quoad e provincia decessissent, sed, quoad in urbem introissent. Ceterum quomodo in hac lege calumniatus sit Appius, vide *Ep. ad Fam.* I, 9. Denique, ut tricesimo die postquam in provinciam venisset successor, de provincia praetor decederet: *ibid.* III, 6.

CORNELIA, *de civitate*. Tulit idem. Ea lege Volaterranis ius civitatis Rom. ademptum est: ita tamen, ut nexa atque hereditates non tollerentur, h. e. ut & hereditates capere possent, & per nexum, five per aes & libram abalienare, quae vellent. Hanc legem negat Cicero valere posse, quia sit contra ius Romanum, quo civitas nemini invito adimi possit. *Pro Caecina*, c. 33.

CORNELIA, *maiestatis*. Tulit idem. In eos, qui maiestatem pop. Rom. minuissent. Ea dicitur *in Pisonem*, 21, vetare haec: educere e provincia exercitum, & bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi & senatus accedere: & *pro Cluentio* c. 56, legiones sollicitare; *in Verrem* I, c. 5. vivos dimittere hostes pop. Rom. accepta pecunia: *Ep. ad Fam.* III, 11, ne in quemvis impune declamare liceret. Quicumque amplitudinem dignitatemque pop. Rom. laessisse convinci poterat, is maiestatis convictus putabatur, ut dicit auct. Rhet. ad Herenn. II, 12.

CORNELIA, *de magistratibus*. Tulit idem. Ut iis qui suas partes in civili bello secuti essent, honores ante tempus capere ius esset. *Acad.* II, 1. Ut proscriptorum liberi, honorum petendorum potestate privarentur. *in Pison.*

CORNELIA, *de tribunis plebis*. Tulit idem. Ne tribunis plebis ferendarum legum, concionandive ius esset, neve ad eos provocatio esset, ut ne iis intercedere liceret: neve iis qui tribuni plebis fuissent, alios postea magistratus capere liceret. *Ascon. in Verr.* III.

CORNELIA, *de sacerdotiis*. Tulit idem. Ut ius creandorum sacerdotum a populo (cuius haec lege Dom. potestas erat) ad collegia sacerdotum transferretur: iique ex veteri more tributis comitiis cooptarentur. *Ascon. in Divin.*

CORNELIA, *de M. Tullio Cicerone*. Tulit centuriatis

comitiis P. Cornelius Lentulus, consul cum Q. Metello, anno DCXCVI, & cum omnibus magistratibus, praeter unum praetorem App. Claudium P. Clodii fratrem, & duos tribunos pl. Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quintium, pridie Non. Sextiles. Ut M. T. Ciceroni redire in civitatem, venireque in senatum liceret.

CURIA, de *patrum auctoritate*. Tullit M. Curius trib. pl. *Dentatus* appellatus, M. Fulvio Paeto, T. Manlio coff. anno CCCCLIV. Ut ante comitia magistratuum, patres auctores fierent. Cic. in *Bruto*, 14.

CURIATA lex dicebatur olim, quae in curiatis comitiis de eorum imperio ferebatur, qui in provincias mittebantur: videlicet quid cuique imperii, atque ornamenti attribui placeret. Postea vero non ab universo populo, sed a XXX licitoribus ad speciem atque usurpationem vetustatis, hoc est, ad triginta veteres curias repraesentandas constitutis, iuebatur. *Agrar. II*, 12. Hinc *lege curiata ornari*, ibidem, 10 est, curiatis comitiis accipere imperium, & potestatem rei militaris administrandae. Habebantur etiam curiata *de adoptione*, ut exemplum probat P. Clodii, qui comitiis Curiatas a plebeio adoptatus est.

DOMITIA, de *sacerdotiis*. Tulit Cn. Domitius Ahenobarbus trib. pl. C. Mario III, L. Aurelio coff. anno DCL. Ut non sacerdotum collegia, quem vellent, cooptarent, sed populi id beneficium esset. Quod autem Religio vetare videbatur, ne populus sacerdotes faceret, eamque ob causam eadem lex antiquata esset, quum eam Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino coff. tulisset C. Licinius Crassus, de *Amicit.* 25; hanc religionis calumniam ut vitaret Domitius, hoc legi adiecit, ut XVII tantum tribus sorte ductae sacerdotes crearent. *Agr. II*, 7. *Lex Domitia* sublata est a Cornelio Sulla, lege *Cornelia de sacerdotiis*. Sed haec quoque paulo post a Labieno trib. pl. anno DCXCI sublata, & *Domitia* restituta est. Eam confirmavit C. Iulius Caesar, donec M. Antonius lege lata collegiis ius suum restituit.

DUODECIM TABULARUM LEGES a Decemviris Consulari potestate ex *lege Terentia* latae anno CCCU &

CCCIV, omnis cum publici tum privati iuris Romani fons, quarum fragmenta dabimus.

FABIA, *de servis alienis retentis, sive de plagiariis.* Eius haec vis fuit, ne quis aut ingenuum, aut libertinum, aut servum alienum, invitum secum haberet, aut invito, aut insciente domino, venderet aut emeret sciens. *Pro Rabirio* c. 3.

FABIA, *de numero sectatorum, sive de ambitu.* Ut certus numerus sectatorum esset, i. e. eorum qui candidatos in campum deducerent. *Pro Murena*, c. 34.

FLAMINIA, *Agraria.* Tulit invito senatu C. Flaminius trib. pl. anno DXXI. Ut ager Picenus & Gallicus viritim divideretur. *Acad.* II, 5. *Brut.* 14.

FURIA--ATILIA, *de Mancino.* Tulere L. Furius, & Sex. Atilius, trib. pl. Ut C. Mancinus, quod sine senatus auctoritate pacem cum Numantinis fecisset, iis dederetur. *de Offic.* III.

FURIA, sive FUSIA, *de testamentis.* Tulit C. Furius, trib. pl. Ex legibus XII Tab. licebat legata facere de re sua, quot quis vellet. *Uti quisque legasset suae rei, ita ius esto.* Sed quum saepe tantum legaretur, ut aut non sufficeret res mortui, aut saltem omnis absumeretur ita legatis, ut heredi nihil relinqueretur; noluerunt multi hereditates cernere. Quare, quum intersit reipublicae, valere voluntates morientium: coeperunt quidam *de modo legatis constituendo* cogitare. Itaque tulit ad populum primus C. Furius, *ut non liceret plus, quam mille asses, legati nomine capere,isque quadruplum solveret, qui plus cepisset.* *Verr.* I, 42. *Pro Balbo*, c. 8.

FUSIA, sive FUFIA, *de comitiis.* Tulit eam tribunus quidam FUSIUS, sive FUFIUS. Est autem, ut *Aelia*, & *Caecilia--Didia*, de modo comitorum, & legum ferendarum, (unde cum iis saepe apud Ciceronem coniungitur) & inter remedia furorum tribunitiorum refertur. *Post Redit.* in senatu, c. 5. *In Vat.* c. 7. 9. Quod cum intelligeret P. Clodius, tribunus, unus omnium furiosissimus, eam una cum *Aelia* sustulit, *de Har. resp.* c. 27. *in Pison.* 4. Sancitum erat hac lege, *ne omnibus diebus fastis legem ferri liceret.* Vide *de prov. conf.* c. 19. *Pro Sext.* c. 15.

Cicer. Oper. Vol. III.

C

FUSIA, five FUFIA. Tulit Q. Fufius, vel Fufius Calenus, trib. pl. M. Messalla, & M. Pisone coff. anno DCXCII. Ei occasionem dedit Clodius: qui quum sacra Bonae Deae polluisset, & de ea re S. C. rogatio consularis facta esset, ex qua a praetore in iudicio Clodiano iudices legerentur, amicusque Clodii Fufius videret, ea lege perlata, aegre servari posse Clodium; tulit ipse, ut iudices sorte ducerentur, quod ita facilius putaret iudices eiusmodi fore, qui se corrumpi sinerent. Vide *ad Attic. I, 14. 16.*

GABINIA, *Tabellaria*. Tulit Q. Gabinius, trib. pl. anno DCXIV. Ut comitiis, quibus Magistratus crearentur, populus non voce, sed tabella suffragium ferret. Ne quis inspiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret; ita ab omni parte liberum iudicium suum in magistratibus creandis populus haberet. *Leg. III, 16.*

GABINIA, *de usuris*. Tulit A. Gabinius trib. pl. qui postea consul cum L. Pisone fuit. Ea lege cautum est, *ne provincialibus liceret Romae versuram facere*, h. e. pecuniam foenori sumere. *Quod si quis pecuniam provinciali dedisset, ne ex syngrapha eius rei causa facta ius redderetur a magistratibus provincialibus.* *Ad Att. V, ep. 21 & VI, 2.*

GABINIA, *de Pompeio Piratico bello praeficiendo*. Tulit idem, Metello, Mario coff. anno DCLXXXV. *Pro lege Manilia, c. 19. Post redit. in sen.*

GABINIA, *de senatu habendo*. Tulit idem. Est legi *Pupiae* similis. Ea sancitum est, *ut mense toto Februario quotidie*, h. e. omnibus diebus, quibus senatus haberi posset, *senatus legatis exterarum nationum daretur.* *ad Q. FR. II, 12.*

GELLIA, & CORNELIA, *de civitate*. Tulerunt L. Gellius Publicola, Cn. Cornelius Lentulus coff. anno DCLXXXI. *Ut cives Romani sint optimo iure, quos Cn. Pompeius Imperator de consilii bellici sententia singulatim civitate donavit.* *Or. pro Balbo, 8. 24.*

HIERONICA. Lex fuit Siculorum, ex qua inter aratores (h. e. qui agros publicos pop. Rom. hac conditione ac lege tenerent, ut decimas quotannis darent pop. Rom.) & decumanos (h. e. publicanos, qui decimas redemerant) iudicia

fierent. Eam dederat Hiero rex suis aratoribus & decumanis. Ea constitutum erat, *quibus conditionibus aratores Siculi agros regis obtinerent.* Quum igitur Rupilius praetor Siciliam in provinciae formam redigeret, eam de consilii sententia retinuit, & aratoribus agri Romanorum publici dedit, quod eius aequitatem perspexerat. De hac lege in Verrinis.

HIRTIA, *de Pompeianis.* Tulit A. Hirtius, Praetor. Ut ad dignitates Pompeiani non admitterentur. Philipp. XIII, 16.

IULIA, *de civitate cum Sociis & Latinis communicanda.* Tulit L. Iulius Caesar, qui consul fuit cum P. Rutilio Lupo, bello Sociali, anno DCLXIII. Cuius legis hoc caput erat, ut ad eos tantum populos hoc beneficium pertineret, qui fundi (ei legi scilicet) facti essent, h. e. ut liberum cuique civitati sociorum, Latinorumque esset, utrum vellent hoc beneficio uti, necne? Itaque etiam Heracliensium & Neapolitanorum multi hoc beneficium repudiabant, h. e. ei legi fundi fieri nolebant. Nam quemadmodum donatio nullam vim habet, nisi is, cui fit, ei donationi fundus fiat, sive, uti loquuntur Iurifconsulti, accipiat donationem: sic nulla lex Romana, qua beneficium sociis aliisque populis tribuitur, rata esse potest, & ex ea lege beneficio quisquam uti, nisi eam legem probaverit, h. e. professus sit, se beneficio legis uti velle. *Pro Corn. Balbo*, c. 8.

IULIA, *Agraria.* Tulit C. Iulius Caesar, in primo consulatu, quem cum Bibulo gessit, anno DCXCIV. *Ut Campanus ager & Stellas XX millibus civium, quibus terni pluresve liberi essent, divideretur; eique rei XX viros constituit ex iis, qui maximos honores gessissent: unde etiam Ciceroni is honor, sed frustra, oblatu est.* *Ep. ad Att.* II, 2. 19.

IULIA, *de provinciis ordinandis.* Tulit idem eodem tempore. Hac lege repetita & aucta est *Cornelia*, de qua supra. Iubebat duas rationes in provincia apud duas civitates deponere, easdemque totidem verbis ad aerarium referre. *Ep. ad Fam.* V, 20. II, 17. *ad Att.* VI, 7. Ne praetoriae plus, quam annum, nec plus, quam biennium consulares obtinerentur. *Philipp.* I, 8. Quae autem lex *Iulia* commemo-

ratur, *Philipp.* III, 15, ex qua Brutum, Plancum, aliosque provincias obtinere placebat Ciceroni, privilegium fuit, quo his provinciae istae datae sunt, contra legem *Semproniam* (de qua suo loco) quae senatusconsulto decerni cois. & praet. designatis provincias iubebat.

IULIA, *de repetundis*. Tulit idem eodem tempore, ut ex Vatimiana praefertim, & Pisoniana colligitur. Ne cui, qui in provincia cum potestate, imperiove esset, pecuniam capere liceret, extra quam si ad templum, monumentumque capiat. Ut ab iis exigeretur pecunia, ad quos ea, quam is ceperit qui damnatus sit, pervenerit. Ut transeuntibus magistratibus, eorumque comitibus foenum, aliaque ab oppidis & vicis subministrarentur. Ne qui cum imperio essent, iniussu populi, aut senatus de provincia exirent, exercitum educerent, bellum sua sponte gererent, in regnum alienum accederent. Fuerunt alia multa huius legis capita, ut intelligi potest e *Coelii epist.* 8. qua unum & centesimum caput laudatur; quae epistola multum facit ad huius legis rationem cognoscendam. Ex iis legis capitibus multa servata sunt in Pandectis.

IULIA, *de sacerdotiis*. Tulit idem. Ut in creandis sacerdotibus, etiam absentium ratio haberetur. *Ad Brut. ep.* 5.

IULIA, *Sumtuaria*. Tulit idem. Ut profestis diebus ducentos nummos in conviviis consumere liceret: Kalendis, Idibus, Nonis, & aliis quibusdam festivis, trecentos: nuptiis autem, & repotiis H--S millies. Vide *Ad Attic.* XIII, 7.

IULIA, *de legationibus liberis*. Tulit idem. *Legationes liberae* dicuntur, quum senatoribus, privatae rei causa, velut voti solvendi, hereditatis aut syngraphae persequendae, extra Italiam abeuntibus, ius nomenque legati populi Romani, senatusconsulto datur, ut eo maiori cum dignitate ac securitate ubique versari possint. Harum tempus olim infinitum fuit. Namque hanc ipsam ob causam liberae dici videntur, quod exire & redire liceret, quum placeret. Sed quoniam multi nimis abuterentur legationis nomine ac iure, Cicero consul retulit ad senatum, de tollendis legationibus liberis senatusconsulto. In quo quum ei tribunus plebis quidam

intercessisset, effecit tamen, ut annum tempus esset, quod antea infinitum erat; *de Legib.* III, 8. Iulius Caesar postea de his legationibus tulit, *ut quinquennium tantum durarent.* Ad Att. XV, 11.

IULIA, *de publicanis tertia parte pecuniae debitae relevandis.* Tulit idem. Vide *pro Plancio*, c. 14. Ea lege sibi equestrem ordinem Caesar adiunxit; quum Cato contra, publicanis nimis acerbus quod esset, a senatu equites abalienaret.

IULIA, *Iudiciaria.* Tulit idem. Hac lege abrogavit *Aureliam* de iudiciis cum tribus civitatis ordinibus communicandis, sublatis e numero iudicum Tribunis aeriis. *Philipp.* I, 8. Tum de iudicibus legendis, eorum censu, aetate, sanxit.

IULIA, *de vi & maiestate.* Tulit idem. Ut de vi & maiestate damnatis aqua & igni interdiceretur. *Philipp.* I, 8.

IUNIA-LICINIA, *de legibus.* Tulere D. Iunius Silanus, & L. Licinius Murena coss. anno DCXCI. Lege *Caecilia-Didia* sancitum erat, ut lex ferenda per trinundinum ante promulgaretur. Hoc legis illius caput novis, severioribusque poenis sanxit *Iunia-Licinia*, sive *Licinia-Iunia*, nam Cicero utroque modo locutus est. *Phil.* V, 3. *Pro Sextio*, 64. *In Vatin.* 14.

LAETORIA, *contra circumscriptiones adolescentum.* Tulit M. Laetorius Plancianus, anno cccxc. Ea cautum est, *ne XXV annis minores stipulari possent*; unde *Quinavicennaria* Plauto dicitur in *Pseud.* I, 3, 68. Ut iis, qui furiosi, vel prodigi essent, curatores darentur: &, qui eos circumscripsissent, iudicio publico tenerentur. *De Offic.* III, 15. Hac lege rei privatae iudicium publicum factum est, ut Cic. ait *de Nat. Deor.* III, 30.

LICINIA, *de legum latoribus.* Tulit Crassus Orator; *Aebutiae* lex similis, qua cautum est, ne ei, qui de aliqua curatione ac potestate ferret, collegis, cognatis, affinibus eam potestatem curationemve mandare liceret. *Agr.* II, 8. *pro Domo* 20.

LICINIA, *de ambitu, & de sodalitiis.* Tulerunt M. Lici-

nus Crassus, & Cn. Pompeius coss. anno DCXCVIII. Erat autem lex severissima, & *edititios iudices* concedebat, h. e. eos, quos accusator edidisset, quum in ceteris iudiciis, qui praeerat iudicio, fortiretur iudices; reus & accusator, quos vellent, reiicerent: quod multo aequius videtur. Sed senatus, cuius bona voluntate haec lex lata est, propterea in hac causa edititios iudices edi volebat, quod existimabat, si reo iudices ab accusatore ederentur, accusatorem eos editurum ex iis tribubus, quas reus largitione devinctas haberet: ita fore, ut iidem & testes, & iudices essent; neque vero cuiquam melius de largitione facta constare posse, quam tribulibus. Itaque Cicero Laterensem reprehendit, qui, quum Plancium ex hac lege accusaret, non eas tribus edidisset, quas maxime clamaret corruptas esse, sed longe alias; ex quo intelligatur, eum non tam legem de sodalitiis, quam edititios iudices secutum esse. Vide *Pro Plancio*, c. 15, 16.

LICINIA-IUNIA, sive *Iunia-Licinia*, de qua supra.

LICINIA MUCIA, *de civitate*. Tulere L. Licinius Crassus, & Q. Mucius Scaevola coss. anno DCLVIII. Ut focii Latini, Romanae civitatis iure privati, suas in civitates redigerentur. *De Offic. III*, 11. *Pro Balbo*, 21. 24.

LIVIAE leges, quarum mentio apud Cic. *de Leg. II*, 6. & in *Cornelianae I* fragmentis, sunt Livii Drusi trib. pl. seditionis, anno DCLXII. Tulit autem *Fruentariam*, *Iudiciariam*, *Agrariam*, &c. Quas omnes Cicero dicit *uno senatus versiculo* sublatas esse, h. e. permessa consulibus republica, hac scilicet formula, quae notissima est: *Videant consules, ne quid detrimenti capiat resp.*

LURCONIS lex, *de ambitu*. Tulit Aufidius Lurco, unde *Aufidia* dicitur, anno DCXCII, Pisone & Messalla coss. quae qualis fuerit, cognoscitur ex *Ep. ad Att. I*, 1.

LUTATIA, *de vi publica*. Tulerunt Q. Lutatius Catulus, & M. Aemilius coss. anno DCLXXV. Ut de seditionis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, remp. oppugnarint, quotidie etiam festis diebus, ludisque, quibus iudicia nulla erant, quaeri posset. *Pro Coelio*, c. 1 & 29.

MAENIA. Tulit Maenius trib. pl. anno CCCCLXVII. Ut patres ante inita a populo suffragia fierent auctores eius rei, quam populus iussurus esset, neque adeo reprehendere comitia, hoc est, irrita facere possent. in *Bruto*, c. 14.

MAMILIA, de *regundis finibus agrorum*. Tulit anno DCXLII C. Mamilius, trib. pl. qui propterea *Limitanus* dictus est. Ut in finibus agrorum, quinque pedes in latitudinem relinquerentur, ut Legibus XII Tab. constitutum esset, & singuli arbitri regendis finibus darentur, quum e Legibus XII Tab. tres essent, si de finibus orta controversia esset. *Cic. de Leg. I*, 21.

MAMILIA, in *Bruto*, c. 33. Est rogatio ea, de qua Salust. B. Iug. c. 40. *Inter ea C. Mamilius Limitanus trib. pl. rogationem ad populum promulgat, uti quaereretur in eos, quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias acceperant; qui elephantos, qui perfugas tradidissent; item, qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent.*

MANILIA, de *bello Mithridatico*. Tulit C. Manilius trib. pl. M. Lepido, L. Volcatio cos. anno DCLXXXVII. Ut Cn. Pompeio Mithridatici belli reliquiae perseguendae traderentur. Vide *Cic. Orat. pro hac lege*, quam suavit.

MANILIA, de *suffragiorum confusione*. Tulit idem eodem anno. De hac lege mentio fit *Orat. pro Murena*, c. 23. Haec est eadem, quae in *Corneliana* dicitur, de *libertinorum suffragiis*. Ea enim lege, cuius auctorem Cornelium fuisse dicebat accusator, sancitum est, ut libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, ut *Asconius in Milonianam* prodidit. Ante enim libertini omnes in tribubus quatuor urbanis suffragia ferebant, in quas cum reliqua fece coniecti erant a censore Fabio, qui hoc salubri instituto Maximi cognomen meruit, & consul fuit anno DCVIII.

MANILIANAE leges *venalium vendendorum*, de quibus in *lib. I de Oratore* c. 58. Erant formulae, quibus uti possent in rebus vendendis emendisque, qui se decipi nollent. Auctorem habebant M. Manilium, Ictum eum, qui anno DCIII consul cum M. Marcio Censorino fuit.

MARIA, *de suffragiis*. Tulit C. Marius, trib. pl. L. Caecilio Metello, L. Aurelio Cotta cons. anno DCXXXIV. Ambitum coerces, & libertatem suffragii ferendi auget. Iussit enim, *ut pontes angustiores fierent*, quos suffragium ferentes transibant, ne quis scilicet inspicere tabellam posset, ne rogare de suffragio, aut appellare ferentem. Cic. *de Leg.* III, 17.

MARIA, *de re nummaria*. Tulit M. Marius Gratidianus praetor, L. Sulla dictatore. Ut nummi certa tum excogitata ratione probarentur. *Iactabatur*, inquit Cic. *de Offic.* III, 20, *temporibus illis nummus, sic ut nemo scire posset, quid haberet*. Plinius XXXIII, 9 *legem hanc nominatim appellat*, quum Cicero, quem vide loco laudato, praetoris *edictum* de Rostris promulgatum fuisse scribat.

PAPIA, *de civitate*. Tulit C. Papius, trib. pl. Cotta & Torquato cons. anno DCLXXXVIII. Ut peregrini urbe pellerentur, & focii Latini nominis in suas civitates redigerentur. *Pro Arch.* 5. *pro Balbo* 23. *Offic.* III, 11.

PAPIRIA, *de consecratione*. Tulit L. Papirius, trib. pl. Ne quis aedes, aut quamcunque rem, terram, aram, lignum, iniussu populi consecraret. *Pro Domo sua*, c. 50.

PAPIRIA, *de tribunis*. Tulit C. Papirius Carbo, trib. pl. anno DCXXI. Ut eundem toties creare liceret, quoties populus vellet. Eam dissuasere P. Africanus, Laelius, alii. Nocte sequente ob hanc legem Scipio domi suae interfectus est. Cic. *de Amicit.* c. 25.

PAPIRIA, *de suffragiis*. Tulit idem eodem anno. Ut in legibus iubendis & antiquandis populus tabellis uteretur.

PEDUCAEA, *de incestu*. Tulit Sext. Peducaeus, trib. pl. anno DCXL. Vide Cic. *de Nat. Deor.* III, 30.

M. IUNII PENNI, trib. pl. temporibus C. Gracchi anno DCXXVII, quam tulit *de peregrinis ex urbe eiciendis*. Hanc legem intermissam instauravit Papius, v. *lex Papia*. *de Offic.* III, 11.

PHILIPPI, *Agraria*. Tulit L. Marcius Philippus, trib. pl. anno DCXLIX, similem Gracchanae. Sed cum ei resisterent Optimates, facile vinci se & antiquari legem passus est.

PLAUTIA-PAPIRIA, *de civitate*. Tulere M. Plautius Silvanus, C. Papirius Carbo, trib. pl. Cn. Pomponio, L. Catone *coff.* anno DCLXIV. Ut civitas iis daretur, qui foederatis civitatibus adscripti fuissent, si & quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & sexaginta diebus apud praetorem essent professi. *Pro Arch. c. 4.*

PLAUTIA, vel PLOTIA, *Iudiciaria*. Tulit M. Plautius Silvanus, trib. pl. Strabone & Catone *coff.* anno DCLXIV. Ea lege iudicia cum equitibus & senatoribus communicata sunt, quod Q. Servilius Caepio & L. Drusus frustra tentarant. Nam tum e *Sempronia* lege equites soli iudicabant. Vide *Ascon.* in fragm. *Cornelianae I.*

PLOTIA, *de vi armatis hominibus*. Tulit idem. Ut de eius capite quaereretur, qui vim fecisset. Vide *pro Mil. c. 13. ad Fam. VIII, 8. ad Att. IV.*

POMPEIA, *Iudiciaria*. Tulit Cn. Pompeius consul cum M. Crasso, anno DCXCVIII. Ut amplissimo ex censu, ex centuriis, aliter quam antea, lecti iudices, ex tribus tamen ordinibus, quibus *Aurelia* lege communicata erant iudicia, senatorio scilicet, equestri, & tribunis aerarii, res iudicarent. *Cic. in Pison. 39. Phil. I, 8.* Vide *Ascon.* in *Pison.*

POMPEIA, *de vi, & ambitu*. Tulit idem in tertio consulatu, an. DCCI. Fuerunt leges duae, quarum prima nominatim caedem in Appia via factam, & incendium curiae, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Altera, *de ambitu*, poenam statuit graviolem, & formam iudiciorum breviorum. Utraque lex iubebat, ut priusquam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pilae, in quibus iudicum nomina inscripta essent, aequarentur: dein rursus postera die sortitio fieret unius & LXXX, qui numerus cum forte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque illo eodem die iudicaretur: prius autem quam sententiae ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus reiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent,

quinguaſaginta & unus. *Aſcon.* in argumento Miloniana.

PORCIA, *de iure civitatis.* Tulit M. Porcius Cato trib. pl. anno DCLIV. Ne quis civem Romanum vinciret, aut verberaret, aut necaret: ſed damnato exſilium permitteretur. *Pro Rabir.* 4. *Verr.* V, 63.

PUPIA, *de ſenatu habendo.* Tulit Pupius quidam trib. pl. Duo legis huius capita apud Cic. reperias. Primum, *ne ſenatus de ulla re toto menſe Februario habeatur, niſi aut perfectis, aut reiectis legationibus,* ad *Fam.* I, 4. Alterum, *ne ſenatus diebus comitialibus habeatur,* ad *Q. Fr.* II, 12. Vide *Gabiniam* ſupra.

REMMIA, *de reis poſtulandis.* Quo auctore & quo anno lata ſit, non conſtat. Hoc ex Cic. *pro S. Roſcio Amerc.* c. 19 intelligi poteſt, fuiſſe oppoſitam impudentiae calumniantium accuſatorum, ne liceret quemvis innocentem impune accuſare, eique moleſtiam creare ſine cauſa. Ex cap. 20 colligitur, calumniatorum fronti literam fuiſſe inuſtam. Quae autem inuri ſolita ſit, de eo non ſatis certo conſtat. Vulgo creditur fuiſſe K.

ROSCIA, *Theatralis.* Tulit L. Roſcius Otho, trib. pl. C. Calpurnio Piſone & Manio Acilio Glabrione coſſ. anno DCLXXXVI. Ne quis in quatuordecim gradibus orchestrae, in qua ſenatores ſedebant, proximis federet, niſi qui eques & equeſtri cenſu eſſet. Itaque ſi quis cenſum decoxiſſet eques, non licebat ei inter equites federe. Cic. *Phil.* II, 18. Nam decoctoribus cuiuſcunq; ordinis, ut ex eodem loco conſtat, certus locus aſſignatus in theatro erat, neque ſolum his, qui ſuo, ſed etiam qui fortunae vitio decoxiſſent. Vide *Aſcon.* in *Cornel.*

RUPILIA, *de iure Siculorum.* Lex apud Siculos dicebatur, quod *decretum* potius dicere more Romano debebant, ut facit Cicero *Verr.* II, 13. Nam Rupilia lex continebat iura, quae P. Rutilius praetor victis Siculis de decem legatorum ſententia, ut moris erat, dederat, quum Siciliam in provinciae formulam redigeret. Eius ſaepe ſit mentio in *Verrinis.*

SACRATAE Leges dici putantur in primis, quae in monte Sacro anno cclx, ſeceſſione populi facta, latae ſunt.

unde ipsi illi monti nomen haesit. Liv. II, 33. Earum mentio apud Cic. *pro Sext.* 30, *pro Domo*, 17, *de Offic.* III, 31, *de Leg.* II, 7, &c. Locus in primis illustris est in Cornelianae I fragmentis.

SCATINIA, vel SCANTINIA. *In molles & effeminatos; qui nefanda Venere uterentur*, h. e. aut ipsi muliebria paterentur, aut pueris vim facerent; quibus poenam decem millium nummorum statuebat; ex qua sibi inimicos accusationem minari scribit Coelius, *Fam. Ep.* VIII, 12. Vide *Phil.* III, 6.

SEMPRONIA, *de aere alieno.* Tulit M. Sempronius, trib. pl. L. Cornelio, Q. Minutio *coff.* anno DLX. Ut cum Sociis ac nomine Latino pecuniae creditae ius idem, quod cum civibus Romanis, esset. *De Offic.* II.

SEMPRONIA, *Agraria.* Tulit Tiber. Gracchus, trib. pl. P. Mucio Scaevola, L. Calpurnio *coff.* anno DCXX. Ne quis agri plus quam quingenta iugera possideret, & ut tres viri tributis comitiis crearentur, qui agros dividerent, quos divites praeter hunc modum possiderent. *Pro Sext. de Harusp. Resp.*

SEMPRONIA, *de provinciis decernendis.* Tulit C. Sempronius Gracchus, trib. pl. anno DCXXX. Ut senatus quotannis ante comitia consularia designandis consulibus provincias arbitrato suo decerneret, quas deinde ipsi designati inter se fortirentur: quod ante, vel post designatos, vel post initum consulatum facere solebat. Praeterea, cum antea senatus decreto per tribunos intercedi posset, ne deinceps liceret. *Pro Domo. De Prov. Conf.*

SEMPRONIA, *de libertate civium Rom.* Tulit idem. Ne de capite civis Romani, iniussu populi, iudicaretur. Idem iam XII Tab. sancitum erat. Idem *Valeria*, s. *sacrata lege*, ac deinde lege *Porcia* repetitum est. *Pro Rabir.* c. 4. *Verr.* V, 65. *Catil.* I, 11. IV, 5.

SEMPRONIA, *Ne quis iudicio circumveniretur.* Huic legi successit *Cornelia de falso.* Vide Cic. *pro Cluentio*, c. 56.

SEMPRONIA, *Iudiciaria.* Tulit idem. Iudicia a senatu ad solos equites transtulit. *Ascon. in Divinat.*

SEMPRONIA, *Fruentaria*. Tulit Tib. Gracchus iterum trib. pl. M. Plautio & M. Fulvio coss. anno DCXXVIII. Ut inopi plebi singuli modii a fenatu venderentur triente cum semisse, idque frumentum plebi dividendum ex aerario emeretur. *Brut.* 62. *Tusc.* III, 20.

SERVILIA, *de repetundis*. Tulit C. Servilius Glaucia praetor, anno DCLIII. quo ipso anno interfectus est. Ut reus post primam actionem comperendinaretur, cum antea ex lege *Ailia* liceret, semel causa dicta pronuntiare, nisi ampliarent iudices. *Verr.* I, 9. *Pro Rabir. Post.* 4.

SERVILIA, *de civitate*. Tulit idem eodem anno. Ut si quis e sociis Latinis senatorem reum fecisset, qui damnaretur, ius ei civitatis tribueretur, eumque inter cives locum occuparet, quem damnatus habuisset. *Ascon. pro Scauro*.

SERVILIA, *Iudiciaria*. Tulit Q. Servilius Caepio, consul cum C. Atilio anno DCXLVIII. Ut iudicia, quae XVII annis ante, lege *Sempronia*, a fenatu ad equites translata essent, utrique ordini communia essent. *Brut.* 43. 86. de *Orat.* II, 55. *pro Cluent.* 51.

TERENTIA-CASSIA, *Fruentaria*. Tulere M. Terentius Lucullus, C. Cassius coss. anno DCLXXX. Ut frumenti alterae decumae a provinciis coemerentur pretio in modios H-S. trium constituto: item ut civitatibus aequaliter imperaretur pretio in modios singulos H-S. quatuor constituto. *Verr.* III, 70.

THORIA, *Agraria*. Tulit Sp. Thorius, trib. pl. anno DCXLVII. Ne quis, qui agrum publicum in Italia a certo tempore possideret, vectigal penderet publicanis. *in Brut.* c. 36. Cautum est etiam ea lege de pascuis nonnihil, ut colligere licet e *Cic. de Orat.* II, 70.

TITIA, quae *pro Murena*, c. 8 laudatur, Pighio ad an. DCLXXXVIII videtur esse C. Titii trib. pl. qui illo anno legem tulit, de quaestorum numero duplicando, & provinciis quaestoriis e senatusconsulto sortiendis.

TITIA, *Agraria*. Tulit, opinor, Sext. Titius, trib. pl. M. Antonio, A. Postumo coss. anno DCLIV. Ut vectigal agris publice assignatis impositum quaestor colligeret. *Cic. de Orat.* II, 11.

TRIBUNITIA, cuius meminit Cic. in Verr. Act. I, c. 16. Pompeiam legem intelligit, *de tribunis reficiendis potestate pri-
stina*, quam iis Corn. Sulla ademerat.

TULLIA, *de legationibus liberis*. Tulit M. Tullius Ci-
cero consul. Ne, sicut antea, infinitum, sed annum tem-
pus earum esset. *de Leg. II.*

TULLIA, *de ambitu*. Tulit idem. Vide in *Vatin. 15.*
pro Sext. 64. pro Murena 32.

VALERIA, *de Sullae dictatura*. Tulit L. Valerius Flac-
cus interrex, anno DCLXXI. Ut L. Corn. Sulla perpetuus
dictator crearetur, utque omnia, quae fecisset, rata essent,
possetque impune, quem vellet, indicta causa, interficere.
Agrar. III, 2. De Leg. I. Pro S. Rosc. 43.

VALERIA, *de proscriptis*. Tulit idem. Ut eorum bona
veneant, qui proscripti sunt, aut eorum, qui in adversario-
rum praesidiis sunt occisi. *Ibid.*

VARIA, *maiestatis*. Tulit Q. Varius Hybrida, trib. Pl.
anno DCLXIII. Ut quaestio haberetur de iis, quorum opera
consiliove socii contra pop. Rom. arma sumssissent. Nam eo
anno coff. C. Iulio Caesare & P. Rutilio Lupo, ortum
est bellum in Italia, quod Sociale, Marficum, & Italicum
appellatur. Huius legis mentio *pro Milon. 36. in Brut. 56.*
88. Tusc. II. 24. &c.

VATINIA, *de repetundis*. Tulit P. Vatinius, trib. pl. C.
Caesare, M. Bibulo coff. anno DCXCIV. Ut repetundarum
iudicio liceret alterna consilia reiicere, unde ipsa lex *de al-
ternis consiliis reiiciendis* dicitur in *Vatin. c. 11. Consilia* sunt
iudices omnes, quos praetor sortitus est; eos omnes ex hac
lege semel reiicere licet reo, semel accusatori; cum antea
nonnullos tantum reiicere liceret ex eodem consilio utriusque,
quorum loca subfortitione praetoris replebantur.

VATINIA, *de Caesaris provinciis*. Tulit idem. Ut Cae-
sari, cui iam lege *Sempronia* de provinciis senatus Galliam
ulteriorem attribuerat, etiam citerior cum Illyrico & tribus
legionibus stipendiisque in quinquennium daretur. Ut ii, quos
in lege nominabat, legati sine senatus decreto cum Caesare
proficiscerentur. *In Vatin. 12.*

VIARIA, *de viis muniendis*. Tulit Curio, Paulo & Marcello coff. anno DCCIII. Ex *Ep. ad Att.* VI, 1 colligitur, constitutum fuisse vectigal aerario solvendum, in vehicula, effeda, rhedas, lecticas, equos, quibus in itineribus uterentur, ut ea pecunia in viis muniendis consumeretur. Nam cum Vedius Ciceroni obvius factus esset cum duobus effedis & rheda, equis iuncta, & lectica, & familia magna; horum causa dicit Cicero Vedio solvendum ex lege Curionis, si perferatur, sestertia centena.

VOCONIA, *de mulierum hereditatibus*. Tulit Q. Voconius Saxa, trib. pl. anno DLXXXIV. Ne qui post A. Postumium & Q. Fulvium censores census esset, heredem virginem aut mulierem, faceret. *Censi* e Voconii mente sine dubio erant *cives*, quod nemini licebat deferre ad censorem rem suam, nisi qui civis Romanus esset. Sed in hoc verbo calumniabantur, qui rem suam ad uxorem, aut filiam transferre cuperent. Nam cum illis temporibus, lex census Serviana de vendendis incensis, non acerbe, aut severe satis fervaretur; & multi cives Rom. incensi essent; hi, qui feminam heredem facere volebant, rem suam in censum non deferebant, adeoque se lege Voconia teneri negabant, quod incensi essent. Atque hac calumnia verbi *census* eludebant legem. Nam ex Verrinis intelligi potest, praetores ante Verrem omnes ex hac calumnia decrevisse, & hereditates hoc modo ad filias, mulieresque transire potuisse. Qui autem censi erant, adeoque legem eludere calumniando non poterant, heredem fiduciarium faciebant, h. e. qui hereditatem cerneret quidem, sed deinde filiae, aut cuicumque testator voluisset, redderet, si honestus esset. Nam si quis perfidus negabat, se hereditatem filiae redditurum, cogi non poterat. Vide Cic. *de Fin.* II, 17.

Subiungimus notitiam de LEGIBUS REGIIS, quae fuere Romuli, in ordinanda nova civitate factae; quarum ingenium & modum describit inprimis Dionysius Halicarn. *Antiq.* L. II, p. 94. quanquam earum iudicia sunt etiam apud alios

historicos. Idem etiam ceterorum regum leges commemorat plures. Eae leges, ut ait Dionysius l. c. pleraeque non erant scriptae: sed quae scriptae erant, eas collegisse olim creditur in corpus *Papirius* quidam: unde ius, quod illis legibus contineretur, *Ius Papirianum* est appellatum. Sed leges sacrae tantum inerant. Et legum illarum quidem nulla superest aut eius fragmentum: sed argumenta tamen multarum tradidere veteres scriptores, unde collecta ab iis, qui de legibus Romanis scripsere, imprimis Lipsio, Ant. Augustino, F. Ursino subiecta sunt editionibus recentioribus Dionysii Sylburgianis & Hudsonianae, cum virorum illorum etiam notis. Collectio Ursini, quae est optima, prodiit Romae, 1583. 4. Reperiuntur & in aliorum Collectionibus legum Rom. ut *Charondae*, *Theodori Marcilii*, *Merulae* & aliorum: item apud scriptores Ant. Rom. vel historiae, ut Demsterum, Pighium: illustrantur & a *Fr. Balduino* de Legg. Romuli & XII Tabularum, ut alios mittamus.

ROMANA VETERE PECUNIA.

ROMANI dudum usi sunt aere rudi, neque ponderis, neque figurae certae, quod appendi, non numerari solebat. Asses ex aere primus signavit Servius Tullius, iique librales fuerunt, h. e. unciarum duodecim. Percusi quoque sunt semisses, & trientes, & quadrantes, eius ponderis, quod nomina indicant, eaque sola tum pecunia fuit. At postquam argentum signari coeptum est; bellis affluentibus, urgente necessitate, institutum fuit, ut asses sextantario pondere ferirentur: mox unciales, ac postremo semunciales facti.

Quinque annis ante primum Punicum bellum, signari ex argento coepti sunt denarii, quinarii, qui & victoriati, & sestertii. Denarius fuit assium decem, victoriatu quinque, sestertius duorum assium & semissis; unde literis L. L. S. scribebatur, quas literas Librarii mutarunt in H. S.

Sed distingui debent sestertius & sestertium. Sestertius nummus fuit argenteus, quarta pars denarii: sestertium nummus non fuit; sed summa quaedam ad conficiendas commodius rationes excogitata, quae quidem summa par erat mille sestertiis nummis.

Ex denarii pretio ceterorum nummorum pretia ordinantur.

Denarium, drachmae Graecorum aequalem, alii duodecim assibus Franco-Gallorum, alii octo, alii decem aestimaverunt. Hanc ultimam aestimationem, quae est Dacierii, in subducendis rationibus faciliorem, sequimur. Denarium ergo aestimamus decem assibus Gallicis, sestertium, cuius unius fere usus est in rationibus pecuniarum, parem facimus duobus assibus Gallicis cum semisse; as autem duodecim denariis, quanquam procedente tempore, assibusque factis uncialibus, & mox semuncialibus, mutata sit aeris ad argentum proportio, placueritque denarium non iam decem, sed sedecim assibus permutari.

Aureus nummus, sive solidus, unius generis & formae fuisse videtur apud Romanos, quumque viginti quinque de-

nariis argenteis aequipararetur , respondet Libris Gallicis duodecim cum decem assibus.

Hinc summae , quae apud Ciceronem occurrunt , facile ad Franco-Gallorum pecuniae rationem , tanquam unicam omnibus hodie notam , revocabuntur.

Libell. Tur.

Mille aeris s. mille asses	50 l.
Quinquaginta millia aeris	2500 l.
Centum millia aeris	5000 l.
Centum sestertii	12 l. 10 s.
Ducenti sestertii	25 l.
Sestertium s. mille sestertii nummi	125 l.
Quinquaginta sestertia	6250 l.
Centum sestertia	12500 l.

Summae , quae sequuntur , fere his adverbis *bis* , *ter* , *quater* , *quingies* , &c. compendiose apud scriptores exprimi solent.

Mille sestertia , vel sestertium decies , subauditur centies , h. e. decies centena millia sestertium nummorum

Quinquagies (centies) sestertium	125000 l.
Centies sestertium , five centies centena millia sestertium nummorum	625000 l.
Millies (centies)	1250000 l.
Bis millies (centies)	2500000 l.

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.

M. T. U. F. E. T. T.
C. I. C. P. H. O. N. I. S.
O. R. A. T. I. O. N. E. S.

M. TULLII
CICERONIS

PRO

P. QUINTIO,
ORATIO PRIMA.

ARGUMENTUM.

Cum olim annos aliquot inter Sex. Naevium praeconem & C. Quintium de plebe Romana hominem societas rerum, quae in Gallia comparabantur, fuisset, moritur C. Quintius, fratremque Publium testamento heredem facit. Dissoluta hoc modo societate, *iudicio* primum de communi dividundo, h. e. si quae de communis praedii divisione lites inter socios ortae essent; dein, si quid ab alterutro deberetur, *pro socio iudicio* vel *arbitrio*, h. e. iudicio societatis, si quis scil. socium fraudasset, disceptandum erat. Hoc cum sumtis intra parietes domesticos arbitris transigi non potuisset, resque aliquandiu in vadimonium fuisset, quod permittente praetore alter alterum vadatus erat, h. e. *fideiussores* s. *vades* postularat, qui alterum vadimonium obiturum suo periculo praestarent, idque vadimonium saepenumero dilatum esset; tandem Sex. Naevius, L. Scipione C. Norbano Coss. cum P. Quintius in Galliam profectus esset, testes complures sumsit, se vadimonium stitisse, P. Quintium deseruisse. Eam testationem cum ad P. Burrienum Praetorem edidisset, postulavit *ex edicto* Praetoris, ut sibi Quintii bona, quasi latitantis debitoris, possidere liceret. Praetor, qui deserti vadimonii tabulas testimoniumque audiret, neminem porro, qui ab-

sentem Quintium defenderet, adesse videret, ei possessionem decernit. Ita Naevius dies triginta possedit: quibus exactis, eadem bona proscribit, auctionemque in diem certam constituit. Cum ecce tibi Sext. Alphenus Quintii se procuratorem esse denuntiat, statimque & libellos deicit, & puerum, quem Naevius abducebat, eripit; seque paratum esse iudicio Quintium defendere profitetur. Hunc Naevius in ius ad P. Burrienum vocat: petit, ut si velit *Pro socio iudicio* P. Quintium defendere, *iudicatum solvi satisdet*, h. e. sponsores det locupletes, qui praestarent, tantum solutum iri suo periculo, quantum iudicio factò solvi oporteret, si Quintius damnaretur. Alphenus satisdare non recusat, dum idem vicissim Naevius faciat. Solos enim eos tantum satisdare, quorum bona ex edicto possessa essent; haec autem non fuisse ex edicto possessa, paratum se defendere. Praetor qui possessionem decreverat, & possessa fuisse bona intelligebat, decernit, ut solus Alphenus satisdet: qui tum, quasi iniustum Praetoris decretum esset, tribunos pleb. appellat. L. Brutus e decem unus ostendit se intercessurum, nisi quid inter eos conveniret. Convenit igitur ut idibus Septemb. id est, sex septemve post mensibus P. Quintius iudicio se susteret. Venit Quintius, rebus saepe dilatis, tandem in ius ad P. Dolabellam Praetorem urbis, M. Tullio, Cn. Dolabella Coss. itur. Ibi Naevius, iudicium communi dividendo postulat, cum eo, ut Quintius satisdet, quippe cuius bona ex edicto possessa sint. Quintius satisdare recusat, quasi sua bona ex edicto possessa non sint. Dolabella decernit, ut aut satisdet, aut *sponsonem faciat*, i. e. certam pecuniam constituat, quam perdat, *si sua bona ex edicto possessa sint*. Sponsonem facere Quintius maluit. Iudicium ergo constituitur; daturque hoc negotium C. Aquilio Gallo, tum iuris civilis scientia inprimis claro: qui tres secum in consilium Iuris consultos adhibuit, M. Marcellum, P. Quintilium & L. Lucillum, coram quibus ea res acta est.

QUAE res in civitate duae plurimum possunt, ¹
 hae contra nos ambae faciunt in hoc tempore, ¹
 summa gratia, et eloquentia: quarum alteram, C.
 Aquilli, vereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hor-
 tensii ne me in dicendo impediat, nonnihil commo-
 veor: gratia Sex. Naevii ne P. Quintio noceat, id
 vero non mediocriter pertimesco. Neque hoc tan- ²
 topere querendum videretur, haec summa in illis
 esse, si in nobis essent saltem mediocria. verum ita
 se res habet, ut ego, qui neque usu fatis, et in-
 genio parum possum, cum patrono disertissimo
 comparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullae fa-
 cultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum ad-
 versario gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis ³
 accedit incommodum, quod M. Iunius, qui hanc
 causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo et
 in aliis causis exercitatus, et in hac multum et fae-
 pe versatus, hoc tempore abest, nova legatione
 impeditus: et ad me ventum est, qui, ut summa
 haberem cetera, temporis quidem certe vix fatis
 habui, ut rem tantam, tot controversiis implica-
 tam, possem cognoscere. Ita, quod mihi consue- ⁴
 vit in ceteris causis esse adiumento, id quoque in
 hac causa deficit. nam, quo minus ingenio possum,
 subsidio mihi diligentiam comparavi; quae quanta
 sit, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non
 potest. Quae quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, et
 hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra
 verba audire oportebit; ut multis incommodis veritas
 debilitata, tandem aequitate talium virorum recreetur.

5 Quod si tu iudex nullo praesidio fuisse videre
 contra vim et gratiam, solitudini atque inopiae:
 si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate
 causa pendetur; profecto nihil est iam sanctum at-
 que sincerum in civitate; nihil, quod humilitatem
 cuiusquam, gravitas et virtus iudicis consoletur.
 Certe aut apud te, et eos, qui tibi adsunt, veri-
 tas valebit: aut ex hoc loco repulsa vi et gratia,
 2 locum, ubi consistat, reperire non poterit. Non
 eo dico, C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium
 tua fides et constantia, aut quo non in his, quos
 tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem sum-
 6 mam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est?
 Primum magnitudo periculi summo timore homi-
 nem afficit, quod uno iudicio de fortunis omnibus
 decernit: idque dum cogitat, non minus saepe ei
 venit in mentem potestatis, quam aequitatis tuae;
 propterea quod omnes, quorum in alterius manu
 vita posita est, saepius illud cogitant, quid possit
 is, cuius in ditione ac potestate sunt, quam, quid
 7 debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quin-
 tius verbo Sex. Naevium; re vera, huiusce aetatis
 homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos no-
 strae civitatis, qui communi studio, summis opi-
 bus Sex. Naevium defendunt: si id est defendere,
 cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem
 8 velit, iniquo iudicio opprimere possit. Nam quid
 hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, dici, aut
 commemorari potest, quam me, qui caput alterius,
 famam, fortunasque defendam, priore loco causam
 dicere: cum praesertim Q. Hortensius, qui hoc iu-

dicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus, cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, ut ego, qui tela depellere, et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum iecerit; illis autem id tempus impugnandi detur, cum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit; et, si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi venenatum aliquod telum, iecerint, medicinae faciendae locus non erit. Id accidit, praetoris iniquitate et iniuria: primum quod contra omnium consuetudinem, iudicium prius de probro, quam de re, maluit fieri: deinde, quod ita constituit idipsum iudicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur; quod eorum gratia et potentia factum est, qui, quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Naevii studio et cupiditati morem gerunt; et in eiusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. Cum tot tantisque difficultatibus affectus atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit: cum adhuc ei propter vim adversariorum non ius par, non agendi potestas eadem, non magistratus aequus reperiri potuerit: cum ei, summam per iniuriam, omnia inimica atque infesta fuerint; te, C. Aquilli, vosque, qui in consilio adestis, orat atque obsecrat, ut multis iniuriis iactatam atque agitaram aequitatem, in hoc tandem loco consistere et confirmari patiamini. Id quo facilius facere pos- 3

11 fitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum gesta et contracta sit, cognoscatis.

C. Quintius fuit P. Quintii huius frater; sane ceterarum rerum paterfamilias et prudens et attentus, una in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Naevio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut iura societatis et officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei deesset ingenium: (nam neque parum facetus scurra Sex. Naevius, neque inhumanus praeco est unquam existimatus.) Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius quam vocem dedisset, pater nihil praeter libertatem reliquisset; vocem in quaestum contulit: li-
 12 bertate usus est, quo impunius dicax esset. Quare quod socium tibi eum velles adiungere, nihil erat, nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniae fructus esset. tamen inductus consuetudine ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quae in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, et rustica, sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis, atque a praecorum confessu in Galliam Naevius, et trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio; posteaquam nescio quid impendit, et in commune contulit, mediocri quaestu
 13 contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quae voce quaesierat, magno sibi quaestui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. qua in re

ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gererent, [arbitrium] pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quae me P. Quintius cupit commemorare: tametsi causa postulat, tamen, quia postulat, non flagitat, praeteribo. Cum annos iam complures societas esset, et cum saepe suspectus Quintio Naevius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, cum adesset Naevius, et moritur repentino. heredem testamento reliquit hunc P. Quintium; ut, ad quem summus moeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Naevio familiariter vivit. annum fere una sunt, cum et de societate inter se multa communicarent, et de tota illa ratione atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Naevius, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Cum aeris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret; auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum, quae ipsius erant privatae. Ibi tum vir optimus, Sex. Naevius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore, quae proscripsisset, vendere. Romae sibi nummorum facultatem esse, quam, si sciret, communem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, et pro ipsius affinitate. nam P. Quint-

tii consobrinam habet in matrimonio Naevius, et ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Naevius; credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. auctorem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Naevius. Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulae debuisset; per te, C. Aquilli, decedit P. Quintius, quod liberis eius dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter aerariam rationem non factis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, nisi ad Castoris quaesisset, quantum solveretur. Decidis statuisque tu, propter necessitudinem, quae tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. Haec omnia Quintius agebat, auctore et consuasore Naevio. Nec mirum, si eius utebatur consilio, cuius auxilium sibi paratum putabat. non modo enim pollicitus erat in Gallia; sed Romae quotidie, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat. quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Naevium certiore facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum iam dico, optimus,) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset; et scisset, sibi cum Quintio controversiae ni-

hil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur) quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promississet: non plus sua referre, quam si, cum auctionem venderet, domini iussu, quippiam promississet. Destitutione illa percussus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quae proscripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. tunc appellat ultro Naevium, ut, quoniam suspicaretur, aliqua de re fore controversiam, videret, ut quam primum, et quam minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, et quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem iacturam facere cupiebat; iste mediocri praeda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium coepit. Cum vadimonia saepe dilata essent, et cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum; neque quidquam profectum esset: venit ad vadimonium Naevius. Obsecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait, se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se iam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cu-

peret revifere, hominem in praefentia non vadatur. ita fine vadimonio difceditur. Deinde Romae dies xxx fere Quintius commoratur. cum ceteris, quae habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficifci poffet. proficifcitur. Roma egreditur ante diem 11 Kalend. Februarii, Scipione et Norbano Coff. Quaefo, ut eum diem memoriae mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, et cum primis honeftus, una profectus eft. Cum veniffent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident per familiarem Naevii, qui ex Gallia pueros venales ifti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Naevio, quo in loco viderit Quintium, quod nifi ex Publicio narratum Naevio effet, non tam cito res in contentionem veniffet. Tum Naevius pueros circum amicos dimittit: ipfe fuos neceffarios ab atriis Liciniis, et a faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam fibi adfint hora fecunda poft ridie. veniunt frequentes. teftificatur ifte, *P. Quintium non ftitiffe, et fe ftitiffe*: tabulae maximae fignis hominum nobilium confignantur: difceditur. poftulat a Burrieno praetore Naevius, ut ex edicto bona poffidere liceat. Iuffit bona proferibi eius, quicum familiaritas fuerat, focietas erat, affinitas, liberis iftius vivis, divelli nullo modo poterat. Qua ex re intelligi facile potuit, nullum efle officium tam fanctum atque follemne, quod non avaritia comminuere atque violare foieat. Etenim fi veritate amicitia, fide focietas, pietate propinquitas colitur; neceffe eft, ifte, qui amicum, focium, affinem, fama ac fortunis fpoliare conatus

est, vanum se, et perfidiosum, et impium esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris et propinquus Sex. Naevii, deicit: fervulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denuntiat, sese procuratorem esse: istum, aequum esse, famae fortunisque P. Quintii consulere, et adventum eius exspectare. quod si facere nolit, atque imbiberit eiusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari; et, si quid agere velit, iudicio defendere. Haec dum Romae geruntur, Quintius interea contra ius, consuetudinem, edicta praetorum, de saltu agroque communi a servis communibus vi detruditur. Existima, C. Aquilli, modo et ratione omnia Romae Naevium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque eiectus e praedio Quintius, accepta insigni iniuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit, ex decretis eius poteritis cognoscere. Alphenus interea Romae cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. utebatur populo sane suo, propterea, quod [iste] caput petere non desinebat. Iste postulabat, ut procurator iudicatum solvi fatisdaret. negat Alphenus, aequum esse, procuratorem fatisdare, quod reus fatisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Septembribus P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. Venit 8

30 Romam Quintius: vadimonium ficit. Iste, homo
 acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor,
 annum et sex menses nihil petit: quiescit: condi-
 tionibus hunc, quoad potest, producit: a Cn. Do-
 labella denique praetore postulat, ut sibi Quintius
 iudicatum solvi fatisdet, ex formula, *quod ab eo pe-
 tat, cuius, ex edicto praetoris, bona dies XXX
 possessa sint.* non recusabat Quintius, quin ita satis-
 dare iuberet, si bona possessa essent ex edicto. De-
 45 cernit: quam aequum, nihil dico: unum hoc dico,
 novum: et hoc ipsum tacuisse mallet, quoniam
 utrumque quivis intelligere potuisset. iubet P. Quin-
 7 tium aut fatisdare, aut sponsonem cum Sex. Naevio
 facere, *ni bona sua ex edicto P. Burrieni praetoris
 dies XXX possessa non essent.* Recusabant qui ad-
 erant tum Quintio. demonstrabant, de re iudicium
 fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter
 fatisdaret: non necesse esse famam alterius in iudi-
 31 cium venire. Clamabat porro ipse Quintius, sese
 idcirco nolle fatisdare, ne videretur iudicasse, bo-
 na sua ex edicto possessa esse. sponsonem porro si
 istiusmodi faceret, se (id quod nunc evenit) de ca-
 pite suo priore loco causam esse dicturum. Dola-
 bella (quemadmodum solent homines nobiles: seu
 recte, seu perperam facere coeperunt, ita in utro-
 que excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi
 possit) iniuriam facere fortissime perseverat: aut sa-
 tisdare, aut sponsonem iubet facere; et interea re-
 9 cusantes nostros advocatos acerrime submoveri. Con-
 32 turbatus sane discedit Quintius: neque mirum, cui
 haec optio tam misera, tanque iniqua daretur, ut

aut ipse se capitis damnaret, si satisdeditset: aut causam capitis, si sponsonem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re causae nihil esset, quin secus iudicaret ipse de se; quod iudicium gravissimum est: in altera spes esset ad talem tamen virum iudicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiae; sponsonem facere maluit: fecit: te iudicem, C. Aquilli, sumsit: ex sponso egit. In hoc summa iudicii, causaque tota consistit.

Iudicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, ³³ sed de fama fortunisque P. Quintii vides. Cum maiores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret; nos inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis: eos porro, qui defendere consuerunt, vides accusare; et ea ingenia converti ad perniciem, quae antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesternum die fecerunt, ut te in ius adducerent, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, praestitueres: quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu, quod esset tuum ius et officium, partesque docuisses. Neque nobis adhuc, ³⁴ praeter te, quisquam fuit, ubi nostrum ius contra illos obtineremus: neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. ita sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur. Verum quoniam tibi instat Hortensius, ¹⁰ ut eas in consilium: a me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse: non patiar, istam manere suspensionem, nos rem iudicari nolle:

nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam; propterea quod et ab illo, qui ante dixit, informata iam causa est, et a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa possum, brevitatis postulatur, quae mihimet
 35 ipsi amicissima est. Faciam, quod te saepe animadverti facere, Hortensi: totam causae meae dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes. ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim; ut et mihi sit propositum, de quo dicam, et Hortensius habeat exposita, ad quae respondeat, et tu, C. Aquilli, iam ante animo prospicere
 36 possis, quibus de rebus auditurus sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Naevi, possedisse ex edicto praetoris. in eo sponso facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur a praetore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse. Quaeso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriae mandetis. etenim rem facilius totam accipietis, si haec memineretis; et me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postuleret: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse. haec tria cum docuero, perorabo.

Non fuit causa, cur postulares. Qui hoc intelligi potest? Quia Sex. Naevio neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est? idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Naevi, citabo. Annum, et eo diutius, post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius. doce, te petiisse ab eo istam, nescio quam, innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem fecisse: dixisse deberi. debuisse concedam. Moritur C. Quintius; qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit. heres eius P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem; eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, et omnes literae. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset, et ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiore faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo iure experiretur? Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos ac necessarios, caros et honestos esse, atque haberi volunt; id Sex. Naevius non faceret, qui usque eo fervet, ferturque avaritia, ut de suis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamentum relinquat? Et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere co-

natur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non finis? quem nunc interficere nefarie cupis, eum tu pudenter appellare nolebas? Ita credo. hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, maiorem natu, nolebas, aut non audebas appellare. saepe, ut fit, cum ipse te confirmasset, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus meditatuseque venisses; homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas: excidebat repente oratio. cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret.

12 id erat profecto. Credamus hoc, Sex. Naevium,
 40 cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno et sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio iam confecto fere, appellas. Quis tam perditus, ac profusus nepos, non adefa iam, sed abundantiam etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Naevius? Cum hominem
 41 nomino, fatis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius. nunquam petisti. mortuus est ille: res ad heredem venit. cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Naevium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse; an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At et in provincia ius dicebatur; et Romae iudicia fiebant.

Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus. neque praeterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Naevio, quod tamdiu nihil petivit.

Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? quid enim nunc agit Sex. Naevius? qua de re controversia est? quod est hoc iudicium, in quo iam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, et tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? verumtamen petat. audiamus. De rationibus et controversiis societatis vult diiudicari. Sero, verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur sane: non peto. Quid igitur pugnas? an, quod saepe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita et ornamentis suis omnibus? apud iudicem causam priore loco dicat: et eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, iampridem actum esse poterat. Ut honestiore iudicio conflictere? At sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, iugulare non potes. Ut facilius iudicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter iudicat, et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit, negamus deberi, iudicium fiat sta-

tim : non recusamus. Numquid praeterea ? si vere-
 tur, ut res, iudicio facto, parata sit : iudicatum sol-
 vi fatis accipiat. quibus a me verbis fatis accipiet,
 iisdem ipse, quod peto, fatisdet. actum iam potest
 esse, C. Aquilli. iam tu potes discedere liberatus mo-
 lestia, prope dicam, non minore, quam Quintius.
 45 Quid agimus, Hortensi ? quid de hac conditione
 dicimus ? possumus aliquando, depositis armis, sine
 periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare ?
 possumus ita rem nostram persequi, ut hominis
 propinqui caput incolume esse patiamur ? possumus
 petitoris personam capere, accusatoris deponere ?
 Immo, inquit, abs te fatis accipiam : ego autem ti-
 44 bi non fatisdabo. Quis tandem nobis ista iura tam
 aequa describit ? quis hoc statuit, quod aequum sit
 in Quintium, id iniquum esse in Naevium ? Quin-
 tii bona, inquit, ex edicto praetoris possessa sunt.
 Ergo, id ut confitear, postulas ; ut, quod nun-
 quam factum esse iudicio defendimus, id, proinde
 46 quasi factum sit, nostro iudicio confirmemus. In-
 veniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum
 quisque quam primum sine cuiusquam dedecore, in-
 famia, pernicieque perveniat ? Profecto, si quid
 deberetur, peteret : non omnia iudicia fieri mallet,
 quam unum illud, unde haec omnia nascuntur. Qui
 inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cum
 potestas esset agendi quotidie ; qui, quo tempore
 primum male agere coepit, in vadimoniis differen-
 dis tempus omne consumserit ; qui postea vadimo-
 nium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi
 de agro communi deiecerit ; qui, cum de re agen-

di, nullo recusante, potestas fuisset, sponfionem de probro facere maluerit; qui, cum revocetur ad id iudicium, unde haec nata sunt omnia, conditionem aequissimam repudiet; fateatur, se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere; is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo iam pridem abstulissem. nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso iudicio, nihil tam copiosa advocacyne uterer, si petendum esset: extorquendum est invito atque ingratis: quod non debet, eripiendum atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, disertis, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minae iactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse cedat. Quae mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, et cum illum confessum considero, adesse atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. cum autem ad te, C. Aquilli, oculos animumque retuli; quo maiore conatu studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse praedicas.

Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur a praetore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque ius esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum. Antequam doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam et factum simul Sex. Naevii considerare. Ad vadimonium non

venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causae, et necessitudines veteres intercedebant. illicone ad praetorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad haec extrema, et inimicissima iura tam cupide decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, 49 reservares? Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usu venire? quod tantum evenire dedecus, quae tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuiquam fortuna ademit, aut si alicuius eripuit iniuria; tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur; alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat: hoc tamen in miseris adiumento et solatio sublevatur. Cuius vero bona venierunt; cuius non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subiectus est; is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat: vita turpis ne morti 50 quidem honestae locum relinquit. Ergo hercule, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacite obscureque conceditur: cui magistrifri fiunt, et domini constituuntur, qui, qua lege et qua conditione pereat, ponuntient: de quo ho-

mine praeconis vox praedicat, et pretium conficit, huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur; si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas. Itaque maiores nostri raro id accidere vo- 16
luerunt; praetores, ut considerate fieret, compa- 51
raverunt. Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, saepe illusi ac destituti. Considerant enim, quid et quantum sit, alterius bona proscribere. Iugulare civem, ne iure quidem quisquam bonus vult: mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse. Haec in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, et hominum existimationis, et communis humanitatis causa: ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit: quis? 52
Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen eius atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit. quis? Socius. etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum re aut voluntas congregasset, aut fortuna coniunxisset. Ad vadimonium non venit. quis? Is, qui tibi praesto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi praesto non esset, omnia tela coniecisti, quae parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa fraudandique fecerunt? Si dupon- 53

dius tuus ageretur , Sex. Naevi , si in parvula re cap-
 tionis aliquid vererere , non statim ad C. Aquillium ,
 aut ad eorum aliquem , qui consuluntur , concur-
 risses ? Cum ius amicitiae , societatis , affinitatis a-
 geretur : cum officii rationem atque existimationis
 duci conveniret : eo tempore tu non modo ad C.
 Aquillium , aut L. Lucullum , sed ne ipsum quidem
 ad te retulisti : ne haec quidem tecum locutus es :
 Horae duae fuerunt ; Quintius ad vadimonium non
 venit. quid ago ? Si mehercule haec tecum duo ver-
 ba fecisses , Quid ago ? respirasset cupiditas atque
 avaritia paululum : aliquid loci rationi et consilio de-
 didisses : tu te collegisses : non in eam turpitudinem
 venisses , ut hoc tibi esset apud tales viros confiten-
 dum , qua tibi vadimonium non sit obitum , eadem
 te hora consilium cepisse , hominis propinqui for-
 17 tunas funditus evertere. Ego pro te nunc hoc con-
 54 sulo post tempus , et in aliena re , quod tu in tua
 re , cum tempus erat , consulere oblitus es. Quaero
 abs te , C. Aquilli , L. Luculle , P. Quintili , M.
 Marcelle : vadimonium mihi non obiit quidam so-
 cius et affinis meus , quicum mihi necessitudo vetus ,
 controversia de re pecuniaria recens intercedit. po-
 stulone a praetore , ut eius bona mihi possidere li-
 ceat ? an , cum Romae domus eius , uxor , liberi sint ,
 domum potius denuntiem ? Quid est , quod hac
 tandem de re vobis possit videri ? Profecto si recte
 vestram bonitatem atque prudentiam cognovi , non
 multum me fallit , si consulamini , quid sitis re-
 sponsum : primum , expectare : deinde , si latitare ,
 ac diutius ludificare videatur , amicos convenire :

quaerere, quis procurator sit: domum denun-
 tiare. dici vix potest, quam multa sint, quae re-
 spondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc ra-
 tionem extremam necessariam devenire. Quid ad 55
 haec Naevius? ridet scilicet nostram amentiam,
 qui in vita sua rationem summi officii desideremus,
 et instituta bonorum virorum requiramus. Quid mi-
 hi, inquit, cum ista summa sanctimonia ac dili-
 gentia? viderint, inquit, ista officia viri boni: de
 me autem ita considerent: non, quid habeam, sed
 quibus rebus invenerim quaerant: et quemadmo-
 dum natus, et quo pacto educatus sim, memini.
 vetus est, *De scurra multo facilius divitem, quam*
patremfamilias fieri posse. Haec ille, si verbis non 56
 audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si
 vult virorum bonorum instituto vivere, multa o-
 portet discat, atque dediscat: quorum illi aetati u-
 trumque difficile est. Non dubitavi, inquit, cum 18
 vadimonium desertum esset, bona proscribere. Im-
 probe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, et con-
 cedi postulas, concedamus. Quid si nunquam dese-
 ruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem
 et malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi
 cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine ap-
 pellemus? improbum? at, etiamsi desertum vadi-
 monium esset, tamen in ista postulatione, et pro-
 scriptione bonorum, improbissimus reperiebare. num
 malitiosum? non negas. fraudulentum? iam id qui-
 dem arrogas tibi, et praeclarum putas. audacem?
 cupidum? perfidiosum? vulgaria et obsoleta sunt;
 res autem nova atque inaudita. Quid ergo est? ve- 57

reor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quaesivit a te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. respondi statim, Nonis Februarii. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. ad ephemeridem revertitur. invenitur dies profectiois, pridie Kal. Februarii. Nonis Februarii si Romae fuit, causae nil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc inveniri qui potest? profectus est una L. Albius, homo cum primis honestus. dicet testimonium. Profecuti sunt familiares et Albius, et Quintium. dicent hi quoque testimonium. literae P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa iustissima est, cur scire potuerint, nulla, cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur? Et in hac eiusmodi causa P. Quintius laborabit? et diutius in tanto metu miser periculoque versabitur? et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides iudicis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret. antiquam officii rationem dilexit, cuius splendor omnis his moribus obsolevit. At, si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum. nunc, in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat: inferiorem esse sese patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama fortunisque omnibus Sex. Naevii cupiditati crudelitatisque dedatur.

Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, 19
causam omnino, cur postularet, non fuisse: quod 60
neque pecunia debebatur: et, si maxime deberetur,
commissum nihil esse, quare ad istam rationem
perveniretur. Attende nunc, ex edicto praetoris,
bona P. Quintii possideri nullo modo potuisse. Re-
cita edictum: *Qui fraudationis causa latitarit.* Non
est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium
suum, relicto procuratore, proficiscuntur. *Cui he-
res non exstabit.* Ne is quidem. *Qui exsilio causa
solum verterit.* ** Quo tempore existimas oportuisse,
Naevi, absentem Quintium defendi, aut quomodo?
tum, cum postulabas, ut bona possideres? nemo
affuit. neque enim quisquam divinare poterat, te
postulaturum: neque quemquam attinebat id recu-
sare, quod praetor, non fieri, sed ex edicto suo
fieri iubebat. Qui locus igitur absentis defendendi 61
procuratori primus datus est? Cum proscriberas?
Ergo affuit: non passus est: libellos deiecit Sex. Al-
phenus. qui primus erat officii gradus, servatus est
a procuratore summa cum diligentia. Videamus,
quae deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii de-
prehendis in publico: conaris abducere. non patitur
Alphenus: *vi tibi adimit: curat, ut domum reducatur
ad Quintium.* Hic quoque summe constat procura-
toris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium:
procurator negat. Vadari vis: promittit. In ius vo-
cas: sequitur. Iudicium postulas: non recusat. Quid
aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis 62
erat procurator? Credo aliquem eiectionem hominem,
egentem, litigiosum, improbum, qui posset scur-

rae divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil
 minus. Eques Romanus locuples, sui negotii bene
 gerens: denique is, quem, quoties Naevius in Gal-
 liam profectus est, procuratorem Romae reliquit.
 20 Et audes, Sex. Naevi, negare, absentem defensum
 esse Quintium, cum eum defenderit idem, qui te
 solebat? et, cum is iudicium acceperit pro Quin-
 tio, cui tu et rem et famam tuam commendare pro-
 ficiscens, et concedere solebas: conaris hoc dice-
 re, neminem existisse, qui Quintium iudicio
 63 defenderet? Postulabam, inquit, ut satisficeretur.
 Iniuria postulabas. Ita iubebare: recusabat Alphe-
 nus. Ita: verum praetor decernebat: tribuni igitur
 appellabantur. Hic te, inquit, teneo. non est istud
 iudicium pati, neque iudicio defendere, cum auxi-
 lium a tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, qua
 prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non
 arbitror. cum autem antea dixisse audio, et causam
 ipsam considero, quid aliud dicere possit, non re-
 perio. fatetur enim, libellos Alphenum deiecisse,
 vadimonium promississe, iudicium quin acciperet in
 ea ipsa verba, quae Naevius edebat, non recusasse;
 ** ita tamen, more et instituto, per eum magi-
 64 stratum, qui auxilii causa constitutus est. Aut haec
 facta non sint, necesse est; aut C. Aquilius, talis
 vir, iuratus, hoc ius in civitate constituat, cuius
 procurator non recusarit omnia iudicia, quae quis-
 que in verba postularit: cuius procurator a praeto-
 re tribunos appellare ausus sit, eum non defendi:
 eius bona recte possideri posse: ei misero, absenti,
 ignaro, omnia fortunarum suarum, omnia vitae

ornamenta per summum dedecus et ignominiam deripi convenire. Quod si probari nemini potest; ⁶⁵ illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto praetoris oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum et Naevium conveniret? videturne intercessisse appellatio tribunorum, non morae, sed auxilii causa? Quid deinde fit? Alphenus, ²¹ ut omnes intelligere possent, iudicio defendi Quin- ⁶⁶ tium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut huius existimatione suspicio, viros bonos complures advocat. testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur. sin autem inimicissime atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: se iudicium id, quod edat, accipere. Eius ⁶⁷ rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. res in dubium venire non potest. fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Naevio, fisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. iacet res in controversiis, isto calumniante, biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, et in hoc singulare iudicium causa omnis concluderetur. Quod officium, C. ⁶⁸ Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod

ab Alpheno praeteritum esse videatur? Quid affer-
 tur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus?
 An vero id, quod Hortensium, quia nuper iniecit,
 et quia Naevius semper id clamat, dicturum arbi-
 tror, non fuisse Naevio parem certationem cum Al-
 pheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si
 velim confiteri; illud, opinor, concedent, non pro-
 curatorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratio-
 sum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est,
 fuisse procuratorem, quicum experiri posset. Qua-
 lis is fuerit, si modo absentem defendebat per ius
 et per magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere.
 69 Erat enim, inquit, illarum partium. Quidni? qui
 apud te esset educatus; quem tu a puero sic instituis-
 ses, ut nobili, ne gladiatori quidem, cederet. si-
 cut tu semper summe concupisti; idem volebat Al-
 phenus. ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti,
 inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat: tu
 contra Burrieni, qui iniuriam decernebat: omnium
 denique illorum, qui tum et poterant per vim et
 scelus plurimum, et quod poterant, id audebant.
 An omnes tu istos vincere volebas, qui nunc, tu
 ut vincas, tantopere laborant? aude id dicere, non
 palam, sed his ipsis, quos advocasti. Neque enim
 inter studium vestrum quidquam, ut opinor, inter-
 fuit. Ingenio, venustate, artificio tu facile vicisti.
 ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis,
 et propter eos periit, quos diligebat, tu, postquam,
 qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut a-
 70 mici tibi essent, qui vincebant, effecisti. Tamen si
 nolo eam rem commemorando renovare, cuius

omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere. Unum illud dico: si propter 22 partium studium potens erat Alphenus; potentissimus Naevius: si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus; multo iniquiora Naevius impetrabat. Quod si tum par tibi ius cum Alpheno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc aequus inventus est, neque iudicium redditum est usitatum: non conditio, non sponso, non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto aequa, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. At ea controversia est. nihil ad me attinet; causam capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. non, inquit, nisi tu ante, novo modo, priore loco dixeris. dicendum necessario est: praestituendae horae ad arbitrium nostrum: iudex ipse arcebitur. Quid tum? Tu aliquem patronum 72 invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum, et gratiam negligat? pro me pugnet L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, quorum frequentiam et confessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quisvis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Haec est iniqua certatio, non 73 illa, qua tu contra Alphenum velitabaris: huic ne

ubi confisteret quidem contra te , locum reliquisti. Quare aut doceas oportet , Alphenum negasse se procuratorem esse , non deiecisse libellos , iudicium accipere noluisse ; aut , cum haec ita facta sint , ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas.

- 23 Etenim si ex edicto possedisti ; quaero , cur bona non venierint : cur ceteri sponsores et creditores non convenerint. Nemone fuit , cui deberet Quintius ? Fuerunt ; et complures fuerunt : propterea quod C. frater aliquantum aeris alieni reliquerat. Quid ergo est ? Homines erant ab hoc omnes alienissimi ; et iis debebatur ; neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus , qui violare P.
- 74 Quintii existimationem absentis auderet. Unus fuit , affinis , socius , necessarius , Sex. Naevius , qui , cum ipse ultro deberet , quasi eximio praemio sceleris exposito , cupidissime contenderet , ut per se afflictum atque eversum propinquum suum , non modo honeste partis bonis , verum etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores ? denique hoc tempore ubi sunt ? quis est , qui fraudationis causa latuisse dicat ? quis , qui absentem defensum neget
- 75 esse Quintium ? nemo invenitur. At contra omnes , quibuscum ratio huic aut est , aut fuit , adsunt , defendunt : fides huius multis locis cognita , ne perfidia Sex. Naevii derogetur , laborant. In huiusmodi sponsonem testes dare oportebat ex eo numero , qui haec dicerent : Vadimonium mihi deseruit : me fraudavit : a me nominis eius , quod infitatus esset , diem petivit : ego experiri non potui : latitavit , procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur.

Parantur testes, qui haec dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; sin eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum, auctoritatem adiuvare. Ego haec duo quaero: primum, qua 24
ratione Naevius susceptum negotium non transege- 76
rit; hoc est, cur bona, quae ex edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit; ut necessario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissime suscepisses, perseverare, et transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Naevi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. socium tibi in huius bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat; et eum iudicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare?

Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo 77
certo et confirmato me posse in hac causa consistere. Sic cogitabam; cum contra dicturus esset Hortensius, et cum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cuius soror est cum P. Quin-

tio, cum a me peteret, et summe contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret; homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui praesente eo gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiamsi quid antea recti aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi eiusmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa dixit: et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex eiusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir eiusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Veruntamen, quid si, inquit, habes eiusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamenne vereris, ut possis haec contra Hortensium contendere? minime, inquam. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me eiusmodi rem, et factum simul Sex. Naevii, quod, si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, et a vobis, qui adestis in consilio, quaeso, ut diligenter attendatis. profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam; hinc veritatem et pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possi-

dere liceat. quo die? te ipsum, Naevi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Naevi, diem. Ante V Kalend. intercalares. Bene agis. quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Naevi, te rogo. DCC millia passuum. Optime. De saltu deiicitur Quintius: quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. pudet dicere. Intellego: verum et fero, et nequicquam pudet. deiicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Kalend. intercalares. biduo post, aut ut statim de iure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC millia passuum conficiuntur. O rem ⁸⁰ incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administrum et satellites Sex. Naevii Roma trans Alpes in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui eiusmodi nuntios, seu potius Pegafos habeat! Hic ego, si Crassi omnes ²⁶ cum Antoniis existant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit. An, antequam postulasti, ⁸¹ ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi deiiceretur? Utrumlibet elige. alterum incredibile est; alterum nefarium; et ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? dic. negas? ante igitur misisti. malo. Si enim illud diceres; improbe mentiri viderere: cum hoc confiteris; id te admisisse concedis, quod ne mendacio

quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, et talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? Quid haec amentia, quid haec festinatio, quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam ius, quam officium, quam pudorem? Mittis iniussu praetoris. quo consilio? iussurum sciebas? quid? cum iussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies xxx. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viveres. Praetor iussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si ius diceret, si nemo recusaret, quin ex ipsius decreto et

82

83

fatisdare et iudicium accipere vellet. Nam, per deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum fatsidare, et iudicium accipere vellet, denique omnia, quae postulares, facere voluisset, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem iam de fundo expulsus; iam a suis diis penatibus praeceps eiectus; iam (quod indignissimum est) suorum fervorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres haec, scilicet, tu postea. De cuiusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate et avaritia fuisse; ut, cum postea quid futurum esset, ignorares, accidere autem multa possent, spem maleficii praesentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque haec perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te praetor iussisset ex edicto possidere, si in possessionem mississes, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare.

Omnia sunt, C. Aquilli, eiusmodi, quivis ut per- 27
 spicere possit, in hac causa improbitatem et gra- 84
 tiam cum inopia et veritate contendere. Praetor te
 quemadmodum possidere iussit? opinor ex edicto.
 Sponsio quae in verba facta est? *Ni ex edicto praeto-*
ris bona P. Quintii possessa non sint. Redeamus ad
 edictum. Id quemadmodum iubet possidere? Num
 quid est causae, C. Aquilli, quin, si longe aliter
 possedit, quam praetor edixit, iste ex edicto non
 possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor.
 cognoscamus edictum. *Qui ex edicto meo in posses-*
sionem venerint. De te loquitur, Naevi, quemad-
 modum tu putas: ais enim te ex edicto venisse: tibi,
 quid facias, definit: te instituit, tibi praecepta dat.
Eos ita videtur in possessione esse oportere. Quomodo?
Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custo-
diant. Quod non poterunt, id auferre & abducere li-
cebit. Quid tum? *Dominum, inquit, invitum detru-*
dere non p'acet. Eum ipsum, qui fraudandi causa
 latitet: eum ipsum, quem iudicio nemo defendat:
 eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis
 male agat, invitum de praedio detrudi vetat. Pro- 85
 ficiscenti tibi in possessionem praetor ipse, Sex. Nae-
 vi, palam dicit: ita possideto, ut tecum simul pos-
 sideat Quintius: ita possideto, ut Quintio vis ne af-
 feratur. Quid? tu id quemadmodum observas?
 mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Ro-
 mae domus, uxor, liberi, procurator esset: eum,
 qui tibi vadimonium non deseruisset: haec omnia
 mitto: illud dico, dominum expulsus esse de prae-
 dio; domino a familia sua manus allatas esse ante

suos Lares familiares. hoc dico. * * *
 * * * * *

28 * Naevium ne appellasse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde, quod omnia iudicia difficillima, cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium iudicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno haec omnia nata et profecta esse concedit. quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium iudicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur.

86 Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur: praesertim cum Romae domus eius, uxor, liberi essent, et procurator aequae utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promississe dicat, eo die ne Romae quidem eum fuisse: id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui et scire deberent, et causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi; quod neque fraudandi causa latitasset, neque exilii causa solum

87 vertisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo iudicio defenderit, quod contra copiosissime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propinquo et necessario suo, quem ipse Sex. Naevius procuratorem relinquere antea consueisset: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco mi-

nus iudicium pati paratum fuisse: neque potentia procuratoris Naevio ius ereptum: contra istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. Quaesivi, 29 quae causa fuisset, cur bona non venissent, cum 88 ex edicto possiderentur. deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quintio pugnent: praesertim cum in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit focium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius audaciam, protuli: confirmavi necesse esse, aut biduo DCC millia passuum esse decursa, aut Sex. Naevium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postulari, uti ei liceret bona possidere. Postea recitavi 89 edictum, quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret: in quo constitit, Naevium ex edicto non possedisse, cum confiteretur ex praedio vi detrusum esse Quintium. Omnino autem bona possessa non esse constitui: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quae teneri ac possideri possint. Dixi, Romae domum fuisse, quo iste ne adspirarit quidem: servos complures, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quievisse. In ipsa Gallia cognov- 90 tis in praedia privata Quintii Sex. Naevium non

venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes eiectos esse. Ex quo, et ex ceteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Naevii, quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per iniuriam, per iniquitatem iudicii, totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

- 30 Nunc causa perorata, res ipsa, et periculi magni-
 91 tudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret obtesteturque P. Quintius per senectutem ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestrae naturae bonitatisque obsequamini: ut, cum veritas cum hoc faciat, plus huius inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad
 92 crudelitatem. Quo die ad te iudicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere coepimus. Si causa cum causa contenderet; nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. Quod vitae ratio cum ratione vitae decerneret; idcirco nobis etiam magis te iudice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimine versatur, utrumne possit se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parsimonia defendere; an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nu-
 93 da, cupiditati petulantiaeque addicatur. * Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Naevi: non opibus, non facultate contendit. omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur; se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse: non ab afflictâ amicitia transfugere, atque ad florentem a-

liam devolare: non profufis fumptibus vivere: non ornare magnifice splendideque convivium: non habere domum claufam pudori et fanctimoniae, patientem, atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus: contra, fibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino femper horridam atque aridam cordi fuiffe. ifta fuperiora effe, ac plurimum poffe his moribus fentit. Quid ergo eft? non ufque eo tamen, ⁹⁴ ut in capite fortunisque hominum honeftiffimorum dominantur ii, qui, relicta bonorum virorum difciplina, et quaeflum et fumptum Gallonii fequi mauluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Naevius non vult: fi eft homini honefto locus in civitate, invito Naevio: fi fas eft respirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Naevii: fi, quae pudore ornamenta fibi peperit, ea potefl contra petulantiam, te defendente, obtinere: fpes eft, et hunc miferum atque infelicem aliquando tandem poffe confiftere. Sin et poterit Naevius id, quod libet, et ei libebit, quod non licet: quid agendum eft? qui deus appellandus eft? cuius hominis fides imploranda eft? qui denique queftus, qui moeror dignus inveniri in calamitate tanta potefl? Miferum ³¹ eft exturbari fortunis omnibus; miferius eft, iniu- ⁹⁵ ria. acerbum eft ab aliquo circumveniri; acerbius, a propinquo. calamitofum eft bonis everti; calamitofius, cum dedecore. funeflum eft a forti atque honefto viro iugulari; funeflius, ab eo, cuius vox in praeconio quaeflu proffitit. indignum eft a pari vinci aut fuperiore; indignius, ab inferiore atque

humiliore: luctuosum est tradi alteri cum bonis; luctuosius, inimico. horribile est causam capitis dicere; horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquilii: non praetorem modo, a quo ius impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne unde arbitrato quidem suo postularet: sed ne amicos quidem Sex. Naevii; quorum saepe et diu ad pedes iacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut secum iure contenderent, aut iniuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipsius inimici vultum superbissimum subiit: ipsius Sex. Naevii lacrymans manum prehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatum: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem et liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ut aliquando misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at aetatis suae: si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis eius non iubelevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus, quem praeter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes fortunasque commendat: tibi committit existimationem ac spem reliquae vitae. Multis vexatus contumeliis, plurimis iactatus iniuriis, non turpis ad te, sed miser confugit: e fundo ornatissimo deiectus, ignominii omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiae nubili dotem conficere non posset, nihil alienum

tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc ob- 99
secrat, C. Aquilli, ut, quam existimationem,
quam honestatem in iudicium tuum, prope acta
iam aetate decursaque, attulit, eam liceat ei
secum ex hoc loco efferre: ne is, de cuius of-
ficio nemo unquam dubitavit, sexagesimo deni-
que anno, dedecore, macula, turpissimaque igno-
minia notetur: ne ornamentis eius omnibus Sex.
Naevius pro spoliis abutatur: ne per te ferat, quo
minus, quae existimatio P. Quintium usque ad se-
nectutem perduxit, eadem usque ad rogam pro-
sequatur.

M. TULLII
CICERONIS
PRO
SEX. ROSCIO
AMERINO
ORATIO SECUNDA.

ARGUMENTUM.

L. Sulla II. Q. Metello Coff. Erutius Sex. Roscium municipem Amerinum, Equitem R. parricidii reum apud M. Fannium *Quaesitorem inter Sicarios* i. e. eum praetorem, cui hoc datum erat, ut eo anno, si quis tanquam ficarius deferretur, de ea re quaestionem haberet ac iudicaret, fecit, eumque ita accusavit, ut diceret causam ei maleficii suscipiendi fuisse, primum odium patris, qui & ab sese illum amandarat, & in praedia rustica relegarat, neque unquam domi suae habuerat: & hoc amplius, exheredare illum in animo habuerat. M. Tullius annum tum agens aetatis septimum & vicesimum, Roscium hac oratione defendit. In qua haec fere capita complexus est. Primum abhorrere a tanti sceleris atrocitate vitam Sex. Roscii honestissime atque integerrime transactam: patri autem causam nullam fuisse, cur eum odio haberet, atque exheredare vellet. Quod vero eum rei rusticae praeposuerat, id non modo non odii ac malevolentiae, sed etiam amoris & benevolentiae paternae singulare testimonium extitisse. Incredibile esse, hoc crimen in quenquam humana specie ac figura praeditum cadere potuisse, nisi tanquam ea, quae oculis cernuntur, expressa sceleris vesti-

gia extarent: facultatem denique perficiendi maleficii nullam Roscio fuisse, qui neque Romae tum fuisset, quum caedes facta diceretur, neque ullum liberum hominem nossset, per quem negotium transigeret: servos vero ipsum etiam in quaestionem postulare, quum, ii ne dentur, adversarii magnopere recusent. Secundo loco ita reum purgat, ut etiam in T. Roscium quendam, cognomento Magnum, crimen conferat, quod & veteres & capitales inimicitias cum Sexti patre exercuerit, & Romae tum fuerit, cum ille occisus dicatur: servus praeterea ficarius & gladiator sit, ac saepe in caede versatus. Deinde L. Chryfogonum L. Sullae libertum, & apud eundem gratiosissimum, interfecti bona quasi proscripti coemisse, possidere, partem cum T. Roscio communicasse: & quia nunc Sexti huiusce vitam uterque sibi ad ea bona fruenda obstare atque officere intelligat. Erutium, accusatorem veterem & exercitatum appofuisse, qui crimen callide confingeret, accusationemque susciperet. Reum autem Roscium non modo nullum emolumentum ex nece patris, sed etiam summam egestatem atque inopiam reportasse: iniquum esse, ut, cuius iniuria patriis fortunis omnibus sit everfus, atque ad summam inopiam redactus, eius nunc potentia per summum dedecus summamque iniuriam vita privetur. *Causa publica* adeoque ipsum *iudicium publicum* est; h. e. accusator non privatam alicuius, sed laesae totius reip. iniuriam persequitur, quod huiusmodi crimina ad ipsius reip. perniciem valent. Acta est in foro (ut moris erat, publice, & in conspectu populi circum *subsellia iudicum coronam* facientis, haec *capitis iudicia* fieri) ad M. Fannii praetoris tribunal, qui quaestioni inter ficarios praeerat, quum ei in consilio iudices ex ordine senatorio, qui tum solus lege Cornelia iudicabat, affiderent. Et acta est, ut Gellius testatur, L. Sulla iterum, & Q. Metello Coss. anno post causam P. Quintii.

CREDO ego vos, iudices, mirari, quid sit, i

1 quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi fedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui fedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatae putant oportere defendi; defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum

2 metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minime. at tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo; si verbum de republica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset,

3 putaretur: ego etiamsi omnia, quae dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde, quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem et amplitudinem; neque temere dicto concedi, propter aetatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea, quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi

4 consuetudo iam de civitate sublata est. Accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petitum fit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se face-

re posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia, et beneficiis, et dignitate plurimum possunt: quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. His de causis 2 ego huic causae patronus exstiti, non electus unus, 5 qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis, qui iste terror sit, et quae tanta formido, quae tot ac tales viros impediatur, quo minus pro capite et fortunis alterius, quemadmodum consueverunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus, eius rei, quae conflagavit hoc iudicium, mentio facta non est. Quae res ea est? bona patris huiusce Sex. Roscii, 6 quae sunt sexagies: quae de viro fortissimo et clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummum se dicit emisse adolescens, vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysofonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque praeclaram, nullo iure invaserit, quoniamque ei pecuniae vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis: sese, hoc incolumi, non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere: damnato et eiecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere.

Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulet ac pungat, ut evellatis, postulat: ut ad hanc suam praedam, tam nefariam, adiutores
 7 vos profiteamini. Si vobis aequae et honestae postulatio videtur, iudices: ego contra brevem postulationem affero, et (quomodo mihi persuadeo) aliquanto aequiorem. Primum a Chryfogono peto, ut pecunia
 3 fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat: deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et in causa Sex. Roscii, periculum, quod in
 8 omnes intenditur, propulsetis. Quodsi aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti; postremo, si praeter eam praedam, quam dixi, quidquam aliud causae inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est: si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias iusque iurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere et ferro assequi consueverant? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines ficarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spo-

liis Sexti Roscii ex hoc iudicio ornati auctique disce-
 dant? His de rebus tantis tamque atrocibus, neque 4
 fatis me commode dicere, neque fatis graviter con- 9
 queri, neque fatis libere vociferari posse intelligo.
 Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, liber-
 tati tempora sunt impedimento. Huc accedit sum-
 mus timor, quem mihi natura pudorque meus at-
 tribuit, et vestra dignitas, et vis adversariorum, et
 Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro atque ob-
 secro, iudices, ut attente, bonaque cum venia verba
 mea audiatis. Fide sapientiaque vestra fretus plus 10
 oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. Hoc
 onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut
 potero, studio et industria, iudices: sin a vobis (id
 quod non spero) deserar; tamen animo non defi-
 ciam, et id, quod suscepi, quoad potero, perfe-
 ram. quodsi perferre non potero; opprimi me o-
 nere officii malo, quam id, quod mihi cum fide
 semel impositum est, aut propter perfidiam abii-
 cere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te 11
 quoque magnopere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem
 te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic
 idem quaestioni iudex praeesses, talem te et nobis
 et populo Romano hoc tempore impertias. Quanta 5
 multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium,
 vides: quae sit omnium mortalium expectatio, quae
 cupiditas, ut acria ac severa iudicia fiant, intelligis.
 Longo intervallo iudicium inter ficarios hoc pri-
 mum committitur, cum interea caedes indignissi-
 mae maximaeque factae sint. Omnes hanc quae-
 stionem, te praetore, de manifestis maleficiis, quo-

tidianoque sanguine haud remiffius sperant futuram.

12 Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis; ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis; ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem, et scelus, et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices,

13 inter ipsa subsellia caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc iudicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt: causam dicit is, cui, praeter calamitatem, nihil reliquerunt. accusant ii, quibus, occidi patrem Sex. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem. accusant ii, qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus

14 ex illorum nefaria caede restat. Atque ut facilius intelligere possitis, iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus; ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus; quo facilius et huius hominis innocentissimi miseras, et illorum audaciam cognoscere possitis, et reipublicae calamitatem.

6 Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Ameri-

nus fuit, cum genere, et nobilitate, et pecunia non modo sui municipii, verum etiam eius vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitii florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo; quas (ut aequum est) familias, honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit. nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident: fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vincinitate, eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur: erat ille Romae frequens, atque in foro, et in ore omnium quotidie versabatur; magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum federe in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. nam duo

isti sunt T. Roscii (quorum alteri Capitoni cog-
 nomen est; iste, qui adest, Magnus vocatur) ho-
 mines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus
 ac nobilis gladiator habetur; hic autem nuper se ad
 eum lanistam contulit, qui cum ante hanc pugnam
 tiro esset scientia, facile ipsum magistrum scelere
 7 audaciaque superavit. Nam cum hic Sex. Roscius ef-
 18 set Ameriae, T. autem iste Roscius Romae: cum
 hic filius assiduus in praediis esset, cumque se, vo-
 luntate patris, rei familiari, vitaeque rusticae dedif-
 set; iste autem frequens Romae esset: occiditur ad
 balneas Palatinas rediens a coena Sex. Roscius. Spe-
 ro ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem sus-
 picio maleficii pertineat: verum id, quod adhuc
 est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit,
 19 hunc affinem culpae iudicatote. Occiso Sex. Roscio,
 primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam,
 homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius
 T. Roscii; et nuntiat domum, non filii, sed T.
 Capitonis, inimici: et, cum post horam primam
 noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic
 Ameriam venit. decem horis nocturnis sex et quin-
 quaginta millia passuum cisis pervolavit; non mo-
 do ut exoptatum inimico nuntium primus afferret,
 sed etiam cruorem inimici quam recentissimum, te-
 lumque paulo ante e corpore extractum ostenderet.
 20 Quatriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chryso-
 gonum in castra L. Sullae Volaterras defertur:
 magnitudo pecuniae demonstratur: bonitas prae-
 diorum, (nam fundos decem et tres reliquit, qui
 Tiberim fere omnes tangunt,) huius inopia et fo-

litudo commemoratur. demonstrant, cum pater huiusce, Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiofus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem, incautum, et rusticum, et Romae ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius vos teneam, iudices, societatis coitur. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, et cum etiam qui antea metuerant, redirent, ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur; nomen refertur in tabulas Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis: *manceps fit Chryfogonus*. tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chryfogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec bona sexages H-S emuntur duobus millibus nummum. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore et ea, quae praeterita sunt, et ea, quae videntur instare, praeparet; cum et pacis constituendae rationem, et belli gerendi potestatem solus habeat; cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit; si aliquid non animadvertat: cum praesertim tam multi occupationem eius observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusmodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est; tamen in tanta felicitate nemo potest esse, in magna familia qui neminem, neque servum, neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir op-

timus, procurator Chryfogoni, Ameriam venit: in
 praedia huius invadit: hunc miserum, luctu perdi-
 tum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta
 solvisset, nudum eiicit domo, atque focis patriis, di-
 isque penatibus praecipitem, iudices, exturbat: ip-
 se amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re
 fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena,
 Multa palam domum suam auferebat: plura clam de
 medio removebat: non pauca suis adiutoribus lar-
 ge effuseque donabat: reliqua, constituta auctione,
 9 vendebat. Quod Amerinis usque eo visum est indig-
 24 num, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim
 multa simul ante oculos versabantur: mors homi-
 nis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii au-
 tem eius egestas indignissima; cui de tanto patrimo-
 nio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum
 patrium reliquisset: bonorum emptio flagitiosa, flagi-
 tiosa possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo e-
 rat, qui non ardere omnia mallet, quam videre in Sex.
 Roscii, viri optimi atque honestissimi, bonis iac-
 35 tantem se, ac dominantem T. Roscium. Itaque de-
 curionum decretum statim fit, ut decem primi
 proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui
 vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum
 scelere, et iniuriis: orent, ut et illius mortui fa-
 mam, et filii innocentis fortunas conservatas velit.
 Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. *Decre-
 tum decurionum.* Legati in castra veniunt. intelligi-
 tur, iudices, id, quod iam ante dixi, imprudente
 L. Sulla, scelera haec et flagitia fieri. Nam statim
 Chryfogonus et ipse ad eos accedit, et homines no-

biles allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chryfogonum, quae vellent, esse facturum pollicerentur. Usque adeo autem ille per-²⁶timuerat, ut mori mallet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, praedia vacua filio traditurum; cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in X legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre quotidie ac procrastinare illi coeperunt: deinde aliquanto lentius: nihil agere, atque deludere: postremo (id quod facile intellectum est) insidias vitae huiusce Sex. Roscii parare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam, domino incolumi, obtinere. Quod is simul atque¹⁰ sensit, de amicorum cognatorumque sententia Ro-²⁷mam confugit, et sese ad Caeciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa, vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo, atque expulsam ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas, recepit domum; hospitique oppresso iam, desperatoque ab omnibus, opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur. Nam postquam isti intellexerunt, summa dili-²⁸gentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam caedis faciundae potestatem dari; consilium cepe-

runt, plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de parricidio deferrent; ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio; denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: *Quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in iudicium adductus esset*: huic autem patronos propter Chryfogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, et de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, et atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.

¶ Quid primum quaeratur? aut unde potissimum, iudices, ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populi Romani? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, saepe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen haec aliis nefariis cumulant atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc et accusatores huiusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervicem Roscio dare, an insutus in culleum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic, defuturos putaverunt: defunt. qui

libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profecto, iudices. Et forsitan in suscipienda causa 31 temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes in me terrores, periculaque impendeant omnia, succurram, atque subibo. Certum est, deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. nulla res tanta existat, iudices, ut possit vim mihi maiorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis 32 tam dissoluto animo est, qui haec cum videat, tacere, ac negligere possit? patrem meum, cum proscripsum non esset, iugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut iuguletis, aut condemnetis Sex. Roscium? Ho- 12 minem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, et, quod inter omnes constat, nisi 33 inter eos, qui ipsi quoque infaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scaevola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostrae civitatis (de cuius laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet); diem Scaevolae dixit, posteaquam comperit, eum posse vivere. cum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset: aiunt, hominem, ut erat furiosus, re-

spondisse, *quod non totum telum corpore recepisset.* quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi eiusdem viri mortem: quae tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit et afflixerit; quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interentus est. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriae non simillimum? Accusatis Sex Roscium, quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chryfogono, num est ferendum? Nam, per deos immortales! quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, iudices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillime, quae res totum iudicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat, et quid vos sequi conveniat, intelligetis.

13 Tres sunt res, quantum ego existimare possum,
 35 quae obstant hoc tempore Sex Roscio: crimen ad-
 versariorum, et audacia, et potentia. Criminis
 confictionem accusator Erucius suscepit: audaciae
 partes Roscii sibi poposcerunt. Chryfogonus autem,
 36 is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De his-
 ce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid
 igitur est? non eodem modo de omnibus; ideo
 quod prima illa res ad meum officium pertinet;
 duas autem reliquas vobis populus Romanus im-
 posuit. ego crimen oportet diluam; vos et audaciae resistere, et hominum eiusmodi pernicio-
 sam atque intolerandam potentiam primo quoque

tempore extinguere, atque opprimere debetis.

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scel- 37
 estum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque
 eiusmodi, quo uno maleficio scelera omnia com-
 plexa esse videantur. Etenim si, id quod praeclare
 a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas;
 quod supplicium fati acriter reperietur in eum, qui
 mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum,
 si res postularet, iura divina atque humana coge-
 bant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari 38
 maleficio, quod ita raro exstitit, ut, si quando
 auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur,
 quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusato-
 rem censeres uti oportere? nonne et audaciam eius,
 qui in crimen vocetur, singularem ostendere; et
 mores feros, immanemque naturam, et vitam vitiiis
 flagitiisque omnibus deditam, et denique omnia ad
 perniciem profligata atque perdita? quorum tu ni-
 hil in Sex. Roscium, ne obiciendi quidem causa,
 contulisti.

Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolef- 14
 centulus corruptus, et ab hominibus nequam indu- 39
 ctus? annos natus magis quadraginta. Vetus videli-
 cet sicarius, homo audax, et saepe in caede versa-
 tus. at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis.
 Luxuries igitur hominem nimirum, et aeris alieni
 magnitudo, et indomitae animi cupiditates ad hoc
 scelus impulerunt. De luxuria purgavit Erucius,
 cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere
 interfuisse. nihil autem unquam debuit. cupidita-
 tes porro quae possunt esse in eo, qui (ut ipse ac-

cufator obiecit) ruri femper habitavit, et in agro colendo vixerit? quae vita maxime difiuncta a cupiditate, et cum officio coniuncta. Quae res igitur tantum iftum furorem Sex. Roscio obiecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob caufam? neceffe eft enim, eam quoque iuftam, et magnam, et perfpicuam fuiife. Nam, ut illud incredibile eft, mortem oblatam eife patri a filio fine plurimis et maximis caufis; fic hoc verifimile non eft, odio fuiife parenti filium fine caufis multis, et magnis, et neceffariis. Rurfus igitur eodem revertamur, et quaeramus, quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri difpliceret. At perfpicuum eft, nullum fuiife. Pater igitur amens, qui odiffet eum fine caufa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantiffimus. Ergo illud iam perfpicuum profecto eft, fi neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii caufam patri, neque fceleris filio fuiife. Nefcio, inquit, quae caufa odii fuerit: fuiife odium intelligo: quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus eft, fecum omni tempore volebat eife; hunc in praedia ruftica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accufatione, idem mihi ufu venit in caufa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non poffum. Quid ais, Eruci? tot praedia, tam pulchra, tam fructuofa Sex. Roscius filio fuo, relegationis ac fupplicii gratia, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui li-

beros habent, praesertim homines illius ordinis, ex
 municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi pu-
 tant esse, filios suos rei familiari maxime servire,
 et in praediis colendis operae plurimum studiique
 consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in a- 44
 gro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut com-
 modis omnibus careret? Quid si constat, hunc
 non modo colendis praediis praefuisse, sed certis
 fundis, patre vivo, frui solitum esse? iamne haec
 intenta vita et rusticana, relegatio atque amandatio
 appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argu-
 mentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod
 consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, re-
 prehendis: quod benevolentia fit, id odio factum
 criminaris: quod honoris causa pater filio suo con-
 cessit, id eum supplicii causa fecisse dicis. Neque 45
 haec tu non intelligis; sed usque eo, quod arguas,
 non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum
 putes, verum etiam contra rerum naturam, con-
 traque consuetudinem hominum, contraque opinio-
 nes omnium. At enim, cum duos filios haberet, 16
 alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse pa-
 tiebatur. Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam par-
 tem accipias. non enim exprobrandi causa, sed
 commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non de- 46
 dit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere
 posses, qui animus patrius in liberos esset; at na-
 tura certe dedit, ut humanitatis non parum habe-
 res. eo accessit studium doctrinae, ut ne a literis
 quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur,
 ut ad fabulas veniamus, senex ille Caecilianus mi-

noris facere Eutychem, filium rusticum, quam illum alterum, Chaerestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse?

- 47 Quid ad istas ineptias abis? inquires. Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere, odiosum est, cum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari; et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutyclus; et certe ad rem nihil interfit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim haec conficta arbitror a poetis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem
- 48 nostrae vitae quotidianae videremus. Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, et considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quae studia a patribusfamilias maxime laudentur. iam profecto te intelliges, inopia criminum, summam laudem Sex. Roscio vitio
- 17 et culpa dedisse. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt; sed permultos et ego novi, et, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet; vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere, et honestissimam et suavissimam esse arbitrantur.
- 49 Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, et qua intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his pro-

pinquis eius, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chryfogono videtur, qui huic nullum praedium reliquit, et artificium obliviscatur, et studium deponat, licebit. Quod tametsi miserum et indignum est; ferret tamen aequo animo, iudices, si per vos vitam et famam potest obtinere. Hoc vero est, quod ferri non potest, si et in hanc calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem; et, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi: ut parum miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. Nae tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis 18 temporibus natus esses, cum ab aratro arcesserentur, qui consules fierent. Etenim, qui praeesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longe aliter et de illo et de ceteris talibus viris existimabant. itaque ex minima tenuissimaque republica maximam, et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant: non alienos cupide appetebant: quibus rebus, et agris, et urbibus, et nationibus, rempublicam, atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. Neque 51 ego haec eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus; sed ut illud intelligatur, cum apud maiores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula

reipublicae fœdere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumferint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assidue semper vixerit: cum praesertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi iucundius, aut re vera honestius facere posset.

- 52 Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse partiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est. nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat. quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat. nec mirum, qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset.
- 19 Verum haec quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod coepimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quaerere, quae de causa; quaero, qui scias: tamen te dicere atque enumerare causas omnes oportebat. et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus infinitum eiiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur. quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror.
- 54 Verum concedo tibi, ut ea praetereas, quae, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu

planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode; ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis, et horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemini. Quid est aliud, iudicio ac legibus, ac maiestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id obiicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? Nemo nostrum 55 est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. vident omnes, qua de causa huic inimicus venias. sciunt, huiusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut me- 20 tu contineatur audacia: verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam. verumtamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret. tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur. Quare facile 56 omnes patimur, esse quamplurimos accusatores; quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest; nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem.

tem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significant, si fures venerint. At fures internoscere non possunt. significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint; et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior. Quodsi luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint; opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis praebere videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratissimum est. deinde si voletis, etiam tum, cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote. id quoque concedi potest. Sin autem sic agitis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo; ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet: sed si ego hos bene novi, literam illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare
21 possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone
58 accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est. audio. sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiozem fecerit, unde istud vobis suspicari

in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego, quid acceperim, scio; quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chryfogonus aiebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emtione, deque ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore aude-
ret. Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit. non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam
responsum putasses. Operae pretium erat, si ani- 59
madvertistis, iudices, negligentiam eius in accusan-
do considerare. Credo, cum vidisset, qui homi-
nes in hisce subselliis federent, quaesisse, num ille,
aut ille defensusus esset: de me ne suspicatum qui-
dem, quod antea causam publicam nullam dixerim.
posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt
et solent; ita negligens esse coepit, ut, cum in men-
tem veniret ei, resideret; deinde spatiaetur; non-
nunquam etiam puerum vocaret, credo, cui coenam
imperaret: prorsus ut vestro confessu, et hoc con-
ventu, pro summa solitudine abuteretur. Peroravit 22
aliquando: affedit. surrexi ego. respirare visus est, 60
quod non alius potius diceret. coepi dicere. Usque
eo animadverti, iudices, eum iocari, atque alias
res agere, ante quam Chryfogonum nominavi:
quem simul atque attigi, statim homo se erexit.
mirari visus est. intellexi, quid eum pupugisset. Ite-
rum ac tertio nominavi. Postea homines cursare
ultro et citro non destiterunt: credo, qui Chryso-
gono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui con-
tra voluntatem eius dicere auderet: aliter causam
agi, atque ille existimaret: aperiri bonorum em-

tionem: vexari pessime societatem: gratiam, potentiamque eius negligi: iudices diligenter attendere: populo rem indignam videri. Quae quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides iudicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxiis, et in his levioribus peccatis, quae magis crebra et iam prope quotidiana sunt, maxime et primum quaeritur, quae causa maleficii fuerit; id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere. In quo scelere, iudices, etiam cum multae causae convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non temere creditur, neque levi coniectura res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res iudicatur. Cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est; neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. haec cum sint omnia, tamen existent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficio sit admissum. quae nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelestas, tam atrox, tam nefarias credi non potest. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio san-

guinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc suavissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privarit: cum etiam feras inter sese partus, atque educatio, et natura ipsa conciliet. Non ita multis 23 ante annis, aiunt, T. Cloelium quendam Tarraci- 64 nensem, hominem non obscurum, cum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum. Cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid postea? erat sane suspiciosum. neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? Erat porro nemo, in 65 quem ea suspicio conveniret. Tamen cum planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; iudicio absoluti adolescentes, et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere posset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt. Videtisne, 24 quos nobis poetae tradiderunt, patris ulciscendi 65 causa, supplicium de matre sumsisse, cum praefer-

tim deorum immortalium iussis atque oraculis id
 fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiae, ne-
 que consistere usquam patiantur, quod ne pii qui-
 dem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet,
 iudices. Magnam vim, magnam necessitatem, mag-
 nam possidet religionem paternus maternusque fan-
 guis: ex quo si qua macula concepta est, non mo-
 do elui non potest, verum usque eo permanat ad
 67 animum, ut summus furor atque amentia conse-
 quatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fa-
 bulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie
 scelerateque commiserint, agitari et perterreri Fu-
 riarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus, et
 suus terror maxime vexat: suum quemque scelus
 agitat, amentiaque afficit: suae malae cogitationes
 conscientiaeque animi terrent. hae sunt impiis assi-
 duae domesticaeque Furiae; quae dies noctesque pa-
 rentum poenas a consceleratissimis filiis repetant.
 68 Haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi paene ma-
 nifestum parricidium proferatur, credibile non sit;
 nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita
 inquinata, nisi sumtus effusi cum probro atque de-
 decore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas,
 ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc
 oportet odium parentis, animadversionis paternae
 metus, amici improbi, servi conscii, tempus ido-
 neum, locus opportune captus ad eam rem: paene
 dicam, resperfas manus sanguine paterno iudices
 videant oportet, si tantum facinus, tam immane,
 69 tam acerbum credituri sint. Quare hoc, quo mi-
 nus est credibile, nisi ostenditur; eo magis est, si

convincitur, vindicandum. Itaque cum multis ex 25
 rebus intelligi potest, maiores nostros non modo
 armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam
 consilio sapientiaque potuisse; tum ex hac re vel
 maxime, quod in impios singulare supplicium in-
 venerunt. qua in re quantum prudentia praestite-
 rint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicun-
 tur, considerate. Prudentissima civitas Athenien- 70
 sium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. eius
 porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuis-
 se, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur,
 scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum sup-
 plicium constituisset in eum, qui parentem necas-
 set, respondit, se id neminem facturum putasse. Sa-
 pienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit,
 quod antea commissum non erat, ne non tam pro-
 hibere, quam admonere videretur. Quanto maio-
 res nostri sapientius? qui cum intelligerent, nihil
 esse tam sanctum, quod non aliquando violaret au-
 dacia, supplicium in parricidas singulare excogita-
 verunt; ut, quos natura ipsa retinere in officio non
 potuisset, ii magnitudine poenae, maleficio summo-
 verentur. insu voluerunt in culeum vivos, atque ita
 in flumen deiici. O singularem sapientiam, iudi- 26
 ces! Nonne videntur hunc hominem ex rerum na- 71
 tura sustulisse et eripuisse, cui repente coelum, so-
 lem, aquam, terramque ademerint; ut, qui eum
 necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus
 omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur?
 Noluerunt feris corpus obicere, ne bestiis quoque,
 quae tantum scelus attigissent, immanioribus utere-

mur: non sic nudos in flumen deicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem ullam reliquerint. Etenim quid tam est commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animum de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censeres posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique iudicio Chryfognus praeesset; tamen diligentius paratiusque venis-
72 fes. Utrum, quid agatur, non vides? an apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficio sine causa admittere.
27 Esto: causam proferre non potes. tamen statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam, et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus huius innocentia. Non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quaero, quomodo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci, quomodo; et sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi, vel interpellandi tibi potestatem fa-
74 ciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quo-

modo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit: si per alios fecisse dicis; quaero, servosne, an liberos? quos homines? indidemne Ameria, an hosce ex urbe ficarios? si Ameria; qui sunt hi? cur non nominantur? Si Roma; unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput malefici perveniri solet? et simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam huiusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: nunquam cum homine quoquam collocutum esse: nunquam in oppido constitisse. Qua in re praetereo illud, 75 quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria existat avaritia necesse est: ex avaritiae erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem haec rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est. Verum haec missa facio. Illud 28 quaero: is homo, qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens praefertim, conficere potuerit. Multa sunt falsa,

iudices, quae tamen argui suspiciose possunt. in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. literas, credo, misit alicui sicario, qui Romae noverat neminem. Arcessivit aliquem. at quando? Nuntium misit. quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? nihil horum ne confingi quidem potest; et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit. O dii immortales! rem miseram et calamitosam. quod in tali crimine innocentis saluti solet esse, ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. vos, qui hunc accusatis, omnes eius servos habetis. unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle, vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chryfogonum, iudices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex his quaeratur, ego postulo; hic orat atque obsecrat. quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui, propter illius mortem, in egestate et insidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt. Omnia, iudices, in hac causa sunt misera atque indigna: tamen hoc nihil neque

acerbius, neque iniquius proferri potest. mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet. ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, cum Erucii crimina diluiffem. Nunc, Eruci, ad te venio. conveniat 29
 mihi tecum necesse est, si ad hunc malefium istud 79
 pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas; aut per aliquos liberos, aut *servos. liberosne?* quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere; quod neque Romae multis annis fuerit, neque de praediis unquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, reiectus a ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis eiusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo 80
 tandem accusator, inopia argumentorum, confugerit? Eiusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur. quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos iudicio perfundere: accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur? Per quos?

et a quibus? Non cogitas, te a sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem fere sectores fuisse collorum, et bonorum? Si denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romae erant assidui, qui omni tempore in praeda et sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbiter iniquitatemque obiicient: et illam ficariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nesciret, propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit.

82 Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius differam. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte expectatis, ut illa diluam, quae de peculatu, ac de eiusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, obiecit: quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet: ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.

30 Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed
 83 fides. nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit, non qui ascendit per alterius in-

commodum et calamitatem. Definamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania: quaeramus, ubi malefium et est, et inveniri potest. Iam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspitionibus coarguatur. tametsi neque omnia dicam, et leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset. et id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus huius et mea fides postulat. Causam tu nullam reperiebas ⁸⁴ in Sex. Roscio. at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam *istic sedes*, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, *cui bono fuisset*. Sic vita hominum est, ut ad malefium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quae- ⁸⁵ sitorem ac iudicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur; ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praeest huic quaestioni vir, et contra audaciam fortissimus, et ab innocentia clementissimus; tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo iudice quaerente, vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere. In hac enim causa cum vide- 31

86 rent, illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse; illud quidem non quaerent, cui bono fuisset: sed eo perspicuum crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quaerenda causa, quae te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eiusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo magis eluceat, quo magis occultatur.

87 Avaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot ficariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, et magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est.

88 Restat, iudices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte eius divitiae venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremo, iudices, id quod ad rem, mea sententia,

maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius. Haec tu, Eruci, tot et tanta si nactus esses in reo, 32
 quamdiu diceres? quo te modo iactares? tempus, 89
 hercule, te citius, quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus eiusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, in grege annumerer. te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos caesos non ad Trasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? Non 90
 necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos iam aetas a praeliis avocabat: postremo Priamum ipsum senem, Antistium, quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, et de veneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt. Verum, ut fit, multa fae- 91
 pe, imprudentibus imperatoribus, vis belli ac turba molitur. dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si offusa reipublicae sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant. a quibus miror, ne quod iudiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta. nam et accusatores et iudices sustu-

lerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut
 testes omnes, si cuperent, interficere non possent.
 nam, dum hominum genus erit, qui accuset
 eos, non deerit: dum civitas erit, iudicia fient.
 Verum, ut coepi dicere, et Erucius, haec si habe-
 ret in causa, quae commemoravi, posset ea quam-
 vis diu dicere; et ego, iudices, possum: sed in a-
 nimo est, quemadmodum ante dixi, leviter transi-
 re, ac tantummodo perstringere unamquamque rem;
 ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed
 33 officio defendere. Video igitur, causas esse per-
 92 multas, quae istum impellerent. Videamus nunc,
 ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi oc-
 ciscus est Sex. Roscius? Romae. Quid? tu, Rosci,
 ubi tunc eras? Romae. verum quid ad rem? et
 alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta mul-
 titudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum, qui
 Romae sit occiscus, utrum verisimilius sit ab eo esse
 occiscum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit; an
 ab eo, qui multis annis Romam omnino non ac-
 93 cesserit. Age, nunc ceteras facultates quoque con-
 sideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod
 commemoravit Erucius; et homines impune occi-
 debantur. Quid? ea multitudo quae erat? opinor,
 aut eorum, qui in bonis erant occupati; aut eorum,
 qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si
 eos putas, qui alienum appetebant; tu es in eo nu-
 mero, qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos,
 qui levio re nomine appellant, percussores vocant;
 quaere, in cuius fide sint et clientela: mihi crede,
 aliquem de societate tua reperies; et, quidquid tu

contra dixeris, id cum defensione nostra contendo. ita facillime causa Sex. Roscii cum tua confertur. Dices, Quid postea, si Romae affiduus fui? 94
 Respondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse; verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. Non continuo, si me in gregem ficariorum contuli, sum ficarius. at ego profecto, qui ne novi quidem quemquam ficarium, longe absum ab eiusmodi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quae non modo idcirco praetereo, quod teipsum non libenter accuso; verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

Videamus nunc strictim, sicut cetera, quae post 34 mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: 95 quae ita aperta et manifesta sunt, ut mediusfidius, iudices, invitus ea dicam. vereor enim, cuiusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, et cupio tibi aliqua ex parte (quod salva fide possim) parcere, rursus immuto voluntatem meam. venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum ceteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versarere, et federes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi

ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur
 56 et impudentia. Occiso Sex. Roscio, qui primus A-
 meriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem iam antea
 nominavi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit
 eum potissimum nuntiare? quod, si nullum iam an-
 te consilium de morte ac de bonis eius inieras,
 nullamque societatem, neque sceleris, neque prae-
 mii, cum homine ullo coieras, ad te minime om-
 nium pertinebat. Sua sponte Mallius nuntiat. Quid,
 quaeso, eius intererat? an, cum Ameriam non hu-
 iusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod
 Romae audierat, primus nuntiaret? Cuius rei cau-
 sa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divi-
 nare. Eo rem iam adducam, ut nihil divinatione
 opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nun-
 tiavit? Cum Ameriae Sex. Roscii domus, uxor, li-
 berique essent; cum tot propinqui cognatique opti-
 me convenientes; qua ratione factum est, ut iste
 tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capito-
 97 ni potissimum nuntiaret? Occisus est a coena redi-
 ens. nondum lucebat, cum Ameriae scitum est.
 Quid hic incredibilis cursus? quid haec tanta cele-
 ritas festinatioque significat? Non quaero, quis per-
 cussit. nihil est, Glaucia, quod metuas. non excutio
 te, si quid forte ferri habuisti; non scrutor; nihil
 ad me arbitror pertinere. quoniam, cuius consilio
 occisus sit, invenio; cuius manu sit percussus, non
 laboro. Unum hoc fumo, quod mihi apertum tu-
 um scelus resque manifesta dat. Ubi, aut unde au-
 divit Glaucia? qui tam cito scivit? Fac audisse sta-
 tim. Quae res eum nocte una tantum itineris con-

tendere coegit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda, aut coniectura capienda sit? Nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a coena videtis? non positas insidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariaeque victoriae nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitonem quam primum nuntiet? Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. de tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio praeterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Romae deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem maiorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim deiecerit. quae, si prodierit, atque adeo cum prodierit (scio enim proditurum esse) audiet. veniat modo: explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripisse: quod aiunt illum Sex. Roscio intente; et minitatum esse, se omnia illa pro testimonio

esse dicturum. O praeclarum testem, iudices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam, atque eiusmodi, ut libentibus animis ad eius testimonium vestrum iusiurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos redderet cupiditas, et avaritia, et audacia. Alter ex ipsa caede volucrum nuntium Ameriam ad focium atque ad magistrum suum misit; ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficiū pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi vero id nunc agatur, utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem virum non audeo dicere: si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa et mutata in peiorem partem sint omnia. Cum de bonis et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et ficiarius; hoc est, qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est; et eum hominem occidendum curavit, de cuius morte quaeritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res permagna agitur. multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti: unum stultissime,

profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil
 opus fuit, te istuc federe. neque enim accusatore
 muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de ac-
 cusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paulo
 occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset.
 nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire de-
 sideret, cum, quae facitis, eiusmodi sint, ut ea
 dedita opera a nobis contra vosmetipsos facere vi-
 deamini? Age nunc, illa videamus, iudices, quae ¹⁰⁵
 statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L.
 Sullae mors Sex. Roscii, quatruiduo, quo is occisus
 est, Chryfogono nuntiatur. Quaeritur etiam nunc, ³⁷
 quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est,
 eundem, qui Ameriam? Curat Chryfogonus, ut
 eius bona veneant statim; qui non norat hominem
 aut rem. At qui ei venit in mentem, praedia con-
 cupiscere hominis ignoti, quem omnino nunquam
 viderat? Soletis, cum aliquid huiuscemodi auditis,
 iudices, continuo dicere, necesse est, aliquem di-
 xisse municipem aut vicinum. ii plerumque indi-
 cant: per eos plerique produntur. Hic nihil est, ¹⁰⁶
 quod suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita
 disputabo: verisimile est, Roscios istam rem ad
 Chryfogonum detulisse. erat enim eis cum Chryso-
 gono iam antea amicitia. nam cum multos veteres
 a maioribus Roscii patronos hospitesque haberent,
 omnes eos colere atque observare desisterunt, ac
 se in Chryfogoni fidem et clientelam contulerunt.
 Haec possum omnia vere dicere: sed in hac causa ¹⁰⁷
 coniectura nihil opus est. ipsos certo scio non ne-
 gare, ad haec bona Chryfogonum accessisse impul-

fu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis
 cernetis; poteritisne dubitare, iudices, qui indicarit?
 Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chry-
 fognus dederit? duo Roscii. Num quisnam prae-
 terea? nemo est, iudices. Num ergo dubium est,
 quin ii obtulerint hanc praedam Chryfognono, qui
 408 ab eo partem praedae tulerunt? Age nunc, ex ip-
 sius Chryfognoni iudicio Rosciorum factum confide-
 remus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operae
 pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chry-
 fognono tantis praemiis donabantur? Si nihil aliud
 fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his
 gratias agi? denique, ut perliberaliter ageretur,
 honoris aliquid haberi? Cur tria praedia tantae pe-
 cuniae statim Capitoni dantur? cur, quae reliqua sunt,
 iste Roscius omnia cum Chryfognono communiter
 possidet? Nonne perspicuum est, iudices, has ma-
 nubias Rosciis Chryfognonum, re cognita, conces-
 38 sisse? Venit in decem-primis legatus in castra Ca-
 109 pito. totam vitam, naturam, moresque hominis ex
 ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudi-
 ces, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum
 atque integrum, quod non eius scelus atque perfid-
 ia violarit et imminuerit; virum optimum esse iu-
 110 dicatote. Impedimento est, quo minus de his re-
 bus Sulla doceatur: ceterorum legatorum consilia
 et voluntatem Chryfognono enuntiat: monet, ut
 provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sub-
 lata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem
 amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum
 acuire; hos, qui simul erant missi, fallere: illum

identidem monere, ut caveret; hisce infidiosè spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia; horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depacisci; hisce, aliqua fretus hora, semper omnes aditus ad Sullam intercludere. Postremo isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia, decepti (id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare,) pro re certa spem falsam domum retulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. itaque mandati constitutum est iudicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria, fides amicorum, supponitur; quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, et, quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers ac meis commodis officio simulato, officis, et obstas? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse; quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amici-

tiam et fidem. nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo iudicio condemnatur necesse est; in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt atque concreditaе, (damno vivum,) ignominia mortuum affecerit; is inter honestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam negligentia in crimen mandati, iudiciiue infamiam revocatur, propterea quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caeremoniam polluerit maculaque affecerit; qua is tandem poena afficietur? aut quo iudicio damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chryfogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset, nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, et rem restitueret, et honestatem omnem amitteret?

115 Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est; et ex eo T. Roscius non paulum nescio quid in rem suam conver-

tit; sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria praedia sibi depactus est; voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit.

Videte iam porro cetera, iudices, ut intelligatis, 40
 fingi maleficio nullum posse, quo iste sese non 116
 contaminarit. In rebus minoribus socium fallere, turpissimum est, aequaeque turpe, atque illud, de quo ante dixi. neque iniuria: propterea quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda paccata maxime, quae difficillime praecaventur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant, necesse est. socium vero cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. At vero T. Roscius non unum rei pecuniariae 117
 socium fefellit, (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur,) verum novem homines honestissimos, eiusdem muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fefellit. Qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt; eius malitiam non viderunt; orationi vanae crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti providique fuisse: iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga,

qui primo fociorum confilia adverfariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adverfariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus praediis, hoc eft, praemiis fcleris, ornatus. In eiusmodi vita, iudices, in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque malefici-
 118 leficium, de quo iudicium eft, reperietis. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa pervidiofe facta videtis, ibi fcelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum et propositum eft, ut non ex illis maleficiis, quae in illo conftat eſſe, hoc intelligatur; verum ex hoc etiam, ſi quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quaefo, iudices? num aut ille lanifta omnino iam a gladiatore reſeſſiſſe videtur; aut iſte diſcipulus magiſtro tantulum de arte concedere? par eſt avaritia, fimilis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.
 41 Etenim, quoniam fidem magiſtri cognoſtis, cog-
 119 noſcite nunc diſcipuli aequitatem. Dixi iam antea, faepenumero poſtulos eſſe ab iſtis duos ſervos in quaefitionem. Tu ſemper, T. Roſci, reſuſtaſti. quaero abs te, iine, qui poſtulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iſte non commovebat, pro quo poſtulabant? an reſ ipſa tibi iniqua videbatur? Poſtulabant homines nobiliſſimi atque integerrimi noſtrae civitatis, quos iam antea nominavi; qui ita vixerunt, talesque a populo Romano putantur, ut quidquid dicerent, nemo eſſet, qui non aequum putaret. Poſtulabant autem pro homine miſerrimo atque infelicifſimo, qui vel ipſe ſeſe

in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quaereretur. Res porro abs te eiusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recufares, an de maleficio confiterere. Quaecum ita sint, quaero abs te, quam ob causam recufaris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est. quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quaeri de servis iniquum est. Anne quaeritur? Sex. enim Roscius reus est. Neque enim, cum de hoc quaeritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chryfogono sunt. Ita credo: literis eorum, et urbanitate Chryfogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines paene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamiliae rusticani. Non est ita profecto, iudices: non est verisimile, ut Chryfogonus horum literas adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur: quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo magis eminent et apparet. Quid igitur? Chryfogonus sui maleficii occultandi causa quaestionem de his haberi non vult? minime, iudices. non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chryfogono, quod ad me at-

tinet, nihil eiusmodi suspicor; neque hoc mihi nunc
 primum in mentem venit dicere. Meministis, me
 ita distribuisse initio causam, in crimen, cuius to-
 ta argumentatio permiffa Erucio est, et in audaciam,
 cuius partes Rosciis impositae sunt. Quidquid male-
 ficii, sceleris, caedis erit, proprium id Rosciorum
 esse debet. Nimiam gratiam potentiamque Chry-
 fogoni, dicimus et nobis obstare, et perferri nul-
 lo modo posse; et a vobis, quoniam potestas data
 est, non modo infirmari, verum etiam vindicari
 123 oportere. Ego sic existimo; qui quaeri velit ex iis,
 quos constat, cum caedes facta sit, affuisse, eum cu-
 pere verum invenire: qui recuset, eum profecto,
 tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de malefi-
 cio suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me
 plura de istorum scelere dicere, quam causa po-
 stularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam et mul-
 tae res afferri possunt, et unaquaeque earum mul-
 tis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod
 invitatus ac necessario facio, neque diu, neque dili-
 genter facere possum. quae praeteriri nullo mo-
 do poterant, ea leviter, iudices, attigi: quae po-
 sita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero di-
 cere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris
 ingeniis coniecturaeque committo.

43 Venio nunc ad illud nomen aureum Chryfogoni,
 224 sub quo nomine tota societas statuitur: de quo,
 iudices, neque quomodo dicam, neque quomodo
 taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel ma-
 ximam partem relinquo: sin autem dico; vereor,
 ne non ille solus (id quod ad me nihil attinet) sed

alii quoque plures laesos se esse putent. Tametsi ita
 se res habet, ut mihi in communem causam sectorum
 dicendum nihil magnopere videatur. Haec enim cau-
 sa nova profecto et singularis est. Bonorum Sex. Ros- 125
 cii emptor est Chryfogonus. Primum hoc videamus,
 eius hominis bona qua ratione venierunt,
 aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non
 ita quaeram, iudices, ut id dicam esse indignum,
 hominis innocentis bona venisse. Si enim
 haec audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus
 homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum
 conqueramur. Verum hoc ego quaero, qui
 potuerunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est,
 sive Valeria est, sive Cornelia (non enim novi,
 nec scio) verum ista ipsa lege, bona Sex. Roscii
 venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse 126
 se, *Ut eorum bona veneant, qui proscripti sunt*; quo
 in numero Sex. Roscius non est: *aut eorum, qui in
 adversariorum praesidiis occisi sunt*. Dum praesidia ulla
 fuerunt, in Sullae praesidiis fuit. Posteaquam ab ar-
 mis recesserunt, in summo otio rediens a coena
 Romae occisus est. Si lege; bona quoque lege ve-
 nisse fateor: sin autem constat, contra omnes,
 non modo veteres leges, verum etiam novas, oc-
 cisum esse; bona quo iure, aut quo modo, aut qua
 lege venierint, quaero. In quem hoc dicam, quae- 44
 ris, Eruci? non in eum, quem vis et putas. nam 127
 Sullam et oratio mea ab initio, et ipsius eximia vir-
 tus omni tempore purgavit. Ego haec omnia Chry-
 fogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum ci-
 vem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversa-

rios occisum esse diceret, ut hisce de rebus a legis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non venisse: id quod postea, si per vos, iudices,

 128 licitum erit, aperietur. Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant; nimirum Kal. Iunias. Aliquot post menses et homo occisus est, et bona venisse dicuntur. Profecto aut haec bona in tabulas publicas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facetius eludimur, quam putamus; aut, si redierunt, tabulae publicae corruptae aliqua ratione sunt. Nam lege quidem bona venire non potuisse constat. *Intelligo, me ante tempus, iudices, haec scrutari, et propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem. Non enim laborat de pecunia: non ullius rationem sui commodi ducit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspitione et ficto*

 129 *crimine liberatus sit.* Verum quaeso a vobis, iudices, ut haec pauca, quae restant, ita audiat, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quae enim mihi ipsi indigna et intolerabilia videntur, quaeque ad omnes, nisi provideamus, arbitror pertinere; ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore, pronuntio. Quae ad huius vitae casum causamque pertineant, et quid hic pro se dici velit, et qua conditione contentus sit, iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis.

 130 Ego haec a Chryfogono, mea sponte, remoto Sex.

 45 Roscio, quaero. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis eius, qui neque

proscriptus, neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est: deinde, cur tantulo venierint. quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre; nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sulla, commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid ¹³¹ imprudentia praeteriri? non placet, iudices: sed necesse est. Etenim si Iupiter optimus maximus, cuius nutu et arbitrio coelum, terra, mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil, pernicipi causa, divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, cum solus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperii-que maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum, ut haec mis- ¹³²sa faciam, quae iam facta sunt: ex iis, quae nunc maxime fiunt, nonne quis potest intelligere, omnium architectum et machinatorem unum esse Chryso-
 fognum, qui Sex. Roscii nomen deferendum cu-

ravit? hoc iudicium, cuius honoris causa accusare se dixit Erucius?

Desunt non pauca.

- 46 aptam, et ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.
- 133 Alter tibi descendit de palatio et aedibus suis: habet animi relaxandi causa rus amoenum et suburbanum, plura praeterea praedia, neque tamen ullum, nisi praeclarum et propinquum: domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui praetereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid praeterea caelati argenti? quid stragulae vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantum, et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto haec artes vulgares, coquos, pistores, lepticarios: animi et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, et nervorum, et tiliarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quae vero convivia? honesta, credo, in eiusmodi domo: si domus haec habenda est potius, quam officina nequitiae et diversorium flagitiorum omnium.
- 135 Ipse vero quemadmodum composito et delibuto capillo passim per forum volitet cum mag-

na caterva togatorum, videtis, iudices. Etiam videtis, iudices, ut omnes despiciat, ut hominem prae se neminem putet; ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat, et quae conetur, si velim commemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis, victoriamque voluisse laedere: tametsi meo iure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet. Sciunt ii, qui 47 me norunt, me, pro illa tenui infirmaque parte, 136 posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur; id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditus civis erat, non se ad eos iungere, quibus incolumibus et domi dignitas, et foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse, et suum cuique honorem et gradum redditum, gaudeo, iudices, vehementerque laetor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio, et imperio, et felicitate L. Sullae, gesta esse intelligo. Quod animadversum est in eos, 137 qui contra omni ratione pugnarunt; non debeo reprehendere. quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, honos habitus est; laudo. quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, et idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, et in fortunas uniuscuiusque impetum facerent,

et id non modo re prohibere non licet, sed ne
 verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello
 non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppres-
 138 fusque populus Romanus est. Verum longe aliter
 est. nihil horum est, iudices. non modo non laede-
 tur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis,
 48 verum etiam ornabitur. Etenim qui haec vitupera-
 re volunt, Chryfogonum tantum posse queruntur:
 qui laudare volunt, concessum ei non esse comme-
 morant. Ac iam nihil est, quod quisquam aut tam stul-
 tus, aut tam improbus fit, qui dicat, *Vellem quidem li-*
ceret: hoc dixissem. Dicas licet. *Hoc fecissem.* Facias li-
 cet: nemo prohibet. *Hoc decrevissem.* Decerne, modo
 recte: omnes approbabunt. *Hoc iudicassim.* Laudabunt
 139 omnes, si recte et ordine iudicaris. Dum necesse
 erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui
 posteaquam magistratus creavit, legesque constituit,
 sua cuique procuratio auctoritasque est restituta.
 Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt; in
 perpetuum poterunt obtinere. sin has caedes et ra-
 pinas, et hos tantos tamque profusos sumtus aut faci-
 ent, aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam,
 ne ominis quidem causa dicere. Unum hoc dico:
 nostri isti nobiles, nisi vigilantes, et boni, et fortes,
 et misericordes erunt; iis hominibus, in quibus
 haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est.
 140 Quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem
 locutum esse, si quis vere ac libere locutus sit: de-
 sinant suam causam cum Chryfogono communicare:
 desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum
 arbitrari; videant, ne turpe miserumque sit, eos,

qui equestrem splendorem pati non potuerunt, fer-
 vi nequissimi dominationem ferre posse. Quae qui-
 dem dominatio, iudices, in aliis rebus antea ver-
 fabatur: nunc vero quam viam munitet, quod iter
 affectet, videtis: ad fidem, ad iusiurandum, ad
 iudicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate
 sincerum sanctumque restat. Hicne etiam sese putat ¹⁴¹
 aliquid posse Chryfogonus? hic etiam potens esse
 vult? o rem miseram, atque acerbam! Neque me-
 hercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid
 possit: verum quod ausus est, quod speravit, sese
 apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocen-
 tis, id ipsum queror. Idcircone experrecta nobi- ⁴⁹
 litas, armis atque ferro rempublicam recuperavit,
 ut ad libidinem suam, liberti, servulique nobi-
 lium, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare
 possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui ¹⁴²
 hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis
 fenserim: tametsi inermis, iudices, sensi. Sin au-
 tem victoria nobilium ornamento atque emolu-
 mento reipublicae populoque Romano debet esse:
 tum vero optimo et nobilissimo cuique meam ora-
 tionem gratissimam esse oportet. Quodsi quis est,
 qui et se et causam laedi putet, cum Chryfogonus
 vituperetur: is causam ignorat, se ipsum prope
 non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequis-
 simo cuique resistetur. Ille improbissimus Chryso-
 goni fautor, qui sibi cum illo rationem communi-
 catam putat, laeditur, cum ab hoc splendore cau-
 sae separatur.

Verum haec omnis oratio (ut iam ante dixi) mea ¹⁴³

est: qua me uti respublica, et dolor meus, et isto-
rum iniuria coegit. Sed Roscius horum nil indig-
num putat: neminem accusat: nihil de suo patrimo-
nio queritur: putat homo imperitus morum, agri-
cola et rusticus, ista omnia, quae vos per Sullam
gesta esse dicitis, more, lege, iure gentium facta:
culpa liberatus, et crimine nefario solutus cupit a
144 vobis discedere. Si hac indigna suspicione careat,
animo aequo se carere suis omnibus commodis di-
cit. rogat oratque te, Chryfogone, si nihil de patris
fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla
in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia con-
cessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse
tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit:
si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque prae-
terea quidquam excepit; ut sibi per te liceat inno-
centi amicorum opibus vitam in egestate degere.
50 Praedia mea tu possides; ego aliena misericordia vi-
145 vo: concedo: et quod animus aequus est, et quia
necesse est. mea domus tibi patet, mihi clausa est:
fero. familia mea maxima uteris, ego servum habeo
nullum: patior, et ferendum puto. Quid vis am-
plius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re
tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commo-
dis officio? quid tibi obsto? si spoliatorum causa vis
hominem occidere, spoliasti. Quid quaeris amplius?
Si inimicitiarum: quae sunt tibi inimicitiae cum eo,
cuius ante praedia possedisti, quam ipsum cognosti?
Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ip-
sum ab sese tam atrocem iniuriam propulsare non
posse? Sin, quod bona, quae Roscii fuerunt, tua

facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscrip-
 torum bona patria reddantur? Facis iniuriam, Chry-¹⁴⁶
 fogone, si maiorem spem emtionis tuae in huius exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gef-
 fit. Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum
 tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, prae-
 ter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum,
 ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos
 immortales, quae ista tanta crudelitas est? quae tam
 fera immanisque natura? Quis unquam praedo fuit
 tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum
 integram praedam sine sanguine habere posset, cru-
 enta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habe-¹⁴⁷
 re, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra
 rem tuam cogitasse: et tamen oppugnas eum, quem
 neque metuere potes, neque odisse debes, nec quid-
 quam habere iam reliqui vides, quod ei detrahere
 possis: nisi hoc indignum putas, quod vestitum fede-
 re in iudicio vides; quem tu e patrimonio, tanquam
 e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias,
 hunc et ali et vestiri a Caecilia, Balearici filia, Ne-
 potis forore, spectatissima femina: quae cum pa-
 trem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissi-
 mum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier,
 virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum
 dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex
 sua laude redderet. An quod diligenter defenditur, ⁵¹
 id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si, ¹⁴⁸
 pro patris eius hospitii et gratia, vellent omnes hu-

ius hospites adesse, et auderent libere defendere: factis copiose defenderetur. sin autem pro magnitudine iniuriae, proque eo, quod summa respublica in huius periculo tentatur, haec omnes vindicarent; consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam tranfiguntur: fori iudiciiue rationem Messalla, ut videtis, iudices, suscepit. qui si iam factis aetatis atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad dicendum impedimento est aetas, et pudor, qui ornat aetatem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intelligebat: ipse affiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis iudicum permetteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: haec acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui iniuriae resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent; et respublica ex illis, et ipsi ex invidia minus laborarent.

52 Verum si a Chryfogono, iudices, non impetra-
 150 mus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat: si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere cupiat:

si non fatis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit: unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quae reipublicae, vestra pristina bonitas et misericordia: quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quae hoc tempore in republica versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit; actum est, iudices: inter feras fatius est aetatem degere, quam in hac tanta immanitate versari. Ad eamne rem vos reservati estis? ¹⁵¹ ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum proelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improvviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores consilium publicum vocari voverunt, praesidium sectorum existimetur. An vero, ¹⁵² iudices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et eius rei initium in vestro iureiurando, atque in Sex. Roscii periculo quaeri? Dubium est, ad quem malefium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid

aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona
 53 venierunt? Quod si id vos suscipitis, et eadem in
 153 re operam vestram profitemini: si idcirco sedetis,
 ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona
 venierunt: cavete, per deos immortales, iudices,
 ne nova et multo crudelior per vos proscriptionis
 instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta
 est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus
 suscipere noluit, ne quid acrius, quam more maiorum
 comparatum est, publico consilio factum videretur:
 hanc vero, quae ad eorum liberos, atque infantium
 puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a
 vobis reiicitis, et aspernamini, videte, per deos
 immortales, quem in locum rempublicam perventuram
 putetis.

154 Homines sapientes, et ista auctoritate et potestate
 praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime
 respublica laborat, iis maxime mederi convenit.
 Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum,
 qui quondam in hostes lenissimus existimabatur,
 hoc tempore domestica crudelitate laborare.
 Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite
 diutius in hac republica versari: quae non modo id
 habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit,
 verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam
 consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis
 aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam
 qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum
 sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

M. TULLII
CICERONIS

PRO

Q. ROSCIO COMOEDO
ORATIO TERTIA.

ARGUMENTUM.

Tradidit C. Fannius Chaerea Q. Roscio, communemque cum eo fecit servum suum Panurgum, ea conditione, ut illum arte histrionica erudiret, deinde quaestus communis esset. Aliquanto post Q. Flavius quidam Tarquinienfis Panurgum occidit. Flavium Roscius iudicio persequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestata, iudicio damni iniuria a Flavio dati constituto, decedit cum Flavio Roscius, ut ipse aiebat, pro sua parte; ut Fannius, pro tota societate; fundum accepit, non pecuniam. Post aliquot annos Roscium Fannius arbitrum adegit, h. e. a Praetore impetravit, ut arbitrum daret, qui, quantum aequius melius, Roscium petitori Fannio dare iuberet. Arbitrator fuit idem, qui in hac causa iudex est, C. Calpurnius Piso. is de re sententiam non tulit, sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimoniam obisset, *H--S cccxxx* (decem millia) daret, ita tamen, ut Fannius repromitteret ac restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem eius dimidiam se Roscio daturum. Spondit ita se facturum Fannius. Deinde Flavio litem intendit. Iudex fuit C. Cluvius eques Romanus. Eius sententia Flavius *H-S cccxxx* (centena millia) Panurgi nomine Fannio dissolvit. Cuius pecuniae pars dimidia cum ex restipulatione Roscio deberetur: tamen tantum abest,

ut ei quidquam Fannius dederit, ut eum etiam in iudicium vocaverit, tanquam sua parte in vetere illa decisione fraudatus. Aestimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, *H-S CCCIOOO*: inde petebat *H-S IOOO* (quingenta millia): quasi Roscius pro societate, non pro se tantum decidisset. In quo lis tota vertitur. Et hoc maxime argumento ad criminationem Fannii refellendam Cicero utitur, quod is, accepta a Roscio pecunia, quia cognitor eius fuerat, repromississet & restipulatus esset, si quid a Flavio exegisset, dimidium ei se daturum: quo sibi nullam a Roscio ex vetere decisione deberi pecuniam iudicavit.

Multa, quae desunt, quaerenda.

malitiam naturae, crederetur. Is scilicet vir optimus, et singulari fide praeditus, qui suo iudicio, tabulis suis, testibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas homines . . . . citi pecuniam expensam tulerunt: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codicem referret? Exspecto, quam mox Chaerea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidiae, et hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Quodsi ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit in illius tabulis hoc nomen: at in huius non erit. Cur potius illius, quam huius, credetur? Scripsisset ille, si non iussu huius expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri iussisset? Nam, quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur; sic improbum est, non referre, quod debeas. aequae enim tabulae condemnantur eius, qui verum non retulit; et eius, qui falsum perscripsit. Sed ego copia et facultate causae confisus, vide quo progrediar. Si tabulas

C. Fannius accepti et expensi profert suas, in suam rem, suo arbitrato scriptas: quo minus secundum illum iudicetis, non recuso. Quis hoc frater fra-³ tri, quis parens filio tribuit, ut, quodcunque retulisset, id ratum haberet? ratum habebit Roscius: profer. quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo ante M. Perpernae, P. Saturii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chaerea, solius flagitamus, et, quo minus secundum eas lis detur, non recusamus. Quid ita non profers? Non confi-⁴ cit tabulas? Immo diligentissime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes summas. Leve et tenue hoc nomen? H-S CCCIOOO sunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria iacet? quomodo H-S CCCIOOO in codice accepti et expensi non sunt? Proh dii immortales: effene quemquam tanta audacia praeditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem iniuratus referre noluit, id iurare in litem non dubitet? quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur? Nimum cito, ait, me indignari de tabu-² lis: non habere se hoc nomen in codice accepti et expensi relatum confitetur: sed in adversariis patere contendit. Usque eone te diligis, et magnifice circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversariis petas? suum codicem testis loco recitare, arrogantiae est: suarum percriptionum et liturarum adversaria proferre non amentia est? Quod-⁶ si eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adversaria, quam tabulae: quid attinet codi-

cem instituere? conscribere? ordinem conservare?
 memoriae tradere literarum vetustatem? Sed si,
 quod adversariis nihil credimus, idcirco codicem
 scribere instituimus: quod etiam apud omnes leve
 et infirmum est, id apud iudicem grave et sanctum
 esse ducetur? Quid est, quod negligenter scriba-
 mus adversaria? quid est, quod diligenter confi-
 ciamus tabulas? qua de causa? quia haec sunt men-
 strua, illae sunt aeternae: haec delentur statim, il-
 lae servantur sancte: haec parvi temporis memoriam,
 illae perpetuae existimationis fidem et religionem
 amplectuntur: haec sunt deiecta, illae in ordinem
 confectae. Itaque adversaria in iudicium protulit
 nemo: codicem protulit; tabulas recitavit. Tu, C.
 Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate orna-
 tus, ex adversariis pecuniam petere non auderes.
 Ego, quae clara sunt consuetudine, diutius dicere
 non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer
 pertinet, quaero: quam pridem hoc nomen, Fan-
 ni, in adversaria retulisti? Erubescit: quid respon-
 deat, nescit: quid fingat extemplo, non habet.
 Sunt duo menses iam, dices. Tamen in codicem
 acceptum et expensum referri debuit. Amplius sunt
 sex menses. Cur tamdiu iacet hoc nomen in adversa-
 riis? Quid si tandem amplius triennium est? quo-
 modo, cum omnes, qui tabulas conficiant, men-
 struas paene rationes in tabulas transferant, tu hoc
 nomen triennium amplius in adversariis iacere pa-
 teris? Utrum cetera nomina in codicem accepti et
 expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo
 tabulas conficis? si etiam: quamobrem, cum cete-

ra nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere Roscium. cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. cur in adversariis scriptum habebas?

Sed haec quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor: difficile est, quod polliceor. nisi eundem et adversarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat. Pecunia tibi debebatur 4 certa, quae nunc petitur per iudicem: in qua legi-¹⁰rimae partis sponsio facta est. Hic tu si amplius H-S nummo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti: propterea quod aliud est iudicium, aliud arbitrium. Iudicium est pecuniae certae: arbitrium incertae. Ad iudicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. Eius¹¹ rei ipsa verba formulae testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex. Si paret H-S 1000 dari oportere. Hic, nisi planum facit, H-S 1000 ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, Quantum aequius melius, id dari. Ille tamen confitetur plus se petere, quam debeat: sed satis superque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter causae confidit: alter diffidit. Quae cum ita¹² sint; quaero abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis H-S 1000, de tuarum tabularum fide com-

promissum feceris, arbitrum sumseris, quantum æ-
 quius et melius sit, dari, repromittive, si pareret?
 Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem
 Romae esset! Romae est. Utinam adesset in iudi-
 cio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis!
 Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum et iudicem
 sumebas? eidem et infinitam largitionem remitte-
 bas, et eundem in angustissimam formulam sponsio-
 nis concludebas? Quis unquam ad arbitrum, quan-
 tum petiit, tantum abstulit? nemo. quantum enim
 æquius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad
 13 arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti. Ceteri
 cum ad iudicem causam labefactari animadvertunt,
 ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ab iudicem
 venire est ausus: qui cum de hac pecunia, de tabu-
 larum fide arbitrum sumsit, iudicavit, sibi pecuniam
 non deberi. Iam duae partes causae sunt confectae:
 adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit,
 cum tabulas non recitat. reliquum est, ut stipula-
 tum se esse dicat. praeterea enim, quemadmodum
 5 certam pecuniam petere possit, non reperio. Sti-
 pulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo prae-
 14 sente? quis spondidisse me dicit? nemo. Hic ego
 si finem faciam dicendi, satis fidei et diligentiae
 meae, satis causae et controversiae, satis formulae
 et sponsioni, satis etiam iudici fecisse videar, cur
 secundum Roscium iudicari debeat. Pecunia petita
 est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Haec
 pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut
 stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur:
 expensam latam non esse, codices Fannii confir-

mant: stipulatam non esse taciturnitas testium concedit. Quid ergo est? quod et reus is est, cui et 15 pecunia levissima, et existimatio sanctissima fuit semper: et iudex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos iudicare velimus: advocatio ea est, quam propter eximium splendorem, ut iudicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa et comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, haec erit voluntaria: illa ad iudicem, haec ad C. Pisonem: illa pro reo, haec pro Roscio: illa victoriae, haec bonae existimationis causa, comparata.

Pecuniam petis, Fanni, a Roscio: quam? dic 6
 audacter et aperte. Utrum quae tibi ex societate 16
 debeatur? an, quae ex liberalitate huius promissa sit et ostentata? quorum alterum est gravius et odiosius: alterum levius et facilius. Quae ex societate debeatur? Quid ais? Hoc iam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata iudicia summae existimationis, et paene dicam capitis, tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. aequae enim perfidiosum et nefarium est, fidem frangere, quae continet vitam: et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: et socium fallere, qui se in negotio coniunxit. Quae cum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit et 17
 fefellerit, consideremus. dabit enim nobis iam tacite vita acta in alterutram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? Nonne, ut

ignis in aquam coniectus, continuo restinguitur et refrigeratur; sic reservens falsum crimen in purissimam et castissimam vitam collatum, statim concidit et exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic haerere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei, quam artis; plus veritatis, quam disciplinae possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quam histrionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena propter artificium, ut dignissimus sit curia propter abstinentiam. Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne quotiescunque in causa in nomen huius incidisti, toties hunc et virum bonum esse dixisti, et honoris causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consuevit. Qua in re mihi ridicule es visus esse inconstans, qui eundem et laederes et laudares: et virum optimum, et hominem improbissimum esse diceres. eundem tu et honoris causa appellabas, et virum primum esse dicebas, et socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiae concedebas: de hoc, ut existimabas, praedicabas: Chaerae arbitratu causam agebas. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auribus animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem timidum, dementem, divitem,

inertem nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. Verumtamen, quem fraudavit, videamus. C. Fannium Chaeream Roscius fraudavit. Oro, atque obsecro vos, qui nostis, vitam inter se utriusque conferte: qui non nostis, faciem utriusque considerate. nonne ipsum caput, et supercilia illa penitus abrafa, olere malitiam, et clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (si quam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite et superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur, cuius personam praeclare Roscius in scena tractare consuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum et periurissimum lenonem cum agit, agit Chaeream, persona illa lutulenta, impura, invisa, in huius moribus, natura, vitaeque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude et malitia existimarit, nihil videtur: nisi forte, quod praeclare hunc imitari se in persona lenonis animadvertit. Quamobrem etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudasse dicatur. Roscius Fannium? Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, periurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredible est, quemadmodum, si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona verisimile videretur, et Fannium per malitiam fecisse, et Roscium per imprudentiam deceptum esse: sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque in-

credibile est, et Roscium quidquam per avaritiam appetisse, et Fannium quidquam per se bonitate amisisse. Principia sunt huiusmodi. spectemus reliqua. H-S 1000 Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H-S 1000. Video: sed tamen cur ipsa H-S 1000 tam vehementer concupierit, quaero. nam tibi, M. Perperna, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, *semper liberalissimus munificentissimusque* fuit. Proh deum hominumque fidem! qui H-S 300000 300000 300000 quaestus facere noluit (nam certe H-S 300000 300000 300000 merere et potuit et debuit, si potest Dionysia H-S 300000 300000 merere) is per summam fraudem, et malitiam, et perfidiam H-S 1000 appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, haec parvula: illa honesta, haec fordida: illa iucunda, haec acerba: illa propria, haec in causa et in iudicio collocata. Decem his annis proximis H-S sexagies honestissime consequi potuit: noluit. laborem quaestus recepit; quaestum laboris reiecit. populo Romano adhuc servire non destitit: sibi servire iampridem destitit.

24 Hoc tu unquam, Fanni, faceres? et si hos quaestus recipere posses, non eodem tempore et gestum et animam ageres? Dic nunc te ab Roscio H-S 1000 circumscriptum esse, qui tantas et tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter mag-

nificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quae vobis in mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt iura, sunt formulae de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut ratione actionis errare possit. expressae sunt enim ex uniuscuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicae a praetore formulae, ad quas privata lis accommodetur.

Quae cum ita sint, cur non arbitrum pro socio ⁹ adegeris Q. Roscium, quaero. Formulam non no- ²⁵ ras? Notissima erat. Iudicio gravi experiri volebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo laedis? Propter integritatem hominis? cur igitur infimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non posses, cuius de ea re proprium erat iudicium, hunc per iudicem condemnabis, cuius de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut obice, ubi licet agere; aut iacere noli, ubi non oportet. Tametsi iam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pacti-
onem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familia- ²⁶ rem suam sumeres arbitrum. non petiit. Dic pacti-
onem fecisse, ut absolveretur. non pepigit. Quae-
re, quare sit absolutus. quod erat summa innocen-
tia et integritate. Quid enim factum est? venisti
domum ultro Roscii; fatisfecisti; quod temere com-

misisses, in iudicium ut denuntiaret, rogasti, ut ignosceret; te affuturum negasti; debere tibi ex societate nihil, clamitasti. iudici hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causae, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum.

27 Cuius rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris histrionis exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum
10 Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Saturius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, et dissolutus, et boni-
28 tate affluens Fannius Roscio? Sic puto. Quoniam ille hic constitit paulisper, mihi quoque necesse est paulum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat: ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S 1000. ex qua parte erat Roscii, amplius erat H-S 3000. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita,
29 locabat se non minus H-S 3000. O societatem captiosam et indignam! ubi alter H-S 1000, alter 3000 quod sit, in societatem affert: nisi idcir-

eo moleste pateris, quod H-S 1000 tu ex arca proferebas, H-S 100000 ex disciplina et artificio Roscius promebat. Quam enim rem et expectationem, quod studium, et quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus, qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique huius nomen audierant, illum eruditum et perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Quid sciret ille, perpauci animadvertant. ubi didicisset, omnes quaerebant. nihil ab hoc pravum et perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametsi artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset. nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrione bonum comoedum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur. Quod item nuper in Erote I I comoedo usu venit: qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio explodebatur; sicut in aram, confugit in huius domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque I brevis tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit comoedos. Quae res extulit eum? U- 37

na commendatio huius: qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit; sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudiit. nam, quo quisque est solertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius: quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciat. Paulo lon-

gius oratio mea provecta est hac de causa, ut con-
 32 ditionem societatis diligenter cognosceretis. Quae
 deinde sunt consecuta? Panurgum, inquit, hunc,
 servum communem, Q. Flavius Tarquiniensis qui-
 dam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognito-
 rem dedisti, lite contestata, iudicio damni iniuria
 constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum
 pro dimidia parte; an pro tota societate? planius
 dicam, utrum pro me, an pro me et pro te? Pro
 me? potui, multorum exemplo: licitum est; iure fe-
 cerunt multi: nihil in ea re tibi iniuriae feci. pete
 tu tuum, exige, et aufer, quod debetur. suam quis-
 que partem iuris possideat et persequatur. At enim
 tuum negotium gessisti bene. Gere et tu tuum bene.
 Magno tuam dimidiam partem decidisti. Magno et
 tu tuam partem decide. H-S CCCIOOO abstulisti.
 Si sit hoc vero; H-S CCCIOOO tu quoque aufer.
 12 Sed hanc decisionem Roscii, oratione et opinione
 33 augere licet: re et veritate mediocrem et tenuem esse
 invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis,
 cum iacerent pretia praediorum: qui ager neque vil-
 lam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc
 multo pluris est, quam tunc fuit. neque id est mi-
 rum. tum enim propter reipublicae calamitates, om-
 nium possessiones erant incertae; nunc, deum im-
 mortalium benignitate, omnium fortunae sunt cer-
 tae: tum erat ager incultus sine tecto; nunc est
 34 cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam
 natura tam malevolus es, nunquam ista te molestia
 et cura liberabo. Praeclare suum negotium gessit
 Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad

te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem, et id, quod probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit, decidisti.

Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactiōnem. Nam ego Roscium, si quid com- 35
muni nomine tetigit, confiteor praestare debere societati. Societatis, non suas lites redemit, cum fundum a Flavio accepit. Quid ita satis non dedit, *Amplius a se neminem petiturum?* Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. qui pro sociis transigit, satisdat, neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Praeclare. nam iste cum eo li- 36
tem contestatam habebat. Cur igitur decidit, et non restipulatur, neminem amplius petiturum? cur de fundo decidit, et iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque a Fannio iudicio se absolvat? Est hoc primum 37
et ex conditione iuris, et ex consuetudine cautionis, gravissimum et firmissimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora testimonia in causa haberem. Et, 13
ne forte me hoc frustra pollicitum esse praedices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quae est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defensio mea quae est?

Roscium pro sua parte cum Flavio transegiſſe. Repromittis tu abhinc triennium Roſcio. Quid? recita iſtam reſtipulationem clarius. Attende, quaefo, Piſo. Fannium invitum, et huc atque illuc tergiverſantem, teſtimonium contra ſe dicere cogo. Quid enim reſtipulatio clamat? *Quod a Flavio abſtulerō, partem dimidiam inde Roſcio me ſoluturum ſpondeo.* 38 *Tua vox eſt, Fanni. Quid tu auferre poteſ a Flavio, ſi Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc reſtipulatur, quod iam pridem ipſe exegit? quid vero Flavius tibi daturus eſt, qui Roſcio omne, quod debuit, diſſolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam conſecto, in ſocietate diſſoluta, nova haec reſtipulatio interponitur? Quis eſt huius reſtipulationis ſcriptor? teſtis? arbiter? quis? tu Piſo. Tu enim Q. Roſcium pro opera, pro labore, quod cognitor fuiſſet, quod vadimonia obiſſet, rogavi, ut Fannio daret H-S CCCIOOO, hac conditione, ut, ſi quid ille exegiſſet a Flavio, partem eius dimidiam Roſcio diſſolveret. Satisne iſta reſtipulatio dicere tibi videtur aperte, Roſcium pro ſe decidiſſe?* 39 *At enim forſitan hoc tibi veniat in mentem, repromiſiſſe Fannium Roſcio, ſi quid a Flavio exegiſſet, eius partem dimidiam; ſed omnino exegiſſe nihil. Quid? tu non exitum exactioſis, ſed initium repromiſſionis ſpectare debes? neque, ſi ille perſequi noluit, non, quod in ſe fuit, iudicavit, Roſcium ſuas, non ſocietatis lites redemiſſe? Quid ſi tandem planum facio, poſt deciſionem veterem Roſcii, poſt repromiſſionem recentem hanc Fannii, H-S CCCIOOO Fannium a Q. Flavio, Panurgi nomine*

abstulisse? tamen diutius illudere viri optimi estimationi, Q. Roscii, audebit?

Paulo ante quaerebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque fatis acciperet a Roscio, neque iudicio absolveretur a Fannio. nunc vero (id quod mirum, et incredibile est) requiro, quamobrem, cum de tota re decidisset cum Roscio, H-S cccicccc separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. utrum omnino Fannium a Flavio H-S cccicccc non abstulisse? an alio nomine, et alia de causa abstulisse? Si alia de causa: quæ ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. Addictus erat tibi? non. frustra tempus contero. Omnino, inquit, H-S cccicccc a Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine, neque cuiusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscii, H-S cccicccc a Flavio te abstulisse; numquid causæ est, quin ab iudicio abeas turpissime victus? Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hæc res in iudicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia, qui omnium iudicio comprobatus est iudex. Quem igitur ex his tribus a me testem spectabis? Petitorem? Fannius est: contra se nunquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is iam pridem est mortuus. Si viveret, verba eius audiretis. Iudicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S

ccccccc Panurgi nomine Flavium Fannio dissolviffe: quem tu si ex censu spectas; eques Romanus est: si ex vita; homo clarissimus est: si ex te; iudicem sumfisti: si ex veritate; id, quod scire potuit et debuit, dixit.

43 Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, iudici tuo, credi oportere. Circumspicit, aestuat: negat nos Cluvii testimonium recitatuos. recitabimus. erras: inani et tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii et C. Lusci Ocreae, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. (TESTIMONIUM T. MANILII, ET T. LUSCII OCRAE.) Utrum dicis? Luscio et Manilio; an et Clu-

15 vio non esse credendum? Planius atque apertius dicam. Utrum Luscius et Manilius nihil de H-S ccccc ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio et Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto et quieto sum animo; et, quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Ros-

44 cii communita est. Si iam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem iurisiurandi, responde. Manilio et Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuae contumaciae, arrogantiae, vitaeque universae vox. Quid exspectas, quam mox ego Luscium et Manilium dicam, ordine, esse senatores; aetate, grandes natu; natura, sanctos et religiosos; copiis rei familiaris, locupletes et pecuniosos? non faciam: nihil mihi detraham, cum illis exactae aetatis severissime fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione, quam illorum severissima senectus deside-

rat meam laudem. Tibi vero, Piso, diu deliberandum, et concoquendum est, utrum potius Chae-⁴⁵reae iniurato in sua lite, an Manilio et Luscio iuratis in alieno iudicio credas. Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio et Manilio contendat: quod si facit, qua impudentia est? eumne testem improbabit, quem iudicem probavit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? eius testis ad iudicem fidem infirmabit, cuius propter fidem et religionem iudicis, testes comparabat? quem ego si ferrem iudicem, refugere non deberet: cum testem producam, reprehendere audebit? Dixit enim,⁴⁶ inquit, iniuratus Luscio et Manilio. Si diceret iuratus, crederes? At quid interest inter periurum, et mendacem? Qui mentiri solet, peierare consuevit:¹⁶ quem ego, ut mentiatur, inducere possum, ut peieret, exorare facile potero. nam, qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium, quam ad mendacium perducitur consuevit. quis enim deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea quae poena ab diis immortalibus periuro, haec eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactioe verborum, quibus iusiurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia, per quam insidiae tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci et succensere consueverunt. At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret iuratus, quam nunc est,⁴⁷ cum dicit iniuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re iudex fuisset, testis esset: nunc omnibus inimicis necesse est

castissimus et constantissimus esse videatur, qui id,
 48 quod scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc, si po-
 tes, si res, si causa patitur, Cluvium esse menti-
 tum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas ma-
 num iniecit, et paulisper consistere et commorari
 cogit. Unde hoc totum ductum et conflatum men-
 dacium est? Roscius est videlicet homo callidus et
 versutus. Hoc initio cogitare coepit: quoniam Fan-
 nius a me petit H-S 1000, petam a C. Cluvio, e-
 quite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa
 mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quae
 facta non est: H-S 1000 a Flavio data esse Fan-
 nio, quae data non sunt. Est hoc principium im-
 49 probi animi, miseri ingenii, nullius consilii. Quid
 deinde? posteaquam se praeclare confirmavit, ve-
 nit ad Cluvium. quem hominem? levem? immo
 gravissimum. mobilem? immo constantissimum. fa-
 miliarem? immo alienissimum. Hunc posteaquam
 salutavit, rogare coepit, blande et concinne, scili-
 cet: mentire mea causa, viris optimis, tuis familia-
 ribus praesentibus; dic, Flavium cum Fannio de
 Panurgo decidisse, qui nihil transigit; dic, H-S
 1000 dedisse, qui assem nullum dedit. Quid il-
 le respondit? Ego vero cupide et libenter mentiar
 tua causa; et, si quando me vis peierare, ut pau-
 lulum tu compendii facias, paratum fore scito: non
 fuit causa, cur tantum laborem caperes, et ad me
 venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve,
 17 transigere potuisti. Proh deum hominumque fidem!
 50 hoc aut Roscius unquam a Cluvio petisset, si H-S
 millies in iudicium haberet? aut Cluvius Roscio pe-

tenti concessisset, si universae praedae particeps esset? Vix medius fidius tu, Fanni, a Ballione, aut aliquo eius simili hoc exoptulare auderes, et impetrare posses, quod cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium et Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causa esse fingo. Falsum subornavit testem ⁵¹ Roscius Cluvium. cur tam fero? cur, cum altera pensio solvenda esset, non tum, cum prima? nam iam antea H-S 10000 dissolverat. Deinde, si iam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S 30000, quam 30000 30000 30000, data dixit Fannio a Flavio, cum ex restipulatione pars eius dimidia Roscii esset? Iam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cum sentit Saturius esse apertum, resistere et repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis et insidiarum eodem vestigio diverticulum reperit.

Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio ⁵² confiteor: vacuam et integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quaero enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod universae socie- ⁵³ tatis fuisset, petisset; quod tum redactum esset, aequaliter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod suae partis esset; non, quod abstulit, soli sibi exegit? Quid interest inter eum, qui per se litigat, et qui cog- 18

nitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio, ferres tuum. suo nomine
 54 petiit: quod abstulit, sibi, non tibi exegit. Quodsi quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus: quaero, quid ita, cum Panurgus esset interfectus, et lis contestata cum Flavio damni iniuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: cum praesertim ex tua oratione, quodcunque tibi peteres, huic peteres: quodcunque tibi exigeres, id in societatem recideret. Quodsi ad Roscium nihil perveniret, quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro sua parte exegit;
 55 quoniam tuus cognitor non est factus. Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni, cum de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S cccccc ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi et petere debes? Simillima enim et maxime gemina societas hereditatis est. Quemadmodum socius in societate habet parrem; sic heres in hereditate habet partem. ut heres sibi soli, non coheredibus petit; sic socius sibi soli, non sociis petit: et quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit; heres ex sua parte, qua hereditatem adiit; socius ex ea, qua societatem coiit. Quemadmodum
 56 suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres; sic, cum exegit suam

partem, et tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; nisi forte tu, perverso more, quod huius est, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Satornius: quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est: qua, malum, stultitia fuit Roscius, qui ex iurisperitorum consilio et auctoritate restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: siquidem sine cautione et repromissione, nihilominus id Fannius societati, hoc est, Roscio debebat?

Desiderantur non pauca.

M. TULLII
 C I C E R O N I S
 I N
 Q. CAECILIUM
 O R A T I O
 D E
 ACCUSATORE IN C. VERREM CONSTITUENDO
 Q U A E
 D I V I N A T I O
 D I C I T U R
 O R A T I O Q U A R T A.

ARGUMENTUM ASCONII.

Cn. Pompeio primum & M. Crasso Coss. C. Verres perfunctus quaestura, legatione, & praetura urbana, vivo patre C. Verre, & praetextato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cum successisset in Sicilia C. Sacerdoti praetori, eamque non sibi succedente Arrio, per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinosae, avarae, crudeliterque versatus, succedente tandem in eandem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes praeter Syracusanos & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, iam pridem illis necessitudine copulatum, quod quaestor in Sicilia fuisset praetore Sex. Peduceo, & quod, cum decederet, in illa ora-

tione, quam Lilybaei habuit, multa iis benigne promississet. Accessit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, & multis aliis nobilibus viris, & praecipue ab Hortensio ipso defenderetur; facile & principe in senatu propter nobilitatem, & in foro ob eloquentiam rege causarum, & eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius praetoris Siculi, alterius praetoris urbani. His ita constitutis, existit Q. Caecilius Niger, domo Siculus, & quaestor Verris, & eiusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas. Unam, quod ab eo laesus, & ob hoc iure illi sit inimicus, quare praevaricator esse non possit. Alteram, quod, cum quaestor ei tum fuerit, etiam ipse in quaestione (*F. etiam sine inquisitione*) crimina noverit Verris. Tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Huiuscemodi propositionibus Cicero designatus aedilis his sex capitibus respondet. Accusatorem eum esse oportere: Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republica agat. Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundia & innocentia: Qui hoc facit imitatione maiorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui & Caecilii. Divinatio dicitur haec oratio, quia non de facto quaeritur & coniectura, sed de futuro, quae est divinatio, (*F. non de facto quaeritur, sed de futuro, qua est divinatio & coniectura*) uter debeat accusare. Alii ideo putant divinationem dici, quod iniurati iudices in hac causa sedeant, ut, quod velint, praesentire de utroque possint. Alii, quod res agatur sine testibus, & sine tabulis, & his remotis argumenta sola sequantur iudices, & quasi divinent. Agitur autem causa senatoriis iudiciis in invidia apud populum constitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac fociis populi Romani fessis toto orbe terrarum, *libidine & iniquitate Romanorum magistratuum*, accusatoribus praevaricatione infamibus, flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quae ferme ante annos X victor Sulla sustulerat, cognoscente

de pecuniis repetundis M. Glabrione praetore, & amplissimis quibusque senatorii ordinis iudicantibus, summa expectatione cunctorum. Genus causae, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus accuset. dicit enim Caecilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.

SI quis vestrum, iudices, aut eorum, qui adsunt, ¹ forte miratur, me, qui tot annos in causis iudiciisque publicis ita sum versatus, ut defenderim multos, laeserim neminem, subito nunc mutata voluntate, ad accusandum descendere: is, si mei consilii causam rationemque cognoverit, una et id, quod facio, probabit, et in hac causa profecto neminem ² praeponendum esse mihi actorem putabit. Cum quaestor in Sicilia fuisset, iudices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus iucundam diuturnamque memoriam quaesturae nominisque mei relinquerem: factum est, uti cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me praesidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me publice saepe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemque susciperem: me saepe esse pollicitum, saepe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. ³ Venisse tempus aiebant, non iam ut commoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciae defenderem: sese iam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere; quod eorum simulacra sanc-

rissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciiis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno praetore per triennium pertulisse: rogare et orare, ne illos supplices aspernarer, quos, me incolumi, nemini supplices esse oporteret. Tuli graviter et acerbe, 2 iudices, in eum me locum adductum, ut aut eos ho- 4 mines spes falleret, qui opem a me atque auxilium petissent; aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Gaecilium, qui praesertim quaestor in eadem provincia post me quaestorem fuisset. Quo ego adiumento sperabam hanc a me molestiam posse demoveri, id mihi erat adversarium maxime. nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quaestor non fuisset. Adductus sum, iudices, officio, 5 fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque maiorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quod haec, quae videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, prope- modum manere in instituto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque dis-

6 cedere. Quodsi hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non perissent, aut mihi cum Siculis causa tantae necessitudinis non intercederet; et hoc, quod facio, me reipublicae causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere praeditus, cuius furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romae denique ante oculos omnium maxima turpissimaque nossemus, me agente in iudicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum aut
 3 consilium posset reprehendere? Quid est, proh deum
 7 hominumque fidem! in quo ego reipublicae plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gratius esse debeat, aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatae, vexatae, funditus everSAE provinciae: socii, stipendiarii que populi Romani afflicti, miseri, iam
 8 non salutis spem, sed exitii solatium quaerunt. Qui iudicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere. qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil aeque in republica, atque illam veterem iudiciorum vim gravitatemque requirit. Iudiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata est: iudiciorum levitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur: iudicum culpa atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat,

id nunc poscitur; id iam populare atque plausibile factum est. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidiana querimonia, iudiciorum infamia, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque integri causam reipublicae legumque susciperent: fateor, me salutis omnium causa, ad eam partem accessisse reipublicae sublevandae, quae maxime laboraret. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis.

Ego sic intelligo, iudices: cum de pecuniis repetundis nomen cuiuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, haec duo in primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur iniuriae; et quem minime velit is, qui eas iniurias fecisse arguatur. In hac causa, iudices, tametsi utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus iniuriae factae sunt; quorum causa iudicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Adfunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam iam, et diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis atque a populi Romani legibus petunt: me defenso-

rem calamitatum suarum, me ultorem iniuriarum, me cognitorem iuris sui, me actorem causae totius esse voluerunt. Utrum, Q. Caecili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere; an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis, de quo non praeiudicium, sed plane iudicium iam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem suae causae contra illius iniurias quaesisse.

Hoc si tu, inimicus eius, factum negabis, quod ipse, cui maxime haec res obstat, negare non audet: videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi nostrae civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiae meae minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide atque praesidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adiuncta est. Hi sciunt, hoc non modo a me petatum esse, sed ita saepe et ita vehementer esse petatum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit? Adsunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui praesentes vos orant atque obsecrant, iudices, ut in actore causae suae diligendo vestrum iudicium ab suo iu-

dicio ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliae legationes adfunt, praeter duas civitates: quarum duarum, si adefsent, duo crimina vel maxima minuerentur, quae cum his civitatibus C. Verri communicata sunt. At enim cur a me potissimum hoc praesidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me praesidium, necne, dicerem, cur petissent. Nunc vero, cum id ita perspicuum sit, ut oculis iudicare possitis: nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi obiiciatur, me potissimum esse delectum. Verum id mihi non fumo, iudices, et hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cuiusquam relinquo, me omnibus patronis esse praepositum. Non ita est: sed uniuscuiusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper haec in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc mallet de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me: me ut mallet, quam neminem. Reliquum est iam, ut illud quaeramus, cum hoc constet, Siculos a me petisse, ecquid hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in suo iure repetundo focii populi Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis fociorum causa constituta sit. Nam civibus cum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione et privato iure repetuntur: haec lex socialis est: hoc ius nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea; veruntamen,

si qua reliqua spes est, quae sociorum animos con-
solari possit, ea tota in hac lege posita est: cuius
legis non modo a populo Romano, sed etiam ab
ultimis nationibus iam pridem severi custodes requi-
runtur. Quis igitur est, qui neget oportere eorum
arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta?
Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret:
Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in
meis urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in una-
quaque re, beneficio senati populi que Romani, iu-
ris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque
abstulisti: quo nomine abs te festertium millies ex
lege repero. Si universa, ut dixi, provincia loqui
posset, hac voce uteretur: quoniam id non poterat,
harum rerum actorem, quem idoneum esse arbi-
trata est, ipsa delegit. In huiusmodi re quisquam
tam impudens reperietur, qui ad alienam causam,
invitis iis, quorum negotium est, accedere aut ad-
spirare audeat? Si tibi, Q. Caecili, hoc Siculi di-
cerent: Te non novimus: nescimus qui sis: nun-
quam te antea vidimus: sine nos per eum nostras
fortunas defendere, cuius fides est nobis cognita:
nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent?
nunc hoc dicunt: utrumque se nosse: alterum se
cupere defensorem esse fortunarum suarum, alte-
rum plane nolle. Cur nolint, etiamsi tacent, fati-
dicunt. verum non tacent. tamen his invitissimis te
offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos
defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam
abs te defensos esse malunt? tamen his operam tu-
am pollicebere, qui te neque velle suam causam,

nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et iudicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi iuris sui, sed etiam deplorandae calamitatis adimis potestatem? Num, te actore, ²² quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem teipsum, ulciscantur, laborare?

At enim solum id est, ut me Siculi maxime ve- ⁷ lint: alterum illud, credo, obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille, atque illius amici, ut ne haec mihi delatio detur? Sunt multa, quae Verres in me esse arbitratur, quae scit in te, Q. Caecili, non esse: quae cuiusmodi in utroque nostrum sint, paulo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, ²³ quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor et amicus eius tibi Hortensius suffragatur, me oppugnat: aperte ab iudicibus petit, ut tu mihi anteponare; et ait, hoc se honeste, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare; reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da

mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, 24 ut is absolvatur, cuius ego causa laboro. Et ait idem, ut aliquis metus adiunctus sit ad gratiam, certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit. id esse perfacile. non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobilibus, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque homines translata sit, se 8 in iudiciis dominari non posse. Huic ego homini 25 iam ante denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam; et ita tamen mutandam, ut meliore et honestiore conditione sit, quam qua ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum et M. Antonium; qui nihil se arbitrabantur ad iudicia causasque amicorum, praeter fidem et ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur, iudicium sine magno 26 multorum periculo posse corrumpi. Ego in hoc iudicio mihi Siculorum causam receptam, populi Romani susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, sed omnino improbitas, id quod populus Romanus iamdiu flagitat, extinguenda atque delen-

da sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere.

Tu vero, Caecili, quid potes? quo tempore, ²⁷ aut qua in re non modo specimen ceteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare? atque eam non modo in animis iudicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere? Cognosce ex me, quoniam ⁹ hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris; ego iam tibi ipse isthuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem atque innocentiam singularem. nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitae reposcere eum, qui non possit suae reddere. Hic ego de te ²⁸ plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cur tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad iudicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem (ut est hominum genus nimis acutum et suspiciosum) non te ex Sicilia literas in Verrem deportare velle arbitrantur, sed, cum iisdem literis illius praetura et tua quaestura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia literas suspicantur. Dein ²⁹

de accusatorem firmum, verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo, esse non posse. Nec ea dico, quae, si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamone[m], scribam, et familiarem tuum, retentum esse a Verre in provincia, cum tu decederes: M. Caecilium, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescentem, non modo non adesse, neque tecum tuas iniurias persequi; sed esse cum Verre: cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt haec et alia in te falsi accusatoris signa permulta; quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si maxime cupias, 30 tamen verum accusatorem esse non posse. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre eiusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota, C. Verrem 10 ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperavisset, et cum esset tritici modius H-S II, pro frumento, in modios singulos, duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, iniuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est: tu, Caecili, 31 quid facies? Utrum hoc tantum crimen praetermittes, an obiicies? Si obiicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipse fecisti? Audebis ita accusare alterum, ut, quo minus tute condemnere, recusare non possis? Sin praetermittes: qualis erit ista tua accusatio, quae, domestici periculi metu, certissimi et maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam

mentionem ipsam pertimescat? Emtum est ex S. C. ³²
 frumentum ab Siculis, praetore Verre; pro quo
 frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est
 hoc crimen in Verrem: grave, me agente; te ac-
 cusante, nullum. eras enim tu quaestor: pecuniam
 publicam tu tractabas; ex qua, etiamsi cuperet prae-
 tor, tamen, ne qua deductio fieret, magna ex parte
 tua potestas erat. Huius quoque igitur criminis, te
 accusante, mentio nulla fiet. Silebitur toto iudicio
 de maximis et notissimis illius furtis et iniuriis. Mi-
 hi crede, Caecili, non potest in accusando socios
 vere defendere is, qui cum reo criminum societate
 coniunctus est. Mancipes a civitatibus pro frumen- ³³
 to pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre prae-
 tore, factum est solum? non; sed etiam quaestore
 Caecilio. Quid igitur? daturus es huic crimini,
 quod et potuisti prohibere, ne fieret, et debuisti?
 an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in
 iudicio suo non audiet, quod cum faciebat, quem-
 admodum defensurus esset, non reperiebat. Atque ¹¹
 ego haec, quae in medio posita sunt, commemo-
 ro. Sunt alia magis occulta furta: quae ille, ut
 istius, credo, animos atque impetus retardaret, cum
 quaestore suo *benignissime communicavit*. Haec tu ³⁴
 scis ad me esse delata: quae si velim proferre, fa-
 cile omnes intelligent, vobis inter vos non modo
 voluntatem fuisse coniunctam, sed ne praedam qui-
 dem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi indi-
 cium postulas dari, quod tecum una fecerit; con-
 cedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatio-
 ne dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo

peccato impediuntur, quo minus alterius peccata
 35 demonstrare possint. Ac vide, quantum interfutu-
 rum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego
 etiam quae tu sine Verre commisisti, Verri crimi-
 ni daturus sum, quod te non prohibuerit, cum sum-
 mam ipse haberet potestatem: tu contra, ne quae ille
 quidem fecit, obiicies, ne qua ex parte coniunctus
 cum eo reperiare.

Quid illa, Caecili? contemnendane tibi videntur
 esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta,
 nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua
 dicendi consuetudo? aliqua in foro, iudiciis, legi-
 36 puloso difficilique in loco verser. nam cum omnis
 arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque elo-
 quentiae multo molestissima. Quamobrem nihil di-
 co de meo ingenio; neque est, quod possim dice-
 re; neque, si esset, dicerem. aut enim id mihi fa-
 tis est, quod est de me opinionis, quidquid est;
 aut, si id parum est, ego maius id commemorando
 12 facere non possum. De te, Caecili, iam meher-
 37 cule hoc, extra hanc contentionem certamenque no-
 strum, familiariter tecum loquar. Tu ipse quem-
 admodum existimes, vide etiam atque etiam; et tu
 te collige; et qui sis, et quid facere possis, consi-
 dera. Putasne, te posse de maximis acerbissimisque
 rebus, cum causam sociorum, fortunasque provin-
 ciae, ius populi Romani, gravitatem iudicii legum-
 que susceperis, tot res, tam graves, tam varias,
 38 voce, memoria, consilio, ingenio, sustinere? Pu-
 tasne, te posse, quae C. Verres in quaestura, quae

in legatione, quae in praetura, quae Romae, quae in Italia, quae in Achaia, Asia, Pamphiliaque patrarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? Putasne posse, id quod in eiusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut, quae ille libidinosae, quae nefariae, quae crudeliter fecerit, ea aequae acerba et indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui senserunt? Magna sunt ea, quae dico, mihi crede: noli haec contemnere. dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est. perficiendum est, si quid agere aut perficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adiuveret: si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses, et in his elaborasses: si literas Graecas Athenis, non Lilybaei; Latinas Romae, non in Sicilia, didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam, et diligentia consequi, et memoria complecti, et oratione exponere, et voce et viribus sustinere. Fortasse dices, Quid? ergo haec in te sunt omnia? utinam quidem essent! verumtamen ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum. Quod si ego haec, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quae et quantae sint, suspicari potes? Ego, qui, sicut

41 omnes sciunt, in foro iudiciisque ita verfer, ut eiusdem aetatis aut nemo, aut pauci, plures causas defenderint, et qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promriorque esse possim : tamen ita deos mihi velim propitios, ut, cum illius temporis mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto cor-
 42 pore perhorresco. Iam nunc mente et cogitatione prospicio, quae tum studia hominum, qui concursus futuri sint : quantam expectationem magnitudo iudicii sit allatura : quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura : quantam denique audientiam orationi meae improbitas illius factura. Quae cum cogito, iam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici infensique sunt, et expectatione omnium, et magnitudine re-
 43 rum dignum eloqui possim. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras ? et si quid ex veteri aliqua oratione, *Iovem ego optimum maximum* : aut, *Vellem, si fieri potuisset, iudices* : aut aliquid eiusmodi, ediscere potueris, praeclare te paratum in iudicium venturum arbitraris ?

Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses.
 44 Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, et ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen : quicum modo differendum, modo omni ratione pugnandum certandumque sit ? Cuius ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam ; ita

probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi
 putem posse. Nunquam ille me opprimet consi- 14
 lio: nunquam ullo artificio pervertet: nunquam in-
 genio me suo labefactare atque infirmare conabitur.
 novi omnes hominis petitiones rationesque dicendi:
 saepe in iisdem, saepe in contrariis causis versati
 fumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit inge-
 niosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio iudicium
 fieri arbitretur. Te vero, Caecili, quemadmodum 45
 sit elusus, quam omni ratione iactaturus, videre
 iam videor: quoties ille tibi potestatem optionem-
 que facturus sit, ut eligas utrum velis, factum esse,
 necne: verum esse, an falsum: utrum dixeris, id
 contra te futurum. Qui tibi aestus, qui error, quae
 tenebrae, dii immortales! erunt, homini minime
 malo? Quid? cum accusationis tuae membra divi-
 dere coeperit, et in digitis suis singulas partes causae
 constituere? Quid? cum unumquodque transigere,
 expedire, absolvere? Ipse profecto metuere inci-
 pias, ne innocenti periculum facefferis. Quid? cum 46
 commiserari, conqueri, et ex illius invidia deone-
 rare aliquid, et in te traicere coeperit? comme-
 morare quaestoris cum praetore necessitudinem con-
 stitutam? morem maiorum? sortis religionem? Po-
 terisne eius orationis subire invidiam? Vide modo:
 etiam atque etiam considera. mihi enim videtur pe-
 riculum fore, ne ille non modo verbis te obruat,
 sed gestu ipso ac motu corporis praestringat aciem
 ingenii tui, teque ab institutis tuis cogitationibus-
 que abducat. Atque huiusce rei iudicium iam con- 47
 tinuo video futurum. Si enim mihi hodie respon-

dere ad haec, quae dico, potueris: si ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui, ex alienis orationibus compositum dedit, verbo uno discefferis: posse te et illi quoque iudicio non deesse, et causae atque officio tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum, in hac prolusione, nihil fueris; quem te in ipsa pugna, cum acerrimo adversario, fore putemus?

15 Esto: ipse nihil est, nihil potest: ac venit paratus cum subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc aliquid: tametsi non est satis. omnibus enim rebus is, qui princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse debet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum subscriptorem, hominem non aetate, sed usu forensi atque exerci-
 48 tatione tironem. Deinde, ut opinor, habet Allienum, hunc tamen a subselliis; qui, quid in dicendo posset, nunquam satis attendi. in clamando quidem video eum esse bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuae sunt omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum iudicium sustinebit. At ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulat laudi et existimationi tuae; et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Graecis fieri videmus; saepe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest.
 49 Iam hoc considerate, cuiusmodi accusatores in tan-

to iudicio simus habituri; cum et ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detractus sit; et Caecilius tum denique se aliquid futurum putet, si Allienus minus vehemens fuerit, et sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. Ex 50 quibus, alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quae dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique, respondeam. sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi praeteriens, satisfaciam universis. Tantane vobis inopia videor 16 esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam praeripere conemini potius, quam aliquos a columna Menia vestri ordinis reos reperiatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis 51 custodibus opus erit, si te semel ad meas captas admisero? qui non solum, ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hoc tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculato- rem reformidat.

Verum, ut ad te, Caecili, redeam, quam mul- 52

ta te deficient, vides: quam multa sint in te, quae reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto iam intelligis. Quid ad haec dici potest? non enim quaero, quid tu dicturus sis: video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tenet: qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, iniuriam tibi fecisse Verrem? Arbitror. neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret iniurias, te illi unum eximium, cui confu-
53 ret, fuisse. Sed ceteri Siculi ultorem suarum iniuriarum invenerunt: tu, dum tuas iniurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque iniuriae sint impunitae atque inultae: et hoc te praeterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci. in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere
54 possit, quaeri solere. Quodsi ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres iniuriam fecerit: utrum tandem censes hoc iudices gravius ferre oportere, te ab illo esse laesum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc et esse gravius, et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia. nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui iuris, ultorem
17 iniuriarum, actorem causae totius adoptavit. At eam
55 tibi C. Verres fecit iniuriam, quae ceterorum quo-

que animos posset alieno incommodo commovere. Minime. nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis iniuria dicatur: quae causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, nunquam proferet. Agonis est quaedam, Lilybaetana, liberta Veneris Erycinae; quae mulier ante hunc quaestorem, copiosa plane et locuples fuit. Ab hac praefectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per iniuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut praefecto illi religionem Veneris nomenque obiceret, dixit et se et omnia sua Veneris esse. Ubi hoc quaestori Caecilio, viro ⁵⁶ optimo et homini aequissimo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem iubet: iudicium dat statim, si pareret, eam, se et sua Veneris esse, dixisse. iudicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem honorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adiudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, *fortunas omnes libertatemque suam istius iniuria perdidit.* Lilybaeum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quaestorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare et reddere. Est adhuc, ⁵⁷ id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mucius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? aequius ad levandam

mulieris calamitatem? vehementius ad quaestoris libidinem coercendam? Summe haec omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente e vestigio, ex homine, tanquam aliquo Circaeο poculo, factus est Verres. redit ad se atque ad mores suos. nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri
18 reddidit quantum visum est. Hic tu, si laesum te
58 a Verre esse dices; patiar et concedam: si iniuriam tibi factam quereris; defendam et negabo. Deinde de iniuria, quae tibi facta sit, neminem nostrum gravio-rem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti: si domi illius aliquoties fuisti, si ille apud te postea coenavit: utrum te perfidiosum, an praevaricatorem existimari mavis? Video esse necesse alterutrum: sed ego tecum in eo non pugnabo, quo
59 minus, utrum velis, eligas. Quid, si ne iniuriae quidem, quae tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam antepo-
nere? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quaestorem illius fuisse. Quae causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum iustam videri oportere. Etenim, si plurimas a tuo
60 praetore iniurias accepisses; tamen eas ferendo, maiorem laudem, quam ulciscendo, mererere: cum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu iniuriam appellas; hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te

iustam ad necessitudinem violandam videri? qui, si summam iniuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quaestor eius fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est iniuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cum incertum sit de iniuria, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quam cum scelere, discedere?

Ac vide, quid differat inter meam opinionem ac 19
tuam. Tu, cum omnibus rebus inferior sis, hac 61
una in re te mihi anteferri putas oportere, quod
quaestor illius fueris. ego, si superior ceteris rebus
esses, hanc unam ob causam te accusatorem repu-
diari putarem oportere. Sic enim a maioribus no-
stris accepimus, praetorem quaestori suo parentis
loco esse oportere: nullam neque iustioem, ne-
que gravioem causam necessitudinis posse reperiri,
quam coniunctionem fortis, quam provinciae,
quam officii, quam publicam muneris societatem.
Quamobrem si iure eum posses accusare, tamen, 62
cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere
non posses. cum vero neque iniuriam acceperis, et
praetori tuo periculum crees; fatearis necesse est,
te illi iniustum impiumque bellum inferre conari.
Etenim ista quaestura ad eam rem valet, ut elabo-
randum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem,
qui quaestor eius fueris, accuses; non, ut ob eam
ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum
accusatio detur. Neque fere unquam venit in con-
tentionem de accusando, qui quaestor fuisset, quin
repudiaretur. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium 63

nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est; sed ne libido violandae necessitudinis auctoritate iudicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quaestor enim Albucii fuerat, ut tu Veris. Iulius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper haec causa plurimum valuit: semper haec ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere; ad periculum accedere; operam,

20 studium, laborem interponere. Etenim si probabilis est

64 eorum causa, qui iniurias suas persequi volunt; quae in re dolori suo, non reipublicae commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quae non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta iniuria, sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque iniuriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet, et contra Q. Caecilius peteret, isque se veteres inimicitias iam diu susceptas persequi diceret: cum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa iustissima, quod eum

65 sibi Achaei patronum adoptarant. Etenim cum lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani patrona sit; iniquum est, non eum legis iudiciumque actorem idoneum maxime pu-

rari, quem actorem causae suae socii, defensoreque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet aequius? Utra igitur est splendidior: utra illustrior commemoratio? accusavi eum, cui quaestor fueram, quicum me fors, consuetudoque maiorum, quicum me deorum hominumque iudicium coniunxerat: an accusavi rogatu sociorum atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui eius iura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quaestor fueris, quam eum, cuius quaestor fueris, accusare? Clarissimi viri nostrae civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi Romani ditionemque essent, iniurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, iniurias. Nuper Cn. Domitium scimus D. Silano diem dixisse propter unius hominis Egritomari, paterni amici atque hospitis, iniurias. Neque enim magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quam haec maiorum consuetudo, longo intervallo repetita ac relata: sociorum querimoniae delatae ad hominem non inertissimum: susceptae ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiaque sua posse defendere. Hoc timent homi-

66

67

21

68

nes: hoc laborant: hoc institui, atque adeo institutum referri ac renovari, moleste ferunt. putant fore, uti, si paulatim haec consuetudo serpere ac prodire coeperit; per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges iudiciaque administrantur. Cuius consuetudinis atque instituti patres, maioresque nostros non poenitebat tum, cum P. Lentulus, is, qui princeps senatus fuit, accusabat M. Aquillium, subscriptore C. Rutilio Rufo: aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor fuerat, *L. Cottam in iudicium vocabat*. Iure tum florebat populi Romani nomen: iure auctoritas huius imperii, civitatisque maiestas, gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus praedito, simulant sese mirari, cum moleste ferant. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc praesertim, ea iam aetate, cum aedilitatem petat? Ego vero aetatis non modo meae, sed multo etiam superioris, et honoris amplissimi puto esse, et accusare improbos, et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est aegrotae ac prope desperatae reipublicae, iudiciisque corruptis ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem, iudiciorumque auctoritatem, quam honestissimos et integerrimos, diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla unquam medicina his tot incommodis

reperietur. Nulla falus reipublicae maior est, quam 71
eos, qui alterum accusant, non minus de laude,
de honore, de fama sua, quam illos, qui accu-
santur, de capite ac fortunis suis pertimescere.
Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque ac-
cusarunt, qui seipfos in discrimen existimationis ve-
nire arbitrati sunt.

Quamobrem hoc statuere, iudices, debetis, Q. 22
Caecilium, de quo nulla unquam opinio fuerit,
nullaque in hoc ipso iudicio expectatio futura sit;
qui neque, aut ante collectam famam conservet,
neque uti reliqui temporis spem confirmet, la-
borat; non nimis hanc causam severe, non ni-
mis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet
enim nihil, quod in offensione deperdat: ut tur-
pissime flagitiosissimeque discedat, nihil de suis ve-
teribus ornamentis requiret. A nobis multos obsides 72
habet populus Romanus, quos ut incolumes conser-
vare, tueri, confirmare ac recuperare possimus,
omni ratione erit dimicandum. Habet honorem,
quem petimus: habet spem, quam propositam no-
bis habemus: habet existimationem, multo sudore,
labore, vigiliisque collectam: ut si in hac causa no-
strum officium ac diligentiam probaverimus, haec,
quae dixi, retinere per populum Romanum inco-
lumentia ac salva possimus: si tantulum offensum titu-
batumque sit; ut ea, quae singulatim ac diu collec-
ta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter 73
iudices, vestrum est deligere, quem existimetis
facillime posse magnitudinem causae ac iudicii su-
stinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si

mihi Q. Caecilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor; populus Romanus ne tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere, arbitretur, providete.

P R O O E M I U M

S E U

P R I N C I P I U M P R I M A E A C T I O N I S

I N

C. V E R R E M.

O R A T I O Q U I N T A.

A R G U M E N T U M.

M. Tullio accusatore constituto, atque ex Sicilia, quo instituendae accusationis causa profectus erat, reverso, C. Verres, cum suae causae magnopere diffideret, neque dubitaret, quin multis & testimoniis & tabulis, tum publicis, tum privatis convinceretur, duplicem inire rationem coepit: primum ut huius causae actio in annum proximum perducere posset, quod scilicet in eum annum & Q. Hortensius ipsius Patronus, & Q. Metellus eiusdem amicissimus, Coniules designati essent: deinde M. Glabrio, praesentis anni praetor, brevi Magistratu abiret, multique huius consilii iudices Magistratum caperent, quo tempore iudicibus illis esse non liceret, in quorum locum M. Metellus frater Consulis Praetor designatus, & alii iudices, non tam, ut sperabat, ad corrumpendum difficiles, succederent. Tum praeterea L. Metellus, illorum frater, Siciliam provinciam sortitus esset, cuius auctoritate Siculo commoveri posse confidebat. Id ut efficeret, quoniam quatuor duntaxat menses ante Kalendas Ianuarii supererant, principio causam alterius rei interponere conatus est, quae omne tempus ad agendum idoneum absumeret. Sed eius spem Ciceronis diligentia longe fefellit. Itaque ea spe frustratus ten-

tare rationem coepit. Nam cum ex hoc tempore, Nonis scilicet Sextilibus, non multum temporis ad agendum superesset, ludis prope menses tres auferentibus, praesertim si horis suis legitimis, id est XX diebus, accusator uti voluisset: consilium hoc cepit, ut partim dicendo, partim excusando, rem integram in annum sequentem produceret. Huic illius consilio Cicero ita occurrit. Statuit perpetuam orationem in aliud tempus reservare, & breviter testes interrogando accusationem expedire. Et quoniam sibi ab usitata ratione Hortensii, & corrupendorum iudiciorum consuetudine timebat, hac tota oratione multis minis interpositis, & Hortensium, & alios eiusmodi artifices perterrere conatus est: ostendens se admissum dedecus severissime persequuturum. Deinde cum senatoria iudicia infamia laborarent, & populus equitum iudicia magnopere flagitaret, ostendit hanc unam esse vel maximam aut ea amittendi, si se corrumpi sinerent: aut confirmandi facultatem & ordinis invidiam infamiamque iudiciorum sedandi, si in hoc iudicio, quo senatorii ordinis integritas in iudicium vocatur, severitatem & religionem tam gravi & delecto consilio dignam adhibeant.

1 **Q**UOD erat optandum maxime, iudices, et
 1 quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque iudiciorum sedandam, maxime pertinebat; id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reipublicae tempore videtur. Inveteravit enim iam opinio pernicioiosa reipublicae, vobisque periculosa, quae non modo Romae, sed et apud exteras nationes, omnium ferme percrebruit, his iudiciis, quae nunc sint, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem
 2 posse damnari. Nunc, in ipso discrimine ordinis iudiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui con-

cionibus et legibus hanc invidiam senatus inflam-
mare conentur, reus in iudicium adductus est C.
Verres, homo vita atque factis, omnium iam o-
pinione damnatus; pecuniae magnitudine, sua spe
ac praedicatione, absolutus. Huic ego causae, iu-
dices, cum summa voluntate et exspectatione po-
puli Romani actor accessi, non ut augerem invidiam
ordinis, sed ut infamiae communi succurrerem.
adduxi enim hominem, in quo reconciliare exi-
stimationem iudiciorum amissam, redire in gratiam
cum populo Romano, satisfacere exteris nationibus
possetis; depeculatorem aerarii, vexatorem Asiae
atque Pamphyliae, praedonem iuris urbani, labem
atque perniciem provinciae Siciliae. De quo si vos 3
severe religioseque iudicaveritis; auctoritas ea, quae
in vobis remanere debet, haerebit: sin istius ingen-
tes divitiae iudiciorum religionem veritatemque
perfregerint; ego hoc tamen assequar, ut iudicium
potius reipublicae, quam aut reus iudicibus aut
accusator reo defuisse videatur. Equidem, ut de me 2
confitear, iudices, cum multae mihi a C. Verre
insidiae terra marique factae sint, quas partim mea
diligentia devitarim, partim amicorum studio offi-
cioque repulerim; nunquam tamen neque tan-
tum periculum mihi adire visus sum, neque
tantopere pertimui, ut nunc in ipso iudicio. Ne- 4
que tantum me exspectatio accusationis meae,
concurfusque tantae multitudinis, quibus ego re-
bus vehementissime perturbor, commovet, quan-
tum istius insidiae nefariae, quas uno tempore mi-
hi, vobis, M^o. Glabrioni praetori, sociis, exteris

nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur: qui ita dicitur, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis fatis esset, surripuissent; se tantum rapuisse, ut id multis fatis esse possit. nihil esse tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. Quodsi, quam audax est ad conandum, tam esset obscurus in agendo; fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili eius audacia singularis stultitia coniuncta est. Nam ut apertus in corripendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi iudicii perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel, ait, se in vita pertinuisse, tum, cum primum reus a me factus fit. quod, cum e provincia recens esset, invidiaque et infamia non recenti, sed vetere ac diuturna flagraret, tum ad iudicium corrumpendum
6 tempus alienum offenderet. Itaque cum ego diem in Sicilia inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achaïam biduo brevioris diem postulare: non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit; ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque literas iniuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quaesitum esse, non qui reum suum addu-
3 ceret, sed qui meum tempus obsideret. Nunc homo audacissimus atque amentissimus hoc cogitat.
7 intelligit, me ita paratum atque instructum in iu-

dicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testes audaciae suae: videt, multos equites Romanos, frequentes praeterea cives atque socios, quibus ipse insignes iniurias fecerit. Videt etiam tot graves ab amicissimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus ac testimoniis convenisse. Quae cum ita 8 sint, usque eo de omnibus bonis male existimat; usque eo senatoria iudicia perditam proflagitataque esse arbitratur, ut hoc palam dicitur, non sine causa se cupidum pecuniae fuisse, quoniam tantum in pecunia praesidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse iudicii sui, quo cetera facilius emere posset; ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret. Quodsi non modo 9 in causa, verum in aliquo honesto praesidio, aut alicuius eloquentia, aut gratia, spem aliquam collocasset; profecto non haec omnia colligeret atque aucuparetur: non usque eo despiceret contemneretque ordinem senatorium, ut arbitrato eius deligeretur ex senatu, qui reus fieret: qui, dum hic, quae opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste spe- 10 ret, et quo animum intendat, facile perspicio. Quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse, hoc praetore, et hoc consilio, intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod populus Rom. in reiectione iudicum iudicavit, ea spe istum fuisse praeditum, ut omnem rationem salutis in pecunia

poneret; hoc erepto praesidio, ut nullam sibi rem adiumento fore arbitraretur.

- 4 Etenim quod est ingenium tantum? quae tanta facultas dicendi et copia, quae istius vitam, tot vitiiis flagitiisque convictam, iam pridem omnium voluntate iudicioque damnatam, aliqua ex parte possit
 21 defendere? Cuius ut adolescentiae maculas ignominiasque praeteream; quaestura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum a quaestore suo pecunia publica? nudatum et proditum consulem? desertum exercitum? relictam provinciam? fortis necessitudinem religionemque violatam? cuius legatio exitium fuit Asiae totius et Pamphyliae: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est, cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit et instauravit quaestorium: cum eum, cui legatus et proquaestore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit, et in ipsis periculis non solum de-
 12 seruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit. cuius praetura urbana, aedium sacrarum fuit publicorumque operum depopulatio; simul in iure dicundo, bonorum possessionumque, contra omnium instituta, addictio, et condonatio. Iam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monumenta et indicia in provincia Sicilia; quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit; vix autem per multos annos, innocentesque praetores aliqua ex
 13 parte recreari aliquando posse videatur. Hoc praetore Siculi neque suas leges, neque nostra senatus-

consulta, neque communia iura tenuerunt. tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi et libidinofissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfuit. Nulla res per triennium, nisi 5 ad nutum istius, iudicata est: nulla res tam patria cuiusquam atque avita fuit, quae non ab eo, imperio istius, abiudicaretur. Innumerabiles pecuniae ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactae: focii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani fervilem in modum cruciati et necati: homines nocentissimi propter pecunias iudicio liberati: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati et eiectionis: portus munitissimi, maximae tutissimaque urbes piratis praedonibusque patefactae: nautae militesque Siculorum, focii nostri atque amici, fame necati: classēs optimae atque opportunissimae cum magna ignominia populi Romani amissae et perditae. Idem iste prae- 14 tor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quae illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quae victores civitatibus Siculis aut dederunt, aut reddiderunt, spoliavit nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis ornamentisque publicis fecit; sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero et flagitiis nefarias eius libidines commemorare, pudore deterreor. simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos coniugesque

- 15 suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim haec ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque eius nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina praetermittere, quam ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur haec multitudo, quae ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse; sed ea, quae scit, mecum recognoscere.
- 6 Quae cum ita sint, iste homo amens ac perditus alia mecum ratione pugnat. non id agit, ut alicuius eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cuiusquam, non potentia nititur. simulat his se rebus confidere; sed video, quid agat: (neque enim agit occultissime:) proponit inania mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium nomina; qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adjuvant, quod noti sunt. simulat se eorum praesidio confidere, cum interea aliud
- 16 quiddam iam diu machinetur. Quam spem nunc habeat in manibus, et quid moliat, breviter iam, iudices, exponam: sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quaeso, cognoscite. Ut, primum, e provincia rediit, redemptio est huius iudicii facta grandi pecunia. ea mansit in conditione atque pacto usque ad eum finem, dum iudices reiecti sunt. posteaquam reiectio iudicum facta est; quod et in sortitione istius spem fortuna populi Romani, et in reiiciendis iudicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat; renuntiata est tota conditio. Prae-

clare se res habebat. libelli nominum vestrorum confiliique huius in manibus erant omnium. nulla nota, nullus color, nullae fordes videbantur his sententiis allini posse; cum iste repente ex alacri atque laeto sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. Ecce autem repente, his diebus paucis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia pecunia maiore repetuntur, eademque vestrae famae fortunisque omnium insidiae per eosdem homines comparantur. Quae res primo, iudices, pertenui nobis argumento indicioque patefacta est: post aperto suspicionis introitu ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus. Nam ut Hortensius consul designatus, domum reducebatur e¹⁸ campo, cum maxima frequentia ac multitudine: fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego hominem, honoris potius quam contumeliae causa, nominatum volo. Etenim ea dicam, quae ille, si commemorari noluisse, non tanto in conventu, tam aperte palamque dixisset. quae tamen a me pedetentim cauteque dicentur; ut et amicitiae nostrae, et dignitatis illius habita ratio esse intelligatur. Vi¹⁹ det ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem. appellat hominem, et ei voce maxima gratulatur victoriam: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis necessariisque eius, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc iubet sine cura esse. *Renuntio*, inquit, *tibi, te hodiernis comitiis esse absolutum.* Quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad

me defertur; immo vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in iudicum potestate, non in comitiis consularibus, positum arbitrabantur: indignum iis, qui alius perspiciebant, et hanc gratulationem ad iudicium corrumpendum spectare
 20 arbitrabantur. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se et mecum loquebantur: aperte iam ac perspicue nulla esse iudicia, qui reus pridie iam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam defensor eius consul est factus, absolvi-
 tur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicae privataeque literae Romae sunt, nihilne id valebit? nihil, invito consule designato. Quid iudices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? non. omnia in unius potestate ac
 8 moderatione vertentur. Vere loquar, iudices. vehementer me haec res commovebat. optimus enim quisque ita loquebatur: iste quidem tibi eripietur: sed nos non tenebimus iudicia diutius: etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis iudiciis
 21 recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam istius hominis perditum subita laetitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre. cupiebam animi dolorem vultu tegere, et taciturnitate celare. Ecce autem illis ipsis diebus, cum praetores designati fortirentur, et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret; nuntiatur mihi, tantam isti

gratulationem esse factam, ut is quoque domum mitteret, qui uxori suae nuntiarent. Sane ne haec quidem res mihi placebat; neque tamen, quid tantopere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiēbam: fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi X fiscos ad senatorem illum relictos esse, comitorum meorum nomine; divisores omnium tribuum noctu ad istum vocatos. Ex quibus quidam, qui se omnia mea causa debere arbitratur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset: commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset etiam antea, cum ipse praetoram petisset, et proximis consularibus praetoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum, quantam vellent pecuniam, si me aedilitate deiecissent. Hic alios negasse audere: alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum atque amicum, qui, H-S quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: et fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. Quae cum ita essent, sane benevolo animo me, ut magnopere caverem, praemonebat. Sollicitabar rebus maximis uno atque eo perexiguo tempore. urgebant comitia; et in his ipsis oppugnabar grandi pecunia. instabat iudicium; ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere, quae ad iudicium pertinebant, li-

bere, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto
 animo servire, propter iudicium, non licebat: mi-
 nari denique divisoribus ratio non erat, propterea
 quod eos intelligere videbam, me hoc iudicio di-
 25 strictum atque obligatum futurum. Atque hoc ipso
 tempore Siculis denuntiatum esse audio, primum
 ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Sicu-
 los sane in eo liberos fuisse, qui, quamobrem ar-
 cesserentur, cum intelligerent, non venisse. Interea
 comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc
 anno comitiorum, dominum esse arbitrabatur, ha-
 beri coepta sunt. cursare iste homo potens, cum
 filio blando et gratioso, circum tribus: paternos
 amicos, hoc est, divisores, appellare omnes et con-
 venire. Quod cum esset intellectum et animadver-
 sum; fecit animo libentissimo populus Romanus,
 ut, cuius divitiae me de fide deducere non potuis-
 sent, ne eiusdem pecuniae de honore deiicerent.

26 Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum,
 animo coepi multo magis vacuo ac soluto, nihil
 aliud, nisi de iudicio, agere et cogitare. Reperio,
 iudices, haec ab istis consilia inita et constituta,
 ut, quacunque opus esset ratione, res ita duceretur,
 ut apud M. Metellum praetorem causa diceretur. in
 eo esse haec commoda: primum M. Metellum, a-
 micissimum; deinde Hortensium consulem non so-
 lum, sed etiam Q. Metellum: qui quam isti sit ami-
 cus, attendite. dedit enim praerogativam suae vo-
 luntatis eiusmodi, ut isti pro praerogativis eam red-
 27 didisse videatur. An me taciturnum tantis de rebus
 existimavistis? et, in tanto reipublicae existimatio-

nisque meae periculo, cuiquam consulturum potius, quam officio et dignitati meae? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset praetor in Sicilia. cum iis ita loquitur: Se consulem esse: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quaesiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quaeso, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc non est? testes, praesertim Siculos, timidos homines et afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, et duorum praetorum potestate? Quid faceres pro homine innocente et propinquo, cum propter hominem perditissimum atque alienissimum, de officio ac dignitate decedis; et committis, ut, quod ille dicitur, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere aiebant, te non fato, ut ceteros ex vestra familia, sed opera sua, consulem factum. Duo igitur consules et quaesitor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quaerendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M'. Glabrimonem: accedet nobis etiam illud: iudex est M. Caesonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus iudicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere; propterea quod iam antea, cum iudex in Iuniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. hunc iudicem ex Kal. Ianuar. non habebimus. Q. Manlium, et Q. Cornifi-

10

23

2)

30

cium, duos severissimos atque integerrimos iudices, quod tribuni plebis tum erunt, iudices non habebimus. P. Sulpicius, iudex tristis et integer, magistratum ineat necesse est Nonis Decembr. M. Crepereius, ex acerrima illa equestri familia et disciplina; L. Casfius ex familia, tum ad ceteras res, tum ad iudicandum severissima; Cn. Tremellius, homo summa religione et diligentia: tres hi homines veteres tribuni militares sunt designati. ex Kal. Ianuar. non iudicabunt. Subfortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quaestioni praefuturus est. Ita secundum Kalendas Ianuar. et praetore, et prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnamque iudicii expectationem ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus. Nonae sunt hodie Sextiles. hora nona convenire coepistis. hunc diem iam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturus est. hi ludi dies quindecim auferent. deinde continuo Romani consequentur. Ita prope XL diebus interpositis, tum denique se ad ea, quae a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos et dicendo, et excusando, facile ad ludos Victoriae cum his plebeios esse coniunctos; secundum quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum praetorem esse venturam. quem ego hominem, si eius fidei diffusus essem, iudicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut eo iudice, quam praetore, hanc rem transigi malim; et iurato suam, quam iniurato aliorum tabellas committere.

Nuac ego, iudices, iam vos confulo, quid mihi 11
faciendum putetis. id enim consilii mihi profecto
taciti dabit, quod egomet mihi necessario capien-
dum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo
tempore; mei laboris, industriae diligentiaeque ca-
piam fructum; et ex accusatione perficiam, ut ne-
mo unquam post hominum memoriam paratior, vi-
gilantior, compositior ad iudicium venisse videatur.
Sed in hac laude industriae meae, reus ne elabatur,
summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri
possit? non obscurum, opinor, neque absconditum.
Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione 33
percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc
hominem tabulis, testibus, privatis publicisque li-
teris auctoritatibusque accusemus. Res omnis mihi
tecum erit, Hortensi. dicam aperte. si te mecum
dicendo ac diluendis criminibus in hac causa con-
tendere putarem; ego quoque in accusando, atque
in explicandis criminibus operam consumerem. nunc,
quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex
tua natura, quam ex istius tempore et causa, ma-
litiose; necesse est istiusmodi rationi aliquo confi-
lio obsistere. Tua ratio est, ut secundum binos ludos 34
mihi respondere incipias. mea, ut ante primos lu-
dos comperendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio exi-
stimetur astuta; meum hoc consilium, necessarium.
Verum illud, quod institueram dicere, mihi rem 12
tecum esse, huiusmodi est. Ego, cum hanc causam,
Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum
et praeclarum existimassem, eos velle meae fidei
diligentiaeque periculum facere, qui innocentiae ab-

continentiaeque fecissent: tum, suscepto negotio, maius mihi quiddam proposui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perspicere possset. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur, istum a me in iudicium iam omnium iudicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, et ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam iudiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam haec te omnis dominatio regnumque iudiciorum tantopere delectat, et sunt homines, quos libidinis infamiaeque suae neque pudeat, neque taedeat; qui quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere videntur: hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, et mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos aetatis industriaeque meae contenderem. Quoniam totus ordo, paucorum improbitate et audacia premitur, et urgetur infamia iudiciorum; profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi depono, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Ianuar. secum agere de republica ac de hominibus improbis voluit: hoc munus aedilitatis meae populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. moneo, praedico, ante denuntio; qui aut dponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi iudicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impuden-

tiam suam professi sunt, abstineant in hoc iudicio manus animosque ab hoc scelere nefario. Erit tum ¹³ consul Hortensius cum summo imperio et potestate; ³⁷ ego autem aedilis, hoc est, paulo amplius quam privatus: tamen haec huiusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque iucunda, ut ipse consul in hac causa prae minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quae inter decem annos, posteaquam iudicia ad senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefarie flagitioseque facta sunt. Cognosceret ex me populus Romanus, quid ³⁸ sit, quamobrem, cum equester ordo iudicaret, annos prope quinquaginta continuos, [nullo iudice equite Romano iudicante,] ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem iudicandam constituta sit: quid sit, quod iudiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi Romani in unumquemque nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S tricies praetorium hominem honeste non posse damnari: quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio praetore, de pecuniis repetundis, *lis aestimata sit eo nomine, quod ille ob rem iudicandam pecuniam accepisset: quod in C. Herennio, quod in C. ³⁹ Popillio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt; quod in M. Attilio, qui de maiestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem iudicandam accepisse: quod inventi sunt senatores, qui C. Verre praetore urbano fortiente, exi-*

rent in eum reum, quem incognita causa condemna-
 rent: quod inventus est senator, qui cum iudex ef-
 fet, in eodem iudicio et ab reo pecuniam accipe-
 ret, quam iudicibus divideret, et ab accusatore, ut
 40 reum damnaret? Iam vero quomodo illam labem,
 ignominiam, calamitatemque totius ordinis conque-
 rar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatori-
 us ordo iudicaret, ut discoloribus signis iuratorum
 hominum sententiae notarentur? haec omnia me di-
 14 ligenter severeque acturum esse, polliceor. Quo me
 tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso iu-
 dicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum
 atque commissum? cum praesertim planum facere
 multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis
 audientibus saepe dixisse, *Se habere hominem poten-*
tem, cuius fiducia provinciam spoliaret: neque sibi
soli pecuniam quaerere, sed ita triennium illud prae-
turae Siciliensis distributum habere, ut secum praeclare
agi diceret, si unius anni quaestum in rem suam con-
verteret; alterum patronis et defensoribus suis traderet;
tertium illum uberrimum quaestuosissimumque annum to-
 41 *tum iudicibus reservaret.* Ex quo mihi venit in men-
 tem illud dicere, quod apud M. Glabrimonem nu-
 per, cum in reiiciendis iudicibus commemorassem,
 intellexi, vehementer populum Romanum com-
 moveri: me arbitrari, fore uti nationes exterae le-
 gatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de
 pecuniis repetundis iudiciumque tolleretur. si enim
 iudicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum
 putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse arbi-
 trentur: nunc, quod eiusmodi iudicia sint, tantum

unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, praetori, iudicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimae victoriae non posse. O commemoranda iudicia, praeclaramque existimationem nostri ordinis! cum focii populi Romani iudicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quae a maioribus nostris fociorum causa comparata sunt. An iste unquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo maiore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritia, scelere, periurio vos sui similes esse arbitretur.

Cui loco, per deos immortales, iudices, consu-¹⁵
 lite ac providete. moneo praedicoque id, quod⁴³
 intelligo, tempus vobis hoc divinitus datum esse,
 ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordi-
 nem liberetis. Nulla in iudiciis severitas, nulla re-
 ligio, nulla denique iam existimantur esse iudicia.
 Itaque a populo Romano contemnimur, despici-
 mur: gravi diuturnaque iam flagramus infamia. Neque
 enim ullam aliam ob causam populus Romanus tri-
 bunitiam potestatem tanto studio requisivit: quam
 cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re
 vera iudicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum,⁴⁴
 hominem sapientissimum atque amplissimum fugit,
 qui, Cn. Pompeio, viro fortissimo et clarissimo, de
 tribunitia potestate referente, cum esset sententiam
 rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus:
Patres conscriptos iudicia male & flagitiose tueri:
Cicer. Oper. Vol. III. P

quodsi in rebus iudicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse
*tribunitiam potestatem desideraturos. Ipse denique Cn. Pompeius, cum primum concionem ad urbem consul designatus habuit: ubi (id quod maxime expectari videbatur) ostendit, te tribunitiam potestatem restitutum: factus est in eo strepitus, et grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione cum dixisset: *Populatas vexatasque esse provincias: iudicia autem turpia & flagitiosa fieri: ei rei se providere ac consulere velle: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus**
significavit voluntatem. Nunc autem homines in
speculis sunt: observant, quemadmodum sese unusquisque vestrum gerat in retinenda religione, conservandisque legibus. vident adhuc post legem tribunitiam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum. quod tamen non reprehendunt, tamen magnopere quod laudent, non habent. Nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui
aut possit, aut conetur corrumpere. Hoc est iudicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis iudicabit. in hoc homine statuatur, possitne senatoribus iudicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est huiusmodi reus, in quo homine nihil sit, praeter summa peccata, maximamque pecuniam; ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quae turpissima est, residere possit. non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio, tot tantaque eius vitia suble-

vata esse existimabuntur. Postremo ego causam ⁴⁸
sic agam, iudices: eiusmodi res, ita notas, ita
testatas, ita magnas, ita manifestas proferam,
ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam
conetur contendere. Habeo autem certam viam at-
que rationem, qua omnes illorum conatus investi-
gare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in
eorum consiliis omnibus non modo aures homi-
num, sed etiam oculi populi Romani interesse vi-
deantur. Vos aliquot iam per annos conceptam huic
ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tol- ⁴⁹
lere potestis. Constat inter omnes, post haec con-
stituta iudicia, quibus nunc utimur, nullum hoc
splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hic
si quid erit offensum, omnes homines non iam ex
eodem ordine alios magis idoneos, quod fieri non
potest, sed alium omnino ordinem ad res iudican-
das quaerendum arbitrabuntur. Quapropter primum
ab diis immortalibus, quod sperare mihi videor, ¹⁷
hoc idem, iudices, peto, ut in hoc iudicio nemo ⁵⁰
improbus, praeter eum, qui iampridem inventus
est, reperiat: deinde, si plures improbi fuerint,
hoc vobis, hoc populo Romano, iudices, confirmo,
vitam mehercule mihi prius, quam vim, perseveran-
tiamque ad illorum improbitatem persequendam de-
futuram. Verum quod ego laboribus, periculis, ini-
micitisque meis tum, cum admissum erit, dede- ⁵²
cus, severe me persecuturum esse polliceor, id ne
accidat, tu tua sapientia, auctoritate, diligentia,
M. Glabrio, potes providere. Suscipe causam iudi-
ciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, si-

dei , religionis : suscipe causam senatus , ut is hoc iudicio probatus , cum populo Romano et in laude et in gratia esse possit. Cogita , qui sis , quo loco sis , quid dare populo Romano , quid reddere maioribus tuis debeas : fac tibi paternae legis Aciliae veniat in mentem , qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis iudiciis severissimis-
 52 que iudicibus usus est. Circumstant te summae auctoritates , quae te oblivisci laudis domesticae non sinant : quae te dies noctesque commoneant , fortissimum tibi patrem , sapientissimum avum , gravissimum focerum fuisse. Quare si Glabrionis patris vim et acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis : si avi Scaevolae prudentiam ad prospiciendas insidias , quae tuae atque horum famae comparantur : si foceri Scauri constantiam , ut ne quis te de vera et certa possit sententia demovere : intelliget populus Romanus , integerrimo atque honestissimo praetore , delectoque consilio , nocenti reo magnitudinem pecuniae plus habuisse momenti ad suspicionem criminis , quam ad rationem salutis.
 18 Mihi certum est , non committere , ut in hac causa
 53 praetor nobis consiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus duci , ut Siculi , quos adhuc servi designatorum consulum non moverunt , cum eos novo exemplo universos arcesserent , eos tum lictores consulum vocent : ut homines miseri , antea focii atque amici populi Romani , nunc servi ac supplices , non modo ius suum fortunasque omnes eorum imperio amittant , verum etiam deplorandi
 54 iuris sui potestatem non habeant. Non sinam profec-

to, causa a me perorata, quadraginta diebus interpositis, tum nobis denique respondeant, cum accusatio nostra in oblivionem diuturnitate adducta sit: non committam, ut tum res iudicetur, cum haec frequentia totius Italiae Roma discefferit; quae convenit uno tempore undique, comitorum, ludorum, censendique causa. Huius iudicii et laudis fructum, et offensionis periculum, vestrum; laborem, sollicitudinemque, nostram; scientiam quid agatur, memoriamque, quid a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere. Faciam hoc non novum, sed ab 55
iis, qui nunc principes nostrae civitatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me novum, iudices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem; ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur; hic in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod facimus (ea ratione facimus ut malitiae illorum consilio nostro occurramus) necessario fieri intelligat. Haec primae actio- 56
nis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinosae, multa crudeliter in cives Romanos atque in socios, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum praeterea quadringenties festertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc ta-

bulis, privatis publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiam si spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuiffemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

A C T I O N I S   S E C U N D A E

I N

C.   V E R R E M

L I B E R   P R I M U S

D E

P R A E T U R A   U R B A N A .

O R A T I O   S E X T A .

A R G U M E N T U M   A S C O N I I .

Deinceps haec omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum, quod ita factum est.

Fingit Cicero, adesse in iudicio Verrem comprehendatum, & respondere citatum, & defendi. In ceteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium his libris, qui Verrinorum nomine nuncupantur, compensare decrevit, &, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim huius artis & eloquentiae demonstrare. nam & bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quaecunque in criminationibus constituta est, hic expressam vident: & contra, ex hoc defensionum vim in ceteris orationibus, & nervos eius ex hac virtute cognoscunt, quae in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. *ADEST*, inquit, Verres, respondet, defenditur. ergo cum prima actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat,) in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum, & alia pleraque ex ante-

acta vita saepe firmantur ; sumitur etiam hinc saepe defensio. omnis enim confirmatio ab attributis personae & negotio sumi solet. ergo attributa personae maxime in antea acta vita quaeri solent ; negotium , in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens , antea actis unum dedit , hunc scilicet solum ; crimini ipsi repetundarum quatuor : unum de iure dicendo ; alterum de re frumentaria ; tertium de signis ; quartum de suppliciis. Ad hanc enim similitudinem poeta Virgilius , Minoem , iudicem apud inferos , tanquam si praetor sit rerum capitalium , *quaesitorem* appellat : dat ibi sortitionem , ubi *urnam* nominat : dat electionem iudicum , cum dicit , *consiliumque vocat* : dat cognitionem facinorum , cum dicit , *vitasque & crimina discit*. Ergo hic liber , qui de antea acta vita est , statum necesse est coniecturalem habeat. Capita autem , quae ipse Tullius fecit , dividendo totam hanc accusationem , sunt haec : primum in quaesturam ; deinde in legationem & vicequaesturam ; tertio in praeturam urbanam ; quarto in praeturam Siciliensem. Nam quum omnes eius actus quaesturae nomine , legationis , praeturae urbanae , Siciliensisque , quadripartita librorum divisione cognoscantur : antea acta eius omnia hoc libro comprehensa sunt ad eorum fidem quae post dicentur. Prooemia sane huius libri in simulatione constituta sunt , quasi verae accusationis in Verrem audentem adesse , atque defensum : in exhortatione iudicum ad recte iudicandum : tum in minis contra adversarios : & in exhibenda ratione officii sui , cur ita maluerit accusare , ut prima actione tantum testibus uteretur. Quae omnia eiusmodi sunt , ut non tam nova dicere , quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post haec omnia , ipsius Ciceronis per honores Verris cum criminibus iunctos divisio per ordinem temporum currit.

NEMINEM vestrum ignorare arbitror , iudices , hunc per hosce dies sermonem vulgi , atque hanc opinionem populi Romani fuisse , C. Verrem altera

actione responsum non esse, neque ad iudicium
 affuturum. Quae fama non idcirco solum emana-
 rat, quod ille certe statuerat ac deliberaverat non
 adesse; verum etiam, quod nemo quemquam tam
 audacem, tam amentem, tam impudentem fore ar-
 bitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis
 testibus evictus, ora iudicum adspicere, aut os suum
 populo Romano ostendere auderet. Est idem Verres, 2
 qui fuit semper; ut ad audendum proiectus, sic pa-
 ratus ad audiendum. praesto est: respondet: defendi-
 tur. ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus
 turpissimis, cum manifesto teneatur, si reticeat, et
 absit, tamen impudentiae suae pudentem exitum
 quaesisse videatur. Patior, iudices, et non mole-
 ste fero, me laboris mei, vos virtutis vestrae fruc-
 tum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod pri-
 mo statuerat, ut non adesset: minus aliquanto,
 quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in
 hac accusatione comparanda constituendaque elabo-
 rassim: vestra vero laus tenuis plane atque obscu-
 ra, iudices, esset. Neque enim hoc a vobis popu- 3
 lus Romanus exspectat, neque eo potest esse con-
 tentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit;
 et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus de-
 fendere. immo vero adsit, respondeat: summis o-
 pibus, summo studio potentissimorum hominum de-
 fendatur: certet mea diligentia cum illorum om-
 nium cupiditate: vestra integritas cum istius pe-
 cunia: testium constantia cum illius patronorum
 minis atque potentia. tum demum illa victa vide-
 buntur, cum in contentionem certamenque vene-

4 rint. Absens si iste esset damnatus, non tam ipse
fibi consuluisse, quam invidisse vestrae laudi vide-
2 retur. Neque enim salus ulla reipublicae maior hoc
tempore reperiri potest, quam populum Romanum
intelligere, diligenter reiectis ab accusatore iudici-
bus, focios, leges, rempublicam, senatorio consi-
lio maxime posse defendi: neque tanta fortunis om-
nium pernicies potest accedere, quam opinione po-
puli Romani rationem veritatis, integritatis, fidei,
3 religionis, ab hoc ordine abiudicari. Itaque mihi
videor magnam, et maxime aegram, et prope de-
positam reipublicae partem suscepisse; neque in eo
magis meae, quam vestrae laudi existimationique
servisse. Accessi enim ad invidiam iudiciorum le-
vandam, vituperationemque tollendam: ut, cum
haec res pro voluntate populi Romani esset iudi-
cata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auc-
toritas iudiciorum videretur. postremo, ut esset
hoc iudicatum, ut finis aliquando iudiciariae con-
6 troversiae constitueretur. Etenim sine dubio, iu-
dices, in hac causa ea res in discrimen adducitur.
Reus est enim nocentissimus: qui si condemnatur,
desinent homines dicere, his iudiciis pecuniam plu-
rimum posse: si absolvitur, desinemus nos de iu-
diciis transferendis recusare. Tametsi de absolutio-
ne istius neque ipse iam sperat, nec populus Ro-
manus metuit: de impudentia singulari, quod adest,
quod respondet, sunt qui mirentur: mihi, pro ce-
tera eius audacia atque amentia, ne hoc quidem
mirandum videtur. multa enim et in deos et in ho-
mines impie nefarieque commisit: quorum scelerum

poenis agitatur, et a mente consilioque deducitur. Agunt eum praecipitem poenae civium Romano- 3
rum; quos partim securi percussit, partim in vin- 7
culis necavit, partim implorantes iura libertatis et
civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad suppli-
cium dii patrii; quod iste inventus est, qui e com-
plexu parentum abreptos filios ad necem duceret,
et parentes pretium pro sepultura liberum posceret.
Religiones vero caeremoniaeque omnium sacrorum
fanorumque violatae, simulacraque deorum, quae
non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam ia-
cent in tenebris, ab isto retrusa atque abdita, con-
sistere eius animum sine furore atque amentia non
finunt. Neque iste mihi videtur se ad damnationem 8
offerre solum, neque hoc avaritiae supplicio com-
muni, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus
esse: singularem quandam poenam istius immanis at-
que importuna natura desiderat. Non id solum quae-
ritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, qui-
bus erepta sunt; sed et religiones deorum immor-
talium expiandae, et civium Romanorum cruciatus,
multorumque innocentium sanguis, istius supplicio
luendus est. Non enim furem, sed ereptorem; non 9
adulterum, sed expugnatorem pudicitiae; non sa-
crilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non
sicarium, sed crudelissimum carnificem civium so-
ciorumque, in vestrum iudicium adduximus: ut
ego hunc unum eiusmodi reum post hominum me-
moriā fuisse arbitrer, cui damnari expediret.

Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum, 4
diis hominibusque invitis, tamen ex manibus popu-

li Romani eripi nullo modo posse? quis hoc non
 perspicit, praeclare nobiscum actum iri, si populus
 Romanus istius unius supplicio contentus fuerit, ac
 non sic statuerit, non istum maius in sese scelus
 concepisse, cum fana spoliarit, cum tot homines
 innocentes necarit, cum cives Romanos morte, cru-
 ciatu, cruce affecerit; cum praedonum duces, ac-
 cepta pecunia, dimiserit; quam eos, si qui istum
 tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, iu-
 10 ratū sententia sua liberarint? Non est, non est in hoc
 homine cuiquam peccandi locus, iudices: non is
 est reus, non id tempus, non id consilium, (me-
 tuo ne quid arrogantius apud tales viros videar di-
 cere,) ne actor quidem est is, cui reus tam no-
 cens, tam perditus, tam victus, aut occulte furri-
 pi, aut impune eripi possit. His ego iudicibus non
 probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse?
 sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equi-
 tibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus ho-
 nestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum
 privatorumque literis non credidisse? tantae populi
 11 Romani voluntati restitisse? Sustineant. reperiemus,
 si istum vivum ad aliud iudicium perducere poterim-
 us, quibus probemus, istum in quaestura pecu-
 niam publicam, Cn. Carboni consuli datam, aver-
 tisse: quibus persuadeamus, istum alieno nomine a
 quaestoribus urbanis, quod priore actione didicistis,
 pecuniam abstulisse. Erunt, qui et in eo quoque au-
 daciam eius reprehendant, quod aliquot nominibus
 de capite, quantum commodum fuerit, frumenti
 decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, iudices,

qui illum eius peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli et P. Africani monumenta, quae nomine, illorum, re vera, populi Romani, et erant, et habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum atque amicorum non dubitaverit auferre. Emerferit ex peculatus etiam 5 iudicio: meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suae referavavit: quaerat non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suae confessioni possit mederi. meminerit, se priore actione, clamore populi Romani infesto atque inimico excitatum, confessum esse, duces a se praedonum securi non esse percussos: se iam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecunia liberatos. fateatur id, quod negari non potest, se privatum hominem, praedonum duces vivos atque incolumes domi suae, posteaquam Romam redierit, usque dum per me licuerit, tenuisse. hoc, in illo maiestatis iudicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit: proficiscar eo, quo me iam pridem vocat populus Romanus. De 13 iure enim libertatis et civitatis suum putat esse iudicium: et recte putat. Confringat iste sane vi sua consilia senatoria: quaestiones omnium perrumpat: evolet ex vestra severitate: mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus, ab isto civem Romanum, qui cognitores homines

honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt.

¹⁴ Credent omnes v & xxx tribus homini gravissimo atque ornatissimo M. Annio, qui, se praesente, civem Romanum securi percussum esse dixit. audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus, L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent, lacrymantesque defenderent, pro testimonio dixit securi esse percussum. Probabit fidem, et auctoritatem, et religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis praeditus, qui iuratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumiis, istius imperio crudelissime per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cum agam beneficio populi Romani, de loco superiore, non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere, aut a me ullum munus aedilitatis amplius aut gratius populo Romano esse possit.

⁶ Quapropter omnes in hoc iudicio contentur omnia: nihil est iam, quod in hac causa peccare quisquam, iudices, nisi vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in praeteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata atque provisa est. Ego meum studium in rempublicam iam illo tempore ostendi, cum longo intervallo veterem consuetudinem retuli, et rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi, (quo in numero e vobis complures fuere,) ita probarunt, ut ei,

qui istius quaestor fuisset, et ab isto laesus inimicitias iustas persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postulare, facerent potestatem. In Siciliam sum inquir-¹⁶
 rendi causa profectus. quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo literarum et testium declaravit: pudorem vero ac religionem, quod, cum venissem senator ad socios populi Romani, qui in ea provincia quaestor fuifsem, ad hospites meos ac necessarios causae communis defensor deverti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori, aut sumtui, neque publice, neque privatim, fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexarat. Romam ut ex Sicilia re-¹⁷
 dii, cum iste, atque istius amici, homines lauti et urbani, sermones huiuscemodi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia a vera accusatione esse deductum, tametsi probabatur nemini, quod et ex Sicilia testes erant ii, qui quaestorem me in provincia cognoverant, et hinc homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unumquemque optime norunt: tamen usque eo timui, ne quis de mea fide atque integritate dubitaret, donec ad reiiciendos iudices venimus. Sciebam in⁷
 reiiciendis iudicibus nonnullos, memoria nostra, passionis suspicionem non vitasse, cum ipsa in accusatione, eorum industria ac diligentia probaretur. Ita reieci iudices, ut hoc constet, post hunc statum¹⁸
 reipublicae, quo nunc utimur, simili splendore et

dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste laudem, communem ait sibi esse mecum: qui cum P. Galbam iudicem reiecisset, M. Lucretium retinuit; et, cum eius patronus ex eo quaereret, cur suos familiarissimos, Sex. Paeduceum, Q. Confidium, Q. Iunium reiici passus esset: respondit, quod eos in iudicando nimium sui iuris sententiaeque cognosceret.

19 Itaque iudicibus reiectis, sperabam iam onus meum vobiscum esse commune. putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse et diligentiam. quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cum iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus iudicavit, istius pecuniam, quae apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse debere. Quo quidem die, primum iudices citati in hunc rem confedistis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, iudiciorum, iudicumque cupidus, qui non conspectu confessuque vestro com-

20 moveretur? Cum in eo vestra mihi dignitas fructum diligentiae referret; id sum affecutus, ut una hora, qua coepi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perditio, spem iudicii corrumpendi praeciderem: ut primo die testium tanto numero citato populus Romanus iudicaret, ipso absoluto rempublicam stare non posse: ut alter dies amicis istius ac defensoribus non modo spem victoriae, sed etiam voluntatem defensionis auferret: ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut, morbo simulato, non, quid responderet, sed, quemadmodum non responderet, deliberaret: deinde reliquis diebus, his criminibus,

his testibus, et urbanis, et provincialibus sic obrutus atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis, nemo istum comperendinatum, sed condemnatum iudicaret. Quapropter ego, quod ad me 8 attinet, iudices, vici: non enim spolia C. Verris, 21 sed existimationem populi Romani concupivi. Meum fuit cum causa accedere ad accusandum. quae causa fuit iustior, quam a tam illustri provincia defensore constitui et deligi? reipublicae consulere. quid iam reipublicae honestius, quam in tanta invidia iudiciorum adducere hominem, cuius damnatione totus ordo cum populo Romano et in laude, et in gratia possit esse? ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano, qui hoc non ex priorae actione abstulerit, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum huius parva parte aequari conferrique posse? Vos, quod ad ve- 22 stram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, iudices, prospicite atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare sine summo reipublicae detrimento ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus, esse alios in senatu, qui recte possint iudicare, vos si non potueritis. Necessè est, cum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum atque aliam rationem iudiciorum requirat. Hoc si vobis ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave et incommodum, iudicare; intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus vosmetipsi reieceritis; an, quod probare populo Romano fidem vestram et religionem non

potueritis, eo vobis iudicandi potestas erepta sit. deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos iudices, quos propter odium vestri populus Romanus de vobis voluerit iudicare.

23 Verum vobis dicam id, quod intellexi, iudices. homines scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palam iam dicant, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu iudicia per ignominiam turpitudinemque auferantur. Haec me, iudices, pluribus verbis vobiscum agere coegit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum nova, quae cum Verrem a porta subito ad iudicium retraxisset, nonnulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repente esse mutatum.

9 Nunc, ne novo querimoniae genere uti possit

24 Hortensius, et ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator; nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quam tacere adversarios: et ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium, cum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem; quia non dixerim, perdidisse: morem illi geram: utar oratione perpetua: non quoniam hoc sit necesse; verum ut experiar, utrum ille ferat molestius, me tunc tacuisse,

25 an nunc dicere. Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere: deum atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat dicere. Quod mihi

lex mea causa det, eo mihi non uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus mea causa datum est, ut possem oratione mea crimina causamque explicare. hoc si non utor, non tibi iniuriam facio, sed de meo iure aliquid et commodo detraho. Causam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu molestè tulisti, a me aliquid factum esse, quo minus iste condemnari posset? Nam causa cognita multi possunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest. Adimo enim com- 26 perendinatum. Quod habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur, id aut mea causa potius est constitutum, quam tua, aut nihilo tua potius, quam mea. Nam si bis dicere est commodum, certe utriusque commune est. Si eum, qui posterius dixit, opus est redargui: accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus: antea vel iudicari primo poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel cito absolvi, vel tarde condemnari licebat. Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus, condemnati sunt, nequaquam tam manifestis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. puta te non hac tam atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Accusabo: respondebis. testibus editis, ita mittam in consilium, ut, etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe si- 10 bi existiment, non primo iudicare. Verum, si cau-

- 27 *fam cognosci opus est, parumne cognita est? dis-
simulamus, Hortensi, quod saepe experti in dicen-
do sumus. Quis nos magnopere attendit unquam,
in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid erep-
tum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in
tabulis, aut in testibus omnis expectatio iudicum
est? Dixi prima actione, me planum esse facturum,
C. Verrem H-S quadringentis contra legem abstu-
lisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narra-
sem? Dio quidam fuit Halesinus: qui, cum eius filio,
praetore Sacerdote, hereditas a propinquo permag-
na venisset, nihil habuit neque negotii, neque con-
troversiae. Verres, simulac tetigit provinciam, sta-
tim Messanam literas dedit: Dionem evocavit: ca-
lumniatores ex sinu suo apposuit, qui illam heredi-
tatem Veneri Erycinae commissam esse dicerent.*
- 28 *hac de re ostendit seipsum cogniturum. Possum
deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum
id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies cen-
tena millia numerasse, ut causam certissimam obti-
neret: praeterea greges equarum eius istum abigen-
dos curasse: argenti vestisque stragulae quod fue-
rit, curasse auferendum. Haec neque cum ego di-
cerem, neque cum tu negares, magni momenti no-
stra esset oratio. Quo tempore igitur aures iudex
erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipse pro-
dret, cum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dio-
nis interfuissent: cum per eos ipsos dies, per quos
causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumsisse
mutuas; nomina sua exegisse, praedia vendidisse:
cum tabulae virorum bonorum proferrentur: cum,*

qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se iam tum audisse, eo nummos sumi, ut Verri darentur: cum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, haec eadem se audisse dicerent. Opinor, cum 29 haec fierent, tum vos audiretis, sicut audistis: tum causa agi videretur. Sic a me sunt acta omnia priorre actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrum perpetuam accusationem requireret. Nego esse quidquam a testibus dictum, quod aut vestrum cuiquam esset obscurum, aut cuiusquam oratoris eloquentiam quaereret. Etenim I I sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut in testibus interrogandis omnia crimina proponerem, et explicarem; ut, cum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est iudicandum, nostra crimina tenetis; sed etiam populus Romanus totam accusationem causamque cognovit. tametsi ita de meo factoloquor, quasi ego illud mea voluntate potius, quam vestra iniuria adductus fecerim. Interposuistis accusatorem, qui, cum ego mihi C et X dies solos in Siciliam postulassem, C et VIII sibi in Achaiam postulare. menses mihi tres cum eripuissetis ad agendum maxime appositos, reliquum omne tempus huius anni me vobis remissurum putastis; ut, cum horis nostris nos effemus usi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo post die responderes: deinde ita tempus duceretur, ut a M'. Glabrione praetore, et a magna parte horum iudicum, ad praetorem alium iudicesque alios veniremus. Haec si ego non vidissem; si 35 me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id co-

gitari, in eo laborari, ut res in illud tempus reiicere-
 tur, credo, si meis horis in accusando uti voluif-
 sem, vererer, ne mihi crimina non suppetent:
 ne oratio deesset: ne vox viresque deficerent: ne,
 quem nemo prima actione defendere ausus esset,
 eum ego bis accusare non possem. Ego meum con-
 silium tum iudicibus, tum populo Romano proba-
 vi. Nemo est, qui alia ratione istorum iniuriae at-
 que impudentiae potuisse obsisti arbitretur. Etenim
 qua stultitia fuisset, si, quam diem, qui istum eri-
 piendum redemerunt, in cautione viderunt, cum ita
 caverent, *Si post Kalendas Ian. in consilium iretur;*
 in eam diem ego, cum potuissem vitare, incidis-
 32 sem? Nunc mihi temporis eius, quod mihi ad di-
 cendum datur, quoniam in animo est causam om-
 12 nem exponere, habenda ratio est diligenter. Itaque
 primum illum actum istius vitae turpissimum et fla-
 gitiosissimum praetermittam. nihil a me de pueritiae
 suae flagitiis peccatisque audiet, nihil ex illa impura
 adolescentia sua: quae qualis fuerit, aut meministis,
 aut ex eo, quem sui simillimum produxit, recog-
 noscere potestis. Omnia praeteribo, quae mihi tur-
 pia dictu videbuntur: neque solum, quid istum au-
 dire, verum etiam, quid me deceat dicere, confi-
 derabo. Vos, quaeso, date hoc, et concedite pu-
 dori meo, ut aliquam partem de istius impudentia
 33 reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit, an-
 tequam iste ad magistratus remque publicam accessit,
 habeat per me solutum ac liberum. Sileatur de noc-
 turnis eius bacchationibus ac vigiliis: lenonum, alea-
 torum, perductorum nulla mentio fiat: damna, de-

decora, quae res patris eius, aetas ipsius pertulit, praetereantur: lucretur indicia veteris infamiae: patiat^{ur} eius vita reliqua, me hanc tantam iacturam criminum facere. Quaestor Cn. Papirio consuli fui-³⁴ sti abhinc annos quatuordecim. ex ea die ad hanc diem quae fecisti, in iudicium voco. Hora nulla vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumti in quaestura, et legatione Asiatica, et praetura urbana, et praetura Siciliensi. Quare haec eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meae.

Quaestor ex senatusconsulto provinciam sortitus¹³ es. obtigit tibi consularis, ut cum consule Cn. Carbone esses, eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium; de qua nihil sum dicturus, quid sentire debueris: unum hoc dico, in eiusmodi tempore ac forte statuere te debuisse, utrum malles sentire atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quaestorem obtigisse, hominem singulari luxuria atque inertia. verumtamen ornabat eum beneficiis omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa, numerata est. profectus est quaestor in provinciam. venit in Galliam expectatus ad exercitum consularem cum pecunia. simulac primum ei occasio visa est, (cognoscite hominis principium magistratuum gerendorum et reipublicae administrandae,) aversa pecunia publica, quaestor consulem, exercitum, sortem provinciamque deseruit. Video quid egerim: erigit se:³⁵ sperat, sibi auram posse aliquam afflari, in hoc crimine, voluntatis assensionisque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam re-

lictionem prodicionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendae nobilitatis, aut studio partium fecerit; ac non apertissime consulem, exercitum, provinciamque compilarit, et propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum, et eiusmodi factum eius, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est,

36 ad suos transfisse: nihil fecisse propter pecuniam. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Iam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit:

14 iam se ipse indicabit. Primum brevitatem cognoscite. *Accepi, inquit, vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos XVII nummos. dedi stipendio, frumento, legatis, proquaestoribus, cohorti praetoriae, H-S mille sexcenta triginta quinque millia, quadringentos XVII nummos. Reliqui Arimini H-S sexcenta millia.* Hoc est rationes referre? hoc modo aut ego, aut tu, Hortensi, aut quisquam hominum retulit? quid hoc est? quae impudentia? quae audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis huiusmodi est? Illa tamen H-S sexcenta millia, quae ne falso quidem potuit, quibus data essent, describere, quae se Arimini scribit reliquisse, quae ipsa H-S sexcenta millia, reliqua facta sunt, neque Carbo attingit, neque Sulla vidit, neque in aerarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, cum iste rationes referebat, oppressum direptumque erat. non suspicabatur id, quod nunc sentiet, fatis multos ex illa calamitate Ariminensium testes

97 nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. P.

*Lentulo, L. Triario quaestoribus urbanis, res rationum relatarum. Recita. Ex senatusconsulto. Ut hoc pacto rationem referre liceret, eo Sullanus repente factus est, non ut honos et dignitas nobilitati restitueretur. Quodsi illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, proditio consulis tui, scelerrata iudicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi quando esse coepit? posteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas exercitumque commisit. Nam si tibi antea displicuisset; idem fecisses, quod anno post M. Piso. Quaestor cum L. Scipioni consuli obtigisset; non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus est. quod de republica sensit, ita sensit, ut nec fidem suam, nec morem maiorum, nec necessitudinem fortis laederet. Et- 15
enim si haec perturbare omnia, et permiscere vo- 38
lumus; totam vitam periculosam, invidiosam, infestamque reddemus; si nullam religionem fors habebit, nullam sanctitatem coniunctio secundae dubiaeque fortunae, nullam auctoritatem mores atque instituta maiorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo unquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse iussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summae rei causaeque nocere nihil posset. ei postea praemia tamen liberaliter tribuit: bona quaedam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: habuit honorem ut*

39 proditori, non ut amico fidem. Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum, non modo non existit, verum etiam opprimit, an-
40 tequam prospicere atque explorare potueris. Itane vero? tu, cum quaestor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniae, sed etiam consulis particeps omnium rerum, consiliorumque fueris: habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat: repente relinquantur? deferantur? ad adversarios transeas? O scelus! o portentum in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta. necesse est semper aliquid eiusmodi moliantur: necesse est in simili audacia perfidiaque verse-
41 tur. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quaestore habuit, (haud scio, an maior etiam haec necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus iudicium voluntatis valere, quam fortis debeat,) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quae in ipsum valebant crimina, contulit in illum, causamque illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quaestore fuerat, inimicissimum atque improbissi-

mum testimonium dixit. Ille, miser cum esset; tum
 prodicione istius nefaria, tum improbo et falso e-
 iusdem testimonio, tum multo etiam ex maxima
 parte, istius furtorum ac flagitiorum invidia confla-
 gravit. Quid hoc homine faciatis? aut ad quam ¹⁶
 spem tam perfidiosum, tam importunum animal re- ⁴²
 fervetis? qui in Cn. Carbone fortem, in Cn. Do-
 labella voluntatem neglexerit ac violarit, eosque
 ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit
 atque oppugnarit. Nolite, quaeso, iudices, brevi-
 tate orationis meae potius, quam rerum ipsarum
 magnitudine, crimina ponderare. mihi enim prope-
 randum necessario est, ut omnia vobis, quae mihi
 constituta sunt, possim exponere. Quamobrem, ⁴³
 quaestura istius demonstrata, primique magistratus
 et furto et scelere perspecto, reliqua attendite. in
 quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum ac
 rapinarum praetermittam: neque ego istum sibi ex
 communi calamitate defensionem ullam finam su-
 mere. suis eum certis propriisque criminibus accu-
 sabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex
 accusatione circumscripto, legationem eius praecla-
 ram cognoscite.

Posteaquam Cn. Dolabellae provincia Cilicia ⁴⁴
 constituta est: o dii immortales! quanta iste cupi-
 ditate, quibus allegationibus illam sibi legationem
 expugnavit? id quod Cn. Dolabellae principium
 maximae calamitatis fuit. Nam ut iste profectus
 est, quacunque iter fecit, eiusmodi fuit, non
 ut legatus populi Romani, sed ut quaedam cala-
 mitas pervadere videretur. In Achaia (praetermit- ¹⁷

tam minora omnia, quorum simile forsitan alius
 quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi
 singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur,
 incredibile videretur,) magistratum Sicyonium
 nummos poposcit. Ne sit hoc crimen in Verrem:
 fecerunt alii. cum ille non daret, animadvertit. Im-
 45 probum, sed non inauditum. Genus animadversio-
 nis videte: quaeritis, ex quo genere hominum istum
 iudicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis
 in loco angusto fieri iussit. ibi hominem ingenuum,
 domi nobilem, populi Romani socium atque ami-
 cum, fumo excruciatum, semivivum reliquit. Iam
 quae iste signa, quas tabulas pictas ex Achaia sus-
 tulit, non dicam hoc loco. est alius mihi locus
 ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus.
 Athenis audistis ex aede Minervae grande auri pon-
 dus ablatum. dictum hoc est in Cn. Dolabellae iudi-
 cio. dictum? etiam aestimatum. Huius consilii non
 modo participem C. Verrem, sed principem fuisse
 46 reperietis. Delum venit. ibi ex fano Apollinis reli-
 giosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima at-
 que antiquissima: eaque in onerariam navem suam
 coniicienda curavit. Postridie cum fanum spoliatum
 viderent ii, qui Delum incolebant, graviter fere-
 bant. est enim tanta apud eos eius fani religio at-
 que antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem na-
 tum esse arbitrentur. verbum tamen facere non aude-
 bant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum perti-
 48 neret. Tum subito tempestates coortae sunt maximae,
 iudices, ut non modo proficisci, cum cuperet, Do-
 labella non posset, sed vix in oppido consisteret:

ita magni fluctus eiiciebantur. Hic navis illa praedonis istius, onusta signis religiosis, expulsa atque eiecta fluctu, frangitur. in litore signa illa Apollinis reperiuntur: iussu Dolabellae reponuntur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur. Non dubito, quin, tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio unquam fuit religionis, nunc tamen, in metu periculoque tuo, tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla spes salutis comoda ostendi, cum recordaris, in deos immortales quam impius, quam sceleratus, quam nefarius fueris? Apollinemne tu Delium spoliare ausus est? illic tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso manus impias ac sacrilegas afferre conatus es? Si in pueritia non his artibus et disciplinis institutus eras, ut ea, quae literis mandata sunt, disceres atque cognosceres: ne postea quidem, cum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod est proditum memoriae ac literis? Latonam ex longo errore et fuga, gravidam, et iam ad pariendum vicinam, temporibus exactis, confugisse Delum, atque ibi Apollinem Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum illa insula eorum deorum sacra putatur: tantaque eius auctoritas religionis et est, et semper fuit, ut ne Persae quidem, cum bellum toti Graeciae, diis hominibusque indixissent, et mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime, atque amentissime, audebas? fuit ulla cupiditas tanta, quae tantam exstingeret religionem? et, si

tum haec non cogitabas, ne nunc quidem recor-
 -daris, nullum esse tantum malum, quod non tibi
 19 pro sceleribus tuis iamdiu debeatur? In Asiam ve-
 49 ro postquam venit, quid ego adventus istius pran-
 dia, coenas, equos, muneraque commemorem?
 nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus
 sum. Chio per vim signa pulcherrima dico ab-
 stulisse: item Erythris, et Halicarnasso. Terredo
 (praetereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum,
 qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui
 urbem illam dicitur condidisse, cuius ex nomine
 Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Te-
 nem, pulcherrime factum, quem quondam in co-
 mitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civita-
 50 tis. Illa vero expugnatio fani antiquissimi et nobi-
 lissimi Iunonis Samiae, quam luctuosa Samiis fuit?
 quam acerba toti Asiae? quam clara apud omnes?
 quam nemini vestrum inaudita? de qua expugna-
 tione cum legati ad C. Neronem in Asiam Samo ve-
 nissent; responsum tulerunt, eiusmodi querimo-
 nias, quae ad legatum populi Romani pertinerent,
 non ad praetorem, sed Romam deferri oportere.
 Qua de re Charidemum Chium testimonium priore
 actione dicere audistis: sese, cum esset trierarchus,
 et Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, iussu
 Dolabellae fuisse una cum isto Sami; seseque tum
 scire spoliatum esse fanum Iunonis et oppidum Sa-
 mum: posteaque se causam apud Chios, cives
 suos, Samiis accusantibus, publice dixisse; eoque
 se esse absolutum, quod planum fecisset, ea,
 quae legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non

ad se , pertinere. Quas iste tabulas illinc , quae signa sustulit ? quae cognovi egomet apud istum in aedibus nuper , cum obsignandi gratia venissem. Quae signa nunc , Verres , ubi sunt ? illa quaero , quae apud te nuper ad omnes columnas , omnibus etiam intercolumniis , in silva denique disposita sub divo vidimus. Cur ea , quamdiu alium praetorem cum iis iudicibus , quos in horum locum subfortiturus eras , de te in consilium iturum putasti , tamdiu domi fuerunt ? posteaquam nostris testibus nos , quam horis tuis , uti malle vidisti ; nullum signum domi reliquisti , praeter duo , quae in mediis aedibus sunt ; quae ipsa Samo sublata sunt ? non putasti me tuis familiarissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum , qui tuae domi saepe fuissent ; ex quibus quaererem , signa scirentne fuisse , quae non essent ? Quid tum hos de te iudicatos arbitratus es , cum viderent , te iam non contra accusatorem tuum , sed contra quaestorem sectoremque pugnare ? Aspendum , vetus oppidum et nobile in Pamphylia scitis esse , plenissimum signorum optimorum. non dicam illinc hoc signum ablatum esse , et illud : hoc dico , nullum te Aspendi signum , Verres , reliquisse : omnia ex fanis , ex locis publicis , palam , spectantibus omnibus , ploristris evecta asportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam , de quo saepe audistis id , quod est Graecis hominibus in proverbio , quem omnia intus canere dicebant , sustulit , et in intimis suis aedibus posuit : ut etiam illum ipsum artificio suo superasse videatur. Pergae fanum

antiquissimum et sanctissimum Dianae scimus esse. id quoque a te nudatum ac spoliatum esse; ex ipsa Diana, quod habebat auri, detractum atque ablatum esse dico. Quae, malum, est ista tanta audacia atque amentia? quas enim sociorum atque amicorum urbes adisti legationis iure et nomine; si in eas vi cum exercitu imperioque invasisses, tamen, opinor, quae signa atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, haec non in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed Romam in publicum deportasses. Quid ego de M. Mar-

21 cello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam,

55 cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paulo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Aethiopiae Boeotiaeque multas sub imperium populi Romani ditionemque subiunxit? quorum domus, cum honore et virtute florerent, signis et tabulis pictis erant vacuae. At vero urbem totam,

56 donis ac monumentis exornatas videmus. Vereor, ne haec forte cuiquam nimis antiqua, et iam obsoleta videantur. ita enim tum aequabiliter omnes erant huiusmodi, ut haec laus eximiae virtutis et innocentiae, non solum hominum, verum etiam temporum illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te senten-

riam laturus est: Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, et omnibus rebus auctam et ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero. nam postea Servilius imperator populi Romani Olympum, urbem hostium, cepit, quam tu in iisdem locis legatus quaestorius oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti. Tu, quae ex fanis religiosissimis per scelus et latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis amicorumque tuorum tectis, non possumus: P. Servilius, quae signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi et virtute capta, belli lege, atque imperatorio iure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad aerarium perscribenda curavit. Cognoscite ex literis publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita.

RATIONES RELATAE P. SERVILII. Non solum numerum signorum, sed etiam uniuscuiusque magnitudinem, figuram, statum, literis definiri vides. Certe maior est virtutis victoriaeque iucunditas, quam ista voluptas, quae percipitur ex libidine et cupiditate. multo diligentius habere dico Servilium praedam populi Romani, quam te tua furtiva notata atque descripta. Dices, tua quoque signa et tabulas pictas ornamento urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo Romano forum comitiumque adornatum, ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et lugubri: vidi collucere omnia furtis tuis, praeda provinciarum, spoliis sociorum atque amicorum. Quo quidem tempore, iudices, iste spem maximam reliquo-

rum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui iudiciorum dominos se dici volebant, harum cupiditatum esse fervos. Socii vero nationesque exterae spem omnium tum primum abiecere rerum ac fortunarum suarum: propterea, quod casu legati ex Asia atque Achaia plurimi Romae tunc fuerunt, qui deorum simulacra, ex suis fanis sublata, in foro venerabantur. itemque cetera signa et ornamenta cum cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *Nihil esse, quod quisquam dubitaret de exitio sociorum atque amicorum: cum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis iniurias fecerant, accusari et condemnari solebant, ibi esse palam posita ea, quae*

60 *ab sociis per scelus ablata ereptaque essent.* Hic ego non arbitror illum negaturum, signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: sed, ut opinor, solet haec, quae rapuit et furatus est, nonnunquam dicere se emisisse: quoniam quidem in Achaiam, Asiam, Pamphyliam, sumtu publico, et legationis nomine, mercator signorum tabularumque pictarum missus est. Habeo et istius, et patris eius accepti tabulas omnes; quas diligentissime legi atque digessi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te confecisse. nam in isto, iudices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas nunquam confecisse; quae est opinio hominum de Antonio falsa: nam fecit diligentissime. verum sit hoc genus aliquod minime probandum. Audimus, alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo confecisse? est ali-

23

qua etiam huiusce rei ratio. Hoc vero novum et ridiculum est, quod hic nobis respondit, cum ab eo tabulas postularem: usque ad M. Terentium et C. Cassium consules confecisse; postea desitisse. Alio loco, hoc cuiusmodi fit, considerabimus. nunc nihil ad me attinet. horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas et tuas, et patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te, negare non potes: atque utinam neges! unum ostende in tabulis aut tuis, aut patris tui entum esse; vicisti. ne haec quidem duo signa pulcherrima, quae nunc ad impluvium tuum stant, quae multos annos ad valvas Iunonis Samiae steterunt, habes quomodo emeris; haec, inquam, duo, quae in aedibus tuis sola iam sunt, quae sectorem exspectant, relicta ac desituta a ceteris signis. At, credo, in hisce solis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: ceterae libidines eius ratione aliqua aut modo continebantur. Quam multis istum ingenuis, quam multis matribus familias, in illa terra atque impura legatione, vim attulisse existimatis? ecquo in oppido pedem posuit, ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quae negari poterunt, praetermittam: etiam haec, quae certissima sunt et clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam; quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quae mihi hoc oneris negotiique imposuit, pervenire. Oppidum est in Hellesponto Lampfacum, iudices, in primis Asiae pro-

vinciae clarum et nobile: homines autem ipsi Lampfaceni tum summe in omnes cives Romanos officiosi, tum praeterea maxime sedati et quieti, prope praeter ceteros ad summum Graecorum otium potius, quam ad ullam vim aut tumultum accommodati. Accidit, cum iste a Cn. Dolabella efflagitasset, ut se ad regem Nicomedem, regemque Sadalam mitteret, cumque iter hoc sibi magis ad quaestum suum, quam ad reipublicae tempus accommodatum depoposcisset; ut illo itinere veniret Lampfacum, cum magna calamitate et prope pernicie civitatis, deducitur iste ad Ianitorem quendam hospitem: comitesque eius item apud ceteros hospites collocantur. Ut mos erat istius, atque ut eum suae libidines flagitiosae facere admonebant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant et investigent, ecqua virgo sit, aut mulier digna, quamobrem ipse Lampasci diutius
25 commoretur. Erat comes eius Rubrius quidam, ho-
64 mo factus ad istius libidines, qui miro artificio, quocumque venerat, haec investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert: Philodamum esse quendam, genere, honore, copiis, existimatione facile principem Lampfacenorum: eius esse filiam, quae cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine; sed eam summa integritate pudicitiaque existimari. Homo, ut haec audivit, sic exarsit ad id, quod non modo ipse nunquam viderat, sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Ianitor,

qui nihil suspicaretur, veritus, ne quid in ipso se offenderetur, hominem summa vi retinere coepit. iste, qui hospitis relinquendi causam reperire non posset, alia sibi ratione viam munire ad stuprum coepit: Rubrium, delicias suas, in omnibus eiusmodi rebus adiutorem suum et conscium, parum laute deversari dicit: ad Philodamum deduci iubet. Quod ubi est Philodamo nuntiatum, tametsi erat 65 ignarus, quantum sibi ac liberis suis iam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit; ostendit, munus illud suum non esse: se, cum suae partes essent hospitem recipiendorum, tum ipsos tamen praetores et consules, non legatorum aedificas, recipere solere. Iste, qui una cupiditate raperetur, totum illius postulatum causamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit. Hic Philodamus, posteaquam ius 26 suum obtinere non potuit; ut humanitatem consuetudinemque suam retineret, laborabat. Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitum in domum suam recepisse: magnifice, et ornate, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, invitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat: etiam filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quendam mittit ad coenam. Rubrius istius comites 66 invitat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus esset. mature veniunt: discumbitur. fit sermo inter eos, et invitatio, ut Graeco more biberetur.

hortatur hospes: poscunt maioribus poculis: celebratur omnium sermone laetitiaque convivium. Posteaquam satis calere res Rubrio visa est: Quaesio, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari iubes? Homo, qui et summa gravitate, et iam id aetatis, et parens esset, obstupuit hominis improbi dicto. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: Enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier: et simul servis suis Rubrius, ut ianuam clauderent, et ipsi ad fores
67 assisterent, imperat. Quod ubi ille intellexit, id agi, atque id parari, ut filiae suae vis afferretur; servos suos ad se vocat: his imperat, ut se ipsum negligant, filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domestici mali filio suo nuntiet. Clamor interea fit tota domo; pugna inter servos Rubrii atque hospitis. Iactatur domi suae vir primus, et homo honestissimus, pro se quisque manus affert: aqua denique ferventi a Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Haec ubi filio nuntiata sunt; statim exanimatus ad aedes contendit, ut et vitae patris, et pudicitiae sororis succurreret. Omnes eodem animo Lampfaceni, simul ut hoc audiverunt, quod eos tum Philodami dignitas, tum iniuriae magnitudo movebat, ad aedes noctu convenerunt. Hic licitor istius Cornelius, qui cum eius servis erat a Rubrio, quasi in praesidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur; servi nonnulli vulnerantur; ipse Rubrius in turba fauciatur. Iste, qui sua

cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, si posset. Postridie mane homines in concionem veniunt: quaerunt, quid optimum factu sit: pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus est nemo, cuius non haec et sententia esset et oratio: *Non esse metuendum, si istius nefarium scelus Lampfaceni ultri vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum putaret. Quod si hoc iure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis esse perpeti satius, quam in tanta vi atque acerbitate versari.* Haec cum omnes sentirent, et cum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: caedere ianuam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare, ignemque subiicere coeperunt. Tum cives Romani, qui Lampfaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampfacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam iniuria legati putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium: sed, quoniam nec perfecisset, quod conatus esset, neque futurus esset Lampfaci postea, levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quam si legato non pepercissent. Sic iste, multo sceleratior et nequior, quam ille Hadrianus, aliquanto etiam felicior fuit. ille, quod eius avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticae domi suae vivus exustus est; idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut lae-

tarentur omnes, neque ulla animadversio constitueretur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma periculoque evolavit; neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere: cum seditionem sedare vellem, cum frumentum imperarem, cum stipendium cogere, cum aliquid denique reipublicae causa gererem: quod acrius imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quae si diceret, tamen ignosci non oporteret, si nimis atrociter imperando sociis, in tantum adductus periculum videretur. Nunc cum ipse causam illius tumultus neque veram dicere, neque falsam confingere audeat: homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit, P. Tettius, haec eadem se Lampfaci cognosse dixerit: vir omnibus rebus ornatissimus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, haec eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat: potestis dubitare, quin istum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit, quam ad vestrum iudicium reservare? Nisi vero illud dicet, quod et in testimonio Tettii, priorae actione interpellavit Hortensius: (quo tempore quidem signi satis dedit, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse; ut, quamdiu in ceteris rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret.) hoc tum dixit, Philodamum, et eius filium, a C. Nerone esse damnatos. De quo ne multa disseram, tantum dico, secutum id esse Nerone, et eius consilium, quod Cornelium li-

ſtorem occiſum eſſe conſtaret: putariſſe non oportere eſſe cuiquam, ne in ulciſcenda quidem iniuria, hominis occidendi poteſtatem. In quo video, Neronis iudicio non te abſolutum eſſe improbitatis, ſed illos damnatos eſſe caedis. Verum iſta damnatio tamen cuiusmodi fuit? Audite, quaero, iudices, et aliquando miſeremini ſociorum, et oſtendite, aliquid his in veſtra fide praefidii eſſe oportere. Quod toti Aſiae iure occiſus videbatur ²⁹ iſtius ille, verbo liſtor, re vera miniſter improbiſſimae cupiditatis; pertimuit iſte, ne Philodamus Neronis iudicio liberaretur. rogat et orat Dolabellam, ut de ſua provincia decedat: ad Neronem proficiſcatur: ſe demonſtrat incolumem eſſe non poſſe, ſi Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuiſſet. Commotus eſt Dolabella. fecit ⁷³ id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, et in Aſiam, hominis nequiſſimi cauſa, in alienam provinciam proficiſceretur. Poſteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami cauſam cognoſceret. Venerat ipſe, qui eſſet in conſilio, et primus ſententiam diceret. adduxerat etiam praefectos, et tribunos militares ſuos, quos Nero omnes in conſilium vocavit. erat in conſilio etiam aequiſſimus iudex ipſe Verres. erant nonnulli togati creditores Graecorum, quibus ad exigendas pecunias improbiſſimi cuiusque legati plurimum prodeſt gratia. Ille miſer deſenſorem ⁷⁴ reperire neminem poterat. Quis enim eſſet aut togatus, qui Dolabellae gratia; aut Graecus, qui eiusdem vi et imperio non moveretur? Accuſator

autem apponitur civis Romanus de creditoribus Lampfacenorum : qui , si dixisset , quod iste iussisset , per eiusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere. Cum haec omnia tanta contentione , tantis copiis agerentur : cum illum miserum multi accusarent , nemo defenderet : cumque Dolabella cum suis praefectis pugnaret in consilio : Verres fortunas agi suas diceret : idem testimonium diceret : idem esset in consilio : idem accusatorem parasset : haec cum omnia fierent , et cum hominem constaret occisum : tamen tanta vis istius iniuriae , tanta in isto improbitas putabatur , ut de Philodamo amplius pronuntiaretur. Quid ego nunc in al-
 30 75 tera actione Cn. Dolabellae spiritus , quid huius lacrymas , et concursationes proferam ? quid C. Neronis , viri optimi atque innocentissimi , nonnullis in rebus animum nimis timidum atque demissum ? qui in illa re quid facere potuerit , non habebat , nisi forte , id quod omnes tum desiderabant , ut ageret eam rem sine Verre et Dolabella : quidquid esset sine his actum , omnes probarent : tum vero quod pronuntiatum est , non per Neronem iudicatum , sed per Dolabellam ereptum existimabatur. condemnatur enim perpaucis sententiis Philodamus et eius filius. Adest , instat , urget Dolabella , ut quamprimum securi feriantur , quo quam minime multi ex illis de istius nefario scelere audire possent.
 76 Constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum , et miserum , et grave toti Asiae provinciae ; grandis natu parens , adductus ad supplicium ; ex altera parte filius : ille , quod pudicitiam liberorum ; hic , quod

vitam patris famamque sororis defenderat. Flebat
 uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii mor-
 te, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Nero-
 nem putatis profudisse? quem fletum totius Asiae fuisse?
 quem luctum et gemitum Lampfacenorum? securi
 esse percussos homines innocentes, nobiles, socios po-
 puli Romani atque amicos, propter hominis flagitiosis-
 simi singularem nequitiam atque improbissimam cupi-
 ditatem. Iam iam, Dolabella, neque me tui, neque tuo- 77
 rum liberum, quos tu miseros in egestate atque in so-
 litudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tan-
 ti fuit, ut eius libidinem hominum innocentium san-
 guine lui velles? Idcircone exercitum atque hostem
 relinquebas, ut tua vi et crudelitate istius hominis
 improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum
 tibi quaestoris in locum constitueras, idcirco tibi
 amicum in perpetuum fore putasti? Nesciebas, ab
 eo Cn. Carbonem consulem, cuius re vera quaes-
 tor fuit, non modo relictum, sed etiam spoliatum
 auxiliis, pecunia, nefarie oppugnatum et proditum?
 Expertus igitur es istius perfidiam tum, cum se ad
 inimicos tuos contulit: cum in te homo ipse no-
 cens acerrimum testimonium dixit: cum rationes
 ad aerarium, nisi damnato te, referre noluit. Tan- 31
 taene tuae, Verres, libidines erunt, ut eas capere 78
 ac sustinere non provinciae populi Romani, non
 nationes exterae possint? Tunc, quod videris,
 quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris,
 nisi id ad nutum tuum praesto fuerit, nisi libidini
 tuae cupiditatieque paruerit, immittentur homines?
 expugnabuntur domus? civitates non modo pacat-

tae, verum etiam sociorum atque amicorum, ad vim atque ad arma confugient, ut ab se atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quaero abs te, circumfessusne sis Lampfaci: coeperitne domum, in qua deversabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampfaceni? negare non potes. habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo, quas ad eundem literas misisti. Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. Recita ex Verris literis ad Neronem. EX LITERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. *Non multo post in domum.* Bellumne populo Romano Lampfaceni facere conabantur? deficere ab imperio ac nomine nostro volebant? Video enim, et ex iis, quae legi et audivi, intelligo: in qua civitate non modo legatus populi Romani circumfessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit; nisi publice satisfactum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere. Quae fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampfacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam concurrerent? Tu enim neque in literis, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis ullam: obfessum te dicis: ignem allatum, sarmenta circumdata, lictorem tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causam huius tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius iniuriam suo nomine, ac non impulsu tuo et tua cupiditate fe-

cisset; de tui comitis iniuria questum ad te potius, quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quae causa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipse celarit; nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas perpetua confirmat? Huic homini parcetis igitur, iudices, cuius tanta peccata sunt, ut ii, quibus iniurias fecerit, neque legitimum tempus expectare ad ulciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumfessus es. a quibus? a Lampfacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent. Immo vero ab hominibus, et natura, et consuetudine, et disciplina lenissimis; porro autem populi Romani, conditione sociis, fortuna fervis, voluntate supplicibus: ut perspicuum fit omnibus, nisi tanta acerbitas iniuriae, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampfaceni moriendum sibi potius, quam perpetiendum putarent; nunquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuae, quam metu legationis moverentur. Nolite, per deos immortales, cogere socios atque exteras nationes, hoc uti perfugio: quo, nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampfacenos in istum nunquam ulla res mitigasset, nisi eum poenas Romae daturum credidissent. Et si talem acceperant iniuriam, quam nulla lege satis digne persequi poterant: tamen incommoda sua nostris committere legibus et iudiciis, quam dolori suo permittere maluerunt. Tu mihi, cum circumfessus a tam illustri civitate sis propter tuum

scelus atque flagitium; cum coegeris homines miseros et calamitosos, quasi desperatis nostris legibus et iudiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere; cum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque praebueris; cum apud exteras nationes, imperii nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violaris; cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flamma sociorum evolaris: hic tibi perfugium speras futurum? Erras. ut huc incideres, non ut hic quiesceres, illi te vivum exire passi sunt. Et ais, iudicium esse factum, te iniuria circumfessum esse Lampfaci, quod Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid? si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo, te ipso, inquam, teste doceo, te huius circumfessionis tuae causam et culpam in alios transfuisse? neque in eos, quos tu insimularas, esse animadversum? iam nihil te iudicium Neronis adiuvat. Recita, quas ad Neronem literas misit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. *Themistagoras, & Thessalus.* Themistagoram et Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumfedit: qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis ius nomenque legati? In Philodami iudicio dices id actum? Cedo mihi ipsius Verris testimonium. videamus, quid idem iste iuratus dixerit. Recita. *Ab accusatore rogatus respondit, in hoc iudicio non persequi: sibi in animo esse, alio tempore persequi.*

Quid igitur te iuvat Neronis iudicium? quid Philodami damnatio? Legatus cum esses circumfessus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causae legatorum facta esset iniuria insignis; non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? Cur imminuisti ius legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? cur iniurias tuas, coniunctas cum publicis, reliquisti? Non te ad senatum causam deferre; non de tam atrocibus iniuriis conqueri; non eos homines, qui populum concitarant, consulum literis evocandos curare oportuit? Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, 85 quod is Ephesi se quaestorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e fano Dianae servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret: Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor iniuriae illius fuisse argueretur: tu, si te legatum ita Lampfaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumfessus paene incenderere: eius autem rei duces et auctores et principes fuisse, quos scribis, Themistagoram et Thessalum: quis non commoveretur? quis non ex iniuria, quae tibi esset facta, sibi provideret? quis non in ea re causam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati eiusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum iura, sed etiam inter hostium tela incolume verteretur.

34 Magnum hoc Lampfacenum crimen est libidinis
 86 atque improbiſſimae cupiditatis. accipite nunc avaritiae propemodum in ſuo genere non levius. Milesios navem popoſcit, quae eum praefidii cauſa Myndum proſequeretur. Illi ſtatim myoparonem egregium de ſua claſſe, ornatum atque armatum dederunt. Hoc praefidio Myndum proſectus eſt. Nam, quid Mileſiis lanae publicae abſtulerit, item de ſumtu in adventum, de contumeliis et iniuriis in magiſtratum Mileſium, tametiſi dici tum vere, tum graviter et vehementer poteſt, tamen dicere praetermittam; eaque omnia teſtibus integra reſervabo. illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici
 87 pro dignitate poteſt, cognoscite. Milites remigſque Miletum Myndo pedibus reverti iubet: ipſe myoparonem pulcherrimum, de decem Mileſiorum navibus electum, L. Magio et L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi ſunt homines, quos nuper ſenatus in hoſtium numero habendos cenſuit: hoc illi navigio ad omnes populi Romani hoſtes, uſque ab Dianio, quod in Hispania eſt, ad Sinopen, quae in Ponto eſt, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam, ſingularemque audaciam! Navem tu de claſſe populi Romani, quam tibi Mileſia civitas, ut te proſequeretur, dediſſet, auſus eſ vendere? Si te magnitudo maleficii, ſi te hominum exiſtimatio non movebat: ne illud quidem cogitabas, huius improbiſſimi furti, ſive adeo nefariae praedae, tam illuſtrem ac tam nobilem civitatem
 88 teſtem futuram? An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni praefuerat, Mileſiſque rem

gestam renuntiaret, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque eius, quae erat in publicas literas relata illorum legibus, tolli iusserat: idcirco te ex hoc crimine elapsurum esse arbitrare? Multum te ista fefellit opinio, et quidem multis in 35 locis. semper enim existimasti, et maxime in Sicilia, satis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in literas publicas vetuisses, aut, quod relatum esset, tolli coegisses. Hoc quam nihil sit, tamen ex multis Siciliae civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adsunt ii, qui imperant. simulac discesserunt, non solum illud perscribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt, cur non tum in literas relatum sit. Manent istae literae Mileti; manent, et, dum erit 89 illa civitas, manebunt. Decem enim naves iussu L. Murenæ populus Milesius ex pecunia vectigali populi Romani fecerat, sicut pro sua quaeque parte Asiae ceterae civitates. quamobrem unam ex decem, non praedonum repentino adventu, sed legati latrocinio; non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum, amissam, in literas publicas retulerunt. Sunt Romae legati Milesii, homines nobilissimi 90 mi, ac principes civitatis: qui, tamen mensem Februarium, et consulum designatorum nomen expectant; tamen hoc tantum facinus non modo negare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, et religione adducti, et domesticarum legum metu, quid illo myoparone factum sit. ostendent, C. Verrem in ea classe, quae

contra piratas aedificata sit, piratam ipsum confeceratum fuisse.

- 36 C. Malleolo, quaestore Cn. Dolabellae, occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est: unam quaestoriae procurationis; nam a Dolabella statim
 91 proquaestore iussus est esse: alteram tutelae; nam, cum pupilli Malleoli tutor esset, in bona eius impetum fecit. nam Malleolus in provinciam sic copiose profectus erat, ut domi prorsus nihil relinqueret. praeterea pecunias occuparat apud populos, et syngraphas fecerat: argenti optimi caelati grande pondus secum tulerat: (nam ille quoque sodalis istius erat in hoc morbo et cupiditate:) grande pondus argenti, *familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines reliquerat. Iste, quod argenti placuit, invasit: quae mancipia voluit, abduxit: vina, ceteraque, quae in Asia facillime comparantur, quae ille reliquerat, asportavit: reliqua*
 92 vendidit, pecuniam exegit. Cum eum ad H-S vicies quinquies redegisse constaret; ut Romam rediit, nullam literam pupillo, nullam matri eius, nullam tutoribus reddidit: servos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formosos et literatos; suos esse dicebat, se emisse. Cum saepius mater et avia pueri postularent, uti, si non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret saltem, quantum pecuniae Malleoli deportasset: multis efflagitatus aliquando dixit H-S decies. deinde in codicis extrema cera nomen infimum in flagitiosa litura fecit: expensa Chryfogono servo H-S sexcenta millia, accepta pupillo Malleolo retulit. Quo-

modo ex decies H-S sexcenta sint facta: quomodo
 DC eodem modo quadrarint, ut illa de Cn. Carbo-
 nis pecunia, reliqua H-S sexcenta facta sint: quo-
 modo Chryfogono expensa lata sint: cur id nomen
 infimum, in lituraque sit, vos existimabitis. Tamen ⁹³
 H-S sexcenta millia cum accepta retulisset, H-S
 quinque millia soluta non sunt. homines, postea-
 quam reus factus est, alii reddit, alii etiam nunc
 retinentur; peculia omnium vicariique retinentur.
 Haec est istius praeclara tutela. En, cui tuos liberos ³⁷
 committas: en memoria mortui sodalis: en metus
 vivorum existimationis. Cum tibi se tota Asia spo-
 liandam ac vexandam tradidisset: cum tibi exposita
 esset omnis ad praedandum Pamphylia: contentus
 his tam opimis rebus non fuisti? manus a tutela,
 manus a pupillo, manus a sodalis filio abstinere non
 potuisti? Iam te non Siculi, non aratores, (ut dic-
 titas,) circumveniunt: non hi, qui decretis edic-
 tisque tuis in te concitati infestique sunt: Malleo-
 lus a me productus est, et mater eius atque avia;
 quae miserae, flentes, eversum a te puerum pa-
 triis bonis esse dixerunt. Quid exspectas? an dum ⁹⁴
 ab inferis ille Malleolus existat, atque abs te officia
 tutelae, sodalitatis, familiaritatisque flagitet? ipsum
 putato adesse. Homo avarissime et spurcissime, red-
 de bona sodalis filio: si non quae abstulisti; at quae
 confessus es. Cur cogis sodalis filium hanc primam
 in foro vocem cum dolore et querimonia emittere?
 cur sodalis uxorem, sodalis socrum, domum de-
 nique totam sodalis mortui, contra te testimonium
 dicere? cur pudentissimas lectissimasque feminas in

tantum virorum conventum insolitas invitesque prodire cogis? Recita omnium testimonia. TESTIMONIUM MATRIS ET AVIAE.

- 38 Proquaestore vero quomodo iste commune Mi-
 95 lyadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pifidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, aestimando, hac sua, quam tum primum excogitavit, Siciliensi aestimatione affligerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, (quae res per eum gestae sunt, cum iste civitatibus frumentum, coria, cilicia, faccos imperaret, neque ea fumeret, pro his rebus pecuniam exigeret,) his nominibus solis, Cn. Dolabellae H-S ad tricies litem esse aestimatam. Quae omnia, etiam si voluntate Dolabellae fiebant, per istum tamen
 96 omnia gerebantur. Consistam in uno nomine. multa enim sunt ex eodem genere. Recita. DE LITIBUS AESTIMATIS CN. DOLABELLAE PR. PECUNIAE REDACTAE, QUOD A COMMUNI MILYADUM. Te haec coegisse, te aestimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: eademque vi et iniuria, cum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciae te, tanquam aliquam calamitosam tempestatem pestem-
 97 que pervasisse demonstro. Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate ac ditione tenuit. Homo adolescens cum istius in inquirendo multa furta ac flagitia cognosceret, fecit perite et callide: volumen eius rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine, quae voluit, in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste, quae velle accusatorem putavit. Quo ex ge-

nere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti
 voluiffem, magna copia fuiffet: qui ut se periculo
 litium, coniunctione criminum liberarent, quo ego
 vellem, descensuros pollicebantur. Eorum ego vo-
 luntatem omnium repudiavi. Non modo proditori, 98
 sed ne perfugae quidem locus in meis castris cui-
 quam fuit. Forsitan meliores illi accusatores ha-
 bendi sunt, qui haec omnia fecerunt: sed ego de-
 fensorem in mea persona, non accusatorem, ma-
 xime laudari volo. Rationes ad aerarium, antequam
 Dolabella condemnatus est, non audet referre. im-
 petrat a senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod ta-
 bulas suas ab accusatoribus Dolabellae obfignatas
 diceret: proinde quasi exscribendi potestatem non
 haberet. Solus est hic, qui nunquam rationes ad
 aerarium referat. Audistis quaestoriam rationem 39
 tribus versiculis relatam: legationis non, nisi con-
 demnato et eiecto eo, qui posset reprehendere:
 nunc denique praeturae, quam ex senatus consulto
 statim referre debuit, usque ad hoc tempus non re-
 tulit. Quaestorem se in senatu exspectare dixit: per 99
 inde quasi non, ut quaestor sine praetore, posset
 rationem referre (ut tu, Hortensi, ut omnes) eo-
 dem modo sine quaestore praetor. Dixit, idem Do-
 labellam impetrasse. Omen magis patribus conscrip-
 tis, quam causa placuit. probaverunt. Verum quae-
 stores quoque iampridem venerunt. cur non retu-
 listi? illarum rationum ex ea faece legationis, quae-
 storiaeque tuae procurationis, illa sunt nomina,
 quae Dolabellae necessario sunt aestimata. EX LI-
 TIBUS AESTIMATIS DOLABELLAE PR. P. R. PECU-

¹⁰⁰ NIAE REDACTAE. Quod minus Dolabella Verri ac-
 ceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit,
 H-S quingenta triginta quinque millia; et quod plus
 fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis
 tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia; et
 quod plus frumenti fecit accepisse istum, H-S de-
 cies et octingenta millia: quod tu homo castissimus
 aliud in tabulis habebas. Hinc illae extraordinariae
 pecuniae, quas nullo duce, tamen aliqua ex parti-
 cula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q.
 et Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus; quo-
 rum in tabulis iste habet nullum: hinc H-S quater-
 decies P. Tadio numeratum Athenis, testibus planum
 faciam: hinc emta apertissime praetura; nisi forte
 id etiam dubium est, quomodo iste praetor factus
¹⁰¹ fit. Homo scilicet aut industria, aut opera probata,
 aut frugalitatis existimatione praeclara, aut denique,
 id quod levissimum est, assiduitate: qui ante quae-
 sturam cum meretricibus lenonibusque vixisset,
 quaesturam ita gessisset, quemadmodum cognovi-
 stis, Romae post quaesturam illam nefariam vix tri-
 duum constitisset, absens non in oblivione iacuisset,
 sed in assidua commemoratione omnibus omnium
 flagitiorum fuisset: is repente, ut Romam venit,
 gratis praetor factus est. Alia porro pecunia, ne
 accusaretur, data. Cui fit data, nihil ad me, nihil
 ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum
¹⁰² inter omnes recenti negotio facile constabat. Homo
 stultissime et amentissime, tabulas cum conficeres,
 et cum extraordinariae pecuniae crimen subterfuge-
 re velles; fatis te elapsurum omni suspitione arbi-

trabare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curti referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturum existimasti?

Verum ad illam iam veniamus praeclaram praeturam, criminaque ea, quae notiora sunt his, qui adfunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiae vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: *De illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam iniuriam non attigit, quae mihi, aut quae amico meo facta est, quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui istius iniurias norunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa praeteream: sed quod alia testibus integra reservari velim; multa autem propter rationem brevitatis ac temporis praetermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, cum iste punctum temporis nullum vacuum peccato praeterire passus sit, omnia, quae ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de praeturae criminibus auditote, ut ex utroque genere, et iuris dicundi, et factorum tectorum exigendorum, ea postuletis, quae maxime digna sint eo reo, cui parvum ac mediocre obiici nihil oporteat. Nam ut praetor factus est, qui auspicato a Chelidone surrexisset, fortem nactus est urbanae provinciae, magis ex sua et Chelidonis, quam ex populi Ro-

mani voluntate. qui principio, qualis in edicto con-
 41 fituendo fuerit, cognoscite. P. Annius Afellus mor-
 tuus est, C. Sacerdote praetore. Is cum haberet uni-
 cam filiam, neque census esset; quod eum natura
 hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam
 bonis suis heredem institueret. Heres erat filia. Fa-
 ciebant omnia cum pupilla, legis aequitas, volun-
 105 tas patris, edicta praetorum, consuetudo iuris eius,
 quod erat tum, cum Afellus est mortuus. Iste, prae-
 tor designatus (utrum admonitus, ac tentatus, an,
 qua est iste sagacitate in his rebus, sine duce ullo,
 sine indice, pervenerit ad hanc improbitatem, nes-
 cio: vos tantum hominis audaciam amentiamque
 cognoscite) appellat heredem L. Annium, qui erat
 institutus secundum filiam; (non enim mihi persua-
 detur, istum ab illo prius appellatum:) dicit, se pos-
 se ei condonare edicto hereditatem: docet homi-
 nem, quid possit fieri. Illi bona res, huic vendi-
 bilis videbatur. Iste, tametsi singulari est audacia,
 tamen ad pupillae matrem summittebat. malebat pec-
 uniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut
 hoc edictum tam improbum et inhumanum inter-
 106 poneret. Tutores, pecuniam praetori si pupillae
 nomine dedissent, grandem praefertim, quemad-
 modum in rationem inducerent, quemadmodum
 sine periculo suo dare possent, non videbant: si-
 mul et istum fore tam improbum non arbitrabantur.
 saepe appellati, pernegaverunt. Iste ad arbitrium
 eius, cui condonarat hereditatem ereptam liberis,
 quam aequum edictum scripserit, quaeso, cognos-
 cite. *Cum intelligam, legem Voconiam...* Quis un-

quam crederet, Verrem mulierum adversarium futurum? an ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obviam ire. Quis, non modo his temporibus, sed etiam apud maiores nostros? quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quaeso, cetera. delectat enim me hominis gravitas, scientia iuris, auctoritas. *Qui ab A. Postumio, Q. Fulvio censoribus, postve ea fecit, fecerit.* Fecit, fecerit? Quis unquam edixit isto modo? quis unquam eius rei fraudem aut periculum proposuit edicto, quae neque post edictum, neque ante edictum provideri potuit? Iure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. quodsi ita fecisset; tamen post illius mortem nihil de testamento illius novi iuris constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat? imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret. In lege Voconia non est, *Fecit, fecerit*: neque in ulla praeteritum tempus reprehenditur, nisi eius rei, quae sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiamsi lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in iudicium non vocentur. Cornelia testamentaria, nummaria, ceterae complures: in quibus non ius aliquod novum populo constituitur, sed sancitur,

ut, quod semper malum facinus fuerit, eius quae-
 109 stio ad populum pertineat, ex certo tempore. De
 iure vero civili si quis novi quid instituit, is omnia,
 quae ante acta sunt, rata esse patitur. Cedo mihi
 leges Atinias, Furias, ipsam, ut dixi, Voconiam,
 omnes praeterea de iure civili; hoc reperies in om-
 nibus statui ius, quo post eam legem populus utatur.
 Qui plurimum tribuunt edicto, praetoris edic-
 tum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus
 complecteris, quam lege. Si finem edicto praetoris
 afferunt Kalendae Ianuarii; cur non initium quo-
 que edicti nascitur a Kalendis Ianuarii? an in eum
 annum progredi nemo poterit edicto, quo praetor
 alius futurus est: in illum, quo alius praetor fuit,
 110 regredietur? Ac si hoc iuris, non unius causa homi-
 nis edixisses, cautius composuisses. Scribis, *Si quis*
 43 *heredem fecit, fecerit.* Quid si plus legarit, quam ad
 heredem, heredesve perveniat, quod per legem
 Voconiam ei, qui census non sit, licet: cur hoc,
 cum in eodem genere sit, non caves? quia non
 generis, sed hominis causam verbis amplecteris: ut
 facile appareat, te pretio esse commotum. Atque
 hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium;
 tamen esset improbum: sed tum vituperari posset,
 in dubium venire non posset. nemo enim commit-
 teret. nunc est eiusmodi edictum, ut quivis intelli-
 gat, non populo esse scriptum, sed P. Annii secun-
 111 dis heredibus. Itaque cum a te caput illud tam mul-
 tis verbis, mercenario prooemio, esset ornatum:
 ecquis est inventus postea praetor, qui illud idem
 ediceret? non modo nemo edixit; sed ne metuit

quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te praetorem multi testamenta eodem modo fecerunt: in his nuper Annia. Ea de multorum propinquo- rum sententia, pecuniosa mulier, quod censa non erat, testamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum iudicium hominum de istius singulari improbitate, quod Verres sua sponte instituisset, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui [istius institutum] sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. Tu ipse ex Si- 112
ciliensi edicto hoc sustulisti. voluisti, ex improvise si quae res natae essent, ex urbano edicto decernere. quam postea tu tibi defensionem relinquebas, in ea maxime offendisti, cum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas. Atque ego non 44
dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, sic unicuique vestrum, qui simili sensu, atque indulgentia filiarum commovemini, res haec acerba videatur atque indigna. Quid enim natura nobis iucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam iniu- 113
riam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri eius atque ossibus inuissisti, ut liberis eius bona patria, voluntate patris, iure, legibus tradita, eriperes, et, cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis praetor adimere, nobis mortuis, bona fortunasque poterit? *Nec petitionem, inquit, nec possessionem dabo.* Eripies igitur pupillae togam praetextam?

detrahes ornamenta non solum fortunae, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampfacenos isse? miramur, istum de provincia decedentem clam Syracusis profugisse? nos, si alienam vicem pro nostra iniuria doleremus, ve-
 114 stigium istius in foro non esset relictum. Pater dat filiae: prohibes. leges sinunt: tamen te interponis. de suis bonis ita dat, ut ab iure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat: si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, ius omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicasset, nisi te huic tempori atque huic iudicio reservasset? Posteaquam ius praetorium constitutum est, semper hoc iure usi sumus: si tabulae testamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit aequissimum, facile est docere: sed in re tam usitata, satis est ostendere, omnes antea ius ita dixisse, et hoc vetus edictum translatitiumque esse.

45. Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum
 115 novum: et simul, dum est unde ius civile discatur, adolescentes ei in disciplinam tradite. mirum est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus est ante istum praetorem. eius testamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio Minuciae genti esset data. Si quis testamento se here-

dem esse arbitraretur , quod tum non exstaret , lege ageret in hereditatem : aut , pro praede litis vindictiarum cum satis accepisset , sponsonem faceret : ita de hereditate certaret. Hoc , opinor , iure et maiores nostri , et nos semper usi sumus. Videte , ut hoc iste correxerit. Componit edictum iis verbis , 116

ut quis intelligere possit , unius hominis causa conscriptum esse. tantum quod hominem non nominat : causam quidem totam perscribit : ius , consuetudinem , aequitatem , edicta omnium negligit. EX EDICTO URBANO. *Si de hereditate ambigitur : si possessor sponsonem non faciet.* quid id ad praetorem , uter possessor sit ? nonne id quaeri oportet , utrum possessorem esse oporteat ? Ergo quia possessor est , non moves possessione ? si possessor non esset , non lares. nusquam enim scribis , neque tu aliud quidquam edicto amplecteris , nisi eam causam , pro qua pecuniam acceperas. Iam hoc ridiculum est.

Si de hereditate ambigitur , et tabulae testamenti ob- 117
signatae non minus multis signis , quam e lege oportet , ad me proferentur : secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. Hoc translatitium est : sequi illud oportet , *Si tabulae testamenti non proferentur.* Quid ait ? se ei daturum , qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest , proferantur , necne ? si protulerit : uno signo ut sit minus , quam ex lege oportet , non des possessionem : si omnino tabulas non proferet , dabis. Quid nunc dicam ? neminem unquam postea alium edixisse ? valde sit mirum , neminem fuisse , qui istius se similem diceret. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet ; exe-

gerat enim iam mercedem : item ut illo edicto ,
 de quo ante dixi , in Sicilia de hereditatum posses-
 sionibus dandis , edixit idem , quod omnes Romae ,
 praeter istum. EX EDICTO SICILIENSI. *Si de here-*
 46 *ditate ambigitur.* At , per deos immortales , quid est ,
 118 quod de hoc dici possit ? Iterum enim iam quaerò
 abs te , sicut modo in illo capite Anniano de mulie-
 rum hereditatibus , nunc in hoc de hereditatum pos-
 sessionibus : cur ea capita in edictum provinciale
 transferre nolueris ? Utrum digniores homines exi-
 stimasti eos , qui habitabant in provincia , quam
 nos , qui aequo iure uteremur ? an aliud Romae ae-
 quum est , aliud in Sicilia ? Non enim hoc potest
 hoc loco dici , multa esse in provinciis aliter edi-
 cenda : non de hereditatum quidem possessionibus
 non de mulierum hereditatibus. Nam utroque ge-
 nere video non modo ceteros , sed te ipsum toti-
 dem verbis edixisse , quot verbis edici Romae so-
 let. Quae Romae magna cum infamia , pretio ac-
 cepto , edixeras , ea sola te , ne gratis in pro-
 vincia male audires , ex edicto Siciliensi sustulisti
 119 video. Et , cum edictum totum eorum arbitratu
 quamdiu fuit designatus , componeret , qui ab istis
 ius ad utilitatem suam mundinarentur : tum ve-
 ro in magistratu contra illud edictum suum sine
 ulla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codi-
 ces implevit earum rerum , in quibus ita inter-
 cessit , quod iste aliter , atque ut edixerat , decre-
 visset. quod vos oblitos esse non arbitror , quae
 multitudo , qui ordo ad Pisonis sellam isto praeter-
 re solitus sit convenire : quem iste collegam nisi h-

buiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro. ſed eo leviores iſtius iniuriae videbantur, quod erat in aequitate prudentiaque Piſonis paratiſſimum perſugium; quo ſine labore, ſine moleſtia, ſine impenſa, etiam ſine patrono homines uterentur. Nam, ¹²⁰ quaeſo, redite in memoriam, iudices, quae libido iſtius in iure dicundo fuerit, quae varietas decretorum, quae nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de iure civili conſuli ſolent, quam plena atque referta Chelidonis: a qua muliere cum erat ad eum ventum, et in aurem eius infufurratum, alias revocabat eos, inter quos iam decreverat, decretumque mutabat, alias inter alios contrarium ſine ulla religione decernebat, ac proximis paulo ante decreverat. Hinc illi homines erant, qui etiam ¹²¹ ridiculi inveniebantur ex dolore. quorum alii, ut audiſtis, negabant mirandum eſſe, ius tam nequam eſſe Verrinum. alii etiam frigidiores erant: ſed, quia ſtomachabantur, ridiculi videbantur eſſe, cum Sacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquiſſet. Quae ego non commemorarem (neque enim perfacete dicta, neque porro hac ſeveritate digna ſunt) niſi vos illud vellem recordari, iſtius nequitiam et iniquitatem tum in ore vulgi, atque in communibus proverbiiſ eſſe verſatam.

In plebem vero Romanam utrum ſuperbiam prius ⁴⁷ memorem, an crudelitatem? ſine dubio crudelitas ¹²² gravior eſt atque atrocior. Oblitoſne igitur hoſ putatis eſſe, quemadmodum ſit iſte ſolitus virgiſ plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribu-

nus plebis in concione egit, cum eum, quem vir-
 gis iste ceciderat, in prospectum populi Romani
 produxit. cuius rei cognoscendae faciam vobis suo
 123 tempore potestatem. Superbia vero qua fuerit, quis
 ignorat? quemadmodum is tenuissimum quemque
 contemserit, despexerit, liberum esse nunquam du-
 xerit? P. Trebonius viros bonos et honestos com-
 plures fecit heredes: in his fecit suum libertum. Is
 A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. ei
 cum cautum vellet, scripsit, ut heredes iurarent,
 se curaturos, ut ex sua cuiusque parte ne minus di-
 midium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum
 perveniret. Libertus iurat: ceteri heredes adeunt
 ad Verrem: docent, non oportere se iurare: factu-
 ros esse, quod contra legem Corneliam esset, quae
 proscriptum iuvare vetaret. Impetrant, ut ne iurent.
 dat his possessionem. Id ego non reprehendo. ete-
 nim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de
 fraternis bonis quidquam dari; at ille libertus,
 nisi ex testamento patroni iurasset, scelus se factu-
 124 rum arbitrabatur. Itaque ei Verres possessionem he-
 reditatis negat se daturum, ne posset patronum
 suum proscriptum iuvare: simul ut esset poena,
 quod alterius patroni testamento obtemperasset. Das
 possessionem ei, qui non iuravit. concedo: praeto-
 rium est. Adimas tu ei, qui iuravit? quo exemplo?
 Proscriptum iuvat. Lex est: poena est. Quid ad
 eum, qui ius dicit? Utrum reprehendis, quod pa-
 tronum iuvabat eum, qui tum in miseris erat; an,
 quod alterius patroni mortui voluntatem conserva-
 bat, a quo summum beneficium acceperat? Utrum

horum reprehendis? Et hoc tum de fella vir optimus dixit, *Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo heres?* O modestum ordinem, quod illinc vivus surrexit! Possum sexcenta decreta proferre, ¹²⁵ in quibus, ut ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris coniecturam facere possitis: id quod priore actione cognovistis, audite. C. Sulpicius Olympus fuit. is mortuus est C. Sacerdote ⁴⁸ praetore, nescio an ante, quam Verres praetoram petere coeperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: possedit Sacerdote praetore, sine ulla controversia. Posteaquam Verres magistratum iniit; ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere coepit. Ligur non aderat. L. frater eius causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire iussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum eius non oportere ad hereditates valere, quae ante eum praetorem venissent. si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem adituum non fuisse. Aequa postulatio, *summa hominum auctoritas pretio superabatur.* Venit Romam Li- ¹²⁶ gur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convensisset, aequitate causae et auctoritate sua commovere hominem posset. domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. quod facile in causa aequissima homini ingenioso fuit: multa, quae quemvis movere possent,

dixit. ad extremum petere coepit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tanta iniuria afficeret. Homo Ligurem accusare coepit, qui in re adventitia atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum aiebat suam quoque rationem ducere; multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis.

127 Quid enim, Verres? utrum ne his quidem testibus credetur? an haec ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? Quis nobis credet? cui nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? an id, quod dicunt, leve est? nihil levius, quam praetorem urbis hoc iuris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem praetorem esse oportere. An vero dubitamus, quo ore iste ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine, quo ore homines rufficanos ex municipiis, quo denique ore, quos nunquam liberos putavit, libertinos homines, solitus sit appellare, qui ob ius dicendum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitarit?

49 In factis tectis vero quemadmodum sese gesserit, 128 quid ego dicam? dixerunt, qui senserunt. sunt alii, qui dicant: notae res ac manifestae, prolatae sunt, et proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii, iudicis tui, tibi se pecuniam dedisse. Recita testimonium C. Fan-

nii. FANNII TESTIMONIUM. Nolite C. Fannio dicenti credere : noli , inquam , tu , Q. Titini , C. Fannio , fratri tuo , credere. dicit enim rem incredibilem : C. Verrem insimulat avaritiae et audaciae : quae vitia videntur in quemvis potius , quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius , homo familiarissimus patris istius , non alienus a matris eius genere et nomine : tabulas protulit , quibus pecuniam se dedisse ostendit. Recita nomina Q. Tadii. NOMINA Q. TADII. Recita testimonium Q. Tadii. TESTIMONIUM Q. TADII. Ne tabulis quidem Q. Tadii , nec testimonio credetur ? Quid igitur in iudiciis sequemur ? quid est aliud , omnibus omnia peccata et maleficia concedere , nisi hoc , hominum honestissimorum testimoniis , et virorum bonorum tabulis non credere ? Nam quid ego de quotidiano sermone que-
129
rimoniaque populi Romani loquar ? de istius impudentissimo furto , seu potius novo ac singulari latrocinio ? ausum esse in aede Castoris , celeberrimo clarissimoque monumento , quod templum , in oculis quotidianoque adspectu populi Romani est positum , quo saepenumero senatus convocatur , quo maximarum rerum frequentissimae quotidie advocations fiunt : in eo loco , in sermone hominum , audaciae suae monumentum aeternum relinquere ? Aedem Castoris , iudices , P. Iunius habuit tuen-
50
dam , L. Sulla , Q. Metello , consulibus. Is mor-
130
tuus est. reliquit pupillum parvum filium. cum L. Octavius , C. Aurelius , consules , aedes sacras locavissent , neque potuissent omnia facta tecta exigere , neque ii praetores , quibus erat negotium da-

tum, C. Sacerdos et M. Caesius: factum est senatusconsultum, quibus de fartis tectis cognitum et iudicatum non esset, uti C. Verres, P. Caelius, praetores cognoscerent et iudicarent. Qua potestate iste permissa, ut ex C. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis; verumtamen cum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque praedatus, hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum suorum; de quo non audire aliquando, sed videre quotidie possemus. Quaesivit, quis aedem Castoris fartam tectam deberet tradere. Iunium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret. audit pupillum esse filium. homo, qui semper ita palam dicitasset, pupillos et pupillas certissimam praedam esse praetoribus, optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis fartum tectum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri praedarique posset, arbitrabatur. L. Rabonio aedem Castoris tradi oportebat. is casu pupilli Iunii tutor erat testamento patris. cum eo sine ullo intertrimento convenerat iam, quemadmodum traderetur. Iste ad se Rabonium vocat: quaerit, ecquid sit, quod a pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod erat, diceret, *facilem pupillo traditionem esse: signa et dona comparere omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri coepit, ex tanta aede, tantoque opere, se non opimum praeda, praesertim a pupillo, discedere.*

51 Venit ipse in aedem Castoris: considerat templum:

videt undique tectum pulcherrime laqueatum: prae- 133
 terea cetera nova atque integra: versat se: quaerit,
 quid agat. dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste
 Liguri dixerat esse circa se multos: Tu, Verres, hic
 quod moliare, nihil habes: nisi forte vis ad perpendicu-
 lum columnas exigere. Homo omnium rerum imperi-
 tus, quaerit, quid sit, ad perpendiculum. Dicunt ei, fe-
 re nullam esse columnam, quae ad perpendiculum esse
 possit. Nam mehercule, inquit, sic agamus: columnae
 ad perpendiculum exigantur. Rabonius, qui legem 134
 nosset, qua in lege numerus tantum columnarum tradi-
 tur, perpendiculi mentio fit nulla, et qui non putaret,
 sibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddend-
 dum esset: negat, id sibi deberi: negat oportere exigi.
 Iste Rabonium quiescere iubet: et simul ei nonnul-
 lam spem societatis ostendit. hominem modestum,
 et minime pertinacem, facile coercet: columnas
 ita se exacturum esse confirmat. Nova res atque im- 135
 provisiva pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio,
 vitrico pupilli, qui nuper est mortuus, M. Iunio,
 patruo, P. Potitio tutori, homini frugalissimo. Hi
 rem ad virum primum, summo officio ac virtute
 praeditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tu-
 tor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: pe-
 tit ab eo, pro sua fide ac diligentia, pluribus ver-
 bis, ne per summam iniuriam pupillum Iunium for-
 tunis patriis conetur evertere. Iste, qui iam spe et
 opinione praedam illam devorasset, neque ulla ae-
 quitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli,
 commotus est. Itaque, quemadmodum ostendisset,
 se id exacturum esse, respondit. Cum sibi omnes 136

ad istum allegationes difficiles, omnes aditus arduos ac potius interclusos viderent, apud quem non ius, non aequitas, non misericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cuiusquam auctoritas, pro pretio, non gratia valeret: statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Chelidone, quae isto praetore non modo in iure civili, privatorumque omnium controversiis, populo Romano praefuit, verum etiam in

52 his partis rebus dominata est. Venit ad Chelidonem C. 137 Mustius, eques Romanus, publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Iunius, patruus pueri, frugalissimus homo et castissimus: venit homo summo honore, pudore et summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, o miseram, atque indignam praeturam tuam! Ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum venisse arbitramini? qui nulla conditione istam turpitudinem subissent, nisi officii necessitudinisque ratio coegisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova iura, nova decreta, nova iudicia petebantur. *Mihi det possessionem: mihi ne adimat: in me iudicium ne det: mihi bona addicat.* alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. domus erat non meretricio conventu, sed praetoria turba referta.

138 Simulac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumane: libenter, ait, se esse facturam, et se cum isto diligenter sermocinaturam:

reverti iubet. tum discedunt. postridie revertuntur. negat illa posse hominem exorari : permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse. Vereor, 53
 ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, haec, quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. ea vos antea, iudices, cognovistis. Dixit iuratus P. Po- 139
 titius, tutor pupilli Iunii : dixit M. Iunius tutor et patruus : Mustius dixisset, si viveret : sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius : qui cum sciret, me ex Mustio vivo audisse, quod eo sum usus plurimum, (etenim id iudicium, quod prope omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit,) cum hoc, ut dico, sciret L. Domitius me scire, ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre ; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit : alio responsionem suam derivavit. Tantus in adolescente clarissimo ac principe iuventutis pudor fuit, ut aliquandiu, cum a me premeretur, omnia potius responderet, quam Chelidonem nominaret. Primo necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat : deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit. Non te pudet, Ver- 140
 res, eius mulieris arbitrato gessisse praeturam, quam L. 54
 Domitius ab se nominari vix sibi honestum esse arbitrabatur ? Reiecti a Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius : ut sibi videbatur, satis grandem pecuniam, et satis impudentem esse : iste, qui aliquanto plus cogitaf-

set, male accipit verbis Rabonium : negat eum sibi illa decisione satisfacere posse. ne multa, locaturum se esse confirmat. Tutores haec nesciunt : quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum : nullam maiorem pupillo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat : locare incipit, non proscripta neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus. accurrunt tamen ad tempus tutores : digitum tollit Iunius patruus : isti color immutatus est : vultus, oratio, mens denique excidit. quid ageret, coepit cogitare. si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe, quem ipse apposuisset, sibi nullam praedam esse. Itaque excogitat. quid ? nihil ingeniose : nihil, quod quisquam possit dicere, *improbe, verum callide* : nihil ab isto tectum, nihil veteratorium expectaveritis : omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia. Si pupillo opus redimitur, mihi praeda de manibus eripitur. quod est igitur remedium ? quod ? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo in [bonis,] praedibus praediisque vendendis, omnium consulum, censorum, praetorum, quaestorum denique, ut optima conditione sit is, cuius res sit, cuius periculum ? Excludit eum solum, cui prope dicam soli potestatem factam esse oportebat. quid enim quisquam ad meam pecuniam, me invito, adspirat ? quid accedit ? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur ; ego me refecturum esse dico : probatio futura est tua, qui locas : praedibus et prae-

diis populo cautum est: et, si non putas cautum, scilicet tu praetor in mea bona, quos voles, immitteres? me ad meas fortunas defendendas accedere non sines? Operae pretium est, ipsam legem cognoscere. dicetis, eundem conscripsisse, qui illud edictum de hereditate: *Lex opere faciundo quae Pupilli Iunii*. Dic, dic, quaeso clarius. *C. Verres Pr. Urbis addidit*. Corriguntur leges censoriae. Quid enim? Video in multis veteribus legibus: *Cn. Domitius, L. Metellus, L. Cassius, Cn. Servilius Censores addiderunt*. vult aliquid eiusmodi *C. Verres*. Dic, quid addidit? *Qui de L. Marcio, M. Perperna censoribus redemerit, eum socium ne admittito: neve ei partem dato, neve ei redimito*. Quid ita? ne vitiosum opus fieret? at erat probatio tua. ne parum locuples esset? at erat, et esset amplius, si velles, populo cautum praedibus et praediis. Hic te si res ipsa, si indignitas iniuriae tuae non commovebat; si pupilli calamitas, propinquorum lacrymae, *D. Bruti*, cuius praedia subierunt periculum, *M. Marcelli* tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, eiusmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses (in tabulas enim retulisti) nec cum defensione aliqua confiteri? Addicitur id opus *H-S IOLX* millibus; cum tutores *H-S LXXX* millibus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium se effecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? id, quod vos vidistis. omnes illae columnae, quas dealbatas videtis, machina apposita, nulla impensa deiectae, eisdemque lapidibus repositae sunt. hoc tu *H-S IOLX*

millibus locavisti. Atqui in illis columnis dico esse, quae a tuo redemptore commotae non sint: dico esse, ex qua tantum tectorium vetus delitum sit, et novum inductum. Quodsi tanta pecunia columnas dealbari putassem, certe nunquam aedilitatem petivissem. At, ut videatur tamen res agi, et non eripi pupillo: *Si quid operis causa rescideris, rescito.*

56 Quid erat, quod rescinderet, cum suo quemque loco lapidem reponeret? *Qui redemerit, satisdet damni infecti ei, qui a vetere redemptore acceperit.* Deridet, cum sibi ipsum iubet fatisdare Rabonium. *Pecunia praesens solvatur.* Quibus de bonis? eius, qui, quod tu H-S *IDLX* millibus locasti, H-S *LXXX* millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli: cuius aetatem et solitudinem, etiamsi tutores non essent, defendere praetor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias eius fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. *Hoc opus bonum suo cuique facito.* Lapis aliquis caedendus, et apportandus fuit machina sua? nam illo non faxum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum paucae operae fabrorum mercedis tulerunt, et manus pretium machinae. Utrum existimatis minus operis esse, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quatuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo maius sit novam facere. Ostendam, in aedibus privatis, longa difficilique vectura, columnas singulas ad impluvium, H-S *quadragenis*

148 millibus, non minus magnas, locatas. Sed inep- tum est de tam perspicua istius impudentia pluri-

bus verbis disputare, praesertim cum iste aperte tota lege omnium sermonem atque existimationem contemserit, qui etiam ad extremum adscripserit, *Rediviva sibi habeto*. quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt non minus aperte, quam pupillus. diem praestituit operi faciundo, Kalendas Decembres. locat circiter Idus Septembres. angustiis temporis excluduntur omnes. Quid ergo? Ra-¹⁴⁹ bonius istam diem quomodo assequitur? Nemo Ra-⁵⁷ bonio molestus est, neque Kalendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus. denique aliquanto in provinciam iste proficiscitur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus factus est, primo negabat opus in acceptum referre posse. cum instaret Rabonius, in me causam conferebat, quod tum codicem obfignassem. Petit a me Rabonius, et amicos allegat: facile impetrat. iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid defensionis habiturum. Rabonium porro intelligebat rem totam esse patefacturum. tamen, quid poterat esse apertius, quam nunc est, ut uno minus teste haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio post, quam diem operi dixerat. Hac conditione, si quis de populo redemptor accessisset, non esset usus. cum die ceteros redemptores exclusisset, tum in eius arbitrium ac potestatem venire volebant, qui sibi ereptam praedam ar-

bitraretur. Nam quid argumentamur, quo ista pecunia pervenerit? fecit ipse indicium. Primum cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia H-S DLX millia numeravit; quod iam iste ferre non poterat, opere addicto, praedibus acceptis, de H-S 10LX millibus, remisit D. Bruto H-S CX millia. Hoc si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Rabonii tabulae praedam illam istius fuisse clamant. Recita. NOMINA RABO-

58 NII. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pu-
 151 pillum Iunium venisse praetextatum in vestrum con-
 spectum, et stetit cum patruo testimonium dicen-
 te, questus est: et me populariter agere, atque in-
 vidiam commovere, quod puerum producerem,
 clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo
 puero popolare? quid invidiosum? Gracchi, cre-
 do, aut Saturnini, aut alicuius hominis eiusmodi
 produxeram filium; ut nomine ipso, et memoria
 patris, animos imperitae multitudinis concitarem.
 P. Iunii erat, hominis de plebe Romana, filius:
 quem pater moriens tum tutoribus et propinquis,
 tum legibus, tum aequitati magistratum, tum iu-
 152 diciis vestris commendandum putavit. Hic istius
 scelerata locatione, nefarioque latrocinio, bonis pa-
 tris fortunisque omnibus spoliatus, venit in iudi-
 cium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cuius opera
 ipse multos annos est in fordibus, paulo tamen
 obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi,
 non illius aetas, sed causa: non vestitus, sed for-

tuna, popularis videbatur. neque te tam commovebat, quod ille cum toga praetexta, quam quod sine bulla venerat. vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, et ius ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiae pater dederat, indicium atque insigne fortunae, hoc ab isto praedone ereptum esse, graviter et acerbe homines ferebant. Neque erant hae lacrymae populares magis, quam nostrae, quam tuae, Q. Hortensi; quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod communis est causa, commune periculum: communi praesidio talis improbitas, tanquam aliquod incendium, restinguenda est. habemus enim liberos parvos. incertum est, quam longa nostrum cuiusque vita futura sit. consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo praesidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratum? Mater, credo. Scilicet magno praesidio fuit Anniae pupillae mater, femina primaria: minus, illa deos hominesque implorante, iste infanti pupillae fortunas patrias ademit. Tutoresne defenderent? perfacile vero apud istiusmodi praetorem, a quo M. Marcelli tutoris, in causa pupilli Iunii, et oratio, et voluntas, et auctoritas repudiata est.

Quaerimus etiam, quid iste in ultima Phrygia, 59
quid in extremis Pamphylicae partibus fecerit? qualis in bello praedonum praedo ipse fuerit? qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur? Dubitamus, quid iste in hostium praeda molitus sit,

quī manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui maiore pecunia quatuor columnas dealbandas, quam ille omnes aedificandas locaverit? Exspectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis unquam templum illud adspexit, quin avaritiae tuae, quin iniuriae, quin audaciae testis esset? Quis a signo Vertumni in circum maximum venit, quin is in unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? quam tu viam thenfarum atque pompae eiusmodi exegisti, ut tu ipse illa ire non audeas. Te putet quisquam, cum ab Italia freto disiunctus esses, fociis temperasse? qui aedem Castoris, testem furtorum tuorum esse volueris: quam populus Romanus quotidie, iudices etiam tum, cum de te sententiam ferrent, viderent?

60 Atque etiam iudicium in praetura publicum ex-
 155 ercuit. non enim praetereundum est ne id quidem. Petita multa est apud istum praetorem a Q. Opimio; qui adductus est in iudicium, verbo, quod, cum esset tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam, re, quod in tribunatu dixisset contra alicuius hominis nobilis voluntatem. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi laedendique sint: quod mihi non est necesse. tantum dicam, paucos homines, ut levissime dicam, arrogantes, hoc adiutore, Q. Opimium per ludum et iocum fortunis omnibus evertisse.

156 Is mihi etiam queritur, quod a nobis, IX folis diebus, prima actio sui iudicii transacta sit: cum apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia ami-

serit? cuius propter indignitatem iudicii, saepissime est actum in senatu, ut genus hoc totum multarum ac iudiciorum eiusmodi tolleretur. Iam vero in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste praedas, quam aperte, quam improbe fecerit, longum est dicere. Hoc dico, nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causa putatote.

Iam qui ex calamitate senatoris populi Romani, cum praetor iudicio eius praefuisset, spolia domum suam referre, et manubias detrahere conatus est; is ullam ab sese calamitatem poterit deprecari? Nam de subfortitione illa Iuniana iudicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? difficile est. Non enim me tua solum, et iudicum auctoritas, sed etiam annulus aureus scribae tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam, multos ex te viros primarios audisse, cum diceres, ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris. nam, qua invidia C. Iunius conflagrarat, ea, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse.

Hoc modo iste sibi et saluti suae prospicere dicit, referendo in tabulas et privatas et publicas, quod gestum non esset: tollendo, quod esset, et semper aliquid demendo, mutando, curando, ne litura apareret, interpolando. Eo enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum sine aliis maleficiis reperire possit. Eiusdem modi fortitionem homo amentissimus suorum quoque iudicum fore putavit per sodalem suum, Q.

Curtium , iudicem quaestionis : cui nisi ego vi populi, et hominum clamore atque convicio restitiffem ; ex hac decuria nostra , cuius mihi copiam quam largiffime factam oportebat , erepta esset facultas eorum , quos iste annuerat , in suum consilium sine causa subfortiebatur. * * *

Multa desunt.

A C C U S A T I O N I S
 I N
 C. V E R R E M
 L I B E R S E C U N D U S
 D E
 I U R I S D I C T I O N E S I C I L I E N S I .
 O R A T I O S E P T I M A .

A R G U M E N T U M A S C O N I I .

Haec sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat oratio. nam in superiore anteaetae res sunt expositae: quae quia magis adiuvant accusationem, quam ipsae sint principales, in unum librum coactae sunt iudicio Ciceronis cursum enumerantis, quae Verres quaestor; quae pro quaestore; quae legatus; quae denique praetor urbanus admiserit. Ubi ventum est ad causam ipsam, & Siciliensia crimina, quatuor libros edidit: unum de iurisdictione; alterum de frumento; tertium de signis; quartum de suppliciis. In qua distributione non ordo temporis, sed facinorum genera & momenta, servata sunt. Incipit autem a laude Siciliae, & egreditur ad crimen Dionis, deinde Sofippi & Epicratis. Sed de iure Siculorum *everso frustra* quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde coeperit: cum superiora crimina non egeant eiusmodi tractatu, qui ad frequentia pertinet; & oratoris consilio a magnis iisdemque clarioribus sumendum esset exordium. Itaque post hoc, duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio; de expressis honoribus ab invitis; de Epicrate Eidino; deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de

Cicer. Oper. Vol. III.   V

Sthenio : quae omnia sunt de iure dicundo. Alterum de senatoribus; de sacerdotibus; de censoribus pretio a Verre factis; de collatione in statuas; de publicanorum cum Verre convenientia in furtis; de tabulis Carpinatii pecunias Verri extraordinarias continentibus. Genus causae in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter coniectura.

MULTA mihi necessario, iudices, praetermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquando de iis rebus, quae meae fidei commissae sunt, dicere. Recepi enim causam Siciliae. ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere suscepto, et recepta causa Siciliensi, amplexus animo sum aliquanto amplius. suscepi enim causam totius ordinis; suscepi causam populi Romani: quod putabam tum denique recte iudicari posse, si non modo reus improbus adduceretur; sed etiam diligens et firmus accusator ad iudicium veniret.

Quo mihi maturius ad Siciliae causam veniendum est, relictis ceteris eius furtis ac flagitiis, ut et viribus quam integerrimis agere, et ad dicendum temporis fatis habere possim. Atque adeo, antequam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Nam cum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum praecipue Siciliae, iudices, plurimis iustissimisque de causis: primum, quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii est, provincia est appellata: prima docuit maiores nostros, quam praeclarum esset, exteris gen-

tibus imperare : sola fuit ea fide benevolentiaque erga
 populum Romanum , ut civitates eius insulae , quae
 semel in amicitiam nostram venissent , nunquam po-
 stea deficerent : pleraeque autem , et maxime illu-
 stres in amicitia perpetuo manerent. Itaque maio- 3
 ribus nostris in Africam ex hac provincia gradus im-
 perii factus est. neque enim tam facile opes Car-
 thaginis tantae concidissent , nisi illud et rei frumen-
 tariae subsidium , et receptaculum classibus nostris pa-
 teret. Quare P. Africanus , Carthagine deleta , Sicu- 2
 lorum urbes signis monumentisque pulcherrimis
 exornavit : ut , cuos victoria populi Romani ma-
 xime laetari arbitrabatur , apud eos monumenta vic-
 toriae plurima collocaret. Denique ille ipse M. Mar- 4
 cellus , cuius in Sicilia virtutem hostes , misericor-
 diam victi , fidemque ceteri Siculi perspexerunt , non
 solum fociis in eo bello consuluit , verum etiam fir-
 peratis hostibus temperavit. urbem pulcherrimam ,
 Syracusas , quae cum manu munitissima esset , tum
 loci natura , terra ac mari claudebatur , cum vi con-
 filioque cepisset , non solum incolumem passus est
 esse , sed ita reliquit ornatam , ut esset idem monu-
 mentum victoriae , mansuetudinis , continentiae :
 cum homines viderent , et quid expugnasset , et
 quibus pepercisset , et quae reliquisset. tantum ille
 honorem Siciliae habendum putavit , ut ne ho-
 stium quidem urbem ex sociorum insula tollen-
 dam arbitraretur. Itaque ad omnes res Sicilia pro- 5
 vincia semper usi sumus , ut , quidquid ex sese
 posset efferre , id non apud eos nasci , sed do-
 mi nostrae conditum putaremus. Quando illa fru-

mentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens, cellam penariam reipublicae nostrae, nutricem plebis Romanae, Siciliam nominavit. Nos vero experti sumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cella, sed pro aerario illo maiorum vetere ac referto fuisse. nam sine ullo sumtu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit. Quid illa, quae forsitan ne sentimus quidem, iudices, quanta sunt? quod multis locupletioribus civibus utimur; quod habent propinquam, fidelem fructuosamque provinciam, quo facile excurrant; ubi libenter negotium gerant; quos illa partim mercibus suppeditandis cum quaestu compendioque dimittit; partim retinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes ac domicilium collocare. quod commodum non mediocri populi Romani est; tantum civium numerum, tam prope ab domo, tam bonis fructuosisque rebus detineri. Et quoniam quasi quaedam praedia populi Romani sunt, vectigalia nostra atque provinciae: quemadmodum propinquis vos vestris praediis maxime delectamini; sic populo Romano iucunda suburbanitas est huiusce provinciae. Iam vero hominum ipsorum, iudices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam veterem, non ad hanc, quae nunc increbruit, videantur accedere. nihil ceterorum simile Graeco-

rum : nulla defidia, nulla luxuria; contra summus labor in publicis privatifque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines diligunt, ut his solis neque publicanus, neque negotiator odio sit. Magistratum autem nostrorum iniurias ita multorum tulerunt, ut nunquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio confugerint: tametsi et illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliae constitueretur; et postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic a maioribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut etiam iniurias nostrorum hominum perferendas putarent. In neminem civitates ante hunc testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset. sed cum perferre non possent luxuriam, crudelitatem, avaritiam, superbiam: cum omnia sua commoda, iura, beneficia senatus populique Romani, unius scelere ac libidine perdidissent: hoc statuerunt, aut istius iniurias per vos ulcisci et persequi; aut si vobis indigni essent visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac sedes suas relinquere; quandoquidem agros iam ante istius iniuriis exagitati reliquissent. Hoc consilio a L. Metello legationes universae petiverunt, ut quamprimum isti succederet: hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore, postulata

consulibus, quae non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cuius fidem continentiamque cognoverant, prope de vitae meae statu, dolore ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem; a quo mea longissime ratio voluntasque abhorrebat: (quamquam in hac causa multo plures partes mihi defensionis, quam accusationis, suscepisse videor:) possumo homines ex tota provincia nobilissimi primique, publice privatimque venerunt: gravissima atque honestissima quaeque civitas vehementissime suas iniurias persecuta est.

At quemadmodum, iudices, venerunt? videor enim mihi liberius apud vos iam pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint: saluti enim eorum potius consulam, quam voluntati. Ecquem existimatis unquam, ulla in provincia, reum absentem contra inquisitionem accusatoris, tantis opibus, tanta cupiditate, esse defensum? Quaestores utriusque provinciae, qui isto praetore fuerant, cum fascibus mihi praesto fuerunt. Hi porro, qui successerunt, vehementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, qui quatuor in una provincia quaestores, studiosissimos defensores propugnatoresque habuerit: praetorem vero, cohortemque totam sic studiosam, ut facile apparet, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus decesserat, provinciam fuisse. Minari Siculis, si decressent legationes, quae contra istum dicerent: minari, si

qui essent profecti : aliis, si laudarent, benignissime promittere : gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos praesentibus denuntiavimus, eos vi custodiisque retinere. Quae cum omnia facta sint, §
tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quae publice legatos, qui istum laudarent, miserit. Eius autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Heium, iuratum dicere audistis : isti navem onerariam maximam, Messanae esse, publice coactis operis, aedificatam. idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra, deosque penates, a maioribus traditos, ex aedibus suis eripuisse dixit. Praeclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione illi amica sit, dicetur certo loco. Reperietis enim, quae causae benevolentiae sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas fatis iustas esse damnationis. Alia civitas nulla, iudices, publico consilio laudat. Vis illa summi imperii tantum potuit apud perpau- 14
cos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis desertissimisque oppidis invenirentur, qui iniussu populi ac senatus proficiscerentur : aut ii, qui contra istum legati decreti erant, et testimonium publicum, ac mandata acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non moleste fero, quo reliquae, tot, et tantae, et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis, nulla vi retineri, nullo periculo prohi-

beri potuisse, quo minus experirentur, ecquid apud
 vos querimoniae valerent antiquissimorum fidelif-
 15 simorumque fociorum. Nam, quod fortasse non
 nemo vestrum audierit, istum a Syracusanis pub-
 llice laudari: id, tametsi priore actione ex Heraclii
 Syracusani testimonio, cuiusmodi esset, cognovi-
 stis; tamen vobis alio loco, ut se tota res habeat,
 quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur.
 Intellegitis enim, nullis hominibus quemquam tanto
 odio, quanto istum Syracusanis, et esse, et fuisse.

6 At enim istum soli Siculi persequuntur: cives
 Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt,
 diligunt, *salvum esse cupiunt*. Primum, si ita esset,
 tamen vos in hac quaestione de pecuniis repetun-
 dis, quae fociorum causa constituta est, lege iu-
 dicioque sociali, fociorum querimonias audire o-
 16 porteret. sed intelligere potuistis priore actione,
 cives Romanos ex Sicilia plurimos, honestissimos,
 maximis de rebus, et quas ipsi accepissent iniurias,
 et quas scirent aliis esse factas, pro testimonio di-
 cere. Ego hoc, quod intelligo, iudices, sic con-
 firmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod
 eorum iniurias meo labore, inimicitiis, periculo sim
 persecutus. non minus hoc gratum me nostris ci-
 vibus intelligo fecisse: qui hoc existimant, iuris,
 libertatis, rerum, fortunarumque suarum salutem
 17 in istius damnatione consistere. Quapropter de
 istius praetura Siciliensi non recuso, quin ita me
 audiatis, ut, si cuiquam generi hominum, sive Si-
 culorum, sive nostrorum civium; si cuiquam ordini,
 sive aratorum, sive pecuariorum, sive mercatorum

probatus sit : si non horum omnium communis hostis praedoque fuerit : si cuiquam denique ulla in re unquam temperaverit : ut vos quoque ei temperetis.

Qui simulatque ei forte provincia Sicilia obvenit, statim Romae, et ad urbem, antequam proficisceretur, quaerere ipse secum, et agitare cum suis coepit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere posset. Nolebat in agendo discere (tametsi non provinciae rudis erat et tiro) sed in Siciliam paratus ad praedam meditatufque venire cupiebat. O praeclare coniectum a vulgo in illam provinciam omen communis famae atque sermonis ! cum ex nomine istius quid in provincia facturus esset, perridicule homines augurabantur. Etenim quis dubitare posset, cum istius in quaestura fugam et furtum recognosceret; cum in legatione, oppidorum fanorumque spoliationes cogitaret; cum videret in foro latrocinia praeturae: qualis iste in quarto actu improbitatis futurus esset. Atque ut intelligatis, eum Romae quaesisse non modo genera furandi, sed etiam nomina, certissimum accipite argumentum, quo facilius de singulari eius impudentia existimare possitis. Quo die Siciliam tetigit, (videte, satisne paratus ex illo omine urbano, ad everrendam provinciam venerit,) statim Messana literas Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse arbitror. nam, simulatque e navi egressus est, dedit operam, ut Halesinus ad se Dio continuo veniret: se de hereditate velle cognoscere, quae eius filio a propinquo homine, Apollodoro Laphirone venif-

20 fet. Ea erat, iudices, pergrandis pecunia. Hic est
 Dio, iudices, nunc beneficio Q. Metelli civis Ro-
 manus factus: de quo, multis viris primariis testi-
 bus, multorumque tabulis vobis priore actione fa-
 tisfactum est, H-S undecies numeratum esse, ut
 eam causam, in qua ne tenuissima quidem du-
 bitatio posset esse, isto cognoscente obtineret:
 praeterea greges nobilissimarum equarum abactos:
 argenti vestisque stragulae domi quod fuerit, esse
 direptum. ita H-S undecies Q. Dionem, quod he-
 reditas ei obvenisset, nullam aliam ob causam,
 21 pendidisse. Quid? Haec hereditas quo praetore
 Dionis filio venerat? eodem, quo Anniae, P.
 Annii, senatoris filiae; eodem, quo M. Liguri se-
 natori, C. Sacerdote praetore. Quid? tum nemo
 molestus Dioni fuerat? non plus quam Liguri,
 Sacerdote praetore. Quid? ad Verrem quis detu-
 lit? nemo: nisi forte existimatis ei quadruplatores
 8 ad fretum praesto fuisse. Ad urbem cum esset, au-
 divit, Dioni cuidam Siculo permagnam venisse
 hereditatem: heredem statuas iussum esse in foro
 ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinae esse mul-
 tatum. Tametsi positae essent ex testamento; pu-
 tabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, cau-
 sam pecuniae se reperturum. Itaque apponit, qui
 22 petat Veneri Erycinae illam hereditatem. non enim
 quaestor petiit (ut est consuetudo), is, qui Ery-
 cinum montem obtinebat: petit Naevius Turpio
 quidam, istius excursor et emissarius, homo om-
 nium ex illo conventu quadruplatorum deterrimus,
 C. Sacerdote praetore condemnatus iniuriarum.

etenim erat eiusmodi causa, ut ipse praetor, cum quaereret calumniatorem, paulo tamen considerationem reperire non posset. Hunc hominem Veneri absoluit: sibi condemnat. maluit videlicet homines peccare, quam deos: se potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebatur, auferre. Quid ego hic nunc Sex. Pompeii Chlorig testimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa iamdiu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi. Quid ipsius Q. Caecilii Dionis, hominis probatissimi ac pudentissimi? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, iam ante cognosse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius haec cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romae fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis iniuriis gravissime per literas cum Verre questus es? nova tibi haec sunt, et inopinata? nunc primum hoc aures tuae crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex socru tua, femina primaria, Servilia, vetere Dionis hospita, audisti? nonne multa mei testes, quae tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio?

TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORI, DIONIS. Satisne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus esset,

- 25 Veneris nomine quaesisse videtur? Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sofippus et Epicrates fratres sunt Agyrinenses. horum pater abhinc duo et xx annos est mortuus: in cuius testamento, quodam loco, si commissum quid esset, multa erat Veneri. ipso xx anno, cum tot interea praetores, tot quaestores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine petita est. Causam Verres cognoscit. pecuniam per Volcatium accipit, fere ad H-S cccc millia, ab duobus fratribus. Multorum testimonia audistis antea. vicerunt Agyrinenses fratres ita, ut egentes inanesque discederent.
- 10 At enim ad Verrem pecunia ista non pervenit.
- 26 Quae est ista defensio? utrum asseveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res est. Verres calumniatores apponebat: Verres adesse iubebat: Verres cognoscebat: Verres iudicabat: pecuniae maxime dabantur: qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita defendas? non est ista Verri numerata pecunia. Adiuvo te: mei quoque testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quae vis erat in Volcatio tanta, ut H-S cccc millia a duobus hominibus auferret? et quis Volcatio, si sua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringenties accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed cum ob tua decreta, ob imperata, ob iudicata, pecuniae dabantur, non erat quaerendum, cuius manu numerarentur, sed cuius iniuria cogerentur. Co-
- 27

mites illi tui delecti, manus erant tuae: praefecti, scribae, medici, accensi, haruspices, praecones erant manus tuae. ut quisque te maxime necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur: cohors tota illa tua, quae plus mali Siciliae dedit, quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. quidquid ab horum quopiam captum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numeratum iudicari necesse est. Nam, si hanc defensionem probabitis, *Non accepit ipse*: licet omnia de pecuniis repetundis iudicia tollatis. nemo unquam tam reus, tam nocens adducetur, qui ista defensione non possit uti. etenim cum Verres utatur; quis erit unquam posthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quam in Verre defensionis tentare rationem. Qua de re, iudices, vobis magnopere 28 providendum est. pertinet hoc ad summam reipublicae, et ad existimationem ordinis, salutemque sociorum. Si enim innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros commites praestare debemus. Primum omnium opera 11 danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostrae famae capitique consulant: deinde, si in hominibus eligendis nos spes amicitiae fefellerit, ut vindicemus, missos faciamus, semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi: (verumtamen ea liberalitas est probanda, quae sine periculo existi-

- 29 mationis est, ut in illo fuit.) Cum ab eo quidam
 vetus affectator, ex numero amicorum, non im-
 petraret, uti se praefectum in Africam duceret,
 et id ferret moleste: *Noli*, inquit, *mirari, si tu*
a me hoc non impetras. ego iam pridem ab eo, cui
meam existimationem caram fore arbitror, peto, ut
mecum praefectus proficiscatur; & adhuc impetrare non
possim. Etenim re vera multo magis est petendum ab
 hominibus, si salvi et honesti esse volumus, ut eant
 nobiscum in provinciam, quam hoc illis in bene-
 ficii loco deferendum. Sed tu, cum et tuos amicos
 in provinciam, quasi in praedam, invitabas, et
 cum illis, ac per eos praedabare, et eos in concio-
 ne annulis aureis donabas; non statuebas, tibi non so-
 lum de te, sed etiam de illorum factis rationem esse
 reddendam?
- 30 Cum hos sibi quaestus constituisset, magnos at-
 que uberes, ex his causis, quas ipse instituerat in
 consilio, hoc est, cum sua cohorte, cognoscere:
 tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem
- 12 pecuniam corripendam. Dubium nemini est, quin
 omnes omnium pecuniae positaе sint in eorum po-
 testate, qui iudicia dant, et eorum, qui iudicant:
 quin nemo nostrum possit aedes suas, nemo fundum,
 nemo bona patria obtinere, si, cum haec a quo-
 piam vestrum petita sint, praetor improbus, cui ne-
 mo intercedere possit, det, quem velit iudicem, iu-
 dex nequam et levis, quod praetor iusserit, iudi-
 cet. Si vero illud quoque accedet, ut in ea verba
 praetor iudicium det, ut vel L. Octavius Balbus iu-
 dex, homo et iuris et officii peritissimus, non possit

aliter iudicare : fit eiusmodi , *L. Octavius iudex esto : si paret , fundum Capenatem , quo de agitur , ex iure Quiritium P. Servilii esse , neque is fundus Q. Catulo restituetur* : non necesse erit *L. Octavio iudici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere , aut condemnare eum , quem non oporteat ?* Eiusdemmodi totum ius praetorium , eiusdemmodi omnis res iudiciaria fuit in Sicilia per triennium , Verre praetore. Decreta eiusmodi : *Si non accipit , quod te debere dicis , accuses : si petit , ducas.* C. Fuficium duci iussit petitozem , L. Suetium , L. Racilium. Iudicia huiusmodi : *Qui cives Romani erant , si Siculi essent , tum si eorum legibus dare oporteret. Qui Siculi , si cives Romani essent.* Verum , ut totum 32
genus complectamini iudiciorum : prius iura Siculorum , deinde istius instituta cognoscite. Siculi hoc 13
iure sunt , ut , quod civis cum cive agat , domi certet suis legibus : quod Siculus cum Siculo non eiusdem civitatis , ut de eo praetor iudices ex P. Rupili decreto , quod is de decem legatorum sententia statuit , quam legem illi Rupilianam vocant , fortia-
tur. Quod privatus a populo petit , aut populus a privato : senatus ex aliqua civitate , qui iudicet , datur , cum alternae civitates reiectae sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit , Siculus iudex datur : quod Siculus a cive Romano , civis Romanus datur : ceterarum rerum selecti iudices civium Romanorum ex conventu proponi solent. Inter aratores et decumanos , lege frumentaria , quam Hieronicam appellant , iudicia fiunt. Haec omnia i- 33
sto praetore non modo perturbata , sed plane et Si-

culis, et civibus Romanis erepta sunt : primum suae leges ; quod civis cum cive ageret , aut eum iudicem , quem commodum erat , praeconem , haruspicem , medicum suum dabat : aut si legibus erat iudicium constitutum , et ad civem suum iudicem venerant , libere civi iudicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite , quo edicto omnia iudicia redegerat in suam potestatem : *Si qui perperam iudicasset, se cogniturum : cum cognosset, animadversurum.* idque cum faciebat, nemo dubitabat, quin, cum iudex alium de suo iudicio putaret iudicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectaret eius, quem statim de capite suo putaret iudicaturum. *Selecti e conventu, aut propositi ex negotiatoribus iudices, nulli.* haec copia, quam dico, iudicum, cohors, non Q. Scaevolae, qui tamen de cohorte sua dare non solebat ; sed C. Verris. Cuiusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse ? sicuti videtis edictum : *Si quid perperam iudicarit Senatus.* Eum quoque ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non fenserit, iudicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cum nihil intererat istius. Lege Hieronica iudicia plurimarum controversiarum, sublata uno nomine omnia : de conventu ac negotiatoribus nulli iudices. *Quantam potestatem habuerit, videtis : quas res gesserit, cognoscite.*

14 Heracius est Hieronis filius, Syracusanus, homo
35 in primis domi suae nobilis, et ante hunc praetorem vel pecuniosissimus Syracusanorum : nunc nulla alia calamitate, nisi istius avaritia atque iniuria, pauperrimus. huic hereditas facile ad H-S tricies

venit testamento propinqui sui, Heraclii : plena domus caelati argenti optimi, multaeque stragulae vestis, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates et insanias quis ignorat? erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum suppellectili, argento, veste, mancipiis futurum. Audit ³⁶ haec etiam Verres: et primo, illo suo levioere artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inspicienda, quae non reddat. deinde a quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant affines istius, quorum iste uxores nunquam alienas existimavit, Cleomenes et Aeschrio: qui quantum apud istum, et quam turpi de causa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent, rem esse praeclaram, refertam omnibus rebus: ipsum autem Heraclium, hominem esse maiorem natu, non promptissimum: et eum praeter Marcellos, patronum, quem iure suo adire aut appellare possit, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palaestra deberet ponere. faciemus, ut palaestritae negent ex testamento esse positas: petant hereditatem, quod eam palaestrae commissam esse dicant. Placuit ratio Verri. nam hoc animo providebat, cum ³⁷ tanta hereditas in controversiam venisset, iudicioque peteretur, fieri non posse, ut sine praeda ipse discederet. approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id aetatis, minime litigiosum, quam tumultuosissime adoriantur. Scribitur Heraclio dica. Primo mirantur omnes improli- ¹⁵

ratem calumniae: deinde qui istum noſſent, partim
 ſuſpicabantur, partim plane videbant, adiectum eſſe
 oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die
 ſeſe ex inſtituto, ac lege Rupilia, dicas fortiturum
 Syracuſis iſte edixerat: paratus ad hanc dicam for-
 tiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non
 poſſe eo die fortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus
 xxx fortiri dicam, quibus ſcripta eſſet. dies xxx
 nondum fuerant. ſperabat Heraclius, ſi illum diem
 effugiſſet, ante alteram fortitionem Q. Arrium, quem
 38 provincia tum maxime exſpectabat, ſucceſſurum. Iſte
 omnibus dicis diem diſtulit: et eam diem conſtituit,
 ut hanc Heraclii dicam fortiri poſt dies xxx ex le-
 ge poſſet. Poſteaquam ea dies venit: iſte incipit ſi-
 mulare, ſe velle fortiri. Heraclius cum advocatis
 adit, et poſtulat, ut ſibi cum palaeſtritis, hoc eſt,
 cum populo Syracuſano, aequo iure diſceptare li-
 ceat. Adverſarii poſtulant, ut in eam rem iudices
 dentur, ex his civitatibus, quae in id forum conve-
 nirent. Electi, qui Verri viderentur. Heraclius con-
 tra, ut iudices e lege Rupilia dentur: ut ab inſtitu-
 tis ſuperiorum, ab auctoritate ſenatus, ab iure om-
 16 nium Siculorum ne recedatur. Quid ego iſtius in iure
 39 dicundo libidinem et ſcelera demonſtrem? quis ve-
 ſtrum non ex urbana iurisdictione cognovit? quis
 unquam, iſto praetore, Chelidone invita, lege age-
 re potuit? non iſtum, ut non neminem, provin-
 cia corripit: idem fuit, qui Romae. Cum id, quod
 omnes intelligebant, diceret Heraclius, ius eſſe cer-
 tum Siculis, inter ſe quo iure certarent, legem eſſe
 Rupiliam, quam P. Rupilius conſul de decem lega-

torum sententia dedisset: hoc omnes semper in Sicilia consules praetoresque servasse: negavit se iudices e lege Rupilia fortiturum. quinque iudices, quos commodum ipsi fuit, dedit. Quid hoc homine facias? quod supplicium dignum libidini eius invenias? Praescriptum tibi cum esset, homo deterime et impudentissime, quemadmodum inter Siculos iudices dares: cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, summorum hominum, dignitas, senatus consultum intercederet, cuius consulto P. Rupilius de X legatorum sententia leges in Sicilia constituerat: cum omnes ante te praetorem, *Rupilias leges et in ceteris rebus*, et in iudiciis maxime observassent: tu ausus es pro nihilo prae tua praeda tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus iudicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? Verum, ut insitui dicere, quinque iudicibus nulla ⁴⁰ lege, nullo instituto, nulla religione, nulla sorte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, iudicarent; eo die nihil actum est: adesse iubentur *postridie*. Heraclius interea, cum omnes insidias a praetore ¹⁷ fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum et propinquorum sententia, non adesse ad iudicium. itaque Syracusis illa nocte profugit. Iste postero die mane, cum multo maturius, quam unquam antea, surrexisset, iudices citari iubet. ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut absentem Heraclium condemnarent.

Illi eum commonefaciunt, ut, si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat ante horam decimam de absente secundum praesentem iudicare. impetrant.

- 42 Interea sane perturbatus et ipse, et eius amici et consiliarii moleste ferre coeperunt, Heraclium profugisse. putabant absentis damnationem, praesertim tantae pecuniae, multo invidiosiore fore, quam si praesens damnatus esset. Eo accedebat, quod iudices e lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem et iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior eius cupiditas improbitasque facta est. Nam illis quinque iudicibus uti sese negat. iubet, id quid initio e lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, et eos, qui dicam scripserant: ait, se iudices e lege velle fortiri. Quod ab eo pridie, multis lacrymis cum eum oraret atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postera die venit in mentem, e lege Rupilia fortiri dicas oportere. Educit ex urna tres. iis ut absentem Heraclium condemnent, imperat. itaque condemnant. Quae, malum, ista fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum reddiditum putasti? ecquando his de rebus tales viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quae nulla debetur, in praedam praetoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestae civitati turpissima persona calumniae? neque hoc solum; sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem aequitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid interest, utrum praetor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere; an huiusmodi iudicium det, quo iu-
- 43

cicio, indicta causa, fortunis omnibus everti ne-
 cesse sit? Profecto enim negare non potes, te ex 18
 lege Rupilia fortiri iudicium debuisse, cum prae- 44
 fertim Heraclius id postularet. Sin illud dices, te
 Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te im-
 pedies; ipse tua defensione implicabere. Quare e-
 nim primum ille ipse adesse noluit, cum ex eo
 numero iudices haberet, quo postularat? deinde
 tu cur post illius fugam iudices alios fortitus es,
 si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas vo-
 luntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M.
 Postumius quaestor fortitus est: hanc solam tu illo
 conventu reperire fortitus. Ergo, inquiet aliquis, 45
 donavit populo Syracusano illam hereditatem. Pri-
 mum, si id confiteri velim, tamen istum con-
 demnetis necesse est. neque enim permissum est,
 ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus,
 id alteri tradere. Verum ex ista reperietis heredi-
 tate ita istum praedatum, ut perpauca occulte fe-
 cerit: populum quidem Syracusanum in maximam
 invidiam sua infamia, alieno praemio pervenisse:
 paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice lau-
 dationis causa venisse dicunt, et tunc participes
 praedae fuisse, et nunc non ad istius laudationem,
 sed ad communem litium aestimationem venisse.
 Posteaquam damnatus est absens, non solum illius
 hereditatis, de qua ambigebatur, quae erat H-S
 rricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius
 Heraclii, quae non minor erat pecunia, palae-
 strae Syracusanorum, hoc est, Syracusanis, pos-
 sessio traditur. Quae est ista praetura? Eripis he- 46

reditatem, quae venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quae bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio, ante aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda ac possidenda tradiderat: cuius hereditatis, cum ille aliquanto ante te praetorem esset mortuus, controversia fuerat
 19 nulla, mentionem fecerat nemo. Verum esto, eripe hereditatem propinquis, da palaestritis: praedare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges, testaments, voluntates mortuorum, iura vivorum. num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui simulac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbe, dii immortales, illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quaestuosa Verri, turpis Syracufanis, miseranda omnibus videbatur! Nam illud quidem statim curatur, ut, quidquid caelati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulae vestis, haec nemo dubitabat, quin non modo ex illa domo capta et oppressa, verum ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quae voluit, abduxit; alia divisit: auctio facta est; in qua
 47 cohors istius invicta dominata est. Verum illud est praeclarum: Syracufani, qui praefuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis; re, dispertiendis, reddebant eorum negotiorum rationem in senatu: dicebant, scyphorum paria complura, hydrias argenteas, pretiosam vestem stragulam, multa mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant, quantum cuique, eius iussu, nummorum esset datum.

gemebant Syracusani : sed tamen patiebantur. repente recitatur, uno nomine H-S CCL millia iussu praetoris data. fit maximus clamor omnium, non modo optimi cuiusque, neque eorum, quibus indignum semper visum erat, bona privati, populi nomine, per summam iniuriam erepta: verum etiam ipsi illi auctores iniuriae, et ex aliqua particula focii praedae ac rapinarum, clamare coeperunt, sibi ut haberet hereditatem. tantus in curia clamor factus est, ut populus concurreret. Res ab omni con- 20
ventu cognita, celeriter domum nuntiatur. Homo 48
inimicus his, qui recitassent; hostis omnibus, qui acclamassent; exarsit iracundia ac stomacho. Verum tamen fuit tum sui dissimilis. nostis os hominis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi, et clamore, et furto manifesto grandis pecuniae perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset negare ab illis pecuniam datam; non quaesivit procul alicunde (neque enim probaret) sed proximum, paene alterum filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse. ostendit se reddere coacturum. qui posteaquam id audivit, habuit dignitatis, et aetatis, et nobilitatis suae rationem. verba apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere. de isto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obscure, locutus est. Itaque illi Syracusani statuam postea statuerunt: et is, ubi primum potuit, istum reliquit, de provinciaque decessit. Et tamen aiunt eum queri solere non- 49
nunquam, se miserum, quod non suis, sed suorum peccatis et criminibus prematur. Triennium

provinciam obtinuisti : gener electus adolescens unum annum tecum fuit : sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt : unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit : qui si semper una fuisset, tamen summa cura tum tuae, tum multo etiam magis suae famae pepercisset. Quid est, quod tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse? Numerantur illa H-S⁵⁰ ducenta quinquaginta Syracusanis, ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis, et testibus, iudices, planum faciam.

21 Ex hac iniquitate istius et improbitate, iudices, quod praeda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo senatuque Syracusano, venerat, illa scelera per Theomnastum, et Aeschrionem, et Dionysodorum, et Cleomenem invitissima civitate facta sunt, primum ut urbs tota spoliaretur: qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus: ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex aedibus sacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra, quae vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi *buleuterium* vocant, honestissimo loco, et apud illos clarissimo, ubi illius ipse M. Marcelli, (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriae lege posset, conservavit et reddidit,) statua ex aere facta; ibi inauratae isti, et alteram filio statuam posuerint: ut, dum istius

hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine lacrymis et gemitu in curia esse non posset. Per eos- 51
dem istius iniuriarum, furtorum, uxorumque socios, istius imperio Syracusis Marcella tollantur maximo gemitu luctuque civitatis: quem illi diem festum cum recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiae Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, cum eam provinciam totam occupasset, Mucia non fustulit: hostis, et hostis in ceteris rebus nimis ferus et immanis, tamen honorem hominis, deorum religione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impartire noluisti; per quos illi adepti sunt, ut ceteros dies festos agitare possent. At vero praeclarum diem re- 52
posuisti, Verrea ut agerent, et ut ad eum diem, quae sacris epulisque opus essent, in complures annos locarentur. Sed iam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. nam me dies, vox, latera deficient, si hoc nunc vociferari velim, quam miserum indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius opera funditus extinctos esse arbitrentur. O Verrea praeclara! quoquam si accessisti, quo non attuleris tecum istum diem? etenim quam tu domum, quam urbem adiisti, quod fanum denique, quod non eversum atque extersum reliqueris? quare appellentur sane ista Verrea, quae non ex nomine, sed ex manibus naturaque tua constituta esse videantur. Quam facile serpat iniuria, et peccandi 22

- 53 consuetudo ; quam non facile reprimatur , videte , iudices. Bidis oppidum est , tenue sane , non longe a Syracusis. Huius longe primus civitatis est Epicrates quidam. Huic hereditas H-S quingentorum millium venerat a muliere quadam propinqua , atque ita propinqua , ut ea etiamsi intestata esset mortua , Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa res , quam ante demonstravi , de Heraclio Syracusano , qui bona non perdidisset , nisi ei venisset hereditas. Huic quoque Epicrati venerat , ut dixi , hereditas.
- 54 Cogitare coeperunt eius inimici , nihilo minus eodem praetore hunc everti bonis posse , quo Heraclius esset everfus. rem occulte instituunt : ad Verrem per eius interpretes deferunt. ita causa componitur , ut item palaestritae Bidentenses peterent ab Epicrate hereditatem , quemadmodum palaestritae Syracusani ab Heraclio petissent. Nunquam vos praetorem tam palaestricum vidistis. verum ita palaestritas defendebat , ut ab illis ipse unctior discederet. qui statim , cum praesensisset , iubet cuidam suorum amicorum numerari H-S LXXX.
- 55 Res occultari satis non posse. Per quendam eorum , qui interfuerat , fit Epicrates certior. Primo negligere et contemnere coepit , quod causa prorsus , quod dubitari posset , nihil habebat. Deinde , cum de Heraclio cogitaret , et istius libidinem nosset : commodissimum putavit esse de provincia clam
- 23 abire. itaque fecit. profectus est Rhegium. Quod ubi auditum est , aestuare illi , qui dederant pecuniam. putare nihil agi posse , absente Epicrate. nam

Heraclius tum affuerat, cum primum dati sunt iudices: de hoc, qui antequam in ius aditum esset, antequam denique mentio controversiae facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Rhegium proficiscuntur, Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se H-S LXXX dedisse: rogant eum, ut sibi id, quod ab ipsis abisset pecuniae, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit; de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. Epicrates homines multis verbis a se ⁵⁶ male acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, sese H-S LXXX nummum frustra dedisse. res percrebruit: in ore atque sermone omnium coepit esse. Verres refert illam suam Syracusanam: ait se velle de illis H-S LXXX cognoscere: advocat multos. dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, iussu istius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo aequissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus multis: Bidini nummos auferunt. Dicit aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, ⁵⁷ qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse? attendite. iam intelligetis hanc pecuniam, qua via modo visa est exire ab isto, eadem semita revertisse. Quid enim? debuit praetor, cum consilio re cognita, cum comperisset, suum comitem, iuris, decreti, iudicii corrumpendi causa, qua in re ipsius praetoris caput existimatioque ageretur, pecuniam accepisse; Bidinos autem contra praetoris famam ac fortunas dedisse; non et in eum, qui accepisset, animadvertis-

fe, et, in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in
 eos animadvertere, qui perperam iudicassent, quod
 saepe per imprudentiam fit: hos pateris impune
 discedere, qui ob tuum decretum, ob tuum iudi-
 cium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam pu-
 58 tarant? Volcatius idem apud te postea fuit, eques
 24 Romanus, tanta accepta ignominia. Nam quid est
 turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quam
 in conventu maximo cogi a magistratu furtum red-
 dere? qui, si eo animo esset, quo non modo e-
 ques Romanus, sed quivis liber debet esse; adspi-
 cere te postea non potuisset: inimicus, hostis esset,
 tanta contumelia accepta, nisi tecum colluisset, et
 tuae potius existimationi servisset, quam suae. qui
 quam tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu
 tecum in provincia fuit, verum etiam nunc sit,
 cum iam a ceteris amicis sis relictus, et tu intelli-
 gis, et nos existimare possumus. An hoc solum ar-
 gumentum est, nihil isto imprudente factum, quod
 Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Vol-
 59 catium, nec in Bidinos animadvertit? Est magnum
 argumentum: verum illud maximum, quod illis ip-
 sis Bidinis, quibus iratus esse debuit, ut a quibus com-
 perit, quod iure agere cum Epicrate nihil possent, e-
 tiam si adesset, idcirco suum decretum pecunia esse
 tentatum: his, inquam, ipsis non modo illam heredita-
 tem, quae Epicrati venerat; sed, ut in Heraclio Syra-
 cufano, item in hoc, paulo etiam atrocius, quod
 Epicrates appellatus omnino non erat; bona patria
 fortunasque eius Bidinis tradidit. ostendit enim no-
 vo modo, si quis quid ab absente peteret, se auditurum.

adeunt Bidini : petunt hereditatem : procuratores postulant , ut se ad leges suas reiiciat , aut ex lege Rupilia dicam scribi iubeat. Adversarii non audebant contra dicere : exitus nullus reperiebatur. insimulant hominem fraudandi causa discessisse : postulant , ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates 60 nullum nummum nemini. amici , si quis quid peteret, iudicium se passuros ; iudicatum solvi satisdaturus esse dicebant. Cum omnia iudicia frigerent ; ad- 25 monitu istius insimulare coeperunt , Epicratem literas publicas corrupisse : a qua suspicione ille aberat plurimum. actionem eius rei postulant. amici recusare , ne quod novum iudicium , ne qua ipsius cognitio , illo absente , de existimatione eius constitueretur : et simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas reiiceret. Iste amplam occasionem 61 calumniae nactus , ubi videt esse aliquid , quod amici absentem Epicratem nollent defendere : asseverat se eius rei in primis autionem esse daturum. Cum omnes perspicerent , ad istum non modo illos nummos , qui per simulationem ab isto exierant , revertisse ; sed multo etiam plures eum postea nummos abstulisse : amici Epicratem defendere destiterunt. iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere et sibi habere iussit. Ad illa H-S 10 millia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est ? an ad extremum ita perducta est ? an ita parva est pecunia ? an is homo Verres , ut haec quae dixi , gratis facta esse videantur ?

Hic nunc de miseria Sicularum, iudices, audi- 62

te. Et Heraclius ille Syracusanus, et hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. sordidati, maxima barba et capillo, Romae biennium prope fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti bene commendati cum Metello una proficiscuntur. Metellus simulac venit Syracusas, utrumque rescidit, et de Epicrate, et de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri loco non poterat. ²⁶ Fecerat haec egregie primo adventu Metellus, ut omnes istius iniurias, quas modo posset, rescinderet, et irritas faceret. Heraclium restitui iusserat: non restituebatur. *quisquis erat eductus senator Syracusanus ab Heraclio, duci iubebat. itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuo restitutus est. Alia iudicia Lilybaei, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto praetore sunt habiti, non servaturum se, Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum Hieronica lege, dixerat. Omnia erant Metelli eiusmodi, ut totam istius praeruram retexere videretur. Simulatque ego in Siciliam veni, ⁶⁴ mutatus est. venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a literis. itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quae totum immutarat hominem. repente coepit dicere, se omnia Verris causa velle: sibi cum eo amicitiam cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis eum factis decretisque iugulasset. Erant qui putarent, Letilium le-*

gatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam, cognitionemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere: testes non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere coepit. Quod ego nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressissem, et apud Siculos non Metelli, sed Gla-
brionis literis ac lege pugnassem: tam multos huc evocare non potuissem. Verum, quod institui dicere, 27
miserias cognoscite Siculorum. Heraclius ille et E- 65
picrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt. venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. quod erant mihi oppida complura etiam reliqua, quae adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanae praesto essent. Eo mihi nuntium miserunt, se a praetore retineri. quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello: cupidissimi veniendi, maximis iniuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc iure sunt focii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

Iam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique a- 65
dolescentis, testimonium audistis: a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita sunt. Iste poenis compromissisque interpositis, H-S ccc extorquenda curavit: quodque iudicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives iudicasset, id irritum iussit esse: eumque iudicem falsum iudicasse iudicavit: in senatu ne esset, locis, commodisque publicis uti vetuit. si quis eum pulsasset, edixit, sese iudicium iniuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur, iudicem de sua

67 cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. Quae istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, cum praetor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cum iste calumniae licentiam sua auctoritate dedisset. ignominia autem illa gravis tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Hoc iniecto metu iudicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Sicilia, nisi ad nutum istius, iudicatam? Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo praeda erat maxima, ut, nomine iudiciorum, omnium bona atque fortunae in istius unius essent potestate?

28 Iam vero in rerum capitalium quaestionibus quid
 68 ego unamquamque rem colligam et causam? Ex multis similibus ea sumam, quae maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Haliciensis, homo domi suae cum primis locuples atque honestus. is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem praetorem rei capitalis cum accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus. huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti successisset, eiusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, et quod erat innocens, et quod Sacerdotis iudicium improbare istum ausuram non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quae erant antea non solum defensione, verum etiam iudicio dissoluta. Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, e-

ques Romanus in primis splendidus atque honestus, vobisque, iudices, non ignotus. Nihil erat in causa quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, et accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum huiusmodi omnium transactor et administer, ad Sopatrum venit: monet hominem, ne nimis iudicio Sacerdotis, et causae confidat: accusatores inimicosque eius habere in animo pecuniam praetori dare: praetorem tamen ab salute malle accipere: et simul malle, si fieri posset, rem iudicatam non rescindere. Sopater, cum hoc illi *improvisum atque inopinatum accidisset*, commotus est sane: neque in praesentia, Timarchidi quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, quid sibi de re esset faciendum: et simul ostendit, se in summa difficultate esse nummaria. Post ad amicos retulit: qui cum ei fuissent auctores redimendae salutis, ad Timarchidem venit. expositis suis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat. Postea 29
quam ad causam dicendam ventum est: tum vero 70
sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. crimen nullum erat: res iudicata: Verres nummos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur iudicium. iterum ad Sopatrum Timarchides venit. ait, accusatores eius multo maiorem pecuniam praetori polliceri, quam quantum hic dedisset: proinde, si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo, quamquam e-

rat et Siculus, et reus, hoc est, et iure iniquo, et tempore adverfo: ferre tamen atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet; daturus non sum amplius. idemque hoc amicis eius et defensoribus videbatur: atque eo etiam magis, quod iste, quoquo modo se in ea quaestione praebebat, tamen in consilio habebat homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, cum esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent
 71 iisdem homines, qui antea absolvisset. Itaque hac una spe ad iudicium venit. quo posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes convenissent iisdem, qui solebant, et hac una spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentia et dignitate, et quod erant, ut dixi, iisdem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem tectam improbitatem et audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, iubet operam dare, quod rei privatae iudex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo liberalis, negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio velient adesse. Itaque discedunt omnes. nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur: qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud iudicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissi-

ma relinquitur. Non dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quaesiturus non esset: cum repente iubetur dicere. Respondet. Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo ac Graeculo iudicem. Idoneus es, inquit: sed pervellem adessent ii, qui affuerant antea, causamque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio adessem, rogavit. et simul a subselliis abire coepit. Iste iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei gravius etiam minari coepit, quod in se tantum *crimen invidiamque* conflaret. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur, ut sui iuris dignitatisque meminisset; et qui sciret, ita se in provincia rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet; homini quae visa sunt, et quae tempus illud tulit et causa, respondit: causam sese, dimisso atque ablegato consilio, defensurum negavit. itaque a subselliis discessit: idemque hoc, praeter Siculos, ceteri Sopatri amici advocatique fecerunt. Iste, quamquam est *incredibili importunitate et audacia*, tamen subito solus destitutus pertimuit et conturbatus est. Quid ageret, quo se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo tempore quaestionem, post illis adhibitis, quos ablegarat, absolutum iri Sopatrum videbat: sin autem hominem miserum atque innocentem condemnasset, cum ipse praetor sine consilio, reus autem sine patrono atque advocatis fuisset, iudiciumque

C. Sacerdotis rescidisset : invidiam se sustinere non posse tantam arbitratur. Itaque aestuabat dubitatione : versabat se in utramque partem, non solum mente, verum etiam corpore : ut omnes, qui aderant, intelligere possent, in animo eius mentum cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa expectatio, quonam esset eius cupiditas eruptura. crebro demittebat se accensus ad aures Timarchides.

75 Tum iste aliquando, Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum atque deum fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum repente iste testes citari iubet. dicit unus et alter breviter. nihil interrogatur. praeco *dixisse* pronuntiat. Iste, quasi metueret, ne Petilius, privato illo iudicio transacto aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit : hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indicta causa, de sententia scribae, medici, haruspiscisque condemnavit.

31 Retinete, retinete hominem in civitate, iudices:

76 parcite, et conservate, ut sit qui nobiscum res iudicet : qui in senatu sine ulla cupiditate de bello et pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quae enim eius auctoritas erit? quando iste sententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque desidia, nisi Februario mense, adspirabit in curiam? Verum veniat sane : decernat bellum Cretensibus; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemaeum; quae vult Hortensius, omnia

dicat et sentiat : minus haec ad nos, minus ad vitae nostrae discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent.

Illud, illud est capitale, illud formidolosum, ⁷⁷ illud optimo cuique metuendum, quod iste, ex hoc iudicio si aliqua vi se eripuerit, in iudiciis sit necesse est : sententiam de capite civis Romani ferat : sit in eius exercitu signifer, qui imperium iudiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest : clamat, permittitque vobis, ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini atque ornamentum curiae constituere velitis, habeatis sane vobis istum senatorem : istum etiam de vobis iudicem, si vultis, habeatis : de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne reiiciendi quidem amplius, quam trium iudicum, praeclarae leges Corneliae faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt iudicare. Etenim si illud est flagitiosum (quod ³² mihi omnium rerum turpissimum, maximeque ne- ⁷⁸ farium videtur) ob rem iudicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem et religionem : quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare : ut ne praedonum quidem praetor in fide retinenda consuetudinem conservaret ? Scelus est accipere ab reo : quanto magis ab accusatore ? quanto etiam sceleratius ab utroque ? Fidem cum proposuisses venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam maiorem

dedit. Concedo. forsitan aliquis aliquando eiusmodi quippiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem tuam iam alteri addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris maiore pecunia: utrumque falles? et trades cui voles? et ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes?

79 Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum? quod unquam huiusmodi monstrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat? honestos homines, qui causam norint, ableget, a consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem iudicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam iudex obtinebit? hic de capite libero iudicabit? huic iudicialis tabella committetur? quam iste non modo cera, verum etiam

33 sanguine, si visum erit, notabit. Quid enim horum

80 se negat fecisse? illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus eius consiliis rebusque interfuit, Q. Minucius iuratus dicit pecuniam datam: iuratus dicit Timarchidem dixisse, maiorem ab accusatoribus pecuniam dari. dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienses: dicet etiam praetextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crudelissimo, patre innocentissimo,

81 pecuniaque patria privatus est. Verum, si de pecunia testibus planum facere non possem: illud negare posses, aut nunc negabis, te consilio tuo dimisso, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdo-

tis fuerant, tibi que esse solebant, remotis, de re iudicata iudicasse? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, causa cognita, absolvisset; eundem, remoto consilio, causa incognita, condemnasse? cum haec confessus eris, quae in foro palam Syracusis, in ore, atque in oculis provinciae gesta sunt; negato sane, si voles, pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem, qui, cum haec, quae palam gesta sunt, videat, quaerat quid tu occulte egeris: aut qui dubitet, utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus credere.

Dixi iam antea, iudices, me non omnia istius, ⁸² quae in hoc genere essent, enumeraturum: sed electurum ea, quae maxime excellerent. Accipite nunc ³⁴ aliud eius facinus nobile, et multis locis saepe commemoratum; et eiusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Attendite diligenter: invenietis enim, id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. Sthenius est is, qui nobis affidet, Thermita- ⁸³ nus, antea multis propter summam virtutem, summamque nobilitatem, nunc, propter suam calamitatem, atque istius insignem iniuriam, omnibus notus. Huius hospitio Verres cum esset usus, et cum apud eum, non modo Thermis saepenumero fuisset, sed etiam habitasset; domo eius omnia abstulit, quae paulo magis animum cuiuspiam, aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paulo studiosius haec comparabat, suppellectilem ex aere elegantio-rem, et Deliacam, et Corinthiam: tabulas pictas: etiam argenti bene facti,

prout Thermitani hominis facultates ferebant, fatis : quae , cum esset in Asia adolescens , studiose , ut dixi , comparabat , non tam suae delectationis causa , quam ad invitationes adventusque nostrorum hominum , amicorum suorum atque hospitem.

- ⁸⁴ Quae posteaquam iste omnia abstulit , alia rogando , alia poscendo , alia fumendo : ferebat Sthenius , ut poterat : tangebatur tamen animi dolore necessario , quod domum eius exornatam atque instructam , fere iam iste reddiderat nudam atque inanem. verumtamen dolorem suum nemini impertiebat : praetoris iniurias tacite ; hospitis placide
- ⁸⁵ ferendas arbitrabatur. Interea cupiditate iste illa sua nota , atque apud omnes pervulgata , cum signa quaedam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset , adamavit : a Sthénio petere coepit , ut ad ea tollenda operam suam profiteretur , seque adiuveret. Sthenius vero non solum negavit , sed etiam ostendit , id fieri nullo modo posse , ut signa antiquissima , monumenta P. Africani , ex oppido Thermitanorum , incolumi illa civitate imperioque populi Romani , tollerentur.
- ³⁵ Etenim , ut simul P. Africani quoque humanitatem
- ⁸⁶ et aequitatem cognoscatis , oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant ; quod fuerat in primis Siciliae clarum et ornatum. Scipio , qui hoc dignum populo Romano arbitraretur , bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare ; Siculo omnibus , Carthagine capta , quae potuit , restituenda curavit. Himera deleta , quos cives belli calamitas reliquos fecerat , ii sese Thermis col-

locarant, in eiusdem agri finibus, neque longe ab oppido antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cum illa maiorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. Erant ⁸⁷ signa ex aere complura: in his mira pulchritudine ipsa Himera, in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine et fluminis. erat etiam Stefichori poetae statua senilis, incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta: qui fuit Himeræ; sed et est, et fuit tota Graecia summo propter ingenium honore et nomine. Haec iste ad infaniam concupierat. Etiam, quod paene praeterii, capella quaedam est, ea quidem mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus, scite facta et venuste. Haec et alia Scipio non negliger abiecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullam haberet: sed si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscunque ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur, itaque dicantur. Haec cum iste posce- ³⁶ ret, agereturque ea res in senatu: Sthenius vehe- ⁸⁸ mentissime restitit; multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: urbem relinquere Thermitanos esse honestius, quam pati, tolli ex urbe monumenta maiorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi Romani atque amicitiae. Commoti animi sunt omnium. repertus est nemo, quin mori di-

ceret fatius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope foïum in orbe terrarum, unde nihil eiusmodi rerum de publico per vim, nihil occulte, nihil imperio, nihil gratia, [nihil pretio] posset auferre. Verumtamen hasce huius cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar.

- 89 Itaque iste vehementer Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat: domo eius emigrat, atque adeo exit. nam iam ante migrarat. Eum autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invitant, ut animum eius in Sthenium inflammarent, ementiendo aliquid et criminando. Hi autem erant inimici, Agathinus, homo nobilis, et Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini eius filiam, de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox intercefferat, cum iste Dorotheum sic diligebat, ut diceret, omnia inter eos esse communia: Agathinum ita observabat, ut aliquem affinem ac propinquum. contemnere etiam signum illud Himeræ iam videbatur, quod eum multo magis figura et lineamenta hospitæ delectabant. Itaque hortari homines coepit, ut aliquid Sthenio periculi crearent, criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere, quod dicerent. Tum iste his aperte ostendit et confirmavit, eos, in Sthenium, quidquid velent, simulatque ad se detulissent, probaturos. Ita illi non procrastinant: Sthenium statim educunt: aiunt ab eo literas publicas esse corruptas. Sthenius postulat, ut cum secum sui cives agant de literis publicis corruptis, eiusque rei legibus Ther-
- 37
90

mitanorum actio fit: cum senatus populusque Romanus Thermitanis, quod semper in amicitia fideque mansissent, urbem, agros, legesque suas redidisset; Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatus consulto, de decem legatorum sententia dedisset, ut cives inter se legibus suis agerent; idemque hoc habuerit Verres ipse in edicto: ut de his omnibus causis se ad leges reiceret. Iste, homo omnium aequissimus, atque a ⁹¹ cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire hora octava iubet. Non erat obscurum, quid homo improbus ac nefarius cogitaret. neque enim ipse satis occultarat; nec mulier tacere poterat. Intellectum est, id istum agere, ut cum Sthenium, sine ullo argumento, ac sine teste, damnasset, tum homo nefarius de homine nobili, atque id aetatis, suoque hospite, virgis supplicium crudelissime fumeret. Quod cum esset perspicuum; de amicorum hospitumque suorum sententia, Theremis Sthenius Romam profugit: hiemi sese, fluctibusque committere maluit, quam non istam communem Siculorum tempestatem calamitatemque vitare. Iste homo certus et diligens, ad horam ³⁸ non praesto est. Sthenium citari iubet: quem ⁹² posteaquam videt non adesse, dolore ardere, atque iracundia furere coepit: Venerios in domum Sthenii mittere: equites circum agros eius villasque dimittere. itaque dum expectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie mane descendit: Aga-

thinum ad sese vocat: iubet, eum de literis publicis in absentem Sthenium dicere. Erat eiusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem apud inimicum iudicem, reperire posset, quid diceret. Itaque tantum verbo posuit, Sacerdote praetore, Sthenium literas publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, cum iste pronuntiat, *Sthenium literas publicas corrupisse videri*: et haec praeterea addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, *Ob eam rem H-S quingenties Veneri Erycinae de Sthenii bonis exacturum*: bonaque eius statim coepit vendere: et vendidisset, si tantulum morae fuisset, quo minus ei pecunia illa numeraretur.

94 Ea posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit: palam de sella ac tribunali pronuntiat, *Si quis absentem Sthenium rei capitalis rem facere vellet, sese eius nomen recepturum*: et simul, ut ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem atque hospitem, coepit hortari. Tum ille clare, omnibus audientibus, sese id non esse facturum, neque se usque eo Sthenio esse inimicum, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens et levis, accedit. ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste vero, et licere, et fieri solere, et se recepturum. itaque defertur. edicit statim, ut Kalendis Decembr. ad-

95 sit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter anni iam adverso tempore navigasset, omniaque habuisset aequiora et placabiliora, quam animum praetoris atque hospitis, rem ad ami-

cos suos detulit : quae , ut erant acerba atque indigna , sic videbantur omnibus. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus et L. Gellius consules faciunt mentionem , placere statui , si patribus conscriptis videretur , *ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium.* causam Sthenii totam , et istius crudelitatem , et iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres , pater istius , et flens unumquemque senatorem rogabat , ut filio suo parceret : neque tamen multum proficiebat. erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiae dicebantur , *cum Sthenius absens reus factus esset , de absente iudicium nullum fieri placere : et , si quod esset factum , id ratum esse non placere.* Eo die transigi nihil potuit , quod et id temporis erat , et ille pater istius , invenerat homines , qui dicendo tempus consumerent. Postea fenex Verres defensores atque hospites omnes Sthenii convenit : rogat eos atque orat , ne oppugnent filium suum : de Sthenio ne laborent : confirmat his , curaturum se esse , ne quid ei per filium suum noceatur : se homines certos eius rei causa in Siciliam et terra et mari missurum. et erat spatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembr. quo die iste , ut Syracusis Sthenius adesset , edixerat. Commoventur amici Sthenii , sperant fore , ut patris literis nuntiisque filius ab incepto furore revocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii , literasque a patre afferunt ante Kalendas Decembr. cum isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset : eodem

que ei tempore de eadem re literae complures
40 a multis eius amicis ac necessariis afferuntur. Hic
iste, qui prae cupiditate neque officii sui, ne-
que periculi, neque pietatis, neque humanitatis
rationem habuisset unquam: neque in eo, quod
monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod
rogabatur, voluntatem (amicorum) anteponen-
dam putavit libidini suae: mane Kalendis De-
98 cembr. ut edixerat, Sthenium citari iubet. Si abs
te istam rem parens tuus alicuius amici rogatu,
benignitate aut ambitione inductus petisset; gra-
vissima tamen apud te voluntas patris esse de-
buisset: cum vero abs te tui capitis causa pete-
ret, hominesque certos domo misisset, hique eo
tempore ad te venissent, cum tibi in integro to-
ta res esset, ne tum quidem te potuit, si non
pietatis, at salutis tuae ratio ad officium sanita-
temque reducere? Citat reum. non respondet. ci-
tat accusatorem: (attendite, quaeso, iudices: vi-
dete, quantopere istius amentiae fortuna ipsa ad-
versata sit; et simul videte, quis Sthenii causam
casus adiuverit:) citatus accusator, M. Pacilius,
99 nescio quo casu, non respondit: non affuit. Si
praesens Sthenius reus esset factus: si manifesto
in maleficio teneretur; tamen, cum accusator non
adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Et-
enim, si posset reus, absente accusatore, dam-
nari, non ego a Vibone Veliam parvulo navi-
gio inter fugitivorum ac praedonum, ac tua tela
venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio
fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu

ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo iudicio optatissimum, me, cum citatus essem, non adesse: cur Sthenio non putasti prodesse oportere, cum eius accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur. quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat. Nun- 41
 tiabatur illi primis illis temporibus id, quod pa- 100
 ter quoque ad eum pluribus verbis scripserat, agitatam rem esse in senatu: etiam in concione tribunum plebis de causa Sthenii M. Palicanum esse questum: postremo me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, cum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romae esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam Sthenii: cum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuissemque hanc damnationem duci non oportere: tribunos plebis hoc statuisse, idque de omnium sententia pronuntiatum esse, *Non videri Sthenium impediri edicto, quo minus ei liceret Romae esse.* Cum haec ad istum afferrentur, timuit ali- 103
 quando, et commotus est. vertit stylum in tabulis suis: quo facto causam omnem evertit suam. nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen absentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala et improba defensione, verum aliqua tamen uti videretur. Postremo illo desperatissimo perfugio uti posset, se imprudentem fecisse: existimasse id licere: quamquam haec perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur.

Tollit ex tabulis id, quod erat, et facit, coram delatum esse.

42 Hic videte, in quot se laqueos induerit, quorum
 102 ex nullo se unquam expediret. Primum ipse in Sicilia
 saepe et palam de loco superiore dixerat, et in sermo-
 ne multis demonstrarat, licere nomen recipere absen-
 tis: se exemplo fecisse id, quod fecisset. Haec eum
 dicitasse, priore actione et Sex. Pompeius Chlorus
 dixit, de cuius virtute antea commemoravi, et Cn.
 Pompeius Theodorus, homo et Cn. Pompeii, clarif-
 simi viri, iudicio, plurimis maximisque in rebus
 probatissimus, et omnium existimatione ornatif-
 simus, et *Posides Matro Solentinus*, homo sum-
 ma nobilitate, existimatione, virtute: et hac ac-
 tione quam voletis multi dicent, et qui ex isto ipso
 audierint, viri primarii nostri ordinis; et alii,
 qui interfuerint, cum absentis nomen reciperetur.
 deinde Romae, cum res esset acta in senatu, om-
 nes istius amici; in his etiam pater eius, hoc de-
 fendebat licere fieri: saepe esse factum: istum,
 quod fecisset, aliorum exemplo institutoque fe-
 103 cisse. Dicit praeterea testimonium tota Sicilia:
 quae, in communibus postulatis civitatum om-
 nium, consulibus edidit, Rogare atque orare pa-
 tres conscriptos, ut statuerent, ne absentium no-
 mina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, pa-
 tronum Siciliae, clarissimum adolescentem, dicere
 audistis: Siculos, cum se causam, quae pro his sibi
 in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii cala-
 mitate questos esse: propterque hanc iniuriam, quae
 Sthenio facta esset, eos statuisse, ut, quod dico,

postularetur. Quae cum ita essent, tantane amen- 104
 tia praeditus atque audacia fuisti, ut in re tam
 clara, tam testata, tam abs te ipso pervulgata, ta-
 bulas publicas corrumpere auderes? At quemad-
 modum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis
 tacentibus, ipsae te tuae tabulae condemnare pos-
 sent? Quaeso, codicem circumfer: ostende. vide-
 tisque totum hoc nomen, coram ubi facit delatum,
 esse in litura? Quid fuit istuc antea scriptum? quod
 mendum ista litura correxit? quid a nobis, iudice-
 ces, expectatis argumenta huius criminis? nihil
 dicimus: tabulae sunt in medio, quae se corruptas
 atque interlitas esse clamant. Ex istis etiam tu re- 105
 bus effugere te posse confidis, cum te nos non opi-
 nione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quae
 tu in tabulis publicis expressa ac recentia reliquisti?
 Is mihi etiam Sthenium literas publicas corrupisse,
 causa incognita, iudicabit, qui defendere non po-
 tuerit, se non ex ipsius Sthenii nomine literas pub-
 licas corrupisse? Videte porro aliam dementiam: 43
 videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cog- 106
 nitorem abscribit Sthenio. Quem? cognatum ali-
 quem, aut propinquum? non. Thermitanum ali-
 quem, honestum hominem ac nobilem? ne id qui-
 dem. At Siculum, in quo aliquis splendor digni-
 tasque esset? minime. Quid igitur? civem Roma-
 num. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius
 civitatis suae nobilissimus, amplissima cognatione,
 plurimis amicitiiis; cum praeterea tota Sicilia mul-
 tum auctoritate, et gratia posset: invenire nemi-
 nem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret?

Hoc probabis? an ipse civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus unquam sit. Omnium praetorum literas, qui ante fuerunt, profer, explica. si unum inveneris; ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam.

107 At, credo, Sthenius hoc sibi amplum esse putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitem suorum copia, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. filius, Palatina. Non quaero, quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cuius auctoritatem et dignitatem Sthenius ab omnium Siculo-
 44 rum consuetudine discederet, et civem Romanum cognitorem daret. nihil horum quaero. fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his ipsis rebus et temporibus fuit? si de literis corruptis contra venit? si contra
 108 omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii periculo inimici eius nomine abusum esse credemus? Ac, ne quis forte dubitet, cuiusmodi totum sit negotium: tametsi iamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paululum etiam attendite. Videtis illum subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? is

est C. Claudius, qui in Sicilia sequeſter iſtius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, et qui ſe non Timarchidis, ſed ipſius Verris collegam et focium eſſe dicebat. Du-¹⁰⁹ bitate etiam, ſi poteſtis, quin eum iſte potiſſimum ex omni numero delegerit, cui hanc falſi cognitōris improbam perſonam imponeret, quem et huic inimiciſſimum, et ſibi amicū eſſe arbitraretur? Hic vos dubitabitis, iudices, tantam iſtius audaciam, tantam crudelitatem, tantam iniuriam vindicare? dubitabitis exemplum iudicum illorum ſequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii reſciderunt, quod is non abſens reus factus eſſet; quae res iniquiſſima et acerbiffima eſt: ſed cum ei legatio Romam a ſuis civibus eſſet data? Quod illi iudices multo in leviore cauſa ſtatuerunt, aequitatem ſecuti: vos id ſtatuerere in graviffima cauſa, praefertim aliorum auctoritate iam confirmatum, dubitabitis?

At quem hominem, C. Verres, tanta, tam in-⁴⁵ ſigni iniuria affeciſti? cuius abſentis nomen rece-¹¹⁰ piſti? quem abſentem, non modo ſine crimine, et ſine teſte, verum etiam ſine accuſatore damnaſti? Quem hominem? dii immortales! non dicam amicū tuum, quod apud homines cariffimum eſt: non hoſpitem, quod ſanctiſſimum eſt: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi poſſit, invenio, niſi quod homo frugaliffimus, atque integerimus, te, hominem plenum ſtupri, flagitii, ſce-

leris, domum suam invitavit : nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Sifennae, tui defensoris, ceterorumque virorum fortissimorum hospes fuisset atque esset, ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen ad-
 211 scripsit. Quare de hospitio violato, et de isto tuo nefario scelere nihil queror : hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt : nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnes Siculos dignitate atque existimatione sit : sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum eiusmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum om-
 46 nibus atque intolerandum videretur. Estne Sthe-
 112 nius is, qui omnes honores domi suae facillime cum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit ? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia sua locis communibus, monumentisque decoravit ? cuius de meritis in republicam Thermitanorum, Siculosque universos, fuit aenea tabula fixa Thermis in curia ? in qua publice erat de huius beneficiis scriptum et incisum ? quae tabula tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen deportata est : ut omnes huius honores inter suos, et amplitudinem possent cognos-
 113 cere. Estne hic, qui apud Cn. Pompeium, clarissimum virum, cum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem et hospitium, contra rempublicam sensisse eum inimici et accusatores eius

dicerent, cum magis invidioso crimine, quam vero arcefferetur: ita a Cn. Pompeio absolutus est, ut in eo ipso iudicio Pompeius hunc hospitio suo dignissimum statueret? ita porro laudatus, defensusque ab omnibus Siculis, ut idem Pompeius non ab homine solum, sed etiam a provincia tota se huius absolute inire gratiam arbitraretur? postremo estne hic, qui et animum in rempublicam habuit eiusmodi, et tantum auctoritate apud suos cives potuit, ut perficeret in Sicilia solus, te praetore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset: ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres; cum praesertim essent multa praeclara, et tu omnia concupisses? Denique nunc vide, quid inter te, cuius nomine ¹¹⁴ apud Siculos dies festi agitantur, et praeclara illa Verrea celebrantur, cui statuae Romae stant inauratae, a communi Siciliae, quemadmodum inscriptum videmus, datae: vide, inquam, quid inter te, et hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliae, condemnatus, intersit. Hunc civitates ex Sicilia permultae, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis, publice laudant: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, focia furtorum ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati laedant, legatio laudet: ceterae quidem civitates publice literis, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis, funditus everfas se esse arbitrantur. Hoc de homine, ac de huius bonis, 47

115 etiam in Erycino monte monumentum tuorum flagitiorum crudelitatisque posuisti : in quo Sthenii Thermitani nomen adscriptum est. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti aut rationis res, quamobrem in eo potissimum Sthenianum praemium poneretur ? utrum hoc signum cupiditatis tuae, an tropaeum necessitudinis atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti ? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido et voluptas, verum etiam ipsius nequitiae fama delectat, ut multis in locis notas ac
 116 vestigia scelerum suorum relinquere velint. Ardebat amore *illius hospitae*, propter quam hospitii iura violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat. Itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi praemium statuit, quae illam totam accusationem iudiciumque conflat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis : quod facere debuisti, praesertim cum tibi illo ipso anno a
 117 Chelidone venisset hereditas. Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem : si hoc a me maneris non universa provincia poposcisset : si me animus atque amor in rempublicam existimatioque offensa nostri ordinis ac iudiciorum non hoc facere coegisset, atque haec una causa fuisset, quod amicum atque hospitem meum Sthenium, quem in quaestura mea singulariter dilexissem, de quo optime existimassem, quem in provincia existimationis meae studiosissimum cupidissi-

mumque cognossem, tam crudeliter, scelerate, ne-
 farieque tractasses: tamen digna causa esset, cur ini-
 micitias hominis improbissimi susciperem, ut hospi-
 tis salutem fortunamque defenderem. Fecerunt hoc 118
 multi apud maiores nostros: fecit etiam nuper
 homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum,
 consularem virum, accusavit propter Egritomari
 Transalpini hospitis iniurias. putarem me idoneum,
 qui exemplum sequerer humanitatis atque officii,
 proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis,
 quo tutiorem vitam sese meo praesidio victuros
 esse arbitrarentur. Cum vero in communibus iniu-
 riis totius provinciae, Sthenii quoque causa con-
 tineatur, multique uno tempore a me hospites at-
 que amici publice privatimque defendantur: pro-
 fecto vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio,
 non existimet me summi officii ratione impulsum
 coactumque suscepisse. Atque, ut aliquando de 48
 rebus ab isto cognitis, iudicatisque, et de iudiciis
 datis dicere desistamus; et, quoniam facta istius
 in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem,
 et finem orationi nostrae, criminibusque faciamus:
 pauca ex aliis generibus sumemus.

Audistis ob ius dicendum, Q. Varium dicere, 119
 procuratores suos isti centum et triginta millia num-
 mum dedisse: meministis Q. Varii testimonium,
 remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis orna-
 tissimi, testimonio comprobari: scitis, Cn. Sertium,
 M. Modium, equites Romanos, sexcentos praeterea
 cives Romanos, multosque Siculos, dixisse, se isti
 pecuniam ob ius dicendum dedisse. de quo crimi-

ne quid ego disputem, cum id totum positum sit in testibus? quid porro argumenter, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in Sicilia iurisdictionem habuerit, qui Romae totum edictum atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurera ob ius dicendum poposcerit? Quod enim ¹²⁰ iste praeterea genus pecuniae cogendae praeteriit? quod non, ab omnibus aliis praeteritum, excogitavit? Ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit, aut potestas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quaestum, nundinationemque ⁴⁹ hominum traduxeris? Dicta sunt priorae actione et privatim et publice testimonia: legati Centuripini, Halefini, Catinenses, Panormitanique dixerunt, multarum praeterea civitatum: iam vero privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse gratis: neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis: neminem, nisi istius imperio, aut literis; atque in his omnibus senatoribus cooptandis, non modo suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret: neque census, neque aetatis, neque cetera Siculorum iura ¹²¹ valuisse. quicumque senator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret; si is pretio apud istum fieret idoneus, ut vinceret, factum esse semper: non modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne

ab senatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a senatu: hae debent et populi Romani et senatus existimari. Halefina pro multis et magnis suis maiorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis, suo iure nuper, L. Licinio, Q. Mucio consulibus, cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico senatus consulto, ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, praetor, de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum sententia leges Halefinis dedit: in quibus multa sanxit de aetate hominum, ne quis minor triginta annis natus; de quaestu, quem qui fecisset, ne legeretur; de censu, de ceteris rebus. quae omnia, ante istum praetorem, et nostrorum magistratum auctoritate, et Halefinorum summa voluntate valuerunt. ab isto et praeco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est: et pueri annorum senum septenumque denum, senatorium nomen nundinati sunt: et, quod Halefina, antiquissimi et fidelissimi socii atque amici, Romae impetrarant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri posset, effecit. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent: in quibus et eadem illa sancta sunt, et hoc amplius: cum Agrigentinarum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius praetor ex senatus consulto de oppidis Siculorum deduxit

Agrigentum ; cautum est in Scipionis legibus , ne
 plures essent in senatu ex colonorum numero , quam
 ex vetere Agrigentinorum. Iste , qui omnia iura pre-
 tio exaequasset , omniumque rerum delectum atque
 discrimen pecunia sustulisset : non modo illa , quae
 erant aetatis , ordinis , quaestusque , permiscuit ; sed
 etiam in his duobus generibus , civium novorum
 124 veterumque , delectum ordinemque turbavit. Nam ,
 cum esset ex veterum numero quidam senator de-
 mortuus , et cum ex utroque genere par numerus
 reliquus esset : veterem cooptari necesse erat legi-
 bus , ut is amplior numerus esset. Quae cum ita se-
 res haberet : tamen ad istum venerunt emptum lo-
 cum illum senatorium non solum veteres , sed et-
 tiam novi. fit , ut pretio novus vincat , literasque
 a praetore auferat. Agrigentini ad istum legatos mit-
 tunt , qui eum leges doceant , consuetudinemque
 omnium annorum demonstrant : ut iste intelligeret ,
 ei se illum locum vendidisse , cui ne commercium
 quidem esse oporteret. quorum oratione iste , cum
 pretium iam accepisset , ne tantulum quidem com-
 125 motus est. Idem fecit Heracleae. nam eo quoque co-
 lonos P. Rupilius deduxit : legesque similes de coop-
 tando senatu , ac de numero veterum ac novorum
 dedit. Ibi non solum iste , ut apud ceteros , pecu-
 niam accepit : sed etiam genera veterum ac novo-
 51 rum , numerumque permiscuit. Nolite expectare ,
 dum omnes obeam oratione mea civitates. hoc uno
 complector omnia , neminem isto praetore sena-
 torem fieri potuisse , nisi qui isti pecuniam de-
 didisset.

Hoc idem transfero in magistratus, curationes, ¹²⁶
sacerdotia : quibus in rebus non solum hominum iura, sed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracusis lex est de religione, quae in annos singulos Iovis sacerdotem fortito capi iubebat : quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur. Cum suffragiis tres ex tribus generibus ¹²⁷
creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renuntiaretur. in sorte, cui imperare non poterat, expectabant homines, quidnam acturus esset. homo, id quod erat facilissimum, primo vetat fortiri : iubet extra sortem Theomnastum renuntiari. negant id Syracusani per religiones sacrorum ullo modo fieri posse : fas denique negant esse. iubet ille sibi legem recitari. recitatur : in qua scriptum erat, *Ut, quot essent renuntiati, tot in Hydriam sortes coniicerentur : cuius nomen exisset, ut is haberet id sacerdotium.* Iste, homo ingeniosus et peracutus, Optime, inquit. nempe scriptum ita est, *quot renuntiati erunt.* quot ergo, inquit, sunt renuntiati ? responsum, tres. Numquid igitur oportet, nisi tres sortes coniici ; unam educi ? nihil. Coniicii iubet tres, in quibus omnibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, cum id universis indignum atque nefarium videretur. Ita Iovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur. Cephaledi mensis est certus, ⁵²
quo mense sacerdotem maximum creari oportet. ¹²⁸
Erat eius honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples, et do-

mi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset. ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. res ad istum deferretur, et istius more decideret. toreumata sane nota ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romae erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto praesenti honos adimeretur, (id quod iste non laborabat, Climachias minime volebat,) excogitat, (dixi iamdudum; non est homo acutior quisquam, nec fuit,) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. Est consuetudo Siculorum, ceterorumque Graecorum, quod suos dies mensesque congruere volunt cum solis lunaeque ratione, ut nonnunquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut summum, biduum ex mense; quos illi *εξαίρεσιμους* dies nominant: item nonnunquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo. Quae iste cum cognovisset, novus astrologus, qui non tam coeli rationem, quam caelati argenti duceret, eximi iubet non diem ex mense, sed ex anno unum, dimidiatumque mensem; hoc modo, ut, quo die, verbi causa, esse oporteret Idus Ianuarias, eo die Kalendas Martias proscriberet. itaque fit, omnibus recusantibus et plorantibus. dies is erat legitimus comitiis habendis. eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est.

129 Herodotus cum Roma revertitur, diebus, ut ipse

130

putabat, quindecim ante comitia, offendit eum
mensē, qui consequitur mensē comitialem, co-
mitiis iam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Ce-
phaleditani decreverunt intercalarium XLV dies
longum, ut reliqui menses in suam rationem re-
verterentur. Hoc si Romae fieri posset, certe aliqua
ratione expugnasset iste, ut dies XLV inter bi-
nos ludos tollerentur, per quos solos iudicium fieri
posset. Iam vero censores, quemadmodum in Si- 53
cilia isto praetore creati sint, operae pretium est 131
cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos,
qui diligentissime mandatur a populo, propter
hanc causam, quod omnes Siculi ex censu quot-
annis tributa conferunt: in censu habendo po-
testas omnis aestimationis habendae summaeque fa-
ciundae censori permittitur. Itaque eum populus,
cui maxime fidem suarum rerum habeat, maxima
cura deligit: et propter magnitudinem potestatis
hic magistratus a populo summa ambitione con-
tenditur. In ea re iste nihil obscure facere voluit, 132
non in fortitione fallere, neque dies de fastis
eximere. nihil sane vafre, nec malitiose facere co-
natus est: sed, ut studia, cupiditatesque honorum,
atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret,
quae res evertendae reipublicae solent esse, osten-
dit, sese in omnibus civitatibus censores esse fac-
turum. Tanto mercatu praetoris indicto, concur- 133
ritur undique ad istum Syracusas. flagrabat domus
tota praetoria studio hominum et cupiditate: nec
mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in
domum revocatis, tantaque ambitione provinciae

totius in uno cubiculo inclusa. Exquisitis palam pretiis, et licitationibus factis, describentibus censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore, suisque accessionibus, huius negotii atque operis molestia conseqnebatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine, summa pecunia referretur. Iam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, plane adhuc cognoscere non potuistis: veruntamen priore actione, quam varie, quam improbe praedatus esset, multorum ex testimoniis cognovistis.

54 Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud
 134 istum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis sit: ut et istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo praesertim numero ac loco, et calamitatem provinciae cognoscatis. In mulierum corruptelis, et in omni eiusmodi luxuria atque nequitia, mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines singularemque nequitiam natum atque aptum fuisse: investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in eiusmodi rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter: eundem mira quaedam excogitasse genera furandi, nam ipsum Verrem, tantum avaritia semper hiante atque imminente fuisse; ingenio et cogitatione nulla: ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romae cognovistis, eripere potius, quam fallere videretur. Haec vero huius erat ars, et malitia miranda, quod acutissime tota provincia, quid cuique accidisset, quid cuique esset necesse, indagare et odorari solebat: omnium adversarios, omnium

inimicos diligenter cognoscere, colloqui, attentare; ex utraque parte causas, voluntates perspiciere, facultates et copias: quibus opus esset, metum afferre: quibus expediret, spem ostendere: accusatorum et quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, literas peritissime et calidissime venditabat. Ac non solum erat administer istius cupiditatum, 136 verum etiam ipse sui meminerat aequae. non solum nummos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; sed etiam voluptatum flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit; sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse: in Timarchidi potestate sociorum populi Romani antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunasque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, censores dimisit. comitia, isto praetore, censorum, ne simulandi quidem causa fuerunt.

Iam hoc impudentissime: palam (licebat enim 55 videlicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti 137 ad statuam praetoris imperati sunt. Censores CXXX facti sunt. pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt; haec denarium XXXIX millia palam salvis legibus contulerunt in statuam. Primum quorantam pecuniam? deinde quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? ordo aliquis, censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam aut

publice civitates istos honores habent: aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navi-
 cularii. Censores quidem qui magis, quam aediles?
 Ob beneficium? Ergo hoc fatebere, abs te haec pe-
 tita esse: (nam emta non audebis dicere:) te eos
 magistratus hominibus, beneficii, non reipublicae cau-
 sa, permisisse? Hoc autem cum tute fatebere, quis-
 quam dubitabit, quin tu istam apud populos provin-
 138 ciae istius invidiam atque offensionem, non ambitio-
 nis, neque beneficiorum collocandorum, sed pecu-
 niae conciliandae causa susceperis? Itaque illi censores
 fecerunt idem, quod in nostra republica solent ii,
 qui per largitionem magistratus adepti sunt: dede-
 runt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam
 lacunam rei familiaris explerent. Sic census habi-
 tus est, te praetore, ut eo censu nullius civitatis
 respublica posset administrari. nam locupletissimi
 cuiusque census extenuarant, tenuissimi auxerant.
 Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi
 imponebatur, ut, etiamsi homines tacerent, res ipsa
 illum censum repudiaret: id quod intelligi facillime
 56 re ipsa potest. Nam L. Metellus, qui, posteaquam
 ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Le-
 titii adventu, istius non modo amicus, verum eti-
 am cognatus factus est; is, quod videbat istius cen-
 sum stare nullo modo posse; eum censum obser-
 vari iussit, qui viro fortissimo atque innocentissi-
 mo Sex. Peducaeo praetore habitus esset. erant enim
 tum censores legibus facti, delecti a suis civitatibus:
 quibus, si quid commisissent, poenae legibus erant
 139 constitutae. Te autem praetore, qui cenfor aut le-

termittendum videtur ne illud quidem genus pecuniae conciliatae, quam tu a civitatibus statuarum nomine coegisti. video enim eius pecuniae summam esse pergrandem : ad H-S CXX millia. tantum conficitur ex testimoniis ac literis civitatum. et iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. quare cuiusmodi putamus esse illa, quae negat, cum haec tam improba sint, quae fatetur? Quid enim vis constitui? consumtam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse. tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab fociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis, praedonis improbissimi statuae ponantur, qua vix tuto transiri posse videatur. Verum ubi tandem, aut in quibus statuis ista ⁵⁸ tanta pecunia consumta est? Consumetur, in- ¹⁴² quies. Scilicet expectemus legitimum illud quinquennium. si hoc intervallo non consumserit; tum denique nomen eius de repetundis pecuniis statuarum nomine deferamus. Reus est maximis plurimisque criminibus in iudicium vocatus. H--S CXX millia ex hoc uno genere capta videmus. si condemnatus eris; non, opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis. sin absolutus eris; quis erit tam amens, qui te ex tot tantisque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita si neque adhuc consumta ista pecunia est, et est perspicuum non consumtum iri: licet iam intelligamus, inventam esse rationem, quare et iste H-S CXX millia uno genere conciliarit et ceperit: et ceteri, si a vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc

nomine pecunias capere possint : ut iam videamur non a pecuniis capiundis homines absterrere ; sed, cum genera quaedam pecuniarum capiundarum comprobarimus, honesta nomina turpissimis rebus imponere. Etenim, si C. Verres H-S CXX millia ¹⁴³ populum, verbi gratia, Centuripinum poposcisset, eamque ab his pecuniam abstulisset : non, opinor, esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S CCC millia poposcit, eaque coegit atque abstulit ? num idcirco absolvetur, quod adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine ? non, opinor : nisi forte id agimus, non ut magistratibus nostris moram accipiundi, sed ut fociis causam dandi adferre videamur. Quodsi quem statuæ magnopere delectant, et si quis earum honore et gloria ducitur ; is haec tamen constituat necesse est : primum, averti pecuniam domum non placere : deinde, ipsarum statuarum modum quendam esse oportere : deinde illud, certe ab invitis exigi non oportere. Ac de avertenda pecunia, quaero abs te, ⁵⁹ utrum ipsae civitates solitae sint statuas tibi faciun- ¹⁴⁴ das locare ei, cui possent optima conditione locare, an aliquem curatorem praeficere, qui statuis faciundis praeesset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuæ fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur : audio. sin Timarchidi pecunia numerabatur : desine, quaeso, simulare, te, cum in manifesto furto teneare, gloriae studiosum ac monumentorum fuisse.

Quid vero ? modum statuarum haberi nullum
 placet ? atqui habeatur necesse est. Etenim sic con-
 siderate. Syracufana civitas (ut eam potiffimum
 nominem) dedit ipfi ftatuam : est honos : et pa-
 tri : bella haec pietatis et quaeftuofa fimulatio : et
 filio : ferri hoc potefl : hunc enim puerum non
 oderant : verum quoties , et quot nominibus a
 Syracufanis ftatuas auferes ? Ut in foro ftatuerent,
 abftulifli : ut in curia, coegifli : ut pecuniam con-
 ferrent in eas ftatuas, quae Romae ponerentur,
 imperafli : ut iidem darent homines aratorum no-
 mine : dederunt : ut iidem pro parte in commune
 Siciliae conferrent : etiam id contulerunt. Una ci-
 vitas cum tot nominibus pecuniam contulerit, i-
 demque hoc civitates ceterae fecerint : non res ipfa
 vos admonet, ut putetis, modum aliquem huic cu-
 piditati conftitui oportere ? Quodfi hoc voluntate
 fua nulla civitas fecit : fi omnes imperio, metu,
 vi, malo adductae, tibi pecuniam ftatuarum no-
 mine contulerunt : per deos immortales, num cui
 dubium efle poterit, quin, etiamfi quis ftatuerit,
 accipere ad ftatuas licere, idem tamen ftatuat,
 eripere certe non licere ? Primum igitur in hanc
 rem teftem totam Siciliam citabo : quae mihi una
 voce ftatuarum nomine magnam pecuniam per vim
 coactam efle demonftrat. nam legationes omnium
 civitatum in poftulatis communibus, quae fere
 omnia ex tuis iniuriis nata funt, etiam hoc e-
 diderunt, *Ut ftatuas ne cui, nifi cum is de pro-*
vincia deceffiffet, pollicerentur. Tot praetores in
 Sicilia fuerunt : toties apud maiores noftros Si-

culi fenatum adierunt : toties hac memoria : tamen huiusce novi postulati genus atque principium tua praetura attulit. Quid enim tam novum, non solum re, sed genere ipso postulandi? nam cetera, quae sunt in iisdem postulatis de iniuriis tuis, sunt nova : sed tamen non novo modo postulantur. Rogant et orant Siculi patres conscriptos, ut nostri magistratus posthac decumas lege Hieronica vendant. tu primus contra vendideras : audio. ne, in cellam quod imperatur, aestiment. hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primum postulatur : sed genus istud postulandi non est novum. ne absentis nomen recipiatur : ex Sthenii calamitate et tua natum est iniuria. Cetera non colligam. sunt omnia Siculorum postulata eiusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse videantur. quae tamen omnia novas iniurias habent, sed postulationum formulas usitatas. Hoc postulat¹⁴⁷um de statutis ridiculum esse videatur ei, qui rem sententiamque non perspiciat. Postulant enim, non, uti ne cogantur statuere. quid igitur? ut ipsis ne liceat. Quid est hoc? petis a me, quod in tua potestate est, ut id tibi facere non liceat? pete potius, ne quis te invitum polliceri, aut facere cogat. Nihil ergo, inquit. negabunt enim omnes se coegisse. si me salvum esse vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi non liceat polliceri. Ex tua praetura primum nata est haec postulatio : quae cum utuntur, hoc significant, atque adeo aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam metu ac malo coactos, invitissimos contulisse. Quid, si hoc¹⁴⁹

non dicant? tibi non necesse fit ipsi id confiteri? Vide, et perspice, qua defensione sis ufurus. nam intelliges, hoc tibi de statu is confitendum esse.

61 Mihi enim renuntiatur, ita constitui a tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, et ita eos abs te institui et doceri: ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo atque honestior testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: *inimicus est propterea, quod arator est.* Itaque uno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, omnes adversarii sunt. nemo eorum est, quin perisse te cupiat. Omnino praeclare te habes, cum is ordo atque id genus hominum, quod optimum atque honestissimum est, a quo uno et summa reipublicae, et illa provincia maxime continetur, tibi est inimicissimum. Verum esto: alio
150 loco de aratorum animo et iniuriis videro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. nempe ita dicis, propter decumas. Concedo, non quaero, iure an iniuria sint inimici. Quid ergo illae sibi statuae equestres inauratae volunt, quae populi Romani oculos animosque maxime offendunt, propter aedem Vulcani? Nam inscriptum esse video, quandam ex his statuam aratores dedisse. Si honoris causa statuam dederunt, inimici non sunt. credamus testibus. tum enim honori tuo, nunc iam religioni suae consulunt. fin

autem metu coacti dederunt, confiteare necesse est, te in provincia pecuniam statuarum nomine per vim ac metum coegisse. Utrum tibi commodum ¹⁵¹ est, elige. Equidem libenter hoc iam crimen de statu- ⁶² tuis relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam honoris tui causa, voluntate sua, contulisse. Da mihi hoc. iam tibi maximam partem defensionis praecideris. non enim poteris, aratores tibi iratos esse atque inimicos, dicere. O causam singularem! o defensionem miseram ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, et eum reum, qui praetor in Sicilia fuerit, aratores ei statuam sua voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum esse cupere! metuit, ne hoc vos existimetis. obruitur enim aratorum testimoniis. Utar eo, quod datur. ¹⁵² certe hoc ita vobis iudicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt, ut ipse existimari vult, ad istius honores atque monumenta pecuniam non voluntate sua contulisse. Atque ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui ex Sicilia testes sint, sive togatum velis, sive Siculum, rogato, et eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum a te dicet: *ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. neminem reperies, qui neget. etenim omnes dederunt. Quemquam igitur putas dubitaturum,* ¹⁵³ quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissimas iniurias acceperit, pecuniam statuae nomine dederit, vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et huius ego pecu-

niae, iudices, quae permagna est, impudentissime-
que coacta ab invitis, non habui rationem, neque
habere potui, quantum ab aratoribus, quantum
ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti,
qui Panormi, qui Lilybaei negotiantur, esset coac-
tum: quoniam intelligitis, ipsius quoque confes-
sione ab invitissimis coactam esse.

63 Venio nunc ad civitates Siciliae: de quibus fa-
154 cillime iudicium fieri voluntatis potest. An etiam
Siculi inviti contulerunt? non est probabile. Etenim
sic C. Verrem praeturam in Sicilia gessisse constat,
ut, cum utrisque satisfacere non posset, et Siculis,
et togatis; officii potius in socios, quam ambitionis
in cives rationem duxerit. Itaque eum non solum
PATRONUM istius insulae, sed etiam SOTERA in-
scriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita mag-
num, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is
est nimirum *Soter*, qui salutem dedit. Huius nomi-
ne etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea,
non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis: quae illi
istius iussu sustulerunt. Huius fornix in foro Syra-
cusis est, in quo nudus filius stat: ipse autem ex
equo nudatam ab se provinciam prospicit. Huius
statuae omnibus locis: quae hoc demonstrare viden-
tur, propemodum non minus multas statuas istum
posuisse Syracusis, quam abstulisse. Huic etiam Ro-
mae videmus in basi statuarum, maximis literis in-
155 cisum, A COMMUNI SICILIAE DATAS. Quamobrem?
qui hoc probari potest cuiquam, tantos honores ha-
64 bitos esse ab invitis? Hic tibi etiam multo magis,
quam ante in aratoribus, videndum et consideran-

dum est, quid velis. magna res est. Utrum tibi Siculos, publice privatimque amicos, an inimicos existimari vis? si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitere? modo aratorum honestissimorum hominum ac locupletissimorum, et Siculorum, et civium Romanorum maximum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? dices, tibi Siculos esse amicos? qui poteris? qui (quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum publice testimonium dicerent, cum praesertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi praetores fuerunt, duo soli absoluti) huc conveniunt cum literis, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis: qui, si te laudarent, tamen id more potius suo, quam merito tuo, facere viderentur. Hi cum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse iniurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quam de tuis moribus non dicere? Confitendum est igitur tibi necessario, Siculos inimicos esse, qui quidem et in te gravissima postulata consulibus ediderint, et me, ut hanc causam, salutisque suae defensionem susciperem, obsecrarint: qui cum a praetore prohiberentur, a quatuor quaestoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, pro salute sua, leviter duxerint: qui priore actione ita testimonia graviter vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum, et publice testem, Q. Hortensius accusatorem, non testem esse diceret. Etenim ille cum propter virtutem et fidem cum Androne, homine honestissimo et certissimo, tum etiam propter elo-

quantiam, legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius et varias iniurias quam apertissime
 65 vobis planissimeque explicare. Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Ennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani. numerare omnes non est necesse. scitis, quam multi et quam multa priore actione dixerint. nunc et illi et reliqui
 157 dicent. Omnes denique hoc in hac causa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos ac sedes suas, et ex Sicilia decedendum, atque adeo fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? credo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, hi monumenta tuae formae ac nominis in suis civitatibus esse cupiebant. Res declaravit, ut cupierint. iamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint. De quo
 158 homine hoc auditum est unquam, quod tibi accidit, ut eius in provincia statuae, in locis publicis posita, partim etiam in aedibus sacris, per vim, per universam multitudinem deiicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc unquam audivimus? Novum est, iudices: in Siculis quidem, et in omnibus Graecis, monstri simile. non crederem hoc de statuis, nisi iacentes revulsasque vidissem: propterea quod apud omnes Graecos hic mos est, ut honorem ho-

minibus habitum in monumentis huiusmodi, non-
 nulla religione deorum consecrari arbitrentur. Ita- 159
 que cum Rhodii bellum illud prope soli superius
 cum Mithridate rege gesserint, omnesque eius co-
 pias, acerrimumque impetum, moenibus, litoribus,
 classibusque suis exceperint, cum et regis inimici
 praeter ceteros essent: statuum eius, quae erat apud
 ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in
 ipsis urbis periculis attigerunt. Forsitan vix con-
 venire videretur, quem ipsum hominem cuperent
 evertere, eius effigiem simulacrumque servare: sed
 tamen videbam, apud eos cum essem, et religio-
 nem esse quandam in his rebus, a maioribus tradi-
 tam, et hoc disputare: cum statua se eius habuisse
 temporis rationem, quo posita esset; cum homine
 vero, quo gereret bellum, atque hostis esset. Videtis 66
 igitur, consuetudinem religionemque Graecorum,
 quae monumenta hostium in bello ipso soleat de-
 fendere, eam summa in pace praetoris populi Ro-
 mani statu praesidio non fuisse. Taurominitani, 160
 quorum est civitas foederata, homines quietissimi,
 qui maxime ab iniuriis nostrorum magistratuum re-
 motissimi consuerant esse, praesidio foederis; hi
 tamen istius evertere statuum non dubitaverunt. qua
 ablata, basin tamen in foro manere voluerunt:
 quod gravius in istum fore putabant, si scirent ho-
 mines, statuum eius a Taurominitanis esse deiectam,
 quam si nullam unquam positam arbitrarentur. Tyn-
 daritani deiecerunt in foro: et eadem de causa e-
 quum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in
 civitate atque inani, tamen istius, in gymnasio,

statua deiecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, sed et illorum commune, et conventus illius, ac prope totius provinciae? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, cum statuae sunt illius deiectae atque everſae? at quo loco? celeberrimo ac religiosissimo: ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio edictoque prohibuisset: vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum.

- 161 Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste Italiam attingeret. dum ego in Sicilia sum, nulla statua deiecta est. posteaquam illinc discessi, quae
- 67 sunt gesta, cognoscite. Centuripinorum senatus decrevit, populusque iussit, ut, quae statuae C. Verri ipsius, et patris, et filii, essent, eas quaestores demoliendas locarent: dumque ea demolitio fieret, senatores ne xxx minus adessent. Videte gravitatem civitatis et dignitatem. neque eas in urbe sua statuas esse voluerunt, quas inviti, per vim atque imperium, dedissent; neque eius hominis, in quem ipsi, cum gravissimo testimonio, publice, quod nunquam antea, Romam mandata legatosque misissent: et id gravius esse putaverunt, si publico consilio, quam si per vim multitudinis factum videretur.
- 162 Cum hoc consilio statuas Centuripini publice sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se

Centuripinum magistratum, et decem-primos. nisi restituisent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. statuae, quae istius causae nihil prodesse, reponuntur: decreta Centuripinorum, quae de statu is erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminofum fore, si eius statuae essent deiectae, quod saepe vento, aut aliquo casu fieri solet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen atque accusatio nascitur? ex hominum iudicio et voluntate. Ego, si Metellus statuas reponere Centuripinos non coegisset, haec dicerem: Videte, iudices, quantum, et quam acerbum dolorem sociorum atque amicorum animis inusserint istius iniuriae; cum Centuripinorum amicissima et fidelissima civitas, quae tantis officiis cum populo Romano coniuncta est, ut non solum rempublicam nostram, sed etiam in quovis homine privato nomen ipsum Romanorum semper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate iudicaret, C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. recitarem decreta Centuripinorum. laudarem illam civitatem: id quod verissime possem. commemorarem, decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum fidelissimorumque sociorum: eos omnes statuisse, *Monumentum istius in sua civitate nullum esse oportere.* Haec tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quaerere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi et auctoritate mihi ex hac oratione

68

163

164

praeciderit. eadem opinor omnia convenire. neque enim, si maxime statuae deiectae essent, eas ego vobis possem iacentes ostendere. hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas iudicasse C. Verris demoliendas. hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quererer, si mihi videretur, tam iniquo iure focis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem beneficiis libero iudicio uti liceret: ut vos rogarem, ut coniecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus oboesse mihi posset, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitiose, neque consulto fecisse videatur.

69   Iam igitur est ita perspicuum, ut negare non
 165   possis, nullam tibi statuam voluntate cuiusquam
 datam: nullam pecuniam statuarum nomine, nisi
 vi expressam et coactam. quo quidem in crimine
 non illud solum intelligi volo, te ad statuas H-S
 CXX millia coegisse: sed multo etiam illud magis,
 quod simul demonstratum est, quantum odium in
 te aratorum, quantum omnium Siculorum sit et
 fuerit. In quo quae vestra defensio futura sit, con-
 166   iectura assequi non queo. Oderunt Siculi: togato-
 rum enim causa multa feci. At hi quidem acerrimi
 inimicissimique sunt. Inimicos habeo cives Roma-
 nos, quod fociorum commoda ac iura defendi.
 At focii in hostium numero se abs te habitos
 queruntur. Aratores inimici sunt propter decumas.
 Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur

oderunt? cur Halefina? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicienses? quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre possis, qui te non oderit, sive civium Romanorum, sive Siculorum? ut etiam si causam, cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum putem: *Quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio esse oportere.* An hoc dicere audebis; utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment, aut quo modo existiment, ad rem id non pertinere? neque tu hoc dicere audebis: neque, si cupias, licebit. eripiunt enim tibi istam orationem contemnendorum Siculorum atque aratorum statuae illae equestres, quas tu paulo ante, quam ad urbem venires, poni inscribique iussisti, ut omnium inimicorum animos, accusatorumque tardares. Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cum videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliae? Quod est aliud in illa provincia genus humanum? nullum. Ergo ab universa provincia, generatimque a singulis eius partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium testimonia, cum eorum nominibus in statuarum inscriptione positis omnem te speraris invidiam atque infamiam tuam posse extinguere? an, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non poterō?

169 Nisi forte, quod apud publicanos gratiofus fui-
 sti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quae gratia
 ne quid tibi prodesse posset, ego mea diligentia per-
 feci: ut etiam obesse deberet, tu tua sapientia cu-
 rasti. Etenim rem totam, iudices, breviter cognos-
 70 cite. In scriptura Siciliae pro magistro est quidam
 L. Carpinatius, qui et sui quaestus causam, et for-
 tasse quod sociorum interesse arbitratur, bene
 penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is cum
 praetorem circum omnia fora sectaretur, neque
 ab eo unquam discederet: in eam iam venerat fa-
 miliaritatem consuetudinemque in vendendis istius
 decretis et iudiciis, transfigendisque negotiis, ut
 170 prope alter *Timarchides* numeraretur. hoc erat
 etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab
 isto aliquid mercabantur, foeneri dabat. ea autem
 foeneratio erat huiusmodi, iudices, ut etiam hic
 quaestus huic cederet. nam, quas pecunias iis fere-
 bat expensas, quibuscum contrahebat; aut scribae
 istius, aut *Timarchidi*, aut etiam ipsi isti refere-
 bat acceptas. Idem praeterea pecunias istius extra-
 171 ordinarias grandes suo nomine foenerabatur. Hic
 primo *Carpinatius* antequam in istius tantam fa-
 miliaritatem pervenisset, aliquoties ad socios lite-
 ras de istius iniuriis miserat. *Canuleius* vero, qui
 in portu *Syraculis* operas dabat, furta quoque istius
 permulta nominatim ad socios perscripserat ea,
 quae sine portorio *Syraculis* erant exportata: por-
 tum autem et scripturam eadem societas habebat.
 Ita factum est, ut essent permulta, quae ex so-
 cietatis literis dicere in istum ac proferre possemus.

Verum accidit, ut Carpinatius, qui iam cum isto ¹⁷² summa consuetudine, praeterea re, ac ratione coniunctus esset, crebras postea literas ad socios de istius summis officiis in rem communem beneficiisque mitteret. Etenim cum iste omnia, quaecunque Carpinatius postulabat, facere ac decernere solebat; tum ille etiam plura scribebat ad socios; ut, si posset, quae antea scripserat, ea plane extingueret. Ad extremum vero, cum iste iam decedebat, eiusmodi literas ad eos misit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratiasque agerent; facturos se, si quid imperasset, studiose pollicerentur. Itaque focii fecerunt, veteri instituto publicanorum: non quo istum ullo honore dignum arbitrarerentur, sed quod sua interesse putabant, se memores gratosque existimari, gratias isti egerunt: Carpinatium saepe ad se de eius officiis literas misisse dixerunt. Ille cum respondisset, se ea libenter fecisse, opera ⁷¹ rasque Carpinatii magnopere laudasset: dat amico ¹⁷³ suo cuidam negotium, qui tum magister erat eius societatis, ut diligenter caveret atque prospiceret, ne quid esset in literis sociorum, quod contra suum caput atque existimationem valere posset. Itaque ille, multitudine sociorum remota, decumanos convocat: rem defert. statuunt illi atque decernunt, ut eae literae, quibus existimatio C. Verris laederetur, removerentur, operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset. Si ostendo, hoc decre- ¹⁷⁴ visse decumanos: si planum facio, hoc decreto remotas esse literas; quid expectatis amplius? possumne rem magis iudicatam afferre? magis reum

condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora iudicia desiderant, arbitrantur res iudicare oportere, publicanorum iudicio; quos videlicet nunc populus iudices poscit, de quibus, ut eos iudices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed
 175 nobilissimo, promulgatam videmus. Decumani, hoc est, principes et quasi senatores publicanorum, removendas de medio literas censuerunt. habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, quibus hoc committam, homines honestissimos ac locupletissimos, istos ipsos principes equestris ordinis: quorum splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit, oratio et causa nititur. Venient in medium: dicent, quid statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentientur. literas enim communes de medio remove potuerunt: fidem suam et religionem remove non possunt. Ergo equites Romani, qui te suo iudicio condemnarunt, horum iudicio condemnari noluerunt. Vos nunc, utrum illorum iudicium, an voluntatem sequi malitis, considerate.

72 At vide, quid te amicorum tuorum studium, quid
 176 tuum consilium, quid sociorum voluntas adiuvet. dicam paulo promptius. neque enim iam vereor, ne quis hoc me magis accusatorie, quam libere dixisse arbitretur. Si istas literas non decreto decumanorum magistri removissent; tantum possem in te dicere, quantum in literis invenissem: nunc, decreto isto facto, literisque remotis, tantum mihi

licet dicere, quantum possum; tantum iudici suspi-
cari, quantum velit. Dico, te maximum pondus
auri, argenti, eboris, purpurae, plurimam vestem
Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam
supellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum nu-
merum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis
exportasse: his pro rebus, quod portorium non ef-
set datum, literas ad socios misisse L. Canuleium,
qui in portu operas daret.

Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, o-¹⁷⁷
pinor, maius. Quid defendet Hortensius? postu-
labit, ut literas Canuleii proferam? crimen huius-
modi, nisi literis confirmetur, inane esse dicet? Cla-
mabo, literas remotas esse de medio: decreto so-
ciorum erepta mihi esse istius indicia ac monumen-
ta furtorum. Aut hoc contendat nunquam esse fac-
tum: aut omnia tela excipiat necesse est. Negas
esse factum? placet mihi ista defensio: descendo.
aequa enim conditio, aequum certamen proponi-
tur. producam testes, et producam plures eodem
tempore: quoniam tum, cum actum est, una fue-
runt: nunc quoque una sint: cum interrogabuntur,
obligentur non solum iurisiurandi atque existima-
tionis periculo, sed etiam communi inter se con-
scientia. Si planum fit, hoc ita, quemadmodum ¹⁷⁸
dico, esse factum: num poteris dicere, Hortensi,
nihil in istis fuisse literis, quod Verrem laederet?
non modo id non dices, sed ne illud quidem tibi
dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non
fuisse. Ergo hoc vestro consilio et gratia perfec-
istis, ut quemadmodum paulo ante dixi, et mihi sum-

ma facultas ad accusandum daretur, et iudicibus li-
 73 bera potestas ad credendum. Quod cum ita sit,
 179 nihil fingam tamen. meminero, me non fumsisse,
 quem accusarem: sed recepisse, quos defenderem:
 vos ex me causam non a me prolatam, sed ad me
 delatam, audire oportere: me Siculis fatiſ esse fac-
 turum, si, quae cognovi in Sicilia, quae accepi ab
 ipsis, diligenter exposuero: populo Romano, si
 nullius vim, nullius potentiam pertimuero: vobis,
 si facultatem vere atque honeste iudicandi fide et di-
 ligentia mea fecero: mihimet, si ne minimum qui-
 180 dem de eo curriculo vitae, quod mihi semper pro-
 positum fuit, decessero. Quapropter nihil est, quod
 metuas, ne quid in te confingam: etiam quod lae-
 tere, habes. multa enim, quae scio abs te esse com-
 missa, quod aut nimium turpia, aut parum credi-
 bilia sunt, praetermittam. tantum agam de hoc toto
 nomine societatis. Ut iam scire possis: quaeram,
 decretumne sit. Cum id invenero: quaeram, re-
 motaene sint literae. cum id quoque constabit,
 vos iam, me tacito, intelligetis, si illi, qui hoc
 istius causa decreverunt, equites Romani, nunc ii-
 dem in eum iudices essent, istum sine dubio con-
 demnarent, de quo literas eas, quae istius furta in-
 dicarent, et ad se missas, et suo decreto remotas
 scirent esse. Quem igitur ab iis equitibus Romanis,
 qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissi-
 me tractati sunt, condemnari necesse esset: is a
 vobis, iudices, ulla vi aut ratione absolvi potest?
 181 Ac, ne forte ea, quae remota de medio, atque
 erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque

ita abdite latuisse videantur, ut hac diligentia, quam ego a me exspectari maxime puto, nihil horum investigari, nihil assequi potuerit: quae consilio aliquo, aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, iudices. manifestis in rebus hominem iam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis vel plurimum aetatis meae verfor, vehementerque illum ordinem observo, fatis commode mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognosse.

Itaque ut hoc comperi, remotas esse literas societatis; habui rationem annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quaesivi, quod erat inventu facillimum, qui per eosdem annos magistri istius societatis fuissent. sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum tabulas novo magistro traderent, exempla literarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiēbam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quaerendus erat, primum veni. Sane homini praeter opinionem improvise incidi. scrutatus sum, quae potui, et quaesivi omnia: inveni duos solos libellos, ab L. Canuleio missos sociis ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta mensum complurium, rerum exportatarum istius nomine sine portorio. itaque obsignavi statim. Erant haec ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum literis reperire cupiebam; verum tantum inveni, iudices, quod apud vos quasi exempli causa proferre possem. sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcunque videbitur esse, hoc qui-

dem certe manifestum erit: de ceteris ex hoc coniecturam facere debebitis. Recita mihi, quaeso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANULEII. Iam non quaero, unde CCCC amphoras mellis habueris, unde tantam Melitensem vestem, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, iam quaero, unde haec habueris: sed quo tibi tantum opus fuerit, id quaero. mitto de melle: sed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores: tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum villas ornaturus esses.

75 Cum haec paucorum mensium ratio in his libel-
 184 lis sit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo; ex his parvis libellis apud unum magistrum societatis repertis, vos iam coniectura assequi posse, cuiusmodi praedo iste in illa provincia fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit: quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam huiusmodi in rebus positam, confecerit: quae vobis alio loco
 185 planius explicabuntur. Nunc hoc attendite. His exportationibus, quae recitatae sunt, scribit H-S LX socios perdidisse ex vicefima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli et contemti libelli indicant, furta praetoris, quae essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cum illa sit haec insula, quae undique exitus maritimos habeat; quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybaeo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halefa, quid

Catina, quid ex ceteris oppidis: quid vero Messana; quem iste sibi locum maxime tutum arbitrabatur; ubi animo semper soluto liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quae aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti et diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

Nunc ad sociorum tabulas accepti et expensi, 76
 quas remove honeste nullo modo potuerunt, et 186
 ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Syracusis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quae significabant, multis nominibus eos homines versuram a Carpinatio fecisse, qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, iudices, cum eos ipsos produxero, qui dederunt. intelligetis enim, illa tempora, per quae, cum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire:

Cum haec maxime cognosceremus, et iam in ma- 187
 nibus tabulas haberemus; repente adspicimus lituras eiusmodi, quasi quaedam vulnera tabellarum recentia. Statim suspicione offensi, ad ea ipsa nomina oculos animumque transtulimus. Erant acceptae pecuniae A C. VERRUTIO C. F. sic tamen, ut usque ad alterum R, literae constarent integrae: reliquae omnes essent in litura. alterum, tertium, quartum, permulta erant eiusmodi nomina. Cum manifesta res, tum flagitiosa tabularum atque

infignis turpitudine teneretur : quaerere incepimus de Carpinatio, quisnam esset is Verrutius, quicum tantae pecuniae rationem haberet. Haerere homo, ver-
fari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulae publi-
canorum, quo minus Romam deportentur : ut res
quam maxime clara ac testata esse posset, in ius ad
Metellum Carpinatium voco, tabulasque societatis
in forum defero. Fit maximus concursus hominum :
et, quod erat Carpinatii nota cum isto praetore so-
cietas ac foeneratio, summe expectabant omnes,
quidnam in tabulis contineretur.

77 Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse
188 sociorum : in his tabulis magnam rationem C. Ver-
rutii permultis nominibus esse, meque hoc perspi-
cere ex consulum mensiumque ratione, hunc Ver-
rutium neque ante adventum C. Verris, neque post
decessionem quidquam cum Carpinatio rationis ha-
buisset. postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verru-
tius : mercator, an negotiator, an arator, an pec-
uarius : in Sicilia sit, an iam decesserit. Clamare
omnes ex conventu, neminem unquam ex Sicilia
fuisse Verrutium. Ego instare, ut mihi responderet,
quis esset, ubi esset, unde esset : cur servus societa-
tis, qui tabulas confecerit, semper in Verrutii no-
mine, certo ex loco, mendosus esset.

189 Atque haec postulabam, non quo illum cogi
putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus :
sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utrius-
que audacia perspicua esse posset. Itaque illum in
iure, metu, conscientiaque peccati mutum, atque
exanimatum, ac vix vivum relinquo : tabulas in

foro, summa hominum frequentia, exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: literae, lituraeque omnes affimulatae, expressae, de tabulis in libros transferuntur.

Haec omnia summa cura et diligentia recognita ¹⁹⁰ et collata, et ab hominibus honestissimis obfignata sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit: responde mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum paene gentilem Verrutium putes. Fieri non potest, ut, quem video, te praetore, in Sicilia fuisse, et quem ex ipsa ratione intelligo locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoris. Atque adeo, ne hoc aut longius, aut obscurius esse possit, procedite in medium, explicate descriptionem imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiae non iam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.

Videtis Verrutium? videtis primas literas integras? videtis extremam partem nominis, caudam ⁷⁸ illam Verris, tanquam in luto, demersam esse in ¹⁹¹ litura? Sic habent se tabulae, iudices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quaeritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est: aut te esse Verrutium fateare. Laudabantur oratores veteres, Crassus illi et Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiose reorum causas defendere solerent. nimirum illi non ingenio solum his patronis, sed fortuna etiam praestiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensionem locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla eius vitae pars summae

turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccatu tenebatur, ut, cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

192 Nunc vero quid faciat Hortensius? avaritiaene crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum nequissimumque defendit. An ab hac eius infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At haec sine cuiusquam malo. Quis acerbior? quis infidiosior? quis crudelior unquam fuit? In hoc homine, atque in eiusmodi causa quid facerent omnes Crassi et Antonii? Tantum, opinor, Hortensi, ad causam non accederent, ne in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. liberi enim ad causas solutique veniebat: neque committebant, ut, si impudentes in defendendo esse nolissent, ingrati in deferendo existimarentur.

A C C U S A T I O N I S
I N
C. V E R R E M
L I B E R T E R T I U S
D E
F R U M E N T O
S E U
O R A T I O F R U M E N T A R I A.
O R A T I O O C T A V A.

A R G U M E N T U M.

Continet hic liber furta Verris in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod praetor Siculus ab aratoribus exigere poterat & debebat, erat primo *decumanum*, quod aratores pro agris sibi attributis dabant; alterum erat *emtum*, quod vi legis Rupiliae tenebantur populi Siciliae vectigales populo Rom. certo pretio vendere. Id erat vel *decumanum alterum*, cui pretium erat a senatu Rom. constitutum in modios singulos H--S. terni; vel *imperatum*, cui H-S quaterni constituti erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia & Cassia frumentaria, quanta pecuniae summa in utrumque *emti* genus ex aerario impenderetur: tertium erat *aestimatum*, sive *in cellam*, quod ex S. C. & legibus praetori in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat Senatus quaestori praetoris certam ex aerario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, & quidem modium tritici H-S IIII. hordei autem H-S II.

Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, & deinde frumentum vehebatur, quorsum volebat. Licebat autem praetori certam pecuniam, quantam scilicet aequum erat, ab aratoribus pro frumento & vectura pacisci. Iam primum a c. 6 ad 70 fraudes & furta Verris in decumano, a c. 70 ad 81 in emto, & deinde in aestimato ostendit.

OMNES, qui alterum, iudices, nullis impulsu
 1 inimicitis, nulla privatim laesi iniuria, nullo praemio adducti, in iudicium reipublicae causa vocant, providere debent, non solum quid oneris in praesentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiae, continentiae, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitae reposcunt: atque eo magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re
 2 commoti alia, nisi utilitate communi. Nam qui sibi hoc sumfit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus eiusmodi civis laudandus ac diligendus est, qui non solum ab republica civem improbum removet, verum etiam se ipsum eiusmodi fore profitetur, ac praestat, ut sibi non modo communi voluntate virtutis atque officii, sed etiam ut quadam magis necessaria ratione recte sit
 3 honesteque vivendum. Itaque hoc, iudices, ex homine clarissimo atque eloquentissimo, L. Crasso, saepe auditum est, cum se nullius rei tam poenitere diceret, quam quod C. Carbonem unquam in iudicium vocavisset. minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat, et vitam suam pluribus,

quam vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his praesidiis ingenii fortunaeque munitus, tamen hac cura continebatur, quam sibi, nondum confirmato consilio, sed ineunte aetate, susceperat. quominus etiam perspicitur eorum virtus et integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui iam firmata aetate descendunt. illi enim, antequam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, gloriae causa atque ostentationis accusant: nos, qui iam, et quid facere, et quantum iudicare possemus, ostendimus, nisi facile cupiditates nostras teneremus, nunquam ipsimet nobis praecideremus istam licentiam libertatemque vivendi. Atque hoc ego plus oneris habeo, 2 quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appel- 4 landum, quod cum laetitia feras ac voluptate;) verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam ceteri; quod ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderit. Furem aliquem aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat. omnia postremo, quae vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quae possunt in homine per-

dito nefarioque esse, reprehendo : nullum esse dico in-
 dicitium libidinis, sceleris, audaciae, quod non in istius
 5 unius vita perspicere possitis. Ego in isto reo legem
 hanc, iudices, mihi statuo ; vivendum ita esse, ut
 isti non modo factis dictisque omnibus, sed etiam oris
 oculorumque illa contumacia ac superbia, quam vi-
 detis, dissimillimus esse, ac semper fuisse videar.
 Patior non moleste, iudices, eam vitam, quae mi-
 hi sua sponte antea iucunda fuerit, nunc iam mea
 lege et conditione necessariam quoque futuram.
 3 Et in hoc homine saepe a me quaeris, Hortensi,
 6 quibus inimicitiis, aut qua iniuria adductus, ad ac-
 cusandum descenderim. mitto iam rationem officii
 mei, necessitudinisque Siculorum : de ipsis tibi ini-
 micitiis respondeo. An tu maiores ullas inimici-
 tias putas esse, quam contrarias hominum sen-
 tentias, ac dissimilitudines studiorum et volunta-
 tum ? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest
 ei non inimicus esse, qui quaestor consulem suum,
 consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omni-
 bus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppug-
 nare ausus sit ? Pudorem et pudicitiam qui colit,
 potest animo aequo istius quotidiana adulteria, me-
 retriciam disciplinam, domesticum lenocinium vi-
 dere ? Qui religiones deorum immortalium retine-
 re vult, ei, qui fana spoliavit omnia, qui ex then-
 sarum orbitis praedari sit ausus, inimicus non esse
 qui potest ? Qui iure aequo omnes putat esse o-
 portere, is tibi non infestissimus sit, cum cogitet va-
 rietatem libidinemque decretorum tuorum ? qui so-
 ciorum iniuriis, provinciarumque incommodis do-

leat, is in te non expilatione Asiae, vexatione Pam-
 phyliae, squalore et lacrymis Siciliae concitetur?
 qui civium Romanorum iura ac libertatem sanctam
 apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam,
 quam inimicus esse debeat, cum tua verbera, cum
 secures, cum cruces ad civium Romanorum sup-
 plicia fixas recordetur? An, si qua in re contra 7
 rem meam decreffet aliquid iniuria, iure me ei ini-
 micum esse arbitrarer: cum omnia contra omni-
 um bonorum rem, causam, rationem, utilitatem,
 voluntatemque fecerit, quaeris, cur ei sim inimi-
 cus, cui populus Romanus infestus sit? qui prae-
 fertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro
 voluntate populi Romani, oneris ac muneris susci-
 pere debeam? Quid illa, quae leviora videntur ef- 4
 fe? non cuiusvis animum possunt movere? quod
 ad tuam ipsius amicitiam, ceterorumque hominum
 magnorum atque nobilium, faciliorem aditum istius
 habet nequitia et audacia, quam cuiusquam nostrum
 virtus et integritas? odistis hominum novorum in-
 dustrias: despicitis eorum frugalitatem: pudorem
 contemnitis: ingenium vero, et virtutem depref-
 sam extinctamque cupitis. Verrem amatis. Ita cre- 8
 do: si non virtute, non industria, non innocen-
 tia, non pudore, non pudicitia; at sermone, at
 literis, at humanitate eius delectamini. nihil horum
 est: contraque sunt omnia cum summo dedecore
 ac turpitudine, tum singulari stultitia atque inhu-
 manitate oblita. Huic homini si cuius domus pa-
 tet, utrum ea patere, an hiare, ac poscere aliquid
 videtur? Hunc vestri ianitores, hunc cubicularii

diligunt : hunc liberti vestri, hunc servi ancillaeque amant : hic cum venit, extra ordinem vocatur : hic solus introducitur, ceteri, saepe frugalissimi homines, excluduntur. Ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerunt, ut sine vestro praesidio salvi esse non possint. Quid hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut profus nihil acquirere velimus : ut dignitatem nostram, populi que Romani beneficia non copiis, sed virtute tueamur : istum, rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem circumfluere atque abundare ? huius argento dominia vestra, huius signis et tabulis forum comitiumque ornari ? praesertim cum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis ? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet ? Verrem esse, qui cum L. Mummiio certet ; ut plures hic fociorum urbes, quam ille hostium, spoliasse videatur ? plures hic solus villas ornamentis fanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse ? et is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri libentius, suo periculo vestris cupiditatibus ferviant ?

5 Verum haec et dicentur alio loco, et dicta sunt :
 10 nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca ante fuimus a vobis, iudices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus. id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere : propterea quod in his omnibus, quae antea dicta sunt, erat quaedam ex ipsa varietate ac novitate rerum ac criminum delectatio. nunc tractare causam institui-

mus frumentariam: quae magnitudine iniuriae et re, criminibus ceteris antecellit; iucunditatis in agendo et varietatis minus habebit. vestra autem auctoritate et prudentia dignissimum est, iudices, in audiendi diligentia non minus religioni tribuere, quam voluptati. In hac causa frumentaria cognoscenda haec vobis proponite, iudices, vos de rebus fortunisque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus a maioribus traditis, de vita victuque populi Romani cognituros. quae si magna, atque adeo maxima vobis videntur; quam varie et quam copiose dicantur, exspectare nolite. Neminem vestrum praeterit, iudices, omnem utilitatem opportunitatemque provinciae Siciliae, quae ad commoda populi Romani adiuncta sit, consistere in re frumentaria maxime. nam ceteris rebus adiuvamur ex illa provincia: hac vero alimur ac sustinemur. Ea causa tripartita, iudices, erit in accusatione. primum enim de *decumano*, deinde de *emto* dicemus frumento, postremo de *aestimato*.

Inter Siciliam, ceterasque provincias, iudices, in agrorum vectigalium ratione hoc interest, quod ceteris aut impositum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Poenorum, quasi victoriae praemium, ac poena belli: aut censoria locatio constituta est, ut Asiae, lege Sempronia. Siciliae civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem iure essent, quo fuissent: eadem conditione populo Romano parerent, qua suis antea paruissent. Perpaucae Siciliae civita-

tes sunt bello a maioribus nostris subactae : quarum ager cum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus. is ager a censoribus locari solet. Foederatae civitates duae sunt, quarum decumae venire non soleant, Mamertina et Taurominitana : quinque praeterea sine foedere immunes civitates ac liberae, Centuripina, Halesina, Segestana, Haliciensis, Panormitana : praeterea omnis ager Siciliae civitatum decumanus est : itemque, ante imperium populi Romani, ipsorum Siculorum voluntate et institutis fuit. Videte nunc maiorum sapientiam : qui, cum Siciliam, tam opportunum subsidium belli atque pacis, ad rempublicam adiunxissent, tanta cura Siculos tueri et retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vectigal novum nullum imponerent, sed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendendi aut tempus, aut locum commutarent : ut certo tempore anni, ut ibidem in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent : voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse : eorumque animos, non modo lege nova, sed ne nomine quidem legis novo commoveri. Ita decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt, ut iis iucundior esset muneris illius functio, si eius regis, qui Siculis carissimus fuit, non solum instituta, commutato imperio, verum etiam nomen maneret. Hoc iure ante Verrem praetorem Siculi semper usi sunt : hic primus instituta omnium, consuetudinem a maioribus traditam, conditionem amicitiae, ius societatis, convellere et commutare ausus est. Qua in re primum il-

lud reprehendo et accuso, cur in re tam veteri, ¹⁶
 tam usitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid
 affecutus es? tot homines sapientissimos et clarissi-
 mos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, pru-
 dentia consilioque vicisti? Est tuum, est ingenii
 diligentiaeque tuae. Do hoc tibi et concedo. scio,
 te Romae, cum praetor esses, edicto tuo possessiones
 hereditatum a suis ad alienos, a primis here-
 dibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam
 transtulisse. scio, te edicta superiorum omnium
 correxisse, et possessiones hereditatum non secun-
 dum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui
 dicerent testamentum factum, dedisse: easque res
 novas abs te prolatas et inventas magno tibi quae-
 stui fuisse scio: eundemque te memini censorias quo-
 que leges in fartis tectis exigendis tollere et com-
 mutare: ne is redimeret, cuius res esset: ne pupillo
 tutores propinquire consulerent, quo minus fortu-
 nis omnibus everteretur: exiguam diem praefinire o-
 peri, quo ceteros ab negotio excluderes, ipse in tuo
 redemptore nullam certam diem observares. Quam- ¹⁷
 obrem novam legem te in decumis statuuisse non mi-
 ror, hominem in edictis praetoriis, in censoriis legibus
 tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam,
 miror, te aliquid excogitasse: sed, quod tua spon-
 te, iniussu populi, sine senatus auctoritate, iura
 provinciae Siciliae mutaris, id reprehendo, id ac-
 cuso. L. Octavio et C. Cottae consulibus senatus ¹⁸
 permisit, ut vini et olei decumas, et frugum mi-
 nutarum, quas ante te quaestores in Sicilia ven-
 dere consueverant, Romae venderent, legemque his

rebus, quam ipsis videretur, edicerent. Cum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a censoriis ceteris legibus recederent. Contra dixit is, qui casu tum Romae fuit, tuus hospes, Verres, hospes, inquam, et familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt: cum viros primarios atque amplissimos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententia pronuntiarunt, se lege 8 Hieronica vendituros. Itane vero? prudentissimi
 19 viri, summa auctoritate praediti, quibus senatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat, populusque Romanus idem iusserat, *Siculo uno recusante*, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicae legis mutare noluerunt: tu, homo minimi consilii, nullius auctoritatis, iniussu populi ac senatus, tota Sicilia recusante, cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium, totam Hieronicam legem sustu-
 20 listi. At quam legem corrigit, iudices, atque adeo totam tollit? acutissime ac diligentissime scriptam: quae omnibus custodiis subiectum aratorem decumano tradit, ut neque in segetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, grano uno possit arator sine maxima poena fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acute, ut Siculum: ita severe, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. nam ita diligenter constituta sunt iura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non possit auferri.

Cum haec essent ita constituta, Verres tot annis atque adeo seculis inventus est, qui haec non commutaret, sed everteret: eaque, quae iamdiu ad salutem sociorum, utilitatemque reipublicae composita comparataque essent, ad suos improbissimos quaestus converteret: qui primum certos instituerit nomine decumanos, re vera ministros ac satellites cupiditatum suarum: per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, iudices, ut eam multis annis, multorum innocentia sapientiaque recreare nequeamus. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cuius improbitate singulari, gravissimarum legationum querimonias audistis. Adspicite, iudices, vultum hominis et adspicite: et ex ea contumacia, quam hic in perditis rebus retinet, illos eius spiritus Sicilienses quos fuisse putetis, cogitate ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provincia tota Verres, cum undique nequissimos homines conquississet, et cum ipse secum sui similes duxisset, non parum multos, nequitia, luxuria, audacia, sui simillimum iudicavit. Itaque istos inter se perbrevis tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudine similitudoque coniunxit. Verres mores improbos impurosque nostis. fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit; is erit Apronius ille: qui, ut ipse non solum vita, sed etiam corpore atque ore significat, immensa aliqua vorago est ac gurges vitiorum

turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviiis principem adhibebat : tantamque habebat morum similitudo coniunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus videretur : ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset : ut, cum alii, ne conviviiis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur : postremo, ut odor Apronii teterrimus oris et corporis, quem (ut aiunt) ne bestiae quidem ferre possent, uni isti suavis et iucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus : in cubiculo socius : in convivio dominus : ac tum maxime, cum, accubante praetextato praetoris filio, in
 10 convivio saltare nudus coeperat. Hunc, uti dicere in-
 24 stitui, principem Verres ad fortunas aratorum vexandas diripiendasque esse voluit : huius audaciae, nequitiae, crudelitati, fidelissimos socios, optimosque cives scitote hoc praetore traditos, iudices, atque addictos fuisse, novis institutis et edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) reiecta et repudiata.

25 Primum, edictum, iudices, audite praclarum : *Quantum decumanus edidisset aratorem sibi decumae dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogere-
 retur.* Quomodo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrum praetoris institutum in socios, an in hostes victos insani edictum atque imperium tyranni? Ego tantundem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid

omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales! quid est hoc? verisimile enim non est. Sic mihi persuadeo,²⁶ iudices: tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. ego enim, cum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si haec edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem: sicuti faciam. da, quaeso, scribae: recitet ex codice. Recita edictum de professione. EDICTUM DE PROFESSIONE. Negat me recitare totum. nam id significare nutu videtur. Quid praetereo? an illud, ubi caves tamen Siculis, et miseros respicis aratores? edicis enim, te in decumanum, si plura sustulerit, quam debitum sit, in octuplum iudicium daturum esse. Nihil mihi placet praetermitti. Recita hoc quoque, quod postulat; totum recita. EDICTUM DE IUDICIO IN OCTUPLUM. Iudicio ut arator decumanum persequatur? miserum atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem atque iudicium. Cum omnibus in aliis ^{FE} vectigalibus, Asiae, Macedoniae, Hispaniae, Gal-²⁷ liae, Africae, Sardiniae, ipsius Italiae, [quae vectigalia sunt,] cum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor ac pignerator, non ereptor neque possessor soleat esse: tu de optimo, de iustissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea iura constituebas, quae omnibus aliis essent contraria. Utrum est aequius, decuma-

num petere, an aratorem repetere? iudicium, integra re, an perdita, fieri? eum, qui manu quaesierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis iugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te praetorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquent arationes? relinquent Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut, te praetore videlicet, aequo [iure,] Apronium, delicias ac vitam tuam, iudicio recuperatorio persequantur? Verum esto. reperietur aliquis fortis et experiens arator, qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille *deberi dixerit*, iudicio repetat, et poenam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severitatem praetoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? nihil, nisi ex edicto iudicium in octuplum. Quid Apronius? non recusat. quid praetor? iubet recuperatores reiicere. Decurias scribamus. Quas decurias? de cohorte mea reiicies, inquit. Quid? ista cohors quorum hominum est? Volusii haruspis, et Cornelii medici, et horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum unquam iudicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis esse aiebat omnes, qui ullam agri glebam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani contra vivii crapulam exhalassent. O praeclarum et commemorandum iudicium! o severum edictum! o tutum perfugium aratorum!

Atque, ut intelligatis, cuiusmodi ista iudicia in 29
 octuplum, cuiusmodi istius de cohorte recuperato-
 res existimati sint: sic attendite. Ecquem putatis
 decumanum, hac licentia permessa, ut tantum ab
 aratore, quantum poposcisset, auferret, plus,
 quam deberetur, poposcisse? Considerate cum ve-
 stris animis vosmetipsi, ecquem putetis, praesertim
 cum id non solum avaritia, sed etiam impruden-
 tia accidere potuerit. multos necesse est. At ego
 omnes dico plus, ac multo plus, quam decumas,
 abstulisse. Cedo mihi unum ex triennio praeturae
 tuae, qui octupli damnatus sit. damnatus? immo
 vero, in quem iudicium ex edicto tuo postula-
 tum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui iniu-
 riam sibi factam queri posset: nemo decumano-
 rum, qui grano amplius sibi, quam deberetur, de-
 beri professus esset. immo vero contra, rapiebat
 et asportabat, quantum a quoque volebat, Apro-
 nius: omnibus autem locis aratores spoliati ac
 vexati querebantur: neque tamen ullum iudicium
 reperietur. Quid est hoc? tot viri fortes, honesti, gra- 30
 tiosi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine
 nequissimo ac turpissimo laesi, poenam octupli sine
 ulla dubitatione commissam, non persequebantur?
 quae causa? quae ratio est? una illa, iudices, quam
 videtis: quod ultro etiam illusos se et irrisos ab iu-
 dicio discessuros videbant. Etenim quod esset iudi-
 cium, cum e Verris turpissimo flagitiosissimoque
 comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, as-
 seclae istius, non a patre ei traditi, sed a meretri-
 cula commendati? Ageret videlicet causam arator: 31

nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta : se pulsatum verberatumque diceret. conferrent viri boni capita : de commissatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas a praetore abeuntes possent deprehendere : res agi videretur : surrexisset Apronius, nova dignitas publicani, non ut decumanus, squaloris plenus ac pulveris : sed unguentis oblitus, vino vigiliisque languidus. omnia primo motu ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore compleisset : dixisset haec, quae vulgo dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona fortunaeque aratorum : non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum : dominum illorum ac tyrannum. Quae cum dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quaerent, ecquo modo petitem ipsum Apronio condemnare possent. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc est, Apronio permisisses, ut, quantum vellet, posceret : quantum poposcisset, auferret : hoc tibi defensionis ad iudicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum ? Si mehercule ex omni copia conventus Syracusani, splendidissimorum honestissimorumque hominum, faceres potestatem aratori, non modo reiiciundi, sed etiam sumendi recuperatores ; tamen hoc novum genus iniuriae ferre nemo posset, te, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses, et rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere, ac persequi lite
 13
 32
 33 atque iudicio. Cum vero verbo iudicium sit in

edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequissimorum, collusio cum decumanis, focciis tuis, atque adeo procuratoribus: tamen audes illius iudicii mentionem facere; praesertim cum id non modo oratione mea, sed etiam re ipsa refelatur? cum in tantis incommodis aratorum, iniuriisque decumanorum, nullum ex isto praeclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem iudicium inveniatur? Erit tamen in aratores ³⁴ lenior, quam videtur. nam, qui in decumanos octupli iudicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet dicere aratoribus infestum aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quam in publicanum? Edixit, ut, quod decumanus edidisset sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Sículus exigeret. Quid dereliquit iudicii, quod in aratorem dari posset? Non malum est, inquit, esse istam formidinem: ut, cum exactum sit ab aratore, tamen ne se commoveat, reliquus metus iudicii sit. Si iudicio a me vis exigere, remove Siculum magistratum: si hanc vim adhibes, quid opus est iudicio? Quis porro erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod poposcerint, quam ab affeclis tuis quadruplo condemnari?

Illa vero praeclara est clausula edicti, quod omnium controversiarum, quae essent inter aratorem ¹⁴ et decumanum, si uter velit, edicit, se recuperatores daturum. Primum, quae potest esse controversia, cum is, qui petere debet, aufert? et cum is non, quantum debetur, sed quantum commodum

est, aufert? ille autem, unde ablatum est, iudicio suum recuperare nullo modo potest? deinde in hoc homo lynceus, etiam callidus ac veterator esse vult, quod ita scribit, *Si uter volet, recuperatores dabo*. Quam lepide se furari putat? Utrique facit potestatem; sed utrum ita scripserit, *Si uter volet, an, si decumanus volet*, nihil interest. arator enim tuos istos recuperatores nunquam volet.

36 Quid? illa cuiusmodi sunt, quae ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, et affirmante, se plus decuma non datum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret ante, quam cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, et imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: cum illud edictum repente uberimum et quaestuosissimum nascitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas
 37 haberent. Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem iam superioribus edictis satis perdidit atque afflixerat), sed isti ipsi equites Romani, qui suum ius retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, et aliis praetoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim: cuiusmodi edicta sint. *Ne tollat*, inquit, *ex area, nisi erit pactus*. Satis haec magna vis est ad inique paciscendum. malo enim plus dare, quam non mature ex area tollere. At ista vis Septitium, et nonnullos Septitii similes, non coercet; qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciscar. His hoc op-

ponitur : Deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies praefitura tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

Iam vero illud non solum contra legem Hiero-¹⁵ nicam, nec solum contra consuetudinem superio-³⁸ rum : sed etiam contra omnia iura Sicularum, quae habent a senatu populoque Romano, ne extra suum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iste, ut arator decumano, quo vellet decumanus, vadimonium promitteret. ut hic quoque Apronio, cum ex Leontino usque Lilybaeum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quaestus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores iugera sationum suarum profiterentur. Quae res cum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reipublicae pertinuit : tum vero ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius. Ut enim quisque contra voluntatem³⁹ eius dixerat, ita in eum iudicium de professione iugerum postulabatur. cuius iudicii metu magnus a multis frumenti numerus ablati, magnaque pecuniae coactae sunt : non quo iugerum numerum vere profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri, (quid enim in eo periculi esse posset?) sed causa erat iudicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Iudicium autem quod fuerit isto praetore, si, quae cohors, et qui comitatus fue-

rit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, iudices? Iniuriamne factam sociis? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam? non audebit
 16 negare. Tantum Apronium isto praetore potuisse?
 40 confiteatur necesse est. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quaeritis, num quas ex hisce rebus pecunias ceperit? Docebo, cepisse maximas, omnesque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quaestus causa constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione eius deiecero.

Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audacissime atque amentissime, vendidisti? tu partes eas, quas te senatus populusque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeo bona fortunasque aratorum omnes vendidisti? Si palam praeco iussu tuo praedicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, et ita emtores accessissent, ut ad dimidias partes emendas: si pluris vendidisses tu dimidias, quam ceteri decumas, cuinam mirum videretur? Quid vero, si praeco decumas pronuntiavit: re vera, hoc est, lege, edicto, conditione plus etiam, quam dimidiae venierunt? tamen hoc tibi praeclarum putabis, te pluris, quod non licebat, quam ceteros quod oportebat vendidisse? Pluris vendidi decumas,
 41 quam ceteri. Quibus rebus id affecutus es? innocentia? Adspice aedem Castoris: deinde, si audes, fac mentionem innocentiae. Diligentia? codicis li-

turas tui contemplare in Sthenii Thermitani nomine : deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui testes interrogari priore actione nolueris, et iis tacitum os tuum praebere malueris, quantumvis, et te, et patronos tuos, ingeniosos esse dicito. Quare igitur id, quod ais, affecutus es? magna est enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitarere. At te videlicet, inventorem rerum optimarum ac principem, imitabuntur omnes. Quis aratorum, te praetore, decumam dedit? quis duas? quis non maximum se affectum beneficio putavit, cum tribus decumis pro una defungeretur, praeter paucos, qui propter societatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatusque bonitatem, quid intersit. Senatus, cum temporibus reipublicae cogitur, ut decernat, ut alterae decumae exigantur: ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus: ut, quod plus fumitur, quam debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, cum tot decumas non senatus consulto, sed novis edictis tuis, nefariisque institutis exigeres et eriperes: magnum te fecisse arbitrare, si pluris vendideris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quam Cn. Pompeius, quam M. Marcellus: qui ab aequitate, ab lege, ab institutis non recesserunt? An tibi unius anni, aut biennii ratio habenda fuit: salus provinciae, commoda rei frumentariae, ratio reipublicae in posterum fuit negligenda? cum ita rem constitutam accepisses, ut et populo Romano satis fru-

menti ex Sicilia suppeditaretur, et aratoribus ta-
 men arare atque agros colere expediret? Quid ef-
 fecisti? quid affecutus es? Ut populo Romano,
 praetore te, nescio quid ad decumas accederet,
 deferendas arationes relinquendasque curasti. Suc-
 cessit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quam Me-
 tellus? tu laudis et honoris cupidior? tibi enim
 consulatus quaerebatur, Metello paternus honor et
 avitus negligebatur. multo minoris vendidit, non
 modo, quam tu, sed etiam, quam qui ante te ven-
 17 diderunt. Quaero, si ipse excogitare non poterat,
 quemadmodum quam plurimo venderet: ne tua
 quidem recentia proximi praetoris vestigia persequi
 poterat, ut tuis praeclaris, abs te principe inventis
 44 et excogitatis edictis atque institutis uteretur? Ille
 vero tum se Metellum minime fore putasset, si te
 ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod
 nemo unquam post hominum memoriam fecit, cum
 sibi in provinciam proficiscendum putaret, literas
 ad Siciliae civitates misit, per quas hortatur et ro-
 gat, ut arent, ut serant in beneficio populi Ro-
 mani. Hoc petit aliquanto ante adventum suum: et
 simul ostendit, se lege Hieronica venditurum, hoc
 est, in omni ratione decumarum nihil isti simile fac-
 turum. Atque haec, non cupiditate aliqua scribit
 adductus, ut in alienam provinciam mittat literas
 ante tempus; sed consilio, ne, si tempus sationis
 praeteriisset, granum in provincia Sicilia nullum
 45 haberemus. Cognoscite Metelli literas. Recita episto-
 18 lam L. Metelli. LITERAE L. METELLI. Hae literae,
 iudices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum

est ex Sicilia frumenti hornotini, exaraverunt. glebam commoffet in agro decumano Siciliae nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque Siciliae doctus est? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliae patronos, quanti ad Cn. Pompeium, consulem designatum, ceterosque illius provinciae necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem iudicium nullo unquam de homine factum est, ut absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona liberosque summum imperium potestatemque haberet. Tanta vis erat iniuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius pravitae et iniuriis deplorare et conqueri mallent. Quas 46 literas cum ad omnes civitates prope suppliciter misisset Metellus: tamen antiquum modum sationis nulla ex parte assequi potuit. diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solum arationes, sed etiam fedes suas patrias, istius iniuriis exagitati, reliquerant.

Non mehercule criminis augendi causa dicam, iudices: sed, quem accepi ipse oculis animoque sensum, hunc vere apud vos, et, ut potero, planissime exponam. Nam, cum quadriennio post in Siciliam venissem: sic mihi affecta visa est, ut hae terrae solent, in quibus bellum acerbum diuturnumque versatum est. quos ego campos antea collesque nitidissimos viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc, ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem desiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Morgantinus Afforinus, Imacharensis, Agyrinen-

fis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solum
 iugerum, sed etiam dominorum multitudinem quae-
 reremus. Aetnensis vero ager, qui solebat esse cul-
 tissimus, et, quod caput est rei frumentariae, cam-
 pus Leontinus, cuius antea species haec erat, ut,
 cum obsitum vidisses, annonae caritatem non verere-
 re; sic erat deformis atque horridus, ut in uberrima
 Siciliae parte Siciliam quaereremus. labefactarat enim
 vehementer aratores iam superior annus: proximus
 19 vero funditus everterat. Tu mihi etiam audes men-
 48 tionem facere decumarum? tu in tanta improbitate,
 tu in tanta acerbitate, in tot et tantis iniuriis, cum
 in arationibus, et in earum rerum iure provincia Si-
 cilia consistat: eversis funditus aratoribus, relictis a-
 gris, cum in provincia tam locuplete ac referta, non
 modo rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cui-
 quam feceris, aliquid te populare putabis habere,
 cum dices, te pluris, quam ceteros, decumas vendi-
 disse? Quasi vero aut populus Romanus hoc volue-
 rit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, cum omnes
 aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in
 posterum fructu illo commodoque rei frumentariae
 populum Romanum privares: deinde, si quam par-
 tem tuae praedae ad summam decumarum addidif-
 ses, bene de populo Romano meritus viderere.

Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas
 eius reprehendenda, quod propter gloriae cupidi-
 tatem, ut aliquos summa decumarum vinceret, a-
 cerbiorem legem, duriora edicta interposuerit, om-
 49 nium superiorum auctoritatem repudiarit. Magno
 tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te non mi-

nus domum tuam avertisse, quam Romam misisse, decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, cum ex provincia populi Romani aequam partem tu tibi sumferis, atque populo Romano miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quam populo Romano misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam iactaturum, et populo se ac coronae daturum? Haec vos antea, iudices, audistis: verum fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium. cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam: ut simul illam quoque eius vocem improbam agnoscatis: qui se uno quaestu decumarum omnia sua pericula redempturum esse dicebat. Audimus hoc iamdiu, iudices: 20 nego quemquam esse vestrum, quin saepe audierit, 50 socios istius fuisse decumanos. nihil aliud arbitror in istum falso esse dictum ab iis, qui male de isto existimarint, nisi hoc. nam focii putandi sunt, quos inter res communicata est. Ego rem totam, fortunasque aratorum omnes, istius fuisse dico: Apronium, Veneriosque servos, quod isto praetore fuit novum genus publicanorum, ceterosque decumanos, procuratores istius quaestus, et ministros rapinarum fuisse dico. Quomodo hoc doces? quo modo 51 ex locatione illa columnarum docui istum esse praedatum? opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem novamque dixisset. Quis enim unquam conatus est iura omnia, et consuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quaestu? Pergam, atque insequar longius. Iniqua lege vende-

bas, quo pluris venderes. cur, iam addictis et venditis decumis, cum iam ad summam decumarum nihil, ad tuum quaestum multum posset accedere, subito atque ex tempore nova nascebantur edicta? nam, ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur: ut ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleretur: ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberet: haec omnia, venditis decumis, anno tertio te edixisse dico: quae si reipublicae causa faceres, in vendendo essent pronuntiata: quia tua causa faciebas, quod erat imprudentia praetermissum, id quaestu ac tempore admonitus reprehendisti. Illud vero cui probari potest? te sine tuo quaestu, ac maximo quaestu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui fortunarumque periculum neglexisse; ut, cum totius Siciliae quotidie gemitus querimoniasque audires; cum, ut ipse dixisti, reum te fore putares; cum huiusce iudicii discrimen ab opinione tua non abhorreret: paterere tamen aratores indignissimis iniuriis vexari ac diripi? profecto, quamquam es singulari crudelitate et audacia; tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honestissimos tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem et cogitationem salutis tuae, pecuniae cupiditas, ac praesens illa praeda superaret. Etenim, quoniam summam et numerum iniuriarum, iudices, vobis non possum exponere; singillatim autem de uniuscuiusque incommodo dicere infinitum est: genera ipsa iniuriarum, quaeso, cognoscite.

21 Nympho est Centuripinus, homo navus et industrius, experientissimus ac diligentissimus arator.

is cum arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt,) easque magna impensa, magno instrumento tueretur: tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modo arationes relinqueret, sed etiam ex Sicilia profugeret, Romamque una cum multis ab isto eiectis veniret. fecit ut decumanus Nymphonem negaret ex edicto illo praeclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad huiusmodi quaestus pertinebat, numerum iugerum professum esse. Nympho cum se vellet aequo iudicio defendere, iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergaeus, qui in sua patria dux isti quondam, et magister ad despoliandum Dianae templum fuit,) et haruspicem Volusianum, et Valerium praeconem. Nympho, antequam plane constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quaeritis. nulla erat edicti poena certa. frumenti eius omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum; sed tritici septem milia medimnum ex Nymphonis arationibus, edicti poena, non redemptionis aliquo iure tollit. Xenonis Meneni, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat colono locatus. colonus, quod decumanorum iniurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem iudicium dabat illud suum damnatorium de iugerum professione. Xenon ad se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. dabat iste iudicium, *Si pareret*, iugera eius fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum uti Xenon dam-

naretur. Dicebat ille, non modo non arasse se, id quod satis erat, sed nec dominum eius esse fundi, nec locatorem: uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, et summa auctoritate praeditus, M. Cossenius. Iste nihilominus iudicium H-S LXXX millium dabat. Ille tamen recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat; tamen iudicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis imperat, ut Xenonem audiret: *Dum res iudicetur, hominem ut afferent: cum iudicatum sit, ad se adducant.* et illud simul dixit; se non putare, illum, si propter divitias, poenas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi et hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum

23 iste imperavit, exsolvit. Polemarchus est Morgantinus, vir bonus atque honestus. is, cum pro iugeribus quinquaginta, medimna 1000 decumae imperarentur, quod recusabat, domum ad istum [in ius] deductus est; et, cum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi mulieri et decumano, patebat alii nemini. Ibi, cum pugnis et calcibus conscissus esset; qui 1000 medimnis decidere nolisset, mille promisit. Ebulides est Gropus, Centuripinus, homo cum virtute et nobilitate domi suae, tum etiam pecunia princeps. huic homini, iudices, honestissimae civitatis honestissimo, non modo frumenti scitote, sed etiam vitae et sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit. nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret, non quantum haberet, sed quantum

cogeretur. Softratus, et Numenius, et Nymphodorus 57
 eiusdem civitatis, cum ex agris tres fratres consortes
 profugissent, quod iis plus frumenti imperabatur,
 quam quantum exararant: hominibus coactis, in eo-
 rum arationes Apronius venit, omne instrumentum
 diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. postea cum
 ad eum Nymphodorus venisset Aetnam, et oraret, ut
 sibi sua restituerentur; hominem corripit ac suspen-
 di iussit in oleastro quodam: quae est arbor, iudices,
 in foro. tamdiu pependit in arbore socius amicus-
 que populi Romani, in fociorum urbe ac foro, colo-
 nus aratorque vester, quamdiu voluntas Apronii tulit.

Genera iamdudum innumerabilium iniuriarum, 58
 iudices, singulis nominibus profero: infinitam mul-
 tudinem iniuriarum praetermitto. vos ante oculos
 animosque vestros, tota Sicilia decumanorum hos
 impetus, aratorum direptiones, huius importunita-
 tem, Apronii regnum proponite. Contempsit Sicu-
 los: non duxit homines: nec ipsos ad persequen-
 dum vehementes fore, et vos eorum iniurias levi-
 ter laturos existimavit. Esto: falsam de illis habuit 24
 opinionem, malam de vobis: verumtamen cum de 59
 Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, his
 indulgit, eorum voluntati et gratiae deditus fuit.
 Iste cives Romanos? At nullis inimicior aut infe-
 stior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto
 verbera, mitto secures: crucem denique illam prae-
 termitto, quam civibus Romanis testem humanita-
 tis in eos ac benevolentiae suae voluit esse: mitto,
 inquam, haec omnia, atque in aliud dicendi tem-
 pus reiicio: de decumis, de civium Romanorum

conditione in arationibus disputo: qui quemadmo-
 dum essent accepti, iudices, audistis ex ipsis. bona
 60 sibi erepta esse dixere. Verum haec, quoniam eius-
 modi causa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse aequi-
 tatem, nihil consuetudinem: damna denique, iudi-
 ces, nulla tanta sunt, quae non viri fortes, magno
 et libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid,
 si equitibus Romanis non obscuris, neque ignotis,
 sed honestis et illustribus, manus ab Apronio, isto
 praetore, sine ulla dubitatione afferebantur? quid
 expectatis? quid a me amplius dicendum putatis?
 an id agendum, ut eo celerius de isto transigamus,
 quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego
 illi iam in Sicilia pollicitus sum, pervenire? qui C.
 Matrinius, iudices, summa virtute hominem, sum-
 ma industria, summa gratia, Leontinis, in publico,
 biduum tenuit. atque ab Apronio, iudices, homine
 in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad
 Verris flagitia libidinesque accommodato, equi-
 tem Romanum scitote biduum cibo tectoque pro-
 hibitum: biduum Leontinis, in foro, custodiis A-
 pronii retentum atque servatum, neque ante dimis-
 25 sum, quam ad conditiones eius depectus est. Nam
 61 quid ego de Q. Lollio, iudices, dicam, equite Ro-
 mano spectato atque honesto? Clara res est, quam
 dicturus sum, tota Sicilia celeberrima atque notissi-
 ma: qui cum araret in Aetnensi, cumque is ager
 Apronio cum ceteris agris esset traditus; equestri
 vetere illa et auctoritate et gratia fretus, affirmavit,
 se decumanis plus quam deberet, non daturum. re-
 fertur eius sermo ad Apronium. Enimvero iste ri-

dere ac mirari, Lollium nihil de Matrino, nihil de ceteris rebus audisse. mittit ad hominem Venerios, (hoc quoque attendite, apparitores a praetore assignatos habuisse decumanum; si hoc mediocre argumentum videri potest, istum decumanorum nomine ad suos quaestus esse abusum:) adducitur a Veneriis, atque adeo attrahitur Lollius commode, cum Apronius e palaestra redisset, et in triclinio, quod in foro Aetnae straverat, decubisset. Statuitur ⁶² Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio. Non mehercule, quae loquor, crederem, iudices, tametsi vulgo audieram, nisi mecum ipse senex, cum mihi atque huic voluntati accusationis meae lacrymans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, prope annos XC natus, in Apronii convivio, cum interea Apronius caput atque os suum unguento perfricaret. Quid est, Lolli? inquit. tu, nisi malo coactus, recte facere nescis? Homo quid ageret: taceret, responderet: quid faceret denique, illa auctoritate et aetate praeditus, nesciebat. Apronius interea coenam ac pocula poscebat. servi autem eius, qui et moribus iisdem essent, quibus dominus, et eodem genere ac loco nati, praeter oculos Lollii haec omnia ferebant. Ridere convivae: cachinnari ipse Apronius: nisi forte existimatis, eum in vino ac luxu non risisse, qui nunc in periculo atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, iudices: his contumeliis scitote Q. Lollium coactum, ad Apronii leges conditionesque venisse. Lollius, ⁶³ aetate et morbo impeditus, ad testimonium dicen-

dum venire non potuit. Quid opus est Lollio? nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primum hoc dicet audire. M. Lollius, eius filius, adolescens lectissimus, praesto est: huius verba audietis. nam Q. Lollius, eius filius, qui Calidium accusavit, adolescens, et bonus, et fortis, et in primis disertus, cum his iniuriis contumeliisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est. cuius mortis causam fugitivi sustinent: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eo sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porro non dubitabat, quin is, qui antea alium studio adductus accusasset, sibi adveniendi praesto esset futurus, cum esset parentis iniuriis et domestico dolore commotus.

- 26 Iamne intelligitis, iudices, quae pestis, quae im-
 64 manitas in vestra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia versata sit? Iam videtis, quam ob causam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpeffa, non potuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus iniuriarum contumeliarumque perferre? Iam omnes intelligunt, cur universa provincia defensorem suae salutis eum quaesivit, cuius iste fidei, diligentiae, perseverantiae, nulla ratione eripi posset. Tot iudiciis interfuistis: tot homines nocentes et improbos accusatos, et vestra et superiorum memoria, scitis esse: ecquem vidistis, ecquem audistis, in tantis fur-
 65 tia esse versatum? Apronius slipatores Venerios se-

cum habebat : ducebat eos circum civitates : publice sibi convivium parari, sterni triclinia, et in foro sterni iubebat : eo vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos : ut, quicum inire convivium nemo unquam, nisi turpis impurusque voluisset ; ad eius convivium spectatissimi atque honestissimi viri tenerentur. Haec tu, omnium mortalium profligatissime ac perditissime, cum scires, cum audires quotidie, cum videres : si sine tuo maximo quaestu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere atque concederes ? et tantum apud te quaestus Apronii, tantum eius sermo inquinatissimus, et blanditiae flagitiosae valuerunt, ut nunquam animum tuum cura tuarum fortunarum cogitatioque tangeret ? Cernitis, iudices, quod et ⁶⁵ quantum incendium decumanorum impetu, non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunas aratorum ; neque solum per bona, sed etiam per iura libertatis et civitatis, isto praetore pervaserit. videtis pendere alios ex arbore : pulsari autem alios et verberari : porro alios in publico custodiri : destitui alios in convivio : condemnari alios a medico, et praecone praetoris : bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid est hoc ? populi Romani imperium ? populi Romani leges ? iudicia ? focii fideles ? provincia suburbana ? nonne omnia potius eiusmodi sunt, quae, si Athenio vicisset, in Sicilia non fecisset ? non, inquam, iudices, esset ullam partem istius nequitiae fugitivorum insolentia consecuta.

Privatim hoc modo : quid ? publice civitates quem- 27

admodum tractatae sunt ? audistis permulta indicia ,
 et testimonia civitatum , et reliquarum audietis. Ac
 primum de Agyrinenſi populo fideli et illuſtri, brevi-
 67 ter cognoscite. Agyrinenſis eſt in primis honeſta ci-
 vitas Siciliae, hominum ante hunc praetorem locuple-
 tium, ſummorumque aratorum. eius agri decumas
 cum emiſſet idem Apronius, Agyrium venit. Qui
 cum eo cum apparitoribus, id eſt, cum minis ac
 vi veniſſet, poſcere pecuniam grandem coepit, ut,
 accepto lucro, diſcederet. nolle ſe negotii quidquam
 habere dicebat, ſed, accepta pecunia, quam pri-
 mum aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi
 non contemnendi, ſi per noſtros magiſtratus liceat :
 ſed homines et ſatis fortes, et ſatis plane frugi ac
 ſobrii ; et in primis haec civitas, de qua loquor,
 68 iudices. Itaque homini in primis improbiſſimo re-
 ſpondent Agyrinenſes, ſeſe decumas ei, quemad-
 modum deberent, daturus : lucrum, cum illae mag-
 no praefertim emiſſet, non addituros. Apronius cer-
 tiorum facit iſtum, cuius res erat, quid rei eſſet.

28 Statim tanquam coniuratio aliqua Agyrii contra rem-
 publicam facta, aut legatus praetoris pulſatus eſſet,
 ita Agyrio magiſtratus, et quinque-primi, accitu
 iſtius evocantur. Veniunt Syracuſas : praefo eſt A-
 pronius : ait, eos ipſos, qui veniſſent, contra edic-
 tum praetoris feciſſe. Quaerebant, quid ? reſponde-
 bat, ſe ad recuperatores eſſe dicturum. Iſte, aequiſſi-
 mus homo, formidinem illam ſuam miſeris Agyri-
 nenſibus iniiciebat : recuperatores ſe de cohorte
 ſua daturum minabatur. Agyrinenſes, viri fortiſſi-
 69 mi, iudicium ſe paſſuros eſſe dicebant. Ingerebat

iste Artemidorum, Cornelium medicum, Valerium
 praeconem, Tlepoleum pictorem, et eiusmodi re-
 cuperatores; quorum civis Romanus nemo erat:
 sed Graeci sacrilegi, iam pridem improbi, repente
 Cornelii. videbant Agyrinenses, quidquid ad eos re-
 cuperatores Apronius attulisset, illum perfacile pro-
 baturum. condemnari cum istius invidia infamiaque
 malebant, quam ad eius conditiones pactionesque ac-
 cedere. Quaerebant, quae in verba recuperatores da-
 ret. Respondebat, *Si pareret, adversus edictum fecisse:*
 quae se in iudicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis
 verbis, improbissimis recuperatoribus, conflictari
 malebant, quam quidquam cum isto sua voluntate de-
 cidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret
 eos, si scaperent, ut transigerent. pernegabant. Quid
 ergo? In singulos H-S quinquagenis millibus damnari
 mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare, omnibus
 audientibus, *Qui damnatus erit, inquit, virgis ad ne-*
cem caedetur. Hic illi flentes rogare atque orare coe- 70
 perunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnes,
 arationesque vacuas Apronio tradere liceret, ut ipsi
 sine ignominia molestiaque discederent. Hac lege,
 iudices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hor-
 tensius, si volet, magno Verrem vendidisse. Haec 29
 conditio fuit isto praetore aratorum, ut secum prae-
 clare agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tra-
 dere liceret. multas enim cruces propositas effugere
 cupiebant. quantum Apronius edidisset deberi, tan-
 tum ex edicto dandum erat. Etiamne si plus edidisset,
 quam quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magi-
 stratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator

repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid si minus arator dedisset, quam poposcisset Apronius? Iudicium in aratorem in quadruplum. Ex quo iudicum numero? Ex cohorte praetoris praeclara hominum honestissimorum. Quid amplius? minus te iugerum professum esse dico: recuperatores reiice, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris, (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quae poterat esse?) virgis te ad necem caedi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quisquam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas esse existimet? qui non intelligat, istum sibi quaestui praedaeque habuisse bona, possessiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenses, quod
30 imperatum esset, facturos se esse dixerunt. Accipite
71 nunc, quid imperarit: et dissimulate vos, si potestis, vos intelligere, ipsum praetorem, quod tota Sicilia perspexerit, redemptorem decumarum, atque adeo arationum dominum ac regem fuisse. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publice accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissime pretium exquisisti; qui, ut ais, magno vendidisti: quare putabas emtori lucrum addi oportere? Esto: putabas. quamobrem imperabas, ut adderent? Quid est aliud, capere et conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, vi atque imperio cogere invito lucrum
72 dare alteri, hoc est, pecuniam dare? Age, quid tum? si Apronio, deliciis praetoris, lucelli aliquid iussi

funt dare, putate Apronio datum, si Apronianum
 lucellum, ac non praetoria praeda vobis videbitur.
 Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lu-
 crum, tritici medimnum xxxiii. Quid est hoc? una
 civitas ex uno agro plebei Romanae prope menstrea
 cibaria praetoris imperio donare Apronio cogitur.
 Tu magno decumas vendidisti, cum tantum lucri de-
 cumano sit datum? profecto, si pretium exquisisses
 diligenter, tum, cum vendebas, x medimna potius
 addidissent, quam H-S DC postea. Magna praeda vi-
 detur: audite reliqua, et diligenter attendite, quo mi-
 nus miremini, Siculos, re necessaria coactos, auxilium
 a patronis, a consulibus, a fenatu, a legibus, a iudiciis
 petivisse. Ut probaret Apronius hoc triticum, imperat ⁷³
 Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur
 Apronio H-S III. Quid est hoc? tanto numero fru- ³¹
 menti, lucri nomine, imperato et expresso, nummi
 praeterea exigentur, ut probetur frumentum? an po-
 terat non modo Apronius, sed quivis, exercitui si me-
 tiundum esset, improbare Siculum frumentum, quod
 isti ex area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tan-
 tus numerus imperio tuo datur, et cogitur. non est
 satis: nummi praeterea imperantur: dantur. parum
 est. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. iubes
 H-S xxx lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis,
 imperio, iniuriaque praetoris eripiuntur tritici me-
 dimnum xxxiii, et praeterea H-S LX. An haec
 obscura sunt? aut, si omnes homines velint, ob-
 scura esse possunt? quae tu palam egisti? in conventu
 imperasti? omnibus inspectantibus coegisti? qua de
 re Agyrinenses magistratus, et quinque-primi, quos

tu tui quaestus causa evocasti, acta et imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, literis publicis mandata est: quorum legati, homines nobilissimi, Romae sunt, 74 qui hoc idem pro testimonio dixerunt? Cognoscite Agyrinensium publicas literas: deinde testimonium publicum civitatis. Recita literas publicas. LITERAE PUBLICAE. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Animadvertistis in hoc testimonio, iudices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen est, principem suae civitatis, lacrymantem testari ac dicere, nunquam post populi Romani nomen ab Siculis auditum et cognitum, Agyrinenses contra quemquam infimum civem Romanum dixisse, aut fecisse quippiam: qui nunc contra praetorem populi Romani magnis iniuriis et magno dolore publice testimonium dicere cogentur. Uni, mehercule, huic civitati, Verres, obsistere tua defensione non potes: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in iniuria, tanta religio in testimonio. Verum non una te tantum, sed universae, similibus afflictæ incommodis, legationibus ac testimoniis publicis persequuntur. 32 Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, 75 honesta, et antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto, ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum a foro, iudiciis, controversiis: quibus parcere et consulere, homo impurissime, et quod genus hominum studiosissime conservare debuisti. Primo anno venierunt eius agri decumae tritici medimnum XVIII. Atidius, istius item minister in decumis, cum emisset, et praefecti nomine

cum venisset Herbitam cum Veneriis, locusque ei publice, quo deverteretur, datus esset: coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici medimnum xxxvii millia, cum decumae venissent tritici medimnum xviii millibus. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publice, cum iam privatim aratores ex agris, spoliati atque exagitati decumanorum iniuriis, profugissent. Anno secundo cum emisset Apronius decumas tritici medimnum xxv millibus, et ipse Herbitam cum illa praedonum copia manuque venisset: populus publice coactus est ei conferre lucri tritici medimnum xxvi, et accessionem H-S CIOCIO. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operae, pretiumque impudentiae. De tritici quidem numero tanto, quis potest dubitare, quin ad istum praedonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? Anno vero tertio in hoc agro consuetudine usus est regia. Solere, aiunt, barbaros reges Perfarum ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Haec civitas mulieri redimiculum praebat, haec in collum, haec in crines. ita populos habent universos non solum conscios libidinis suae, verum etiam administratos. Eandem istius, qui se regem Siculorum esse ducebat, licentiam libidinemque fuisse cognoscite. Aeschrionis Syracusani uxor est Pippa: cuius nomen istius nequitia tota Sicilia pervulgatum est: de qua muliere versus plurimi supra tribunal et supra praetoris caput scribebantur. Hic Aeschrio, Pippae vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses cum vi-

Cicer. Oper. Vol. III. E e

derent, si ad Aeschrionem pretium redisset, se ad arbitrium libidinosissimae mulieris spoliatum iri: liciti sunt usque eo, quoad se efficere posse arbitrabantur. supra adiecit Aeschrio: neque enim metuebat, ne, praetore Verre, decumana mulier damno affici posset. Addicitur medimnum xxxv millibus; dimidio fere pluris, quam superiore anno. Aratores funditus evertebantur: et eo magis, quod iam superioribus annis exhausti erant ac paene perdit. Intellexit iste, ita magno venisse, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non posset. demit de capite medimnum CIO CIO CIO IOC. iubet in tabulas pro
 7^s medimnum xxxv, referri xxxi, et cccc. Hordei de-
 34 cumas eiusdem agri Docimus emerat. Hic est Docimus, qui ad istum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Huius Tertiae plus etiam, quam Pippae, plus quam ceterarum, ac prope dicam, tantum apud istum in Siciliensi praetura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo praetoris aemuli, non molesti, muliercularum teterimarum improbissimi cognitores: incipiunt postulare, poscere, minari. non poterant tamen, cum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Cum omni ratione tamen illi calumniarentur; promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eo posteaquam ventum est, coguntur Aeschrioni, id est, Pippae dare tantum, quantum erat de capite demtum, tritici medimnum CIO CIO CIO IOC. Mulierculae publicanae noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno suo quae-

ſtu animum ad veſtigalia redimenda transferret. Tranſactum putabant Herbitenſes; cum iſte, Quid 79
 de hordeo, inquit, et Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebat in cubiculo, iudices, atque in lectulo ſuo. Negabant illi ſibi quidquam eſſe mandatum. Non audio: numerate H-S xv. Quid facerent miſeri? aut quid recuſarent? praeſertim cum in lectulo decumanae mulieris veſtigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perfeverandum intelligebant? Ita civitas una ſocio-
 rum atque amicorum, duabus teterrimis mulierculis, Verre praetore, veſtigalis fuit. Atque ego nunc, eum frumenti numerum, et eas publice pecunias decumanis ab Herbitenſibus datas eſſe dico: quo illi frumento, et quibus pecuniis tamen a decumanorum iniuriis cives ſuos non redemerunt. perditis enim et direptis aratorum bonis, haec decumanis merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris atque ex urbibus abirent. Itaque cum Philinus Her- 80
 bitenſis, homo diſertus, et prudens, et domi nobilis, de calamitate aratorum, et de fuga, et de reliquorum paucitate publice diceret: animadvertiſtis, iudices, gemitum populi Romani, cuius frequentia huic cauſae nunquam defuit. qua de paucitate aratorum alio loco dicam.

Nunc illud, quod paene praeterii, non omnino 35
 relinquendum videtur. nam, per deos immortales! quod de capite ipſo demſit, quo tandem modo vobis non modo ferendum, verum etiam audiendum videtur? Unus adhuc fuit poſt Romam conditam 81
 (dii immortales faxint, ne ſit alter!) cui reſpub-

lica totam se traderet , temporibus coacta , et malis domesticis , L. Sulla. Hic tantum potuit , ut nemo , illo invito , nec bona , nec patriam , nec vitam retinere posset : tantum animi habuit ad audaciam , ut dicere in concione non dubitaret , bona civium Romanorum cum venderet , se praedam suam vendere. Eius omnes res gestas non solum obtinemus ; verum etiam propter maiorum incommodorum et calamitatum metum , publica auctoritate defendimus. Unum hoc illius senatus consulto reprehensum , decretumque est , ut , quibus ille de capite demisset , hi pecunias in aerarium referrent. Statuit senatus hoc , ne illi quidem esse licitum , cui concesserat omnia , a populo factarum quaesitarumque rerum summas imminuere. ⁸² Illum viris fortissimis iudicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse : te mulieri teterrimae recte remisisse senatores iudicabunt ? Ille , de quo lege populus Romanus iusserat , ut ipsius voluntas populo Romano esset pro lege , tamen in hoc uno genere , veterum religione legum , reprehenditur. tu , qui omnibus legibus implicatus tenebare , libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti ? in illo reprehenditur , quod ex ea pecunia remiserit , quam ipse quaesierat : tibi concedetur , qui de capite vectigalium ³⁶ populi Romani remisisti ? Atque in hoc genere ⁸³ audaciae multo etiam impudentius in decumis Segestensium versatus est : quas cum addixisset eidem illi Docimo , hoc est , Tertiae , tritici modium quinque millibus , et accessionem adscripsisset H-S MD , coegit Segestenses a Docimo tantidem publice ac-

cipere : id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audistis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modium quinque millibus, et accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit. LEX DECUMIS VENDUNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modium CIO CIO CIO de capite esse demta, quae cum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset aerarii, Tertiae mimae condonavit. Utrum impudentius a fociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? Sed si eripuerit; non intelligis, haec, quae iamdudum loquor, ad aliam quaestionem, atque ad peculatus iudicium pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum totum: ad illam, quam institui, causam frumenti ac decumarum revertar. 84

Qui cum agros maximos ac feracissimos, per seipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, tanquam canes, immitteret, nequam homines et improbos: quibus aut frumentum, aut pecuniam publice cogebat dari. A. Valentius est in Sicilia, 37
 interpretis: quo iste interprete non ad linguam Graecam, sed ad furta et flagitia uti solebat. Fit interpretis hic, homo levis atque egens, repente decumanus: emit agri Liparenfis, miseri atque ieiuni, decumas tritici medimnis IOC. Liparenfes vocantur. ipsi accipere decumas, et numerare Valentio

coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales ! utrum tibi sumes ad defensionem ? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna 10c H-S xxx millia lucri, statim sua voluntate civitas adderet, hoc est, tritici medimnum II millia ? an, cum magno decumas vendidisses, te expressisse ab invitis Liparensibus hanc pecuniam ? Sed

35 quid ego ex te quaero, quid defensurus sis potius, quam cognoscam ex ipsa civitate, quid gestum sit ? Recita testimonium publicum Liparensium, deinde quemadmodum Valentio nummi sint dati. TESTIMONIUM PUBLICUM, *quomodo solutum sit, ex literis publicis.* Etiamne haec tam parva civitas, tam procul a manibus tuis atque a conspectu remota, seiuncta a Sicilia, in insula inculta tenuique posita, cumalata aliis tuis maioribus iniuriis, in hoc quoque frumentario genere, praedae tibi et quaestui fuit ? quam tu totam insulam cuidam tuorum sodalium, sicut aliquod munusculum, condonaras: ab hac etiam haec frumentaria lucra, tanquam a mediterraneis, exigebantur ? Itaque qui tot annis agellos suos ante te praetorem redimere a piratis

38 merunt. Quid ergo ? a Tiffensibus, perparva et

86 tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis, frugalissimisque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quam quantum frumenti omnino exarant ? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium misisti, novum genus publicani. Cur hoc auctore non Romae quoque servi publici ad vectigalia accedant ? Anno secundo Tiffenses H-S XXI lucri

dare coguntur inviti. tertio anno **CIO CIO** medimnum tritici, lucri Diognoto Venerio dare coacti sunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vestigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit. Atque haec ³⁷ ex publico Tissenfium testimonio cognoscite. **TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM.** Obscure, iudices, praetor ipse decumanus est; cum eius apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus ipsi lucri auferant, quam quantum populo Romano decumarum nomine daturi sunt? Haec aequitas in tuo imperio fuit, haec praetoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum dominos esse velles. hic delectus, hoc discrimen, te praetore, fuit, ut aratores in servorum numero essent, servi in publicanorum. Quid? ³⁹ Amestratini miseri, impositis ita magnis decumis, ⁸⁸ ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti sunt? addicuntur decumae M. Caesio, cum adessent legati Amestratini. statim cogitur Heraclius legatus numerare **H-S xxii.** Quid hoc est? quae est ista praeda? quae vis? quae direptio fociorum? Si erat Heraclio ab senatu mandatum, ut emeret: emisset. si non erat: qui poterat sua sponte pecuniam numerare? Caesio renuntiat se dedisse. Cognoscite renuntiationem ex literis. ⁸⁹ Recita ex literis publicis. **LITERAE PUBLICAE.** Quo senatus consulto erat hoc legato permiffum? nullo. cur fecit? coactus est, quis

hoc dicit? tota civitas. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Ab hac eadem civitate anno secundo, simili ratione extortam esse pecuniam, et Sex. Vennonio datam, ex eodem testimonio cognovistis. At Amestratinos, homines tenues, cum eorum decumas medimnis DCCC vendidisses Banobali Venerio, (cognoscite nomina publicanorum,) cogis eos plus lucri addere, quam quanti venierant, cum magno venissent. Dant Banobali medimnis DCCC, H-S MD. Profecto nunquam iste tam amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti servo Venerio, quam populo Romano tribui pateretur, nisi omnis ea praeda, servi nomine, ad istum ipsum perveniret. Petri-
 90 trini, cum eorum decumae magno addictae essent, tamen invitissimi P. Naevio Turpioni, improbissimo homini, qui iniuriarum, Sacerdote praetore, damnatus est, H-S xxxvii et 10 dare coacti sunt. Itane dissolute decumas vendidisti, ut, cum modium esset H-S xv, decumae autem medimnum
 111 venissent, hoc est H-S xxxxv, lucri decumano 10 10 10 H-S darentur? At permagno decumas eius agri vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, sed Petrinis pecuniam
 40 ereptam. Quid? Halicienses, quorum incolae decumas dant, ipsi agros immunes habent: nonne
 91 huic eidem Turpioni, cum decumae C. med. venissent, H-S xv 10 dare coacti sunt? Si id, quod maxime vis, posses probare, haec ad decumanos lucra venisse, nihil te attigisse: tamen haec pecuniae, per vim atque iniuriam tuam captae et

conciliatae, tibi fraudi et damnationi esse deberent: cum vero hoc nemini persuadere possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium ac Turpionem, servos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam existimas, quin illis emissariis haec tibi omnis pecunia quaesita sit? Segestam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. is ab isto literas affert, ut sibi contra omnia fenatus ⁹² consulta, contra omnia iura, contraque legem Rupilianam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite literas, quas ad Segestanos miserit.

LITERAE C. VERRIS. Hic Venerius quemadmodum aratores eluserit, ex una pactione hominis honesti gratiosique cognoscite. in eodem enim genere sunt cetera. Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo illustris, ac nobilis arator. Is agrum in Segestano (nam commercium in eo agro Panormitanis est) conductum habebat H-S sex millibus. pro decuma, cum pulsatus a Venerio esset, decidit H-S XVI millibus et IOCLIIII. id ex tabulis ipsius cognoscite. **NOMEN DIOCLIS PANORMITANI.** Huic eidem Symmacho Anneius Brocchus, senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omnes existimatis, nummos praeter frumentum coactus est dare. Venerione servo, te praetore, talis vir, senator populi Romani, quaestui fuit? Hunc ⁴¹ ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem sciebas, *iudicare?* Antea cum equester ordo iudicaret, improbi et rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis: ornabant

eos, quicumque in operis erant : quemcunque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis ac liberalitate prosequerantur : neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, cum aliquid contra utilitatem eius ordinis voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo, quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum putasset, ab universo ordine malo dignus iudicaretur. Tu sic ordinem senatorium despexisti, sic ad iniurias libidinesque tuas omnia coaequasti, sic habuisti statutum cum animo ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam te praetore attigissent, iudices reiicere, ut illud non cogitares, tamen ad eiusdem ordinis homines te iudices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret, tamen esset illa cogitatio, in alterius iniuria sese despectos, dignitatemque ordinis contemtam et abiectam. quod mehercule, iudices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quendam aculeum contumelia, quem pati pudentes ac viri boni difficilime possunt. Spoliaisti Siculos : solent enim inulti esse in iniuriis suis provinciales. vexasti negotiatores : inviti enim Romam raroque decedunt. equitem Romanum ad Apronii iniurias dedisti : quid enim iam nocere possunt, quibus non licet iudicare? quid, cum senatorem summis iniuriis afficis? quid aliud dicis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum senatorem : ut hoc amplissimum nomen senatorium non modo ad invidiam imperitorum, sed

etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur. Neque hoc in uno fecit Anneio, sed in 97 omnibus senatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo et fortissimo, cum is eo ipso tempore, primo istius anno consul esset, tanta improbitate usus est, ut, cum eius uxor, femina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre iusserit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis: quoniam, iudicem ne haberes, providisti. Vos autem, iudices, putare debetis, esse 98 quiddam nobis inter nos commune atque coniunctum. multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solum legum ac iudiciorum, sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiae circumflari posse videatur. In hac tam misera et iniqua conditione vitae, ne hoc quidem retinebimus, iudices, ut magistratibus nostris in obtinendo iure nostro ne contentissimi ac despectissimi esse videamur? Thermitani miserunt, qui decumas emerent 42 99 agri sui. Magni sua putabant interesse, publice potius quamvis magno emi, quam in aliquem istius emissarium incidere. appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremo liceri destiterunt. addicitur Venuleio tritici modium VIII millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Cum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen

Venuleio dantur, ne accedat, tritici mod. VIII. praeterea H-S CIO CIO. Ex quo facile apparet, quae merces decumani, quae praetoris praeda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi literas et testimonium. TABULAE THERMITANORUM, ET TESTIMONIUM. Imacharenses iam omni frumento ablato, iam omnibus iniuriis tuis exinanitos, tributum facere, miseros ac perditos, coegisti: ut Apronio darent H-S xx millia. Recita decretum de tributis, et publicum testimonium. SENATUS CONSULTUM DE TRIBUTO CONFERENDO. TESTIMONIUM IMACHARENSIUM. Enneses, cum decumae venissent agri Ennesis medimnum CIO CIO CIO CC, Apronio coacti sunt dare tritici modium XVIII, et H-S III millia. Quaeso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. nam per omnes civitates, quae decumas debent, percurrit oratio mea: et in hoc genere nunc, iudices, verfor, in quo non fingillatim aratores everfis bonis omnibus sunt, sed publice decumanis lucra data sunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus expleti atque saturi cum hoc cumulo quaestus dederent. Calactinis quamobrem imperasti anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calactae dare consueverant, Amestrati M. Caesio decumano darent, quod neque ante te praetorem illi fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Syracusanus in agrum Mutycensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus ostendam, triticum emere necessario, prop-

ter inopiam, cogentur. Iam vero ex Hyblen-¹⁰²
 fium pactioibus intelligetis, quae pactae sint cum
 decumano Cn. Sergio, sexties tantum, quam quan-
 tum fatum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita fa-
 tiones et pactiones ex literis publicis. Recita. PACTIO-
 NES HYBLENSIUM CUM VENERIO SERVO EX LITERIS
 PUBLICIS. Cognoscite item professiones fationum,
 et pactiones Menenorum cum Venerio servo. Re-
 cita ex literis publicis. PROFESSIONES SATIONUM,
 ET PACTIONES MENENORUM CUM VENERIO SERVO
 EX LITERIS PUBLICIS. Patiemini, iudices, a fociis,
 ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis labo-
 rant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam ab sese
 ali volunt, ut sibi ac liberis suis tantum supersit, quo
 ipsi ali possint; ab his, per summam iniuriam, per
 acerbissimas contumelias, plus aliquanto ablatum
 esse, quam natum sit? Sentio, iudices, moderan-¹⁰³
 dum mihi esse iam orationi meae, fugiendamque
 vestram fatietatem. non versabor in uno genere
 diutius, et ita cetera de oratione mea tollam, ut
 tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentinarum,
 fortissimorum virorum, diligentissimorumque que-
 rimonias: cognoscetis, iudices, Entellinorum summi
 laboris, summaeque industriae, dolorem et iniu-
 rias: Heracliensium, Gelenium, Soluntinorum in-
 commoda proferentur: Catinentium, locupletissimo-
 rum hominum amicissimorumque, agros vexatos
 ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissi-
 mam civitatem, Cephaleditanam, Halentinam, Apol-
 loniensem, Engynam, Capitinam, perditas esse hac
 iniquitate decumarum intelligites: Murgentinis, Af-

forinis, Elorinis, Ennensibus, Letinis, nihil omnino relictum: Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abiectos esse ac perditos: omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo vectigales fuisse: et plerisque aratoribus nihil omnino superfuisse: si cui quid aut remissum, aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, redundarit.

44 Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, iu-
 104 dices, fere optimos ac nobilissimos, Aetnensem et Leontinum. Horum agrorum ego missos faciam quaestus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Sumam annum tertium, quod et recentissimus est, et ab isto ita administratus, ut, cum se certe decessurum videret, non laboraret, si aratorem nullum in Sicilia omnino esset relicturus. Agri Aetnensis et Leontini decumas agemus. Attendite, iudices, diligenter. Agri sunt feraces: annus tertius: decuma-
 105 nus Apronius. De Aetnensibus perpauca dicam. dixerunt enim ipsi priore actione publice. Memoria tenetis, Artemidorum Aetnensem, legationis eius principem, publice dicere, Apronium venisse Aetnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modo in publico, sed etiam de publico convivari: cum in eis conviviiis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, retinere solitum esse aratores, atque ab iis non modo per iniuriam, sed etiam per contume-

liam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset. Audistis haec, iudices, quae nunc ego ¹⁰⁶ omnia praetereo ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia ac turpitudine: tantum de quaestu ac lucro dicam unius agri, et unius anni, quo facilius vos coniecturam de triennio, et de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Aetnensium brevis est oratio. ipsi enim venerunt: ipsi publicas literas deportarunt. docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris praetoris, Apronius. id, quaeso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimonium Aetnensium.

TESTIMONIUM AETNENSIUM. Quid ais? dic, dic, ⁴⁵ quaeso, clarius, ut populus Romanus de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis atque amicis audiat, L MEDIMNUM, L H-S MILLIA. Per deos immortales! unus ager uno anno ccc millia modium tritici; et praeterea H-S L millia, lucri dat Apronio? tantone minoris decumae venierunt, quam fuerunt? an, cum satis magno venissent, hic tantus tamen frumenti pecuniaeque numerus ab aratoribus per vim ablati est? utrum enim horum dixeris, in eo culpa et crimen haerebit. Nam illud quidem non ¹⁰⁷ dicis, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. Ita te non modo publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum factionibus ac literis; ut intelligas, non te diligentiore in faciendis furtis fuisse, quam me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, praeter eam,

quam dixi, pecuniam numeratam, ccc millia modium tritici lucri nomine sustulisse? Quid? hoc Aetnenses soli dicunt? immo etiam Centuripini, qui agri Aetnensis multo maximam partem possident: quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni et Arthemoni, senatus ea mandata dedit, quae publice ad civitatem ipsorum pertinebant: de iis iniuriis, quas cives Centuripini non in suis, sed in aliorum finibus acceperunt, senatus et populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus hominum honestissimorum et locupletissimorum, tres legatos, cives suos, delegerunt, ut eorum testimonio non unius agri, sed prope totius Siciliae calamitates cognosceretis. Arant enim tota Sicilia fere Centuripini. et hoc in te graviores certioresque testes sunt, quod ceterae civitates suis solum incommodis commoventur: Centuripini, quod in omnium fere finibus habent possessiones, etiam ceterarum civitatum damna ac detrimenta senserunt.

46 Verum, ut dixi, ratio certa est Aetnensium, et publicis et privatis literis consignata. meae diligentiae pensum magis in Leontino agro est exigendum, propter hanc causam, quod ipsi Leontini publice non sane multum adiuverunt. neque enim eos isto praetore, hae decumanorum iniuriae laeserunt: potius etiam, iudices, adiuverunt. Mirum fortasse hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos, qui principes rei frumentariae fuerunt, expertes incommodorum atque iniuriarum fuisse. Hoc causae est, iudices, quod in agro Leontino,

praeter unam Mnafistrati familiam, glebam Leonrinorum possidet neño. Itaque Mnafistrati, hominis honestissimi atque optimi viri testimonium, iudices, audietis. ceteros Leontinos, quibus non modo Apronius in agris, sed ne tempestas quidem ulla nocere potuit, exspectare nolite. etenim non modo incommodi nihil ceperunt: sed etiam in Apronianis illis rapinis, in quaestu sunt compendioque versati. Quapropter, quoniam me Leontina civitas atque legatio, propter eam, quam dixi, causam, defecit: mihimet ineunda ratio et via reperienda est, qua ad Apronii quaestum, sive adeo, qua ad istius ingentem immanemque praedam possim pervenire. Agri Leontini decumae anno tertio venierunt tritici medimnum XXXVI; hoc est, tritici modium CCXVI. Magno, iudices, magno. neque enim hoc possum negare. Itaque necesse est, aut damnum, aut certe non magnum lucrum fecisse decumanum. hoc enim solet usu venire iis, qui magno redemerunt. Quid, si ostendo, in hac una emtione, lucri fieri tritici modium C? quid, si CC? quid, si CCC? quid, si CCCC millia? dubitabis etiam, cui ista tanta praeda quaesita sit? iniquum me esse quispiam dicet, qui ex lucri magnitudine coniecturam faciam furti atque praedae. Quid? si doceo, iudices, eos, qui CCCC millia modium lucri faciunt, damnum facturos fuisse, si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis poterit in tanto lucro tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quaestus feceris? propter magnitudinem quaestus improbus esse vo-

47 lueris? Quomodo igitur hoc assequar, iudices, ut
 112 sciam, quantum lucri factum sit? non ex Apro-
 nii tabulis, quas ego cum conquirerem, non in-
 veni: et cum in ius ipsum eduxi, expressi, ut con-
 ficere tabulas se negaret. Si mentiebatur: quamob-
 rem removebat, si hae tabulae nihil tibi erant ob-
 futurae? Si omnino nullas confecerat literas: ne id
 quidem satis significabat, illum non suum negotium
 gessisse? ea est enim ratio decumanorum, ut sine
 plurimis literis confici non possit. singula enim no-
 mina aratorum, et cum singulis pactiones decuma-
 norum, literis persequi et conficere necesse est. Iu-
 gera professi sunt aratores omnes imperio atque in-
 stituto tuo: non opinor quemquam minus esse pro-
 fessum, quam, quantum arasset, cum tot cruces,
 tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores propo-
 nerentur. In iugere agri Leontini medimnum fere
 tritici feritur, perpetua atque aequabili satione. a-
 ger efficit cum octavo, bene ut agatur: verum,
 ut omnes dii adiuvent, cum decumo. quod si quan-
 do accidit, tum fit, ut tantum decumae fit, quantum
 severis: hoc est, ut, quot iugera sunt sata, totidem
 113 medimna decumae debeantur. Hoc cum ita esset: pri-
 mum illud dico, pluribus millibus medimnum venif-
 se decumas agri Leontini, quam quot millia iugerum
 sata erant in agro Leontino. Quod si fieri non pote-
 rat, ut plus quam decem medimna ex iugere ararent:
 medimnum autem ex iugere decumano dari poterat,
 cum ager, id quod perraro evenit, cum decumo extu-
 lisset: quae erat ratio decumani, si quidem decumae,
 ac non bona venibant aratorum, ut pluribus aliquan-

to medimnis decumas emeret, quam iugera erant facta? In Leontino iugerum subscriptio ac professio non est plus xxx millium. Decumae xxxvi medimnum 48 venierunt. Erravit, an potius insanivit Apronius? immo tum insanisset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset; et non, quod Apronius imperasset, necesse fuisset dare. Si ostendo, minus tribus me- 114 dimnis in iugerum neminem dedisse decumae: concedes, opinor, ut cum decumo fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atque hoc in beneficii loco petitum est ab Apronio, ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam cum a multis quaterna, etiam quina exigerentur: multis autem non modo granum nullum, sed ne paleae quidem ex omni fructu atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum convenerunt: hominem suae civitatis in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc iudicium legatum et testem Centuripina civitas misit: ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in iugera singula, quam terna medimna exigeret. Hoc 115 vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis, ternas decumas dare liceret. Quodsi tua res non ageretur, a te potius postularent, ne amplius, quam singulas, quam ab Apro-

nio, ut ne plus, quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quae regie, seu potius tyrannice, statuit in aratores Apronius, praetermittam: neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, et quibus nihil non modo de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii gratiaeque causa concessit) quid lucri fiat, cognoscite. Professio est 49
 116 agri Leontini ad iugerum xxx millia. Haec sunt ad tritici medimnum xc, id est, tritici modium DXL millia. deductis tritici modium CCXVI millibus, quanti decumae venierunt, reliqua sunt tritici CCCXXIV millia. adde totius summae IXXL millium modium tres quinquagesimas, id est, tritici modium XXXII millia cccc (ab omnibus enim ternae praeterea quinquagesimae exigebantur) sunt haec iam ad cccLVI millia, cccc mod. tritici. At ego cccc millia lucri facta esse dixeram. non enim duco in hac ratione eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsa ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimna multi H-S duo, multi H-S quinque accessionis cogebantur dare: qui minimum, singulos nummos. Hoc minimum ut sequamur, quoniam xc medimnum millia duximus, accedebant eo, novo pessimoque exemplo, H-S xc millia. 117
 Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas vendidisse, cum ex eodem agro, dimidio plus ipse abstulerit, quam populo Romano miserit? CCXVI modium millibus decumas agri Leontini vendidisti. si ex lege, magno: si, ut lex esset libido

tua, parvo : si, ut, quae dimidiae essent, decumae vocarentur, parvo vendidisti. multo enim pluris fructus annui Siciliae venire potuerunt, si id te senatus aut populus Romanus facere voluisset. etenim saepe decumae tanti venierunt, cum lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMAE VENDITAE AGRI LEONTINI. Atqui tum neque iudicium de modo iugerum dabatur : neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator : neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat : nec beneficium petebatur a decumano, ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret : nec nummorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere : et tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur. Quid vero 50 istae sibi quinquagesimae, quid porro nummorum 112 accessiones volunt ? quo id iure, atque adeo, quo id [potius] more fecisti ? Nummos dabat arator. quomodo ? aut unde ? qui, si largissimus esse vellet, cumulatione mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum aequa lege et conditione veniebant. Is nummum dabat. Unde ? de frumento ? quasi habuisset, te praetore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid refecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Iam id porro utrum libentes, an inviti dabant ? libentes ? amabant, credo, Apronium. inviti ? qua re, nisi vi et malo, cogebantur ? Iam iste, homo amentissimus,

in vendundis decumis nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas : neque multum : bina aut terna millia addebat. fiunt per triennium H-S fortasse 15 millia. Hoc neque exemplo cuiusquam, neque ullo iure fecit : neque eam pecuniam retulit : neque hoc parvum crimen quemadmodum defensus sit, homo quisquam unquam excogitabit.

119 Quod cum ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidisse, cum sit perspicuum, te bona fortunaeque aratorum, non populi Romani, sed tui quaestus causa, vendidisse? Ut, si quis villicus ex eo fundo, qui H-S dena meritasset, excisis arboribus ac venditis, demtis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino xx millia nummum pro x miserit : sibi alia praeterea centum confecerit : primo dominus, ignarus incommodi sui, gaudeat, villicoque delectetur, quod tanto sibi plus mercedis ex fundo resectum sit : deinde, cum audierit, eas res, quibus fundi fructus et cultura continetur, amotas et vendidas; summo supplicio villicum afficiat, et secum male actum putet : item populus Romanus cum audit, pluris decumas vendidisse C. Verrem, quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus fructibusque suis custodem habuisse ac villicum : cum senserit, istum omne instrumentum aratorum, omnia subsidia vectigalium vendidisse, omnem spem posteritatis avaritia sua sustulisse, arationes et agros vectigales vastasse atque exinanisse, ipsum maximos quaestus praedaeque fecisse : intelliget secum actum esse pessime ; istum autem summo supplicio dignum

existimabit. Unde ergo hoc intelligi potest? ex hoc 51
maxime, quod ager decumanus provinciae Siciliae 120
propter istius avaritiam desertus est. neque id solum
accidit, uti minus multis iugis ararent, si qui in
agris remanserunt; sed etiam, ut permulti locuple-
res homines, magni et navi aratores, agros latos ac
fertiles desererent, totasque arationes derelinque-
rent. Id adeo sciri facillime potest ex literis pub-
licis civitatum; propterea quod lege Hieronica nu-
merus aratorum quotannis apud magistratus pub-
lice subscribitur. Recita tandem, quot acceperit
aratores agri Leontini Verres. LXXXIII. quot anno
tertio profiteantur. XXXII. Unum et quinquaginta
aratores ita video deiectos, ut his ne vicarii qui-
dem successerint. Quot aratores, adveniente te, fue-
runt agri Mutyens? videamus ex literis publicis.
CLXXXVIII. Quid? anno tertio? CI. LXXXVII ara-
tores unus ager istius iniuria desiderat: atque adeo
nostra respublica, quoniam illa populi Romani vec-
tigalia sunt, hunc tot patrumfamilias numerum de-
siderat et reposcit. Ager Herbitensis primo anno
habuit aratores ducentos quinquaginta septem, ter-
tio centum viginti. hinc centum triginta septem
patresfamilias extorres profugerunt. Agyrinensis a-
ger, quorum hominum! quam honestorum! quam
locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit
primo anno praeturae tuae. Quid tertio anno? oc-
toginta, quemadmodum legatos Agyrinenses reci-
tare ex publicis literis audistis. Pro dii immorta- 52
les! si ex provincia tota centum septuaginta eie- 121
cisses, possesne, severis iudicibus, salvus esse? Unus

ager Agyrinensis cLxx aratoribus inanior cum sit, vos coniecturam totius provinciae non facietis? Atque hoc peraeque in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, minus multis iugis, remansisse, quod metuebant, si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos plane non solum ex agris, verum ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma literas misisset, se decumas lege Hieronica venditurum; et nisi ab iis hoc petivisset, ut fererent quam plurimum: quod illi semper sua causa fecerant, cum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi et populo Romano, non

122 Verri et Apronio ferere, impendere, laborare. Iam vero, iudices, si Siculorum fortunas negligitis: si, quemadmodum focii populi Romani a magistratibus nostris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani causam suscipite atque defendite. Eiectos aratores esse dico: agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre: populatam, vexatamque provinciam. haec omnia doceo literis civitatum, et privatis primariorum virorum testi-

53 moniis. Quid vultis amplius? num expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in istum testes imperio et potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? non opinor. At is optime, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verum amicitia impeditur. At

debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. num quis postulat? non opinor. Quid si testimonio L. Metelli ac literis haec omnia vera esse doceo? quid dicetis? utrum Metellum falsum scribere? an amicum laedendi esse cupidum? an praetorem, quaemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita literas L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium et M. Crassum consules, quas ad M. Mummius praetorem, quas ad quaestores urbis misit.

EPISTOLA L. METELLI. *Decumas frumenti lege Hieronica vendidi.* Cum scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, praeter Verrem. cum scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis maiorum nostrorum beneficia, ius ipsorum, conditionem societatis, amicitiae, foederum reddidisse. dicit, quanti cuiusque agri decumas vendiderit. deinde quid scribit? Recita de epistola reliqua. *Summa data est opera a me, ut quam plurimo decumas venderem.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inanes agros, provinciam miseram perditamque offendi. Quid? id ipsum, quod fatum est, qua ratione quisquam, qui fereret, inventus est? Recita literas. LITERAE. Ait se misisse, et praesentem confirmasse, suam interposuisse auctoritatem. tantum quod aratoribus Metellus obsides non dedit, se nulla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicat? Recita. *Ut aratores,*

qui reliqui erant, quamplurimum fererent. Qui reli-
qui? quid hoc est, reliqui? quo ex bello? qua ex
vastitate? quaenam in Sicilia tanta clades, aut quod
bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te prae-
tore, versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos
 54 aratores collegisse et recreasse videatur? Cum bel-
 125 lis Carthaginensibus Sicilia vexata est, et post no-
 stra patrumque memoria, cum bis in ea provincia
 magnae fugitivorum copiae versatae sunt: tamen
 aratorum interitio facta nulla est. tum, semente
 prohibita, aut messe amissa, fructus annuus interi-
 bat: tamen incolumis numerus manebat dominorum
 atque aratorum. tum, qui M. Laevino, aut P. Ru-
 pilio, aut M. Aquillio, praetoribus, in eam pro-
 vinciam successerant, aratores reliquos non colli-
 gebant. Tantone plus Verres cum Apronio provin-
 ciae Siciliae calamitatis importavit, quam aut Has-
 drubal cum Poenorum exercitu, aut Athenio cum
 fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis
 simulatque hostis superatus esset, ager araretur om-
 nis, neque aratori praetor per literas supplicaret,
 neque eum praesens oraret, ut quam plurimum fere-
 ret: nunc autem, ne post abitum quidem huius im-
 portunissimae pestis, quisquam reperiretur, qui sua
 voluntate araret? pauci essent reliqui, qui L. Metelli
 auctoritate in agros, atque ad suum larem familiarem
 126 redirent? His te literis, homo audacissime atque a-
 mentissime, iugulatum esse non sentis? non vides,
 cum is, qui tibi successit, aratores reliquos appel-
 let, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse, non
 ex bello, neque ex aliqua huiusmodi calamitate, sed

ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cetera. *Tamen pro eo, ut temporis difficultas, aratorumque penuria tulit.* Aratorum, inquit, penuria. Si ego accusator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, iudices. Clamat Metellus: *Nisi literas misissem.* non est satis. *Nisi praesens confirmassem.* ne id quidem satis est. *Reliquos, inquit, aratores.* reliquos? prope lugubri verbo calamitatem provinciae Siciliae significat. addit, *Aratorum penuria.* Expectate 55 etiam, iudices, expectate si potestis, auctoritatem 127 accusationis meae. dico aratores istius avaritia eiectionis: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. dico agros relictos, arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse penuriam. hoc cum scribit, illud ostendit, deiectionis, eiectionis, fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos. quibus si qua calamitas propter istum, salvis vectigalibus nostris, accidisset, animadvertere in eum vos oportebat: praesertim cum ea lege iudicaretis, quae sociorum causa esset constituta. cum vero perditis profligatisque sociis, vectigalia populi Romani sint deminuta; res frumentaria, commeatus, copiae, salus urbis atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit: saltem commoda populi Romani respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis. Atque, ut intelligatis, ab isto, prae lucro, praedaeque praesentis, nec vectigalium, nec posteritatis habitam esse rationem: cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. *In reliquum tempus vectigalibus prospexi.* 128

In reliquum tempus ait se vectigalibus prospexisse: non scriberet, se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat, quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis, et in tota re frumentaria, si iste non vectigalia populi Romani suo quaestu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, ut arent, si qui possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reliquum fecit: qui tamen in agris spe atque expectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modo ex agris eieci sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provincia, denique bonis fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot praetorum innocentia sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris ac sedibus
 56 collocetur? Ac, ne miremini, tantam multitudi-
 129 nem profugisse, quantam ex literis publicis, aratorumque professionibus cognovistis: scitote, tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse, (incredibile dictu est, iudices: sed et factum, et tota Sicilia pervulgatum;) ut homines, propter iniurias licentiamque decumanorum, mortem sibi ipsi consciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemisse. Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem appetisse, dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cum audisset tantum decu-

manum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset.

Haec tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus crudelissimusque semper fuisti, tamen nunquam perpeterere, quod illi gemitus luctusque provinciae ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines iniuriae tuae remedium morte ac suspendio quaerent, nisi ea res ad quaestum et ad praedam tuam pertineret. Quid? illud perpeterere? attendite, iudices; omnibus enim nervis mihi contendendum est, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen est hoc, et vehemens, et post hominum memoriam, iudiciaque de pecuniis repetundis constituta, gravissimum, praetorem populi Romani socios habuisse decumanos. Non hoc nunc primum audit privatus de inimico, reus ab accusatore. iam antea in sella sedens praetor, cum provinciam Siciliam obtineret, cum ab omnibus non solum (id quod commune est) propter imperium, sed etiam (id quod istius praecipuum est) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cum eius animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed conscientia sceleris avaritiaeque suae refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, et praeter ceteros is, qui apud istum plurimum poterat, maximosque agros populabatur, Apronius: perparvum ex illis magnis lucris ad sese pervenire: praetorem esse socium. Hoc cum

palam decumani tota provincia loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi nefariaque interponerent: nihilne tibi venit in mentem existimationi tuae consulere? nihil denique capiti ac fortunis tuis providere? cum tui nominis terror in auribus animisque aratorum versaretur: cum decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non suam vim, sed tuum scelus ac nomen opponeret: ecquod iudicium Romae tam dissolutum, tam perditum, tam nummarium fore putasti, quo ex iudicio te ulla Salus servare possit? cum planum fieret, decumis contra instituta, leges, consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis fortunisque diripiendis decumanos dictitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam praedam: idque te tacuisse, et, cum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti et perferre, quod magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem, plusque aliquanto apud te pecuniae cupiditas, quam iudicii metus possit? Est. cetera negare non potes. ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil eorum te audisse, nihil ad tuas aures de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu et gemitu aratores. tu id nesciebas? Fremebat tota provincia. nemo id tibi renuntiabat? Romae querimoniae de tuis iniuriis, conventusque habebantur. ignorabas haec? ignorabas haec omnia? Quid? cum palam Syracusis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium sponse lacesivit, *Ni Apronius dictitaret, te sibi in decumis esse socium*: haec te vox non percussit? non perturbavit? non, ut capiti et fortu-

nis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam lites illorum: et sponſio illa ne fieret, laboraſti. Pro dii immortales! hoc innocens homo perſpeti 58
 potuiſſet? aut quamvis nocens, qui modo iudicia Romae fore putaret, non aliqua ſimulatione exiſtimationi ſe hominum venditaſſet? Quid eſt 132
 hoc? ſponſio ſit de capite ac fortunis tuis. tu ſedes et quieſcis? non perſequeris? non perſeueras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum ſit? Si quis tibi ad aurem acceſſiſſet, et dixiſſet, Apronium diſtitare, te ſibi eſſe ſocium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum ante tibi ſatisfacere, quam tu omnium exiſtimationi ſatiſſe-
 ciſſes. cum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc, verbo et ſimulatione, Apronio, re vera, tibi obiectum eſſet; tu unquam tantam plagam tacitus accipere potuiſſes, niſi hoc ita ſtatuſſes, in re tam manifeſta quidquid dixiſſes, te deterius eſſe facturum? Quaerſtores, legatos, praefectos ſuos, tribu- 134
 nos, multi miſſos fecerunt, et de provincia decedere iuſſerunt, quod eorum culpa ſe minus commode audire arbitrarentur, aut quod peccare illos aliqua in re iudicarent: tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitioſum, qui non modo animum integrum, ſed ne animam quidem puram conſervare potuiſſet; eum, in tanto tuo dedecore, non proſecto, ne verbo quidem graviore appellaiſſes: neque apud te tam ſancta religio ſocietatis fuiſſet, ut tui capitis periculum negligeres, niſi rem tam notam eſſe omni-

135 bus et tam manifestam videres. Cum eodem Apro-
 nio postea P. Scandilius, eques Romanus, quem
 vos omnes nostis, eandem sponfionem de societate
 fecit, quam Rubrius facere voluerat. Instat, op-
 preffit, non remisit: facta est sponfio H-S v mil-
 59 lium. coepit Scandilius recuperatores, aut iudicem po-
 stulare. Satisne vobis praetori improbo circumdati
 cancelli videntur in sua provincia; immo vero in
 fella ac tribunali: ut aut de suo capite iudicium fieri
 patiatur praefens ac sedens; aut confiteatur, se omni-
 bus iudiciis convinci necesse esse? Sponfio est, *Ni te*
Apronius in decumis socium esse dicat: provincia tua
 est: ades: abs te iudicium postulatur. Quid facis?
 quid decernis? Recuperatores dicis te daturum.
 Bene agis: tametsi qui erunt. tantis cervicibus recu-
 peratores, qui audeant in provincia, cum praetor
 adfit, non solum contra voluntatem eius, sed etiam
 136 contra fortunas iudicare? Verum esto. manifesta res
 est, cum nemo esset, quin hoc se audisse liquido di-
 ceret, locupletissimus quisque certissimus testis es-
 set: nemo erat Sicilia tota, qui nesciret decumas
 esse praetoris; nemo, qui non audisset, ita Apro-
 nium dictitasse: praeterea conventus honestus Syra-
 cufis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua
 copia recuperatores reiici oporteret, qui aliter iu-
 dicare nullo modo possent. Instat Scandilius postulare
 recuperatores. tum iste homo innocens, qui illam
 suspicionem levare, atque ab se remove cupere-
 ret, recuperatores dicit se de cohorte sua datu-
 60 rum. Pro deum hominumque fidem! quem ego ac-
 137 cuso? in quo meam industriam ac diligentiam spec-

tari volo? quid est, quod ego dicendo aut cogitando efficere, aut assequi debeam? teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provinciae Siciliae, furem, manifesto avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non possit. nam quid hic dicet? Sponsio facta est cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, ni socium te sibi in decumis esse dicitaret. Exspectant omnes, quantae tibi ea res curae sit, quemadmodum hominum existimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum, et haruspicem, et praeconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem habebas, si qua res maior esset, Papirium Potamonem, hominem severum, ex vetere illa equestri disciplina? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis, commissurum. Negotiatores putant esse turpe, id forum sibi iniquum eiurare, ubi negotientur. Praetor provinciam suam totam sibi iniquam eiurat. O impudentiam singularem! Hic postulat se Romae absolvi, qui in sua provincia iudicavit, se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam, quam apud tres negotiatores metum valere? Scandilius vero negat sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum: et tamen auget atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis: si ex provincia Sicilia tota statuas idoneum iudicem, aut recupera-

torem nullum posse reperiri, postulat a te, ut
 739 Romam reiicias. Hic enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui postulet, ibi de tua existimatione iudicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligat. negas te Romam reiecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, et suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. quid? spon-
 sionem acceptam facere? Impudenter tollis expectatum existimationis tuae iudicium: non facis.
 740 Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis sumendi, quam utrisque ex aequis reiiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? Est aliquid, quod improbius fieri potest. cogit enim Scandilium quinque illa millia nummum dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere praetor cupidus existimationis bonae: qui ab sese omnem suspicionem
 671 propulsare, qui se eripere ex infamia cuperet? Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem. dictitabat homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse praetorem: venerat res in iudicium atque discrimen. potestas erat isti, homini integro atque innocenti, data, ut, in Apronium cum animadvertisset, sese gravissima levaret infamia. Quid excogitat poenae? quid animadversio-
 nis in Apronium? cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem, atque audaciam, praedicationemque nefariae societatis, H-S v millia merce-

dis ac praemii dare. Quid interfuit, homo audacif- 141
sime, utrum hoc decerneres; an id, quod Apro-
nius dictitabat, tute de te profiterere ac dictitares?
quem hominem, si quis pudor in te, atque adeo
si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non
debuisti: hunc abs te sine praemio discedere nolui-
sti. Omnia simul intelligere potuistis, iudices, ex
uno crimine Scandiliano: primum, hoc non esse
Romae natum de societate decumarum, non ab
accusatore fictum: non (ut solemus interdum in
defensionibus dicere) crimen domesticum ac ver-
naculum, non ex tempore periculi tui constitutum:
sed vetus, excogitatum iam, et, te praetore, iacta-
tum, et non ab inimicis Romae compositum, sed
Romam de provincia deportatum. Simul intelligi 142
potest illud istius in Apronium studium, Apronii
de isto non modo confessio, verum etiam com-
memoratio. eodem accedit, quod hoc quoque in-
telligere potestis, istum statuisse, in provincia sua
existimationis suae iudicium, extra cohortem suam,
committendum fuisse nemini.

Ecquis est iudex, cui non ab initio decumani cri- 62
minis persuasum sit, istum in aratorum bona fortu-
nasque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim
iudicavit, quod ostendi, istum decumas nova le-
ge, atque adeo nulla lege, contra omnium consue-
tudinem atque instituta vendidisse? Verum, ut istos 143
ego iudices tam severos, tam diligentes, tam reli-
giosos non haberem: ecquis est, ex iniuriarum mag-
nitudine, improbitate decretorum, iudiciorum ini-
quitate, qui hoc non iam dudum statuerit et iudica-

rit? Etiam sane fit aliquis dissolutior in iudicando: legum, officii, reipublicae, sociorum, atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, cum tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi et metu expressas cognoverit? cum tanta praemia civitates, vi atque imperio, virgarum ac mortis metu, non modo Apronio atque eius similibus, verum etiam Veneriis servis dare co-

144 actas. Quodsi quis sociorum incommodis minus movetur: si quem aratorum fugae, calamitates, exsilia, suspendia denique non permovent: non possum dubitare, quin is tamen, cum vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum literis, et epistola L. Metelli cognoverit; statuatur fieri non posse, ut de isto non severissime iudicetur. Erit etiam aliquis, qui haec omnia dissimulare ac negligere possit. Attuli sponsones ipso praesente factas de decumarum societate, ab ipso prohibitas iudicari. quid est, quod possit quisquam manifestius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis satisfecerim, iudices. verumtamen progrediar longius: non mehercule quo magis hoc vobis persuadeatur, quam iam persuasum esse confido: sed ut ille aliquando impudentiae suae finem faciat, aliquando desinat, ea se putare posse emere, quae ipse semper habuit venalia, fidem, iusiurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici eius ea dictitare, quae detrimento, maculae, invidiae, infamiae nobis omnibus esse possint. At qui amici? O miserum, atque invidiosum, offensumque paucorum culpa atque indignitate ordinem senatorium! Albam

145

Aemilium sedentem in faucibus macelli loqui palam, *viciſſe* Verrem, emtos habere iudices, alium H-S cccc millibus, alium H-S 10, quem minimo, ccc. Atque ei cum responſum eſſet, fieri non poſſe : multos teſtes eſſe dicturos, me praeterea cauſae non defuturum : *Licet, hercules, inquit, omnes omnia dicant in illum : niſi ita res manifeſta erit allata, ut reſponderi nihil poſſit, vicimus.* Bene ¹⁴⁶ ais, Alba: ad tuam veniam conditionem. nihil putas valere in iudiciis coniecturam, nihil ſuſpicionem, nihil anteaetae vitae exiſtimationem, nihil bonorum virorum teſtimonia, nihil civitatum auctoritates ac teſtimonia: res manifeſtas quaeris. Non quaero iudices Caſſianos: veterem iudiciorum ſeveritatem non requiro: veſtram in hoc fidem, dignitatem, religionem in iudicando non imploro: Albam habebo iudicem, eum hominem, qui ſe ipſe ſcurram improbiſſimum exiſtimari vult: qui a ſcurris potius ſemper gladiator, quam ſcurra appellatus ſit. afferam rem eiſmodi in decumis, ut Alba fateatur, iſtum in re frumentaria, et in bonis aratorum aperte palamque eſſe praedatum. Decu- ⁶³ mas agri Leontini magno dicit ſe vendidiſſe. Oſten- ¹⁴⁷ di iam illud initio, non exiſtimandum magno vendidiſſe eum, qui verbo decumas vendiderit; re et conditione, et lege, et edicto, et licentia decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. Etiam illud oſtendi, vendidiſſe alios magno decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum: et lege Hieronica vendidiſſe: et pluris etiam, quam re vendidiſſe: nec aratorem quemquam eſſe que-

stum. nec etiam fuit quod quisquam queri posset, cum lege aequissime scripta venirent: neque illud unquam aratoris interfuit, quanti decumae venirent. non enim ita est, ut, si magno venierint, plus arator debeat: si parvo, minus. Ut frumenta nata sunt, ita decumae veneunt. aratoris autem interest, ita se frumenta habere, ut decumae quam plurimo venire possint. dum arator ne plus decuma det, expedit ei decumam esse quam maximi.

148 Verum hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuae, magno te decumas vendidisse: agri vero Leontini, qui plurimum efficit, tritici modium c c x v i millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere, neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur: et Apronio multo minoris, quam aliis potueris, tradidisse: si hoc doceo; poteritne te, Alba, tuus antiquissimus non so-

64 lum amicus, verum etiam amator, absolvere? Dico, equitem Romanum, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici modium non c i o, non c i o c i o, non c i o c i o c i o, sed ad unas unius agri decumas tritici modium xxx millia voluisse addere, et ei potestatem emendi non esse factam,

149 ne res abiret ab Apronio. Negare hoc, nisi forte negare omnia constituisti, nullo modo potes. palam res gesta est, maximo conventu, Syracusis: testis est tota provincia, propterea quod undique ad emendas decumas solent eo convenire. quod sive fateris, sive convinceris; quot, et quam manifestis in rebus tenere, non vides? primum tuam

rem illam et praedam fuisse. nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas, (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur,) quam Minucium, decumas agri Leontini fumere? deinde immensum atque infinitum lucrum esse factum. nam si xxx millibus modium tritici tu commotus non esses: certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset. Quantam 150 igitur illi spem praedae propositam arbitramur fuisse, qui tantum praesens lucrum, nulla opera infumta, contemserit atque despexerit? deinde ipse Minucius nunquam tanti habere voluisset, si decumas tu lege Hieronica venderes: sed quod tuis novis edictis, et iniquissimis institutis plus aliquanto se, quam decumas, ablaturum videbat, idcirco longius progressus est. At Apronio semper plus etiam multo abs te permissum est, quam quod edixeras. Quantum igitur quaestum putamus factum esse per eum, cui quidvis licitum sit: cum tantum lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret? Postremo illa quidem certe tibi 152 praecisa defensio est, in qua tu semper omnia tua furta atque flagitia latere posse arbitratus es: magno te decumas vendidisse: plebi Romanae consuluisse: annonae prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest, se unius agri decumas xxx millibus modium minoris, quam potuerit, vendidisse: ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidisse, quod iam addixisses Apronio: aiunt enim te ita dicitare, quod ego exspecto, cupioque te ita illud defendere:

verum ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi praeclarum aliquid, praedicare, magno te decumas vendidisse, cum fuisse fateare, qui multo pluris voverint emere.

65 Tenetur igitur iam, iudices, et manifesto tene-
 352 tur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid si haec, quae dico, ipsius amici defensoresque iudicarunt? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, praetoris, cum omnes eius comites iste sibi suo illo panchresto medicamento amicos reddidisset; aditum est ad Metellum: educus est Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, senator: postulavit a L. Metello, ut ex edicto suo iudicium daret in Apronium, *Quod per vim aut metum abstulisset*: quam formulam Octavianam, et Romae Metellus habuerat, et habebat in provincia. non impetrat: cum hoc diceret Metellus, praeiudicium a se de capite C. Verris per hoc iudicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo nostri ordinis, a suo familiarissimo L. Metello iudicium ex edicto non potest impetrare. Non reprehendo Metellum. pepercit homini amico, et, quemadmodum ipsum dicere audivi, necessario. non reprehendo, inquam, Metellum: sed hoc miror, quomodo, de quo *homine praeiudicium noluerit fieri per recuperatores*, de hoc ipso non modo praeiudicari, verum gravissime ac vehementissime iudicari. Primum enim, si Apronium absolutum iri putaret: nihil erat, quod ullum praeiudicium vereretur. deinde, si, condemnato Apronio, coniunctam

cum eo Verris causam omnes erant existimaturi : Metellus quidem certe iam hoc iudicabat, eorum rem causamque esse coniunctam : qui statuerit, Apronio condemnato, de isto praeiudicium futurum. et simul una res utrique rei est argumento : et aratores vi et metu coactos Apronio multo plus, quam debuerint, dedisse : et Apronium istius rem suo nomine egisse, cum L. Metellus statuerit, non posse Apronium condemnari, quin simul de istius scelere atque improbitate iudicaretur.

Venio nunc ad epistolam Timarchidis, liberti 66 istius et accensi : de qua cum dixero, totum hoc ¹⁵⁴ crimen decumanum peroraro. Haec epistola est, iudices, quam nos Syracusis in aedibus Apronii, cum literas conquireremus, invenimus. missa est, ut ipsa significat, ex itinere, cum Verres iam de provincia decessisset, Timarchidis manu scripta. Recita epistolam Timarchidis : *TIMARCHIDES Verris accensus APRONIO salutem dicit.* Iam hoc quidem non reprehendo, quod adscripsit, *Accensus.* cur enim sibi hoc scribae soli fumant ? *L. PAPIRIUS scriba.* volo ego hoc esse commune [accensorum,] lictorum, viatorum. *Fac diligentiam adhibeas, quod ad existimationem praetoris attinet.* commendat Apronio Verrem, et hortatur, ut inimicis eius resistat. Bono praesidio munitur existimatio tua : si quidem in Apronii constituitur diligentia atque auctoritate. *Habes virtutem atque eloquentiam.* Quam copiose ¹⁵⁵ laudatur Apronius a Timarchide ? quam magnifice ? cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit ? *Habes sumptum unde*

facias. Necessè est , quod redundarit de vestro frumentario quaestu , ad illum potissimum , per quem agebatis , defluxisse. *Scribas , apparitores recentes arripe.* Cum L. Vulteio , qui plurimum potest , caede , concide. Videte , quam valde malitiae suae confidat Timarchides , qui etiam Apronio improbitatis praecepta det. Iam hoc , *Caede , concide* ; non verba domo patroni depromere videtur , ad omne genus nequitiae accommodata ? *Volo , mi frater , fraterculo tuo credas.* Conforti quidem in lucris atque furtis gemino et simillimo nequitia , improbitate , audacia. In co-
 67 *horte carus habere.* Quid est hoc ? *In cohorte ?* quo pertinet ? Apronium doces ? quid ? in vestram cohortem , te monitore , an sua sponte pervenerat ? *Quod cuique opus sit , oppone.* Qua impudentia putatis eum in dominatione fuisse , qui in fuga tam improbus sit ? ait , omnia pecunia effici posse. *Da , profunde , si velis vincere.* Non hoc mihi tam molestum est , Apronio suadere Timarchidem , quam
 156 quod hoc idem patrono suo praecipit. *Te postulante omnes vincere solent.* Verre quidem praetore , non Sacerdote , non Peducaeo , non hoc ipso Metello. *Scis Metellum sapientem esse.* Hoc vero ferri iam non potest , irrideri viri optimi , L. Metelli , ingenium , et contemni ac despici a fugitivo Timarchide. *Si Vulteiū habebis , omnia ludibundus conficies.* Hic vehementer errat Timarchides , qui aut Vulteiū pecunia corrumpi putet posse , aut Metellum unius arbitrato gerere praeturam. sed erravit coniectura domestica : quia multos , per se et per alios , multa ludibundos libidinosè apud Ver-

rem effecisse vidit ; ad omnes , eosdem patere aditus arbitrabatur. facilius vos efficiebatis ludibundi , quae volebatis a Verre , quod multa eius ludorum generantur. *Inculcatum est Metello et Vulteio, te aratores evertisse.* Quis istuc Apronio attribuebat , cum aratorem aliquem everterat ? aut Timarchidi , cum ob iudicandum , aut decernendum , aut imperandum aliquid , aut remittendum , pecuniam acceperat ? aut Sextio lictori , cum aliquem innocentem securi percusserat ? nemo. omnes ei Verri tunc attribuebant , quem nunc condemnari volunt. *Obtuderunt eius aures , te socium* 157 *praetoris fuisse.* Videsne , hoc quam clarum sit ac fuerit ? cum etiam Timarchides hoc metuat ? concedesne , non hoc crimen nos in te confingere , sed iam pridem ad crimen aliquam defensionem libertum quaerere ? Libertus et accensus tuus , et tibi ac liberis tuis , omnibus in rebus coniunctus , ac proximus , ad Apronium scribit , vulgo esse ab omnibus ita demonstratum Metello , tibi Apronium in decumis socium fuisse. *Fac sciat improbitatem aratorum. ipsi sudabunt , si dii volent.* Quod istuc , per deos immortales ! aut qua de causa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium atque tantum ? quantam iniuriam fecerunt Verri aratores , ut eos etiam libertus et accensus eius tam irato animo his literis insequatur ? Neque ego huius fu- 68
gitivi , iudices , epistolam vobis recitarem , nisi ut ex ea totius familiae praecepta , et instituta , et disciplinam cognosceretis. Videtis , ut moneat Apronium ? quibus rebus ac muneribus insinuet in familiaritatem Metelli ? Vulteium corrumpat ? scribas

accensumque pretio delinias? ea praecipit, quae vidit: ea monet alienum hominem, quae domi didicit ipse. verum in hoc errat uno, quod easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse mun-
 258 tas. Quamquam merito sum iratus Metello: tamen haec, quae vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non sermone incauto atque improbo posset corrumpere: quibus rebus non sensim atque moderate ad istius amicitiam adreperat, sed brevi tempore totum hominem, totamque eius praeturam possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumperet,
 359 ex qua recuperatores nulli dabantur? Nam quod scribit, Metelli filium puerum esse, vehementer errat: non enim ad omnes praetorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in provincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. vester ille puer praetextatus, in provincia quemadmodum fuisset, non dicerem, si pueri esse illam culpam, ac non patris existimarem. Tune, cum te ac tuam vitam nosset, in Siciliam tecum grandem praetextatum filium ducebas? ut, etiamsi natura puerum a paternis vitiis, atque a generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum et disciplina degenerare non sineret? Fac enim fuisse in isto C. Laelii, M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum unquam pudicum neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quo-

tidianis, adulta aetate, per triennium inter impu-
 dicas mulieres et intemperantes viros versatus sit?
 nihil unquam a patre audierit, quo pudentior aut
 melior esset? nihil unquam patrem agere viderit,
 quod cum imitatus esset, non, id quod turpissi-
 mum est, patri similis putaretur? Quibus in re- 69
 bus non solum filio, verum etiam reipublicae fe- 161
 cisti iniuriam. Susceperas enim liberos non solum
 tibi, sed etiam patriae: qui non modo tibi vo-
 luptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicae
 esse possent. Eos instituere atque erudire ad ma-
 iorum instituta, atque civitatis disciplinam, non
 ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inertibus, at-
 que impuro, et improbo parente navus, et pu-
 dens, et probus filius. haberet aliquid abs te res-
 publica muneris. Nunc pro te Verrem substituis-
 alterum civitati. nisi hoc forte deterior est, si
 fieri potest, quod tu eiusmodi evasisti, non in ho-
 minis luxuriosi, sed tantum in furis ac divisoris
 disciplina educatus. Quid isto festivius fore arbi- 162
 tramur, qui est tuus natura filius, consuetudine
 discipulus, voluntate similis? Quem ego, iudices,
 quamvis bonum fortemque facile paterer evadere.
 non enim me inimicitiae commovent, si quae mi-
 hi cum isto futurae sint. nam si in omnibus rebus
 innocens fuero, meique similis; quid mihi istius
 inimicitiae nocebunt? sin aliqua in re Verri similis
 fuero; non magis mihi deerit inimicus, quam
 Verri defuit. Etenim, iudices, eiusmodi respublica
 debet esse, et erit, severitate iudiciorum constituta,
 ut inimicus neque deesse nocenti possit, neque

obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quam obrem ego istum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere. id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit: praesertim si (ut nunc fit) custodes amicorum eum sectabuntur: quoniam

163 niam pater tam negligens ac dissolutus est. Verum huic longius, quam voluntas fuit, ab epistola Timarchidis degressa est oratio mea. qua recitata, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram: ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum a republica, esse ereptumque aratoribus.

70 Sequitur, ut de frumento *emto* vos, iudices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa, et pauca, et magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex senatusconsulto, et ex lege Terentia et Cassia, frumentaria. Emundi duo genera fuerunt: unum alterarum decumarum: alterum, quod praeterea civitatibus aequaliter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: huius imperati tritici modium 10000 millia: pretium autem constitutum decumano in modios singulos H-S terni: imperato H-S 1111. Ita in frumentum imperatum H-S bis et tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret: in alteras decumas ferme ad nonagies. sic per triennium ad hanc frumenti emtionem Sicili-

164 ensem prope centies et tricies erogatum est. Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex aerario inopi atque exhausto: datam ad frumentum, hoc est, ad

necessitatem salutis et vitae: datam, ut Siculis a-
 ratoribus, quibus tanta onera respublica impone-
 ret, solveretur: abs te sic laceratam esse dico, ut
 possim illud probare, si velim, omnem te hanc
 pecuniam domum tuam avertisse. etenim, sic hanc
 rem totam administraſti, ut hoc, quod dico, pro-
 bari aequissimo iudici possit. Sed ego habebo ra-
 tionem auctoritatis meae: meminero, quo animo,
 quo consilio ad causam publicam accesserim: non
 agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam
 probari velim, me dicente, quod non ante mihimet-
 ipsi probatum sit. In hac pecunia publica, iudices, 165
 haec insunt tria genera furtorum. primum cum posita
 esset pecunia apud eas societates, unde erat attri-
 buta, binis centesimis foeneratus est: deinde per-
 multis civitatibus pro frumento nihil solvit omni-
 no: postremo, si cui civitati solvit; tantum detra-
 xit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum
 est, reddidit.

Ac primum hoc ex te quaero: tu, cui publicani 71
 ex Carpinatii literis gratias egerunt, pecunia pub-
 lica ex aerario erogata, ex vectigalibus populi Ro-
 mani ad emendum frumentum attributa, fueritne
 tibi quaestui? pensitaritne tibi binas centesimas?
 Credo te negaturum. turpis enim est et periculosa
 confessio. Mihi autem hoc perarduum est demon- 166
 strare. quibus enim testibus? publicanis? tractati
 honorifice sunt: tacebunt. literis eorum? decreto
 decumanorum remotae sunt. Quo me igitur vertam?
 rem tam improbam, crimen tantae audaciae, tan-
 taeque impudentiae, propter inopiam testium ac li-

terarum praetermittam? non faciam, iudices: utar
 teste. quo? P. Vettio Chilone, hominẽ equestris or-
 dinis honestissimo atque ornatissimo: qui isti ita a-
 micus et necessarius est, ut, etiamsi vir bonus non
 esset, tamen, quod contra istum diceret, grave vi-
 deretur: ita vir bonus est, ut, etiamsi inimicissimus
 167 isti esset, tamen eius testimonio credi oporteret. Ad-
 miratur et exspectat, quidnam Vettius dicturus sit.
 nihil dicit ex tempore: nihil ex sua voluntate: ni-
 hil, ut ei utrumvis licuisse videatur. Misit in Sici-
 liam literas ad Carpinatium, cum esset magister
 scripturae, et eius societatis publicanorum: quas ego
 Syracusis, apud Carpinatium in literarum allatarum
 libris, Romae, in literarum missarum apud magi-
 strum Tullium, familiarem tuum, inveni: quibus ex
 literis impudentiam foenerationis, quaeso, cogno-
 scite. LITERAE MISSAE L. VETTII, L. SERVILII,
 C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Praesto se tibi ait
 futurum Vettius, et observaturum, quemadmodum
 rationes ad aerarium referas: ut, si hanc ex foe-
 nore populo pecuniam non retuleris, reddas socie-
 168 tati. Possumus hoc teste, possumus P. Servilii et
 C. Antistii, magistrorum, primorum hominum at-
 que honestissimorum, possumus auctoritate socie-
 tatis, cuius literis utimur, quod dicimus, obtinere?
 an aliqua firmiora, aut graviora quaerenda sunt?
 72 Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus affinis,
 cuius sororem habes in matrimonio, tuae frater u-
 xoris Vettius, frater tui quaestoris, testatur impu-
 dentissimum tuum furtum, certissimumque pecula-
 tum: (nam quo alio nomine pecuniae publicae foe-

neratio est appellanda?) RECITA RELIQUA. Scribam tuum dicunt, Verres, huius perscriptorem foenerationis fuisse: ei quoque magistri minantur in literis. etenim casu [scribae] tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: et recte non putant. Quis enim hoc fecit unquam? quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ut, cum senatus publicanos usura saepe iuisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usuris auderet auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani iudicarent. Minor esse nunc, ¹⁶⁹ iudices, vobis disceptantibus debet: et tanto minor, quanto est honestius, alienis iniuriis, quam re sua commoveri. Quid ad haec respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? negare qui potes? an ut tanta auctoritate literarum, tot testibus publicanis convincere? licuisse vero qui? si mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia foeneratum docerem, tamen effugere non posses. * sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis foenore accepto. hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo ceteri, sed tu ipse nihil audacius improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, iudices, dicere audacius esse, aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. maior haec praeda fortasse est; sed illa impudentia certe non minor. Et, quoniam de illa foeneratione fatis ¹⁷⁰

dictum est, nunc de hac tota pecunia averſa, quaeſo, cognoscite.

73 Siciliae civitates multae ſunt, iudices, ornatae atque honeſtae: ex quibus in primis numeranda eſt civitas Haleſina. nullam enim reperietis aut officiis fidelioſorem, aut copiis locupletioſorem, aut auctoriſtate graviorem. Huic iſte in annos ſingulos, cum ſexaginta tritici millia modium imperaviſſet, pro tritico nummos abſtulit, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. Obſtupui, iudices, cum hoc mihi primum Haleſiae demonſtravit in ſenatu Haleſinorum homo ſummo ingenio, ſumma prudentia, ſumma auctoriſtate praeditus, Haleſinus Aeneas: cui ſenatus dederat publice [cauſam], ut mihi fratrique meo gratias ageret; et ſimul, qui nos ea, quae ad iudicium
171 pertinerent, doceret. Demonſtrat, hanc iſtius conſuetudinem ac rationem fuiſſe: cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes iſtum eſſet redacta, ſolitum eſſe iſtum pecuniam cogere a civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam eſſet mittendum, tantum de ſuo quaestu, ac de ſua copia frumenti mittere. Poſco rationes: inſpicio literas: video frumenti granum Haleſinos, quibus LX millia modium imperata erant, nullum dediſſe: pecuniam Volcatio, Timarchidi, ſcribae dediſſe. reperio genus huiuſmodi, iudices, praedae, ut praetor, qui frumentum emere debebat, non emat, ſed vendat: pecunias, quas civitatibus diſtribuere debebat, eas omnes avertat atque auferat. Non mihi iam furtum, ſed monſtrum ac prodigium

videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: cum suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constituisset, id civitatibus auferre: quod a populo Romano accepisset, tenere. Quot 74 vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si 172 singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quae tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cum populus iubet; hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cum civitatum Siciliae vulgo omne frumentum improbas, num ex Aegypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halefinum, Cephaloeditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyn-daritanum, Herbitense, multarum praeterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum eiusmodi, te praetore, ferrent, quod nunquam antea, ut neque mihi, neque tibi, neque populo Romano posset probari, praesertim cum ex iisdem agris, eiusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipēs advexissent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emtum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogendae pecuniae causa nata sit? Esto: im- 173 probas Halefinum: habes ab alio populo, quod probes. eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniae, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas.

Dubium est, quid egeris? in medimna singula video ex literis publicis tibi Halefinos H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia
 75 pluris frumentum vendidisse. Quae est ergo ista ratio, aut quae potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco fit, ex quo senatus et populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex aerario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecunia frumentum
 174 ab Siculis emere iussit? Iam vero ab isto omnem illam ex aerario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. accipis enim H-S xv pro medimno. tanti enim est illo tempore medimnum. retines H-S xviii. tanti enim est frumentum Siciliense ex lege aestimatum. Quid interest, utrum hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato et accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cum aestimatio legis eiusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te praetore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S III aestimatus. fuit autem, te praetore, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. cum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus

iufferat, aratoribus fieri gratissimum posset: tu non modo eos accipere, quod oportebat, nolulisti: sed etiam dare, quod non debebant, coegisti. Atque haec ita gesta esse, iudices, cognoscite ¹⁷⁵ et ex literis publicis civitatum, et ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quae dicimus, rationibus populorum non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? dic, dic etiam clarius. *Volcatio, Timarchidi, Maevio*. Quid ⁷⁶ est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipes in istis rebus esse versatos? mancipes frumentum improbasse? mancipes pretio cum civitatibus decidisse, et eosdem abs te illarum civitatum nomine pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coemisse: nihil haec ad te pertinere? Mala mehercule, ac misera defensio, praetorem hoc dicere, Ego frumentum neque attingi, neque adspexi: mancipibus potestatem probandi improbandique permisi: mancipes a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala ¹⁷⁶ est haec quidem, ut dixi, defensio criminis: sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet: vetat te Volcatius, tuae tuorumque deliciae, mentionem mancipis facere. Timarchides autem columen familiae vestrae, premit fauces defensionis tuae: cui simul et Volcatio pecunia a civitate numerata est. Iam vero scriba tuus annulo aureo suo, quem ex

his rebus invenit, ista te ratione uti non finet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia misisse: publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi, quantam habes iucunditatem in improbis et audacibus, cum poena absuit, et
 177 licentia consecuta est! Iste in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab aerario pecuniam numerari quaestori ad sumptum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus et exercitum et consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac tenebris, quae totam rempublicam tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quaesturam cum Dolabella. magnam pecuniam avertit: sed eius rationem cum damnatione Dolabellae permiscuit. Commissa est pecunia tanta praetori. non reperietis hominem timide nec leviter haec improbissima lucra ligurientem: devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum in natura malum, consuetudine peccandi libera, finem ut audaciae statuere ipse sibi non possit.
 178 Tenetur igitur aliquando, et in rebus tum maximis, tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, non solum ut eas poenas, quas proxime meruisset, solveret: sed ut illa etiam scelera eius in Carbonem et in Dola-
 77 bellam vindicarentur. Etenim nova quoque alia res existit, iudices, in hoc crimine, quae tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores

in alteras decumas, et in haec 10000 millia modium, quod emtum populo Romano darent, non habuisse: sed a tuo procuratore, hoc est, ab Apronio, emisse: ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc praeteream, quod in multis est testimoniis expositum: potest illo quidquam esse certius, in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliae, per triennium, atque omnes fructus agri decumarii, fuisse? Cum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum et compressum possidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quaestus fuit, ipsius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbissime per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis, unum et idem frumentum vendidisti: semel civitatibus, H-S xv in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S xviii in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti. At enim frumentum Centuripinorum, et Agrigentinarum, et nonnullorum fortasse praeterea probasti, et his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliquae civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. quid tandem? his civitatibus omnine pecunia, quae pro frumento debita est, dissoluta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quaere, circumspice, si quis forte est ex ea provincia, in qua tu triennium praefuisti, qui te nolit perisse: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuam pecuniam contule-

runt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit, solutum. confirmo, iudices, neminem esse dicturum.

78 Ex omni pecunia, quam aratoribus solvere de-
 181 buisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione et collybo: deinde pro nescio quo cerario. Haec omnia, iudices, non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum sunt vocabula. nam collybus esse qui potest, cum utantur omnes uno genere nummorum? cerarium vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat eiusmodi, quasi non modo liceret, sed etiam oporteret: nec solum oporteret, sed plane necesse esset. Scribae nomine de tota pecunia binae quinquagesimae detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quae lex? quae senatus auctoritas? quae porro aequitas, ut tantam pecuniam scriba tuus auferret, sive de aratorum bonis, sive de populi Romani vectigalibus? Nam si potest ista pecunia sine aratorum iniuria detrahi; populus Romanus habeat, praesertim in tantis aerarii angustiis: sin autem et populus id voluit, et aequum ita est, solvi aratoribus; tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis praedabitur? et in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius? et eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari iura dicet? quasi vero hoc scribis ullo exemplo sit, aut ullo iure concessum. Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat fan-

Etissimos homines atque innocentissimos fuisse? non me fugit, iudices, vetera exempla pro fictis fabulis iam audiri atque haberi. in his temporibus verfabor miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quaestor fuisti. quid tui scribae fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem, et mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium et L. Sergium: non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum. Dicerem, hoc mihi 79 totum esse attribuendum, iudices, si illi unquam a me hoc postulassent, si unquam omnino cogitassent. Quamobrem enim scriba deducat, ac non 183 potius mulio, qui advexit? tabellarius, cuius adventu certiores facti [petiverunt?] praeco, qui adire iussit? viator, ac Venerius, qui fiscum sustulit? Quae pars operae aut opportunitatis in scriba est? cur ei non modo merces tanta detur, sed cur cum eo tantae pecuniae partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabulae publicae periculaque magistratuum committuntur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus familias, viris bonis atque honestis, percontamini, quid sibi istae quinquagesimae velint. iam omnes intelligetis, novam rem totam atque indignam videri. Ad eos me scribas re- 184 voca, si placet: noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis, cum decuriam emerunt, ex primo or-

dine exploforum in fecundum ordinem civitatis fe-
 veniffe dicunt. Eos fcribas tecum difceptatores hu-
 ius criminis habebō, qui iftos fcribas effe molefte fe-
 runt. Tametfi cum in eo ordine videamus effe mul-
 tos non idoneos, qui ordo induftriae propofitus eft
 et dignitati: mirabimur, turpes aliquos ibi effe, quo
 80 cuivis licet pretio pervenire? Tu ex pecunia publica
 H-S tredecies fcribam tuum permiffu tuo cum ab-
 ftuliffē fateare, reliquam tibi ullam defenfionem pu-
 tas effe? hoc ferre quemquam poffe? hoc quem-
 quam denique nunc tuorum advocatorum animo ae-
 quo audire arbitrare? Qua in civitate C. Catoni,
 clariffimo viro, confulari homini, H-S XVIII milli-
 bus lis aestimata fit; in eadem civitate apparitori
 tuo effe concessum, ut H-S uno nomine tredecies
 185 auferret? Hinc ille eft annulus aureus, quo tu iftum
 in concione donafti: quae tua donatio fingulari im-
 pudentia praedita, nova Siculis omnibus, mihi vero
 etiam incredibilis videbatur. Saepe enim noftri im-
 peratores, superatis hostibus, optime republica ge-
 fta, fcribas fuos annulis aureis in concione dona-
 runt: tu vero quibus rebus geftis, quo hoste supe-
 rato, concionem, donandi caufa, advocare aufus
 es? Neque enim folum fcribam tuum annulo, fed
 etiam virum fortiffimum ac tui diffimillimum, Q.
 Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis,
 corona et phaleris, et torque donafti: M. Coffu-
 tium, fanctiffimum virum, atque honeftiffimum: M.
 Castritium, fummo splendore, ingenio, gratia prae-
 186 ditum. Quid haec tibi horum trium civium Roma-
 norum dona voluerunt? Siculos praeterea, poten-

tissimos nobilissimosque donasti; qui non, quem-
 admodum sperasti, tardiores fuerunt, sed ornatio-
 res tuo iudicio ad testimonia dicenda venerunt.
 Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua
 ex praeda aut manubiis, haec abs te donatio consti-
 tuta est? an quod, te praetore, paucorum adventu
 myoparonum, classis pulcherrima, Siciliae propug-
 naculum, praesidiumque provinciae, piratarum ma-
 nibus incensa est? an quod ager Syracusanus prae-
 donum incendiis, te praetore, vastatus est? an quod
 forum Syracusanum navarchorum sanguine redun-
 davit? an quod in portu Syracusano piraticus myo-
 paro navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem
 te in istam amentiam incidisse arbitrer: nisi forte
 id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum
 tuarum male gestarum liceret. Annulo est aureo 187
 scriba donatus, et ad eam donationem concio est
 advocata. Quod erat os tuum, cum videbas in
 concione eos homines, quorum ex bonis iste an-
 nulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos po-
 fuerant, liberisque detraxerant, ut esset, unde scri-
 ba tuus hoc tuum munus ac beneficium tueretur?
 quae porro praefatio tuae donationis fuit? Illa
 scilicet vetus atque imperatoria? *Quando tu quidem
 in proelio, in bello, in re militari: cuius ne mentio
 quidem, te praetore, ulla facta est: an illa? Quan-
 doquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate ac
 turpitudine defuisti: omnibusque in iisdem flagitiis
 mecum & in legatione, & in praetura, & hic in Sici-
 lia versatus es: ob hasce res, quoniam te locupletavi,
 hoc annulo aureo dono.* Vera haec fuisset oratio.

non enim iste annulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem annulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniae iudicamus.

- 81 Dictum, iudices, est de *decumano* frumento: dic-
 188 tum de *emto*: extremum et reliquum est, de *aestimato*.
 quod cum magnitudine pecuniae, tum iniuriae genere quemvis debet commovere: tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam cum ex senatus consulto et ex legibus frumentum ei in cellam fumere liceret: idque frumentum *senatus* ita aestimasset, quaternis H-S tritici modium; binis, hordei: iste, numero ad summam tritici adiecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis aestimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi: ne forte ad hoc meditare; multos saepe viros bonos, et fortes, et innocentes cum aratoribus et cum civitatibus frumentum, in cellam quod fumi oporteret, aestimasse, et pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur. Hoc reprehendo, quod, cum in Sicilia H--S II tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum H-S ternis: id quod et testimoniis omnibus, et tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est, ut intelligas, non ex aestimatione, neque

ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coactione annonae atque aestimationis. Etenim haec aestimatio nata est, iudices, initio non ex praetorum, aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam posceret. certe hoc ab aratore primum est profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet: petivit in beneficii loco, et gratiae, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex huiusmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratuum, consuetudo aestimationis introducta est. Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia sua non solum viam quaestus invenerunt, verum etiam exitum ac rationem defensionis. instituerunt semper ad ultima ac difficillima loca adportandum frumentum imperare, ut vecturae difficultate, ad quam vellent, aestimationem pervenirent. In hoc genere facilior est existimatio, quam reprehensio: ideo, quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus; quod videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt: et ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut audivimus, non fecerint. Quaero nunc a te, Hortensi, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per bene-

190

83

191

ficiam et gratiam civitatibus concefferunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiiffe ab ifto aratores, ut, cum H-S ternis tritici modium vendere non poffent, pro fingulis modiis ternos denarios dare liceret. An, quoniam, hoc non audes dicere, illuc confugies, vecturae difficultate adductos, ternos denarios dare maluiiffe? Cuius vecturae? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video, quid inter annonam intereffe folet: video quot dierum via fit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi fit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Ephesum portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam et legatos mittere. In Sicilia vero quid eiuſmodi? Enna, mediterranea eſt maxime. co-
 192 ge, ut ad aquam tibi, id quod ſummi iuris eſt, frumentum Enneſes metiantur: vel Phintiam, vel Haleſam, vel Catinam, loca inter ſe maxime diverſa, eodem die, quo iuſſeris, deportabunt: tametſi ne vectura quidem opus eſt. Nam totus quaefus hic, iudices, aeſtimationis, ex annonae natus eſt varietate. hoc enim magiſtratus in provincia aſſequi poteſt, ut ibi accipiat, ubi eſt cariffimum. ideo valet iſta ratio aeſtimationis in Aſia: valet in Hiſpania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento eſſe non ſolet. In Sicilia vero quid cuiuſquam intererat, quo loco daret? neque enim portandum erat: et, quo quiſque vehere iuſſus eſſet, ibi tantidem frumentum eme-
 193 ret, quanti domi vendidiſſet. Quamobrem ſi quid, Hortenſi, docere vis, aliquid ab iſto ſimile in aeſtimatione, atque a ceteris, eſſe factum: doceas

oportet, aliquo in loco Siciliae, praetore Verre, ternis denariis tritici modium fuisse. Vide, quam 84 tibi defensionem patefecerim; quam iniquam in focios, quam remotam ab utilitate reipublicae, quam seiunctam a voluntate atque sententia legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique cum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare: angulum mihi aliquem eligas provinciae reconditum ac derelictum? iubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non possim? Improbum facinus, iudices; non 194 ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, iudices, concedo et largior. Si ullo in loco eius provinciae frumentum tanti fuit, quanti iste aestimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero cum esset H-S binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciae, duodenos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annona, neque de aestimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrum tibi pecuniae conciliatae videntur adversum leges, adversum rempublicam, cum maxima fociorum iniuria: an vero id recte, ordine, e republica, sine cuiusquam iniuria factum esse defendes? cum tibi 195 senatus ex aerario pecuniam promississet, et singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modiis aratoribus solveres: quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis

repetundis primus tulit; cum emisses, quanti esset; quod superaret pecuniae, retulisses: si, ut ambitiosi homines, aut benigni: cum pluris senatus aestimasset, quam quanti esset annona, ex senatus aestimatione, non ex annonae ratione, solvisses: sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quaesitus, sed is honestus, atque concessus; frumentum, quoniam vilius erat, ne emisses: summisses id nummorum, quod tibi senatus, cellae nomine, concesserat. Hoc vero quid est? quam habet rationem, non quaero aequitatis, sed ipsius improbitatis atque impudentiae? Neque enim est fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin eius facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre soleant. Hoc quid est? Venit praetor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne, ac liberaliter. nam ego tribus H-S non possum vendere. Mihi frumento non opus est: nummos volo. Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari potest, cum senatus tibi quaternos H-S dederit? Quid poscat, attendite: et vos, quaeso, simul, iudices, aequitatem praetoris attendite. Quaternos H-S, quos mihi senatus decrevit, et ex aerario dedit, ego habebō, et in cistam transferam ex fisco. Quid postea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione? Quid quaeris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem at-

que praedam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri. tu eos nummos, quos mihi senatus dari voluit, ipse habebis: a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos auferis? et huic praedae ac direptioni, cellae nomen imponis? Haec deerat iniuria, et haec calamitas aratoribus, te praetore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc iniuriam non modo frumentum omne amittere, sed etiam omne instrumentum vendere cogeretur? Quo enim se verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, entoque frumento, aut nihil datum, aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat, aut ultro etiam (id quod didicistis) ablatum. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo iure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur iniuria: videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quaefisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. Quibus iniuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quod id perdere videbatur, quod alio praetore, eodem ex agro reparare posset. Nummos vero ut det arator, quos non aratro ac manu quaerit, boves et aratrum ipsum, et omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in urbanis praediis. nam cum aratori onus aliquod imponitur, non omnes, si quae sunt

praeterea facultates, sed arationis ipsius vis ac ratio consideranda est, quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit ac debeat. Quamquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti ac perditī : tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum arationis nomine muneris in republica fungi ac sustinere velitis. Imponitis decumas : patiuntur. alteras : temporibus vestris serviendum putant. dent em̄tum praeterea. dabunt, si voletis.

200 Haec quam sint gravia, et quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris rebus rusticis coniectura assequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, iniurias : addite Apronii Veneriorumque servorum, in agro decumano regna ac rapinas. Quamquam haec omitto : de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magistratibus vestris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? atqui hoc scitote, aratoribus, hoc praetore, optandum ac petendum fuisse. Sositenus est Entellinus, homo cum primis prudens, et domi nobilis : cuius verba audistis; qui ad hoc iudicium legatus publice cum Arthemone et Menisco, primariis viris, missus est. Is cum in senatu Entellino multa mecum de istius iniuriis ageret, hoc dixit : si hoc de cella atque hac aestimatione concederetur, vellet Siculos senatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. Perspicere vos certo scio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad aequitatem conditionis, sed ad minima malorum eli-

87

201

genda. nam , qui mille modium Verri suae partis in cellam gratis dedisset , duo millia nummum , aut summum tria dedisset : idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VIII millia dare coactus est. Hoc arator assequi per triennium, certe fructu suo, non potuit : vendiderit instrumentum , necesse est. quodsi hoc munus et hoc vectigal aratio tolerare , hoc est , Sicilia ferre ac pati potest : populo Romano ferat potius , quam nostris magistratibus. Magna est pecunia : magnum praeclarumque vectigal. si modo id salva provincia , si sine iniuria sociorum percipere possitis : nihil detraho. Magistratibus tantundem detur in cellam , quantum semper datum est. quod praeterea Verres imperat , id , si facere non possunt , recusent. si possunt , populi Romani potius hoc sit vectigal , quam praeda praetoris. Deinde cur in uno genere solo frumenti ista aestimatio constituitur ? Si est aequa et ferenda : debet populo Romano Sicilia decumas : det pro singulis tritici modiis ternos denarios : sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est , Verres : una , qua frumentum tibi emeris in cellam ; altera , qua frumentum emeris a civitatibus , quod Romam mitteres. tibi datam pecuniam domi retines , et praeterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. fac idem in eo frumento , quod ad populum Romanum pertinet : exige eadem aestimatione pecuniam a civitatibus , et refer , quam accepisti. tum refertius erit aerarium populi Romani , quam unquam fuit. At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret : hanc rem in meo frumento tulit. Proin-

de quasi aut aequior sit ista aestimatio in tuo, quam in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, et ea, quam tu fecisti, inter se genere iniuriae, non magnitudine pecuniae differat. Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt: ut omnia remittantur, ut omnibus iniuriis et calamitatibus, quas te praetore tulerunt, in posterum liberentur; istam se cellam atque istam

88 aestimationem negant ullo modo ferre posse. Multa

204 Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompeium consulem nuper, homo disertissimus, et omni doctrina et virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter, ac copiose dixisse, ac deplorasse dicitur. ex quibus hoc, iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est,) indignissimum videbatur: qua in re senatus optime ac benignissime cum aratoribus egisset, large liberaliterque aestimasset, in ea re praedari praetorem, bonis everti aratores; et id non modo fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit.

205 Quid ad haec Hortensius? falsum esse crimen? Hoc nunquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicet. Non iniuriam factam Siculis, atque aratoribus? Qui poterit dicere? Quid igitur dicet? Fecisse alios. Quid est hoc? Utrum crimini defensio, an comitatus exsilio quaeritur? Tu in hac republica, atque in hac hominum libidine, et (ut adhuc habuit se status iudiciorum) etiam licentia, non ex iure, non ex aequitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit, sed ex eo, quod aliquis fecerit, id,

quod reprehenditur, recte factum esse defendes? Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno ²⁰⁶ crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quaedam omnino in te singularia, quae in nullum alium hominem dici, neque convenire possint: quaedam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob ius dicendum pecunias acceptas, ut eiusmodi cetera, quae forsitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob iudicandam rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, ceteris angustior locus improbitatis defendendae relinquatur, quam, te absoluto, alii, quod audacissime fecerunt, recte fecisse existimentur. Lugent omnes provinciae: queruntur om- ⁸⁹ nes liberi populi: regna denique iam omnia de no- ²⁰⁷ stris cupiditatibus et iniuriis exoptulant: locus intra oceanum iam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non, per haec tempora, nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit. sustinere iam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas, querimonias non potest. In eiusmodi re ac moribus, si is, qui erit adductus in iudicium, cum manifestis in flagitiis tenebitur, alios eadem fecisse dicet: illi exempla non deerunt; republicae salus deerit, si improborum exemplis improbi iudicio ac periculo liberabuntur. Placent vo- ²⁰⁸ bis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat,

ut per haec tempora tractatos videtis? Cur haec a me opera consumitur? quid sedetis? cur non in media oratione mea confurgitis atque disceditis? Vultis autem istorum audacias ac libidines aliqua ex parte refecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coercere.

209 Tametsi quae ista sunt exempla multorum? nam cum in causa tanta, cum in crimine maximo dici a defensore coeptum est, factitatum esse aliquid: expectant ii, qui audiunt, exempla ex veteri memoria, et monumentis, ac literis, plena dignitatis, plena

90 antiquitatis. Haec enim plurimum solent et auctoritatis habere ad probandum, et iucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, et Catones, et Laelios commemorabis? et eos fecisse idem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An, cum eos non poteris; proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scaevolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, et frumentum cellae nomine imperaverunt. magna est hominum auctoritas, et tanta, ut etiam delicti suspicionem regere possit. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius aestimationis. Quo me igitur, aut ad quae exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in republica, cum et optimi mores erant, et hominum existimatio gravis habebatur, et iudicia severa fiebant, ad hanc hominum licentiam et libidinem me abducis? et in quos aliquid exempli po-

210

pulus Romanus statui putat oportere, ab iis tu defensionis exempla quaeris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quae probat populus Romanus exempla, non ea, quae condemnat, sequamur. Non circumspiciam, non quaeram foris, cum habeas iudices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum: qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum et clarissimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quaerimus, et ea non antiqua. ²¹¹ modo uterque horum exercitum habuit. Quaere, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coegit. P. Servilius quinquennium exercitui cum praeesset, et ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia factitatum est. Quae est ⁹³ ista conditio Siciliae? cur, quae optimo iure, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic praecipua lex iniuriae definitur? Sed in ²¹² ista ipsa Sicilia, non quaeram exemplum foris: hoc ipso ex consilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliae provinciae, cum esses pro consule, praefuisti. num quae in tuo imperio pecuniae, cellae nomine, coactae sunt? neque ego hoc in tua laude pono. alia sunt tua facta, atque consilia, summa laude digna: quibus illam tu provinciam afflic-

tam et perditam erexisti atque recreasti. nam hoc de
 cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti.
 Quae sunt tibi igitur exempla in Sicilia cellae, si
 hoc crimen non modo Marcelli factò, sed ne Le-
 213 pidi quidem potes defendere? An me ad M. Anto-
 nii aestimationem frumenti, exactionemque pecu-
 niae revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii.
 hoc enim mihi significasse et annuisse visus est. Ex
 omnibusne igitur populi Romani praetoribus, con-
 sulum, imperatoribus, M. Antonium delegisti, et
 eius unum improbissimum factum, quod imitare?
 Et hic utrum mihi difficile est dicere, an his existi-
 mare, ita se in illo infinito imperio M. Antonium
 gessisse, ut multo isti perniciosius sit dicere, se in
 re improbissima voluisse Antonium imitari, quam
 si possit defendere, nihil in vita se M. Antonii si-
 mile fecisse. Homines in iudiciis ad crimen defen-
 dendum, non, quid fecerit quispiam, proferre so-
 lent, sed quid probarit. Antonium, cum multa con-
 tra sociorum salutem, multa contra utilitatem pro-
 vinciarum et faceret, et cogitaret, in mediis eius
 iniuriis et cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi,
 quasi eius omnia facta atque consilia senatus popu-
 lusque Romanus [iudices] comprobarint, ita M.
 92 Antonii exemplo istius audaciam defendis. At idem
 214 fecit Sacerdos. *Hominem innocentem et summa*
prudencia praeditum nominas: sed tum idem fecisse
erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam
genus aestimationis ipsum, a me nunquam est re-
prehensum: sed eius aequitas aratorum commodo
et voluntate perpenditur. Non potest reprehendi

ulla aestimatio, quae aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Cum esset, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut aestimaret. remissior aliquanto eius fuit aestimatio, quam annonae. nam aestimavit denariis III. Vides, eandem aestimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo laudis causam habere; in te, criminis: in illo, beneficii; in te, iniuriae? Eodem tempore Antonius III²¹⁵ denariis aestimavit, post messem, summa in vilitate, cum aratores frumentum dare gratis malebant: et aiebat, se tantidem aestimasse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eadem ista aestimatione, alter sublevarat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset et annona, non ex numero, neque ex summa, considerata: nunquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent: quos tu cum ad mensurae tam exiguam rationem populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. caritas enim annonae faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses; derisum tuum beneficium esset atque contemptum. Noli igitur⁹³ dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem: ²¹⁶ quoniam non eodem tempore, neque simili fecit annona. dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu, et vix mensuris cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: et istius innocentiam M. Antonii facto atque auc-

toritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducaeo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis unquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque praeturam illius hominis existimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit, aut in caritate de aestimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate. Credo: neque id est novum, neque reprehendendum. Modo ²¹⁷ C. Sentium vidimus, hominem vetere illa ac singulari innocentia praeditum, propter caritatem frumenti, quae fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: iniuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen et in iudicium voco.

Quodsi suspiciones iniicere voletis, ad plures homines et ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, et magna voce dico: *Ubicunque hoc factum est, improbe factum est.* ⁹⁴ *quicunque hoc fecit, supplicio dignus est.* Nam, per ²¹⁸ deos immortales! videte, iudices, et prospicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus atque ab invitis aratoribus ista ratione, cellae nomine, coegerunt: (omnino ego neminem video, praeter istum: sed do hoc vobis, et concedo, esse multos:) in hoc homine rem ad-

ductam in iudicium videtis. quid facere potestis? Utrum, cum iudices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non audire? Verum hoc quoque vobis remitto. negligite praeterita, si vultis: sed ne reliquas spes turbetis, atque omnes provincias evertatis; id providete, ne avaritiae, quae antehac occultis itineribus atque angustis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam si hoc probatis, et si hoc licere, pecunias isto nomine capi, iudicatis: certe hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt: stulti, qui, quod licere iudicatum est, praetermittunt. Deinde, iudices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coegit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicanos coget alius. Quae erit reprehensio? in quo primum iniuriae gradu resistere incipiet severitas iudicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, et in quo primum aestimationis iniquitas atque improbitas reprehendatur? non enim a vobis summa, sed genus aestimationis erit comprobatum. neque hoc potestis iudicare, ternis denariis aestimare licere; denis non licere. ubi enim semel ab annonae ratione, et ab aratorum voluntate res ad praetoris libidinem translata est; non est iam in lege atque in officio, sed in voluntate hominum atque avaritia positus modus aestimandi. Quapropter si 95

vos semel in iudicando finem aequitatis et legis transferitis : scitote , vos nullum ceteris in aestimando finem improbitatis et avaritiae reliquisse.

221 Videte igitur , quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum , qui se fateatur maximas pecunias cum summa fociorum iniuria cepisse. non est satis. Sunt alii quoque plures , qui idem fecerunt. absolvite etiam illos , si qui sunt : ut uno iudicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. facite , ut ceteris posthac idem liceat. licebit. At hoc parum est. Permittite , ut liceat , quanti quisque velit , tanti aestimet. aestimabit. Videtis iam profecto , iudices , hac aestimatione a vobis comprobata , neque modum posthac avaritiae cuiusquam , neque poenam improbitatis futu-

222 ram. Quas ob res , quid agis , Hortensi ? consul es designatus : provinciam fortitus es : de aestimatione cum dices frumenti , sic te audiemus , quasi id , quod ab isto recte factum esse defendes , te futurum proficere , et quasi , quod isti licitum esse dices , vehementer cupias tibi licere. Atqui , si id licebit , nihil est , quod putetis quemquam posthac commissurum , ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam , tantam licebit per cellae nomen , aestimationis magnitudine consequatur.

96 At enim est quiddam , quod , etiamsi palam in
223 defendendo non dicit Hortensius , tamen ita dicit , ut vos id suspicari et cogitare possitis : pertinere hoc ad commodum senatorium : pertinere ad utilitatem eorum , qui iudicent , qui in provinciis cum

potestate aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. Praeclaros vero existimas iudices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id socios nationesque exterarum existimare, si senatores iudicent, hoc certe unum genus infinitae pecuniae per summam iniuriam cogendae nullo modo posse reprehendi? Quod si ita est, quid possumus contra illum praetorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem iudicia referantur? Quodsi ille hoc unum agitare coeperit, esse aliquod genus cogendae pecuniae, senatorum commune, et iam prope concessum ordini, quo genere ab fociis maxima pecunia per summam iniuriam auferatur: neque ullo modo senatoriis iudiciis reprehendi posse, idque, dum equester ordo iudicaret, nunquam esse commissum: quis obsistet? quis erit tam cupidus vestrum, tam fautor ordinis, qui de transferendis iudiciis possit recusare? Atque utinam posset aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modo humana atque usitata defendere! minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, iudicaretis. Negaret hic aestimatione se usum? vos id credidisse homini, non factum comprobasse videremini. nullo modo negare potest: urgetur a tota Sicilia: nemo est ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellae nomine non sit exacta. Vellem etiam hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere: per quaestores rem frumentariam esse administratam. ne id

quidem ei licet dicere : propterea quod ipsius literae recitantur, ad civitates de ternis denariis misissae. Quae est igitur defensio ? Feci, quod arguis : coegi pecunias maximas cellae nomine : sed hoc mihi licuit : vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis, genus iniuriae confirmari iudicio : perniciosum nostro ordini, populum Romanum existimare, non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in iudicando religiose defendere. Atque isto praetore, iudices, non solum aestimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis literis et testimoniis civitatum, frumenti in cellam imperari. reperietis quinquies tanto, iudices, amplius istum, quam quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si et aestimavit tanti, ut homines ferre non possent, et tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit ?

²¹⁶ Quapropter, cognita tota re frumentaria, iudices, iam facillime perspicere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris; et si aratorum numerum ac nomen extinxeris ? quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto praetore, per summam iniuriam ignominiamque pervenerit ? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipsis decumae relictæ sunt : cum pecunia debe-

retur, soluta non est : cum optima aestimatione fenatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt. Dixi iam ⁹⁸ antea, iudices, ut has omnes iniurias tollatis, tamen ²²⁷ ipsam rationem arandi spe magis et iucunditate quadam, quam fructu atque emolumento teneri. Etenim ad incertum casum et eventum certus quotannis labor et certus sumtus impenditur. annona porro, pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis : ut aut male vendendum intelligas, si processit ; aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totae autem res rusticae eiusmodi sunt, ut eas non ratio, neque labor, sed res incertissimae, venti tempestatesque moderentur. Hinc cum unae decumae lege et conditione trahantur : alterae novis institutis propter annonae rationem imperentur : ematur praeterea frumentum quotannis publice : postremo etiam in cellam magistratibus et legatis imperetur : quid, aut quantum praeterea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate suorum fructum, aut in ipsis fructibus solutum ? Quodsi ²²⁸ haec feruntur omnia : si vobis potius ac populo Romano, quam sibi et suis commodis, opera, sumtu, labore deserviunt : etiamne haec nova debent edicta et imperia praetorum, et Apronii dominationem, et Veneriorum fervorum furta rapinasque perferre ? etiamne frumentum pro emto gratis dare ? etiamne in cellam cum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare ? etiamne haec tot detrimenta atque damna

cum maximis iniuriis contumeliisque perferre? Itaque haec, iudices, quae pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque a dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc iudicio, nisi ut antiquissimi socii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani atque aratores, vestra severitate et diligentia, me duce atque auctore, in agros atque in aedes suas revertantur.

